PETER FRANKOPAN

ÚJ SELYEMUTAK

VILÁGUNK JELENE ÉS JÖVŐJE

PARK KÖNYVKIADÓ

„A NYUGAT MÁR RÉG ELVESZÍTETTE VILÁGFORMÁLÓ SZEREPÉT."

Az oxfordi történész *Selyemutak* című könyve friss nézőpontjával arra késztetett bennünket, hogy teljesen új szemszögből tekintsünk a történelem elmúlt évszázadaira. Az *Új selyemutak* napjainkig viszi tovább a történetet, sebesen változó világunk jelenét és jövőjét vizsgálja.

Az Európából Oroszország és a Közel-Kelet érintésével Kínáig húzódó új selyemutak beszédesen bizonyítják, hogy egy sokszorosan és bonyolultan összekapcsolódó világban élünk. Miközben Nyugaton bekövetkezett a Brexit, az Európai Unió súlyos problémákkal küzd, az Egyesült Államok pedig Trump alatt az izoláció politikáját választotta, Keleten a selyemutak mentén egyre szorosabbá váló kapcsolatoknak és együttműködéseknek vagyunk a szemtanúi. Peter Frankopan briliáns éleslátással vizsgálja e kapcsolatok bonyolult rendszerét, próbálja felmérni a politikai erőközpontok folyamatos elmozdulásának következményeit.

Fontos és végső soron reményt keltő könyve arra ösztönöz, hogy újradefiniáljuk, voltaképpen kik vagyunk és hol is a helyünk a világban.

PETER FRANKOPAN

ÚJ SELYEM-UTAK

VILÁGUNK JELENE ÉS JÖVŐJE

PARK KÖNYVKIADÓ

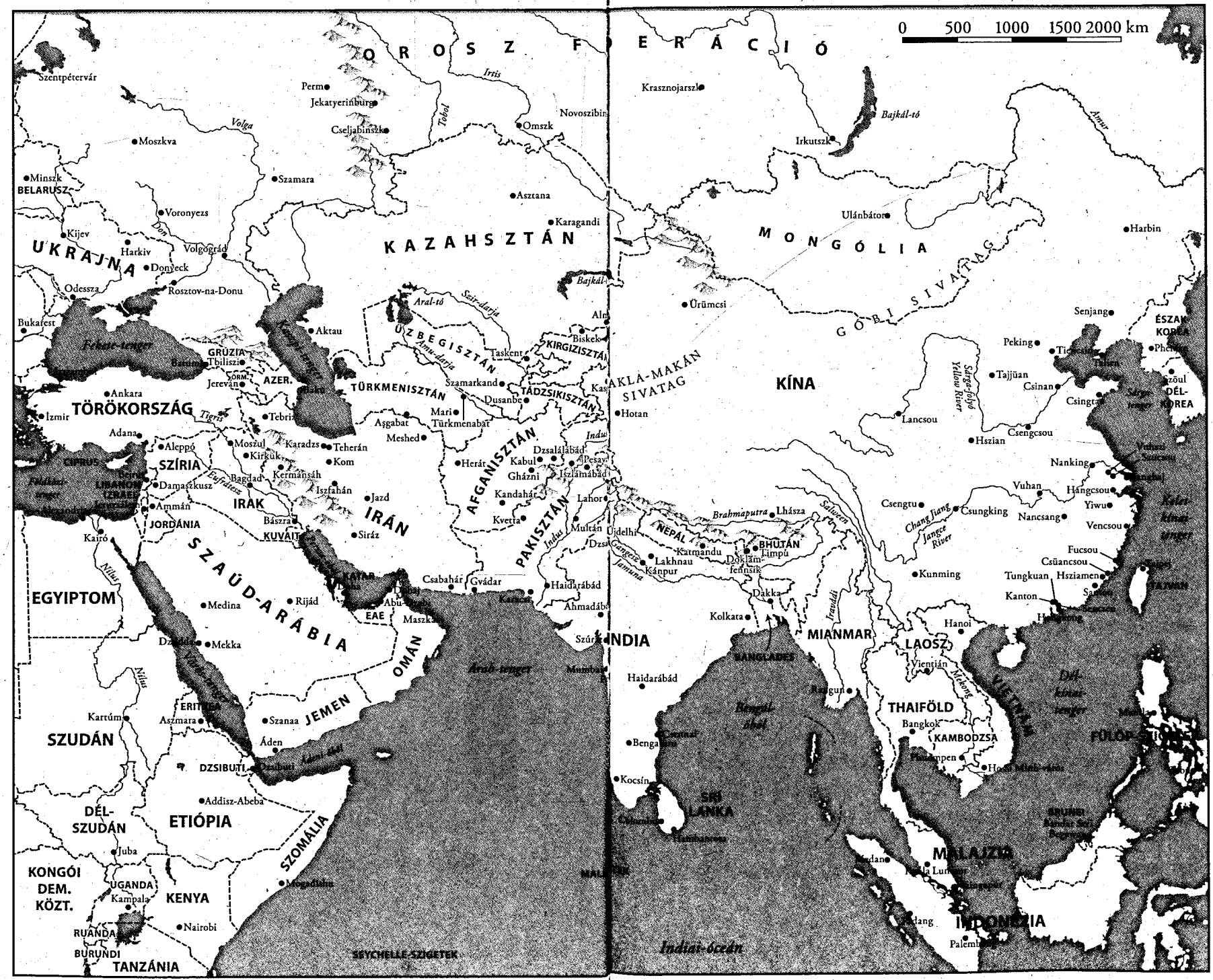
0 500 1000 1500 2000 km
OROSZ FÖDERÁCIÓ
Szentpétervár
Perm
Jekatyerinburg
Irtis
Tobol
Novoszibirszk
Omszk
Krasznojarszk
Bajkál-tó
Amur
Volga
Moszkva
Cseljabinszk
Irkutszk
Minszk
BELARUSZ
Szamara
Asztana
Karagandi
Ulánbátor
Harbin
MONGÓLIA
Voronyezs
Don
Kijev
UKRAJNA
Harkiv
Volgográd
KAZAHSZTÁN
Donyeck
Odessza
Rosztov-na-Donu
Bajkál
Aral-tó
Szir-darja
Ürümcsi
GÓBI SIVATAG
Bukarest
Aktau
Biskek
Alma
Fekete-tenger
Kaszpi-tenger
GRÚZIA
Tbiliszi
Batumi
ÖRM.
Jereván
AZER.
Baku
ÜZBEGISZTÁN
Amu-darja
Taskent
KIRGIZISZTÁN
Szamarkand
TÜRKMENISZTÁN
TADZSIKISZTÁN
Dusanbe
Mari
Türkmenabát
Asgabat
Meshed
Ankara
TÖRÖKORSZÁG
Izmir
Tebriz
Tigris
Adana
Aleppó
Moszul
Karadzs
Teherán
Kirkuk
Kom
SZÍRIA
Damaszkusz
Bagdad
Kermánsáh
Iszfahán
Jazd
Ammán
IRAK
IRÁN
Bászra
KUVAIT
Siráz
Kairó
Nílus
JORDÁNIA
SZAÚD-ARÁBIA
EGYIPTOM
Medina
Rijád
Dzsidda
Mekka
Csabahár
Gvádar
KATAR
EAE
Abu-Dzabi
Maszkat
OMÁN
Vörös-tenger
Arab-tenger
Herát
Kabul
Gházni
Kandahár
Kvetta
AFGANISZTÁN
PAKISZTÁN
Dzsalálábád
Pesavar
Iszlámábád
Lahor
Multán
Indus
Dzsamu
Haidarábád
Ahmadábád
Szurat
Mumbai
Kocsin
Kolkata
Dakka
BANGLADES
Haidarábád
Bengaluru
Chennai
Bengál-öböl
Andaman- és Nikobár-szigetek
Rangun
MIANMAR
Hanoi
LAOSZ
Vientián
Mekong
VIETNAM
Dél-kínai-tenger
THAIFÖLD
Bangkok
KAMBODZSA
Phnompen
Hocsiminh-város
FÜLÖP-SZIGETEK
Manila
Brunei
Kuala Sepang
Singapur
Palembang
Jakarta
Indiai-óceán
Kanton
Kunming
Tungkuan
Hsziamen
Csüancsou
Fucsou
Vencsou
Nancsang
Csungking
Csengtu
Vuhan
Hangcsou
Yiwu
Nanking
Lancsou
Csengcsou
Hszian
Tajjüan
Csinan
Csingtao
Peking
Tiencsin
Senjang
ÉSZAK-KOREA
DÉL-KOREA
Szöul
Phenjan
Sárga-folyó
Yellow River
Sárga-tenger
Kelet-kínai-tenger
Csangjang
Jangce River
Brahmaputra
Lhásza
Szalween
NEPÁL
Katmandu
Lakhnau
Kánpur
Gangesz
Jamuna
BHUTAN
Timpu
Doklam-fennsík
Delhi
Dzsaipur
Irrawaddy
Ganga
Nílus
Vörös-tenger
Szudán
Kartúm
Asmara
ERITREA
Szanaa
JEMEN
Áden
Öböl-tenger
DZSIBUTI
Dzsibuti
Addisz-Abeba
ETIÓPIA
DÉL-SZUDÁN
Juba
KONGÓI DEM. KÖZT.
UGANDA
Kampala
KENYA
Nairobi
RUANDA
BURUNDI
TANZÁNIA
Mogadishu
SZOMÁLIA
SEYCHELLE-SZIGETEK
SRI LANKA
Colombo
Hambantota
MALAJZIA
Kuala Lumpur
Singapur
INDONÉZIA
Jakarta
Palembang
Taklamakán-sivatag
Hotan
Lop Nur
Ürümcsi

Bevezető

2015-ben megjelent *Selyemutak* című könyvem komoly izgalmat és érdeklődést váltott ki. Szerzőként természetesen reménykedtem abban, hogy az emberek elolvassák és örömüket lelik benne, történészként ugyanakkor már réges-rég felismertem, hogy azok a dolgok, amikkel foglalkozom, másokat viszonylag ritkán vagy nem túlságosan érdekelnek. Ha különféle összejöveteleken valamiképpen a munkám kerül szóba, nem tart túl sokáig a róla való társalgás, és általában még a kollégáimmal folytatott eszmecserék is inkább valamely szűkebb időszakra vagy földrajzi régióra korlátozódnak.

A *Selyemutak* sikere tehát nagyon is meglepett. A könyv több mint egymillió példányban kelt el, nyolc hónapon át szerepelt a *The Sunday Times* tízes sikerlistáján, és az eladási listák élén állt az Egyesült Királyságban, az Öböl menti államokban, Indiában és Kínában is. Kiderült, hogy igen sokan akarnak minél többet megtudni a világunkról, dicsőséges múltú népekről, kultúrákról és vidékekről. Az is kiderült, hogy szívesen olvasnak olyan „történelemkönyvet", amely nem a megszokott nézőpontból, vagyis Európa és a Nyugat szemszögéből vizsgálja Ázsiát és a Keletet.

Ugyanez vonatkozik a kontinenseket évezredeken át egymáshoz fűző kapcsolatokra is. A 19. század végén egy német földrajztudós, Ferdinand von Richthofen alkotott meg egy

szemléletes kifejezést a Han-dinasztia korabeli Kínát és a világ többi részét összekötő hálózatra: a *selyemutak* (die Seidenstraßen) elnevezés a tudományos világ és a széles olvasóközönség érdeklődését is felkeltette.[1]

Richthofen selyemútfogalma azonban nem határozta meg pontosan az Ázsia, Európa és Afrika között áramló termékek, gondolatok és emberek útjának földrajzi helyzetét, és nem ad magyarázatot arra, hogy miként kapcsolódik a Csendes-óceán és a Dél-kínai-tenger a Földközi-tengerhez és végül az Atlanti-óceánhoz. A kifejezés jelentésének körvonalazatlansága ugyanakkor hasznos is lehet – részben azért, mert valójában nem a mai értelemben vett utakról van szó, mert nem tesz különbséget a lokális és a távolsági kereskedelem között, illetve mert a selyem mellett még számtalan különféle áru és termék áramlott oda- és visszafelé, olykor a drága kelméknél sokkal nagyobb mennyiségben.

A selyemutak fogalma valójában egy embereket, kultúrákat és földrészeket összekapcsoló hálózatot jelent, és segít megértenünk, hogy a múltban miként terjedtek a vallások és a nyelvek, hogyan versengtek, keveredtek és színesedtek az élelmiszerekről, az ételkészítésről, divatról és művészetről alkotott elképzelések. A fogalom segít felismerni az erőforrások és a távolsági kereskedelem fölötti ellenőrzés jelentőségét, s ekképpen megvilágítja a birodalmak felemelkedését elősegítő tengeri és sivatagi felfedezőutak mögött meghúzódó okokat és szándékokat. Megmutatja, hogy a technikai újítások miként terjedtek el sok ezer kilométeres távolságokra, és hogyan söpörtek végig ugyanilyen módon a járványok és az erőszak. Megérteti velünk, hogy a múlt nem különálló korszakok és régiók sorozata, hanem egy olyan eleven folyamat, amelyben a világ évezredek óta egybetartozik, és minden elem egy szélesebb, globális történelem egyik alkotórésze.

Ha huszonöt évvel ezelőtt írtam volna meg a *Selyemutak*at, éppily időszerű és izgalmas lett volna. Az 1990-es évek elején leomlott a berlini fal, széthullott a Szovjetunió, és zűrzavar uralkodott el nemcsak Oroszországban, hanem mind a tizenöt, immár függetlenné vált egykori szovjet tagköztársaságban. Ugyanebben az időben zajlott le az első öbölháború, amely Irak 21. század elején történt lerohanásának közvetlen előzménye. Mélyreható változások mentek végbe Kínában, ahol reformok sorozata indította el az ország globális szuperhatalommá emelkedését. Változások szele fújt Törökországban, Indiában, Pakisztánban, Afganisztánban, Iránban és a Közel-Keleten is – ahogy az a világ központi idegrendszerét jelentő Selyemút mentén történni szokott.

2015 nyarán, néhány héttel a könyv megjelenése után Londonban ebédeltem egy barátommal, aki a legelsők között olvasta el. „Furcsán megnyugtatónak éreztem – mondta. – Arra jöttem rá, hogy a változás normális, hogy a globális erőközpont eltolódása teljességgel hétköznapi folyamat, és hogy ez a kaotikus, idegenszerű világ egyáltalán nem olyan különös vagy rendellenes."

* * *

Már a *Selyemutak* megjelenése óta eltelt néhány kurta évben is sok minden megváltozott. Történészi szempontból nézve egy sor rendkívül izgalmas előrelépés történt a múlt megértésében. A különböző területeken munkálkodó, más-más időszakokat és térségeket tanulmányozó kutatók vadonatúj és lenyűgöző ered-

ményekre jutottak. A műholdas képalkotó eszközöket és térstatisztikai módszereket alkalmazó archeológusok felfedeztek egy 4. században épült, ciszternákból, csatornákból és gátakból álló öntözőrendszert, amely magyarázatot ad arra, hogy miként termesztettek gabonát Északnyugat-Kína igen kedvezőtlen éghajlatú vidékein abban az időben, amikor épp csak kialakulóban volt a világ távoli részeivel folytatott kereskedelem.[2]

A kereskedelmi és kémműholdak, illetve az Afganisztánban bevetett katonai felderítő drónok adatai eljutottak az Afghan Heritage Mapping Partnership kutatóihoz. Így kaphattunk részletes képet az egykor Ázsia szívében utazók rendelkezésére álló karavánszerájok, csatornák és lakóterületek alkotta infrastruktúráról, ami által jobban megismerhettük a hajdani selyemutak szerkezetét és kapcsolódási pontjait.[3] Az a tény, hogy a munka jelentős részét digitális eszközök segítségével végezték el, a 21. század elején bekövetkezett hatalmas fejlődést is jól érzékelteti.[4]

A tudományos kutatás módszereinek tökéletesedése nyomán új megvilágításban látjuk az Ázsia szívében élő hajdani nomádok és városlakók kapcsolatát. Tizennégy közép-ázsiai temetkezési helyről származó 74 emberi maradvány szén- és nitrogénizotópos vizsgálata értékes adatokkal szolgált a nomád és a megtelepedett népesség táplálkozási szokásairól; kiderült, hogy a nomádok jóval változatosabban étkeztek a falvak és kisebb-nagyobb városok lakóinál. Ez a megállapítás újabb kérdéseket vet fel azzal kapcsolatban, hogy milyen szerepet játszhatott a vándorló népesség az új trendek meghonosításában és kulturális változások elterjesztésében sok száz vagy akár sok ezer kilométernyi távolságokban.[5]

A genetikai és etnolingvisztikai kutatások adatai rávilágítottak arra, hogy a diófaerdőségek ültetése Ázsia egyes részein párhuzamosan zajlott a nyelv fejlődésével. A fosszilizálódott dióbél-maradványok arra utalnak, hogy a diófákat egyfajta hosszú távú mezőgazdasági beruházásként a selyemutakat járó utazók és kereskedők telepítették – ez értékes adatokkal szolgál a helyi, regionális és nagy távolságú kereskedelem, illetve a természeti környezet változásai közötti összefüggésről is. A selyemutak sok-sok más mellett folyosókként szolgáltak emberi, állati és növényi gének számára is.[6]

A legújabb kutatások összekapcsolják a jiddis nyelv eredetét az Ázsiát behálózó árucsere-forgalommal; a feltevés szerint a tranzakciók biztonsága érdekében szükség volt egy nyelvre, amit csak a kiválasztott kevesek értenek.[7] Ennek nyilvánvaló párhuzamai vannak a 21. század világával, amelyben kriptovalutákkal és a blokklánc-technológiával próbálnak megoldást találni a tranzakciók biztonságos végrehajtására. A történelmi jégminták legújabb módszerekkel való vizsgálata adatokkal szolgál arra, hogy a 14. század közepén Európában milyen pusztítást végzett a pestisjárvány, és hogyan omlott össze a kontinens fémkohászata.[8]

2017-ben kutathatóvá váltak a washingtoni brit nagykövet, Sir Christopher Steel és Henry Byroade amerikai külügyi államtitkár 1952-es megbeszéléseinek dokumentumai az iráni miniszterelnök ellen tervezett puccsról, amelyek megvilágítják, honnan eredt ez a balvégzetű ötlet.[9] Egy korábban ugyancsak titkos, a hidegháborús korszak elején született, az amerikai atomfegyverek bevetéséről szóló terv éppily tanulságos bepillantást enged az amerikai katonai és stratégiai tervezés műhe-

lyeibe, és megmutatja, milyen lehetőségeket láttak a Szovjetunió semlegesítésére egy esetleges háborúban.[10]

Mindez csak néhány példa arra, hogy a történészek a maguk eszközeivel hogyan gyarapíthatják és finomíthatják a múltról való ismereteiket. Ez teszi annyira izgalmassá és felvillanyozóvá a történelem tanulmányozását: az ember egyszer csak a megszokottól eltérő megvilágításban láthat dolgokat, és újszerű összefüggéseket fedezhet fel népek, régiók, eszmék és témák között. Az elmúlt néhány év valamit nagyon világossá tett: bármilyen kibírhatatlan vagy komikus is a politikai élet a Brexit, a jelenkori európai zűrzavar vagy Donald Trump korszakában, ami a 21. században valóban számít és számítani fog, az a selyemút menti országokban történik. A valóban jelentős döntések ma nem Párizsban, Londonban, Berlinben vagy Rómában születnek (ahogy egy évszázaddal ezelőtt), hanem Pekingben és Moszkvában, Teheránban és Rijádban, Delhiben és Iszlámábádban, Kabulban és Afganisztán tálib ellenőrzés alatt álló területein, illetve Ankarában, Damaszkuszban és Jeruzsálemben. A világ múltját a Selyemút mentén zajló események alakították, és a jövőjét is ezek fogják alakítani.

Ez a könyv a jelenkor dolgairól készült részletes pillanatfelvétel; nagy látószögű objektívvel készült abban a reményben, hogy megmutatja az összefüggéseket a világban zajló események és folyamatok között, illetve megvilágít egyes mozzanatokat, amelyek meghatározó befolyást gyakorolnak életünkre és viszonyainkra. A kép közepén a selyemutak helyezkednek el; nem lehet másként, mert képtelenség úgy értelmezni a ma történéseit és azt, amit a holnap tartogat, hogy nem vesszük számításba a keleti Mediterráneum és a Csendes-óceán között húzódó roppant régiót. A korábban elmesélt történetet újra

naprakésszé akartam tenni, és értelmezni az elmúlt néhány év alapvető átalakulásait.

A világ 2015 óta drámai mértékben megváltozott. A Nyugat helyzete, írtam abban az időben, egyre nehezebb és bonyolultabb. Különösen így tűnik a Brexit óta, mivel Nagy-Britannia kilépésével az Európai Unió jövője még inkább bizonytalanná vált. Donald Trump idejében az Egyesült Államok is új, zavarba ejtő és nehezen kiszámítható pályára állt. A nehézséget nem is annyira az elnök Twitter-üzenetei okozták (noha sok vidám percet szereztek a kommentátoroknak), hanem annak megítélése, hogy a Fehér Ház vajon kihátrálni akar a globális ügyekből, vagy kedve szerint át akarja formálni azokat. Minderről ugyancsak szó lesz ebben a könyvben.

Ott van aztán Oroszország, amely új fejezetet nyitott a Nyugattal való kapcsolatokban annak ellenére, hogy az országot már két évtizede Putyin elnök és legbelső köre irányítja. Az ukrajnai katonai beavatkozás, az amerikai és nagy-britanniai választások állítólagos manipulálása, és a vádak, amelyek szerint Moszkva megpróbált likvidálni egy volt orosz hírszerző tisztet – mindezek a berlini fal leomlása óta a legfagyosabb mélypontra juttatták Oroszország és a Nyugat kapcsolatait, és mint látni fogjuk, megalapozták Moszkva figyelmének eltolódását dél és kelet felé.

A világ szívében Afganisztán végeláthatatlan gyötrődése, az évek óta tartó polgárháború által tönkretett Szíria vagy Irak újjáépítésének nehézkes folyamata láttán nem sokan éreznek okot a bizakodásra, pedig mindhárom esetben hatalmas pénzügyi, katonai és stratégiai erőforrásokat áldoztak a helyzet javítására. Az Irán és Szaúd-Arábia, illetve India és Pakisztán közötti ellentétek csak igen ritkán enyhülnek valamelyest, és

a fel-fellángoló dühödt nyilatkozatháborúk olykor azzal fenyegetnek, hogy sor kerül a szavaknál komolyabb összecsapásra is.

Nehéz idők járnak Törökországra is, ahol a gazdasági hanyatlás és a tömegtüntetések 2016-ban puccskísérlethez vezettek, amikor a fegyveres erők egyes alakulatai megpróbálták magukhoz ragadni a hatalmat. Az eset következményeképpen tízezreket tartóztattak le, és körülbelül 150 ezer ember veszítette el az állását a puccs állítólagos értelmi szerzőjével, Fethullah Gülennel való feltételezett kapcsolatai miatt, köztük a bírói kar magas rangú tagjai, akadémikusok, tanárok, rendőrtisztek, újságírók és természetesen katonatisztek.[11] A fegyintézetek olyan zsúfoltak lettek, hogy a kormány 2017 decemberében bejelentette: a következő öt évben 228 további börtönt fog felépíteni – vagyis csaknem megkétszerezi az országban lévő fegyintézetek számát.[12]

* * *

Ezek az idők ugyanakkor reményteljesek is Ázsia számára. Az országok a jelek szerint megpróbálnak szorosabban együttműködni, felülemelkedni a nézetkülönbségeken és megtalálni a közös érdekeket. Látni fogjuk, hogy az elmúlt években számos, az együttműködést és a párbeszédet szolgáló kezdeményezés, szervezet és fórum született, amelyek megteremthetik a szolidaritás és egy közös jövő alapjait.

Mindezt felismerték és kihasználták azok, akiknek a pénzügyi sikere a változások irányainak korai kitapintásán, illetve befolyásolásán alapul. 2015-ben például a Nike új stílusú sportöltözékeket dobott piacra. A legendás kosaras, Kobe Bryant

olaszországi és kínai utazásai a Nike szerint „kapcsolatokat teremtettek mind az európai, mind az ázsiai kontinensen", és arra serkentették a sportszergyártó tervezőit, hogy „a legendás Selyemútra gondoljanak, az új KOBE X Selyemcipő ihletőjére".[13]

A Nike új sportruháinak ideális kiegészítője a párizsi Hermès illatszergyártó cég Poivre Samarcande elnevezésű kölnivize „a bors, a pézsma és a frissen vágott fa füstös illatával, [amelyben] a vén tölgy lelke a borssal keveredve él tovább" – ezt is a selyemutak ihlették: „A név – árulta el Jean-Claude Ellena parfümtervező – tisztelgés Szamarkand városa előtt, amelyen egykor a keletről nyugatra fűszereket szállító karavánok haladtak át."[14]

Ám akadt valaki, aki a Nikenál és a Hermènsél is hamarabb felfedezte a selyemutakra való hivatkozásban rejlő lehetőségeket, ez a valaki pedig nem más, mint az Egyesült Államok 45. elnöke, Donald J. Trump, aki már 2007-ben Kazahsztánban, Üzbegisztánban, Kirgizisztánban, Türkmenisztánban, Azerbajdzsánban és Örményországban is bejegyeztette a Trump márkanevet azzal a szándékkal, hogy ezzel a névvel vodkát hoz forgalomba. Ugyanezt tette 2012-ben, amikor a nevét viselő szállodákat és különféle ingatlanokat védjegy alá helyezte a selyemutak mentén fekvő összes országban, még Iránban is, amit néhány évvel később elnökként már elszigetelni próbált. Trump üzletemberként érdeklődött Grúzia iránt is, ahol Silk Road Group néven csiricsáré kaszinókat kívánt létesíteni – a média később elég sokat cikkezett a tervről.[15]

A Selyemút emléke Ázsiában mindenhol jelen van. Természetesen vannak utazási ügynökségek, amelyek azzal az ígérettel csalogatják ügyfeleiket, hogy a világ szívében megmutatják nekik a titokzatos múltnak az idő ködébe vesző, dicsőséges em-

SZMUGYI KÖNYVTÁR 963780 1881 SZEGED

lékeit. Vannak azonban modernebb és kézzelfoghatóbb jelei is annak, hogy az egykori roppant hálózat tovább él a jelenben, és élni fog a jövőben is. Az egyik példa a kazahsztáni Nur-Szultanban (Asztanában) épült Mega Silk Way elnevezésű bevásárlóközpont, egy másik a Cathay Pacific légitársaság járatain olvasható fedélzeti magazin, a *SilkRoad*. A dubaji repülőtéren a Standard Chartered Bank hirdetése fogadja az utazót: „One Belt. One Road. One Bank connects your business across Africa, Asia and Middle East",* a kuvaiti média pedig lelkesen beszél a tervezett Silk Cityről, amelynek megépítése az előzetes becslések szerint csaknem százmilliárd dollárt fog felemészteni.[16] A Kaszpi-tengertől keletre elterülő, földgázban igen gazdag Türkmenisztán 2018 óta hivatalos nemzeti jelmondata: „Türkmenisztán – a hatalmas Selyemút szíve."[17]

Az Ázsia szívében uralkodó általános derűlátás egyik oka a régió természeti erőforrásainak hallatlan gazdagsága. A British Petroleum becslése szerint a Közel-Keleten, Oroszországban és Közép-Ázsiában található a világ ismert olajtartalékainak csaknem 70, gázkészleteinek pedig közel 65%-a; ebben az adatban nem szerepel Türkmenisztán, ahol a Yolöten elnevezésű mező a világ második legnagyobb ismert gázlelőhelye.[18]

Nem kevésbé fontos a Mediterráneumtól a Csendes-óceánig húzódó régió rendkívüli termékenysége. Oroszország, Törökország, Ukrajna, Kazahsztán, India, Pakisztán és Kína adja a világ teljes búzatermésének több mint felét, a délkelet- és kelet-ázsiai országokkal együtt pedig a világ rizstermelésének csaknem 85%-át.[19]

* Egy övezet. Egy út. Egy bank köti össze a vállalkozását Afrikával, Ázsiával és a Közel-Kelettel.

Egyes elemek, például a mikroelektronikai iparban és a félvezetők előállításában rendkívül fontos szilícium világtermelésének háromnegyedét Oroszország és Kína adja; 2016-ban egyes ritkaföldfémek (a szupermágnesek, elemek, aktuátorok és laptopok előállításához nélkülözhetetlen ittrium, a diszprózium és a terbium) világtermelésének 80%-a Kínából származott.[20] A futurológusok és a hálózati rendszerek fejlesztői gyakran beszélnek arról, hogy a mesterséges intelligencia, a Big Earth Data és a gépi tanulás hogyan és mennyire fogja megváltoztatni az életünket, a munkánkat és a gondolkodásunkat, de kevesen teszik fel a kérdést, hogy honnan is származnak a digitális szép új világot felépítő nyersanyagok – illetve mi lesz, ha a készletek kimerülnek, esetleg kereskedelmi vagy politikai fegyverként használják őket azok, akik gyakorlatilag teljesen kézben tartják a rendelkezésre álló készleteket.

Másféle kincsek is bőségesen akadnak errefelé, amelyek vagyonokhoz juttatják birtokosaikat. Ilyen például a heroin, ami több mint egy évtizede az afganisztáni tálibok legfőbb bevételi forrása.[21] Egy ENSZ-tisztviselő 2015-ben kelt jelentése szerint „hozzávetőlegesen 2000 km², azaz több mint 200 ezer hektár területen termelik az ópium előállításához szükséges mákot". Akkora területen, teszi hozzá, amelyen „több mint 400 ezer amerikai futballpálya férne el a végzónákkal együtt".[22] 2017-ben jelentősen megugrott a máktermelés; ekkor már körülbelül 320 ezer hektárt vettek művelésbe, és a világpiacon forgalomba került ópium 80%-át kitevő rekordtermés értéke a 30 milliárd dollárt is meghaladta.[23]

Az erőforrások mindig is meghatározó szerepet játszottak a világ fejlődésében. Az egyes országoknak képeseknek kell lenniük arra, hogy élelmiszerrel, ivóvízzel és energiával lássák el

lakosaikat, illetve meg tudják védeni őket a külső ellenséggel szemben. Ez a követelmény minden eddiginél fontosabbá teszi a selyemutak fölötti ellenőrzés megszerzését, és részben arra is magyarázatot ad, hogy Ázsia-szerte miért nehezedik komoly nyomás az emberi jogokra, illetve a sajtó- és szólásszabadságra – erre a közelmúltban hívta fel a figyelmet Andrew Gilmour, az ENSZ emberi jogokért felelős főtitkárhelyettese. „Egyes kormányok – jelentette ki – fenyegetést látnak bármilyen eltérő véleményben", és a belügyeikbe való külső beavatkozásnak, a fennálló rend lerombolására vagy az idegen, nyugati értékek rájuk kényszerítésére tett próbálkozásnak tekintik az emberi jogok tiszteletben tartására irányuló követeléseket. Annak eldöntése, hogy milyen vélemények kerülhetnek vagy nem kerülhetnek a nyilvánosság elé, szorosan összefügg a hatalom megszilárdításának és megtartásának igényével egy folyamatosan változó világban, és azzal a félelemmel, hogy mi lesz, ha az alternatív nézetek széles körben elterjednek.[24]

Máris Ázsia évszázadában élünk; abban a korban, amikor a bruttó globális össztermék a fejlett nyugati gazdaságokból elképesztő arányokban és sebességgel áramlik a Kelet fejlett gazdaságai felé. Az egy főre eső jövedelem Ázsiában egyes előrejelzések szerint 2050-re vásárlóerő-paritáson a mostani érték hatszorosára emelkedik, ami további hárommilliárd, jelenlegi mérce szerint jómódú fogyasztót jelent. Amennyiben a bruttó globális össztermékből való részesedését Ázsia csaknem a duplájára, 52%-ra emeli, ahogy egy friss jelentés állítja, azzal „Ázsia visszanyeri vagy háromszáz éve, az ipari forradalom előtti időkben betöltött vezető gazdasági pozícióját".[25] A gazdasági világhatalom centrumának Ázsiába való áthelyeződése, ért egyet egy másik szerző, „végbemehet valamivel gyorsabban

vagy lassabban, de a változás iránya és történelmi jellege egyértelmű" – korunkban kezdünk visszatérni a világnak a Nyugat felemelkedése előtti állapotához.[26]

Egész Ázsiában elképesztő arányú átalakulás és fejlődés megy végbe. Egy becslés szerint az ázsiai városok együttes bruttó összterméke 2027-re meghaladja, mindössze nyolc évvel később pedig már 17%-kal múlja felül az Egyesült Államok és Európa városaiét. A kontinens városainak fejlődése nem lesz egységes sem földrajzi, sem gazdasági tekintetben, egyes régiók jócskán megelőznek majd másokat. A megavárosok felemelkedése máris korábban soha nem látott környezeti, társadalmi és államigazgatási nehézségeket támaszt, és esetenként elviselhetetlen mértékben merítheti ki az erőforrásokat és terhelheti meg az infrastruktúrát.[27]

A felismerésből, hogy egy új világ van születőben, a jövőre vonatkozó tervek is születtek, amelyek hasznot húznának a gazdasági és politikai hatalom szerkezetének változásából, és siettetnék a folyamatot. Ezek közül a legfontosabb az Egy övezet, egy út kezdeményezés, Hszi Csin-ping kínai elnök gazdasági és külpolitikai programja, amely az ősi selyemutakat és azok sikerességét tekinti mintának Kína hosszú távú terveihez. Amióta a tervet 2013-ban bejelentették, közel egybillió dollárt irányoztak elő körülbelül ezer különböző infrastrukturális beruházásra, elsősorban kölcsönök formájában.

Egyesek úgy vélik, hogy a Kínával szomszédos, illetve az Egy övezet, egy út kezdeményezés által érintett országokban befektetett pénz idővel többszörösen meg fog térülni, és a vasútvonalak, autópályák, mély vizű kikötők és repülőterek hálózata révén még akadálytalanabbá és szorosabbá válhatnak a kereskedelmi kapcsolatok.

Kína a közeljövőben más kihívásokkal is szembesülni fog, nem utolsósorban azzal, amit egy vezető közgazdász a „bébiapály" (baby-bust) kifejezéssel szemléltetett: a népesség egyre idősebbé válik, és elmarad a munkaerő folyamatos megújulása.[28] Újabb nehézségeket jelent a hitelbuborék, amely olyan arányú, hogy a Nemzetközi Valutaalap (International Monetary Fund, IMF) 2017-ben figyelmeztetett: az adósságszint immár nem aggasztó, hanem veszedelmes.[29] A hitelbuborék az ingatlanpiac hallatlan mértékű fellendülését eredményezte, a kínálat olyan gyorsan haladta meg a keresletet, hogy egy becslés szerint az otthonok egyötöde – több mint 50 millió lakás – áll üresen.[30] Ugyancsak komoly kihívást jelent a rendkívül gyors ütemű városiasodás és a roppant arányú népességvándorlás, amitől éles különbség keletkezett a városi és a vidéki lakosság képzettsége és törekvései között, és ami az egész országban hatást gyakorolt a nemi szerepek felfogására.[31]

Vannak azonban más módok is arra, hogy megértsük, mi megy végbe a világban napjainkban – és mi fog történni a jövőben. A 20. század elején Rudyard Kipling közismertté tette a „nagy játszma" fogalmát – a kifejezés azt jelentette, hogy Nagy-Britannia és Oroszország politikai, diplomáciai és katonai versenyben áll Közép-Ázsia birtoklásáért. Ma egész sor nagy játszma van folyamatban: versengés a befolyásért, az energiáért, a természeti erőforrásokért, az élelmiszerért, az ivóvízért, a tiszta levegőért, a stratégiai pozíciókért, sőt még az információért, az adatokért is. A verseny kimenetele alapjaiban fogja megváltoztatni a világot az elkövetkező évtizedekben.

A selyemutak újjászületnek – írtam 2015-ben. A folyamat nem állt meg, és nem lassult azóta sem. Érdemes alaposan megvizsgálnunk, hogy miért és miképpen érint mindannyiunkat.

Utak a Kelet felé

Huszonöt évvel ezelőtt, amikor végeztem az egyetemen, a világ még egészen másmilyennek látszott. A hidegháború véget ért, feltámadt a remény, hogy eljön a béke és a jólét korszaka. „Borisz Jelcin és az orosz nép hősi tettei", jelentette ki Bill Clinton 1993-ban Vancouverben az orosz elnökkel folytatott megbeszélések során, a reform és a demokrácia útjára terelték Oroszországot. „Egy megint sikeres és virágzó Oroszország", tette hozzá, mindenki számára kívánatos.[1]

Reményteljes idők jártak Dél-Afrikában is, miután a Nobel-bizottság 1993-ban „az apartheid rezsim békés felszámolása érdekében végzett munkájukért és az új, demokratikus Dél-Afrika alapjainak megteremtéséért" Frederik Willem de Klerknek és Nelson Mandelának ítélte a Nobel-békedíjat.[2] A tekintélyes kitüntetés reménységet jelentett Dél-Afrikának, az afrikai kontinensnek és az egész világnak. Később kiderült: legközelebbi bizalmasai közül jó néhányan azt javasolták Mandelának, hogy ne fogadja el, ha osztoznia kell rajta azzal, akit az elnyomójának neveztek, ő azonban nem értett egyet velük, és kijelentette, hogy a megbékélés nélkülözhetetlen eleme a megbocsátás.[3]

A dolgok biztatóan alakultak a Koreai-félszigeten is, ahol – a 2018-ban folytatott tárgyalások különös előképeként – megállapodástervezet született az Egyesült Államok és Észak-Korea között a két Korea egyesítéséről és az atomfegyver-mentesítés-

ről, amit fontos lépésnek tekintettek az atomsorompó-egyezmény, a régió és a világ nagyobb biztonsága felé.[4]

1993-ban fontos megállapodás jött létre Kína és India között, amely megteremtette a három évtizeden át dúló ádáz határviták rendezésének kereteit; a felek megegyeztek abban, hogy csökkentik a határ mentén állomásoztatott katonáik számát, és tovább fáradoznak egy kölcsönösen elfogadható rendezésen.[5] A megegyezés mindkét ország számára igen fontos volt abban az időszakban, amikor politikai vezetőik érdeklődésének középpontjában a gazdasági növekedés és a liberalizáció állt. Teng Hsziao-ping csak nem sokkal korábban tett körutazást Kína déli tartományaiban, hogy jelenlétével új lendületet adjon a társadalmi, politikai és gazdasági reformoknak, és megegyezésre jusson a keményvonalasokkal, akik ellenezték a piac liberalizálását és azt, hogy a kommunista Kína 1990-ben Sanghajban értéktőzsdét nyitott.[6]

Dél-Korea átalakulása már jóval korábban megkezdődött. A természeti erőforrásokban nem bővelkedő, Ázsia legkeletibb nyúlványán elhelyezkedő ország az 1960-as években még a legszegényebbek közé tartozott. Felemelkedése gazdasági szuperhatalommá, a Samsung, a Hyundai Motor és a Hanwha Corporation országává (mindegyik vagyona meghaladja a százmilliárd dollárt) egyeseket arra a megállapításra ragadtatott, hogy Dél-Korea „a világ legsikeresebb országa".[7]

Az 1990-es évek elején Indiában és másutt is meglendült a növekedés, noha 1993 februárjában kevesen gondolták volna, hogy egy aprócska, a mumbai tőzsdére épp belépni készülő szoftvervállalat milyen kiugrás előtt áll. Nagysága és a benne rejlő lehetőségek ellenére India gazdaságilag törpe volt, a technológiai szektor pedig aprócska és jelentéktelen. Azok a mérészek azonban, akik megvásárolták az Infosys Technologies részvényeit, jól tették, ha meg is tartották őket, mert a társaság 2018. március 31-én több mint 206 milliárd dollár működési nyereséget jelentett.[8] A részvények értéke a huszonöt évvel korábbi érték négyezerszeresére emelkedett.[9]

Egy parányi Öböl menti államocskában egy új légitársaság létrehozása meglehetősen kockázatos vállalkozásnak tűnt. Az 1993 novemberében alapított Qatar Airways két hónappal később kezdte meg tényleges működését igen szerény arányokban; néhány helyi járatot indított olyan vonalakon, amelyeket csak igen kevesen vettek igénybe. A társaságnak ma több mint 200 gépből álló flottája van, 40 ezer főnél is nagyobb alkalmazotti gárdája, több mint 150 városba indít rendszeres járatokat, és olyan elismerések garmadáját söpörte be, amilyenekről huszonöt évvel ezelőtt senki nem mert volna álmodni sem.[10] 2018 áprilisában megállapodást kötött arról, hogy felvásárolja a harmadik legnagyobb oroszországi repülőtér, a moszkvai Vnukovo részvényeinek 25%-át.[11]

Természetesen 1993-ban sem mindenütt volt rózsás a helyzet, amit jól mutat a New York-i Világkereskedelmi Központban végrehajtott bombamerénylet vagy a Mumbaiban történt, szervezett merényletsorozat, aminek több mint 250 halálos áldozata volt. Az első világháború kitöréséhez vezető gyilkosságról, Ferenc Ferdinánd főherceg agyonlövéséről elhíresült Szarajevó szerb ostroma tovább tartott, mint a második világháború nagy ütközete, a sztálingrádi csata. Orvlövészek rendszeresen gyilkolták az utcákon közlekedő civileket, a világsajtót bejárták a közeli hegyekből tüzelő aknavetők által okozott rettenetes pusztítás képei. Európában újból koncentrációs táborok létesültek, Srebrenicában és Goraždéban tömeggyilkosságok történ-

tek – mindez az 1990-es évek derekán keserűen emlékeztetett arra, hogy mennyire könnyű elfelejteni a múlt legvérfagyasztóbb leckéit is.

Az 1990-es évek elejének egyes zűrzavaros eseményei már hétköznapibbak, ismerősebbek voltak. Nagy-Britanniában például a politikai közéletet az európai uniós tagságról szóló, egyre inkább elmérgesedő vita és a népszavazás követelése mérgezte meg. A kormány kis híján megbukott, és John Major miniszterelnök gazfickóknak nevezte saját kabinetje tagjait.[12]

* * *

Mindezek a közelmúlt eseményei, mégis mintha valahogy távoliak lennének, mintha valami más korszakban történtek volna. 1993 nyarán az egyetemi záróvizsgáimra készülve egy ígéretes, új zenekar, a Radiohead *Pablo Honey* című lemezét hallgattam; sejtelmem sem lehetett arról, hogy az év legprofetikusabb dala nem a *Creep* lesz (amit több mint negyedmilliárdszor hallgattak meg a Spotifyon), hanem egy, abban az évben Oscar-díjat nyert filmbetétdal, amelyben Aladdin ígér új világot és sosem látott, mámorító látványokat Jasmine-nak. A Selyemút múltjából vett történethez írt dal valamiképpen a jövőt is megelőlegezte.

A változás semmiben sem mutatkozik meg látványosabban, mint abban, ha összehasonlítjuk az 1993-as és a mai angliai futballt. Egy héttel azelőtt, hogy Cambridge-ben megkezdődtek a vizsgák, végignéztem az angol labdarúgókupa döntőjét, amit az Arsenal és a Sheffield Wednesday játszott, és ami majdnem olyan unalmas és érdektelen volt, mint az első mérkőzés. A játékosok (a tartalékokat is beleértve) három kivétellel mind

a Brit-szigeteken születtek. Huszonöt évvel később a Chelsea és a Manchester United vívta a – hasonlóan érdektelen – döntőt, a csapatok összetétele azonban egészen másként festett: a Wembleyben összecsapó 27 játékos közül mindössze 6-an születtek az Egyesült Királyságban, a többiek a világ legkülönbözőbb tájairól érkeztek, többek között Spanyolországból, Franciaországból, Nigériából és Ecuadorból.

Ha ez sok mindent elmond arról, hogy egyetlen emberöltő alatt mennyit haladt előre a globalizáció, talán még megdöbbentőbb az a változás, ami az angol futballklubok tulajdonosainak soraiban végbement. Nem olyan régen még bárki agyrémnek tartotta volna a gondolatot, hogy a vezető csapatok külföldi tulajdonba kerülhetnek, akkoriban a klubelnökök még a tanácsteremben megcsendülő idegen akcentus hallatán is félrenyelték volna a teájukat, és torkukon akadt volna a húsos pite. Ma a legismertebb brit és európai futballklubok közül igen sok van külföldi kézen, és tulajdonosaik jelentős része a selyemutak országaiból való.

Ez bizonyos értelemben nem is meglepő. Végül is, noha a szabályokat 1863-ban Londonban rögzítették, magát a futballt nem Angliában találták ki. A Nemzetközi Labdarúgó Szövetség, a FIFA szerint legelőször a Han-dinasztia idején (i. e. 206-tól i. sz. 220-ig), Kínában futballoztak, a cu-csü nevű játékban a játékosok rúgásokkal igyekeztek a két bambuszrúd között kifeszített hálóba juttatni egy tollal kitömött bőrlabdát.[13]

A játék megszületésétől mindazonáltal igen hosszú út vezetett addig, hogy Birminghamben és környékén minden nagynevű futballklub – köztük az Aston Villa, a West Bromwich Albion, a Birmingham City és a Wolverhampton Wanderers – a *Selyemutak* című könyvem megjelenése, vagyis 2015 óta

kínai tulajdonosok kezébe került. 2017-ben az olasz futball két óriása, a nagyszerű San Siro stadiont birtokló AC Milan és az Internazionale Milano tulajdonosai is kínaiak lettek.

A legkiválóbb angol és európai futballklubok tulajdonosai között akadnak olyanok is, akik az Öböl-menti államok polgárai. Az első osztályú bajnokságot 2018-ban minden korábbinál nagyobb előnnyel megnyerő Manchester City tulajdonosa az Egyesült Arab Emírségek miniszterelnök-helyettese, Manszur bin Zajed al-Nahján. A hasonló rangú francia klubnak, a Paris Saint-Germainnek, amely ugyanilyen meggyőző fölénnyel nyerte a hazai első osztályú bajnokságot, katari tulajdonosai vannak. Az előző nyáron két játékost is szereztek a csapatnak: Neymart és Kylian Mbappét, több mint 35 millió euró átigazolási díjért, valamint a még ezen felüli tiszteletdíjakért és jutalékokért.

Az Everton FC többségi tulajdonosa, Farhad Moshiri Iránban született, ma azonban Monacóban él; vagyonát Aliser Uszmanov üzbég üzletember mellett szerezte – Uszmanov oroszországi és közép-ázsiai befektetései több mint 15 milliárd dollárt jövedelmeztek, és lehetővé tették, hogy jelentős tulajdonrészt vásároljon az Arsenal Football Clubban. Egy darabig a többségi tulajdon megszerzésére törekedett, de a bonyolult részvényesi szerkezet meghiúsította az elképzelését. Az Arsenal rajongói kérték, hogy ne adja el a részvényeit, de végül 2018 nyarán megszabadult tőlük. A büszke és híres futballklub sorsát mindazonáltal éveken át egy üzbég mágnás tartotta a kezében.[14]

Valaha vagyonos angolok indultak nagy európai körutazásra, elszórakoztak Velencében, Nápolyban, Firenzében és Rómában, megcsodálták a képzőművészet és az építészet nagyszerű alkotásait, rajzokat, festményeket, szobrokat és

kéziratokat vásároltak, sőt egész házak teljes berendezéseit is megvették és hazaszállíttatták.[15] Ezek voltak a zsákmányai annak a kereskedelmi és katonai sikerek nyomán növekvő gazdagságnak, ami a kis észak-atlanti-óceáni szigetet globális szuperhatalommá tette. Ma a kérkedésre alkalmas trófea a labdarúgó világbajnokság, amiért sikeresen szállt versenybe Oroszország és Katar, a téli olimpia (amit 2014-ben Szocsiban, 2018-ban Phjongcshangban rendeztek meg), illetve a hatalmas képzőművészeti gyűjtemények, mint a Louvre Abu Dhabi, vagy a Victoria & Albert Museum, amelynek lerakata Sencsenben található. Aztán ott van az ismert holland építész, Rem Koolhaas által tervezett moszkvai Garázs Kortárs Művészeti Múzeum vagy a türkmenisztáni Aşgabatban épült Téli Sportpalota, amely méreteiben a Madison Square Gardent is jócskán meghaladja.

A 18. században az Itáliába induló brit utazó „türelmetlenül várta, hogy láthassa ezt a dicsőséges történelmi múltú országot, amely valaha a törvényeket adta a világnak".[16] A helyzet mára megváltozott, s ma Nagy-Britannia történelmét és jogrendszerét csodálják, konfliktuskezelő és válóperes megegyezéseket elősegítő intézményeit; az új nagyságok és híresség által megszerzett, megvásárolt trófeákat: a futballklubokat és az olyan világhírű létesítményeket, mint a Harrods, a Hamleys, a Canary Wharf vagy a Fenchurch Street 20 (más néven Walkie-Talkie) épülete a Cityben, illetve az olyan hatalmas sajtóorgánumokat, mint a *The Independent* vagy az *Evening Standard* – tulajdonosaik mind kínai, orosz vagy arab hátterűek.

Hasonló a helyzet az Egyesült Államokban, ahol az olyan zászlóshajókat, mint a Brooklyn Nets profi kosárlabdacsapat, a *New York Post,* a New York-i Waldorf Astoria és Plaza Hotel,

illetve a Warner Music éppígy teljes egészükben vagy társtulajdonosként birtokolják orosz, közel-keleti vagy kínai befektetők.

Egyetemi záróvizsgáim után nagy izgalommal és élvezettel néztem meg az 1993 nyarán elsöprő kasszasikert arató filmet, a *Jurassic Park*ot. A Legendary Entertainment stúdió azóta a fentiekhez hasonló sorsra jutott, ma a Vang Csien-lin tulajdonában lévő Dalian Wanda Group Company része olyan mozihálózatokkal együtt, mint az Európában, az Egyesült Államokban és Ausztráliában összesen több mint 14 ezer vetítőhelyiséget birtokló Odeon, a UCI, a Carmike vagy a Hoyts, illetve a luxusjachtokat gyártó Sunseeker és az Infront Sports and Media AG, egyes sportesemények, például a 2018-as és 2022-es labdarúgó világbajnokság kizárólagos közvetítési jogainak tulajdonosa.

A felsorolt intézmények és szervezetek némelyikének megvásárlása természetesen tekinthető afféle kedvtelésnek, mások azonban igen komoly beruházást jelentettek. A folyamat alapja, hogy az elmúlt huszonöt évben erősen megváltozott a globális GDP eloszlása, és az 1980-as évek óta csak Kínában 800 millió ember életszínvonala emelkedett a szegénységi szint fölé.[17] A szegénység fogalmának meghatározásán közgazdászok és mások is vitatkoznak, ahhoz azonban aligha fér kétség, hogy Kína fejlődésének üteme és mértéke elképesztő. Az ország GDP-je 2001-ben vásárlóerő-paritáson mérve az Egyesült Államok GDP-jének 39%-a volt, 2008-ban már elérte a 62%-át, 2016-ra a 114%-ára emelkedett, és 2023-ra előrejelzések szerint eléri a 151%-ot.[18]

A változás nemcsak Kínát, hanem a világ többi részét is átformálja. A kínai középosztály várható további felemelkedését érzékelve például egy pekingi vállalkozó háromezer hektáros

területet vásárolt Közép-Franciaországban azzal a céllal, hogy liszttel lássa el az odahaza, Kína-szerte megnyitni tervezett, ezernél is több *boulangerie*-t. A várakozások szerint a kínaiak lassan túllépnek a meghatározóan rizsalapú étkezésen, ha pedig így lesz, a szóban forgó vállalkozó, Hu Ko-csin szerint a változás nyomán „hatalmas lehetőségek" tárulnak majd fel.[19]

Ha ennek nyomán Franciaországban attól tartanak, hogy a kenyér ára megemelkedhet, amennyiben a lisztet, ahelyett hogy a helyi pékségekben használnák fel, külföldre viszik, ugyanez a kérdés a bortermeléssel kapcsolatban is felmerülhet, hiszen a Kínába szállított bor mennyisége csak 2017-ben 14%-kal, összesen 220 millió literre emelkedett. A Kínába irányuló francia borexport értékét a következő öt évre több mint húszmilliárd dollárra becsülik; ez valószínűleg jobb hír a francia bortermelőknek, mint a borfogyasztóknak.[20]

Ugyancsak bosszantó lehet, hogy a leghíresebb bordeaux-i szőlészetek közül, amelyek az elmúlt néhány évben gazdát cseréltek, és olyan ismert személyiségek vásárolták meg őket, mint Csao Vej színésznő vagy az iparmágnás Jack Ma (aki négyet is birtokol, köztük a legendás Château de Sours-t), néhánynak a nevét is megváltoztatták, hogy vonzóbb legyen a kínai vásárlók számára. A médoci Château Sénilhac *Château Antilope Tibetaine* (Tibeti Antilop) lett, a Château La Tour Saint-Pierre *Château Lapin d'Or* (Arany Nyúl), a Château Clos Bel-Air pedig ma már *Château Grande Antilope* (Nagy Antilop).[21]

A hagyományok hívei talán fájlalják, hogy évszázadokon át tisztelet és megbecsülés övezte, büszke nevek egyszer csak odavesznek, a Kelet felemelkedése azonban más változásokat is hoz a minket körülvevő világba. A Qatar Airways csak egyike azon légitársaságoknak, amelyek működése serkentette az utasszállí-

tó repülőgépek iránti igényt, és ez az igény továbbra is növekedni fog. A Nemzetközi Légi Szállítási Szövetség (International Air Transport Association, IATA) arra számít, hogy a repülőgéppel utazók száma 2036-ra csaknem megkétszereződik, vagyis évi 7,8 milliárdra emelkedik, és ez a növekedés elsősorban annak köszönhető, hogy folyamatosan szélesednek Ázsia, vagyis Kína, India, Törökország és Thaiföld jómódú rétegei.[22]

A Boeing saját elemzése szerint a következő húsz évben félmillió új pilótára lesz szükség.[23] A következmények azonban már ma is érezhetők, mivel nincs annyi pilóta, amennyi kellene. A hiány az egekbe nyomta a fizetéseket, a Xiamen Air már évi 400 ezer dollárt kínál a Boeing–737-es pilótáknak, és a hírek szerint bizonyos helyeken már évi 750 ezer dolláros ajánlatok is elhangzottak.[24]

A fizetések ilyen arányú növekedése nyilvánvalóan kihat az utazási költségekre. A pilótahiány okozta nyomás világszerte érezhető, és megesik, hogy egyes járatokat törölni kell.[25] Talán nehéz elhinni, de ha az amerikai Közép-Nyugaton törölnek egy járatot, amely egy alpesi sítúráról vagy a világ túlsó felén tett álomutazásról hoz haza utasokat, ahhoz is van némi köze a selyemutak újbóli felemelkedésének.

És ugyanígy köze van ahhoz is, hogy a szállodákban milyenek a szobák, hogy az előcsarnokban milyen zenét játszanak, és milyen italokat szolgálnak fel a bárban. 1990-ben még alig jártak kínai utazók külföldön, szinte csak hivatalos államügyek miatt keltek útra, és mindent összevetve sem költöttek többet körülbelül 500 millió dollárnál.[26] 2017-ben ez a szám nagyjából az ötszázszorosára, 250 milliárd dollárra nőtt, hozzávetőleg a duplájára annak, amit az amerikai turisták külföldön elköltenek.[27] A számok a jövőben meredeken emelkedni fognak, hiszen ma a kínai állampolgárok mindössze 5%-ának van csak útlevele. 2019-ben 170 millió kínai indult külföldi utazásra; ez a trend különösen jó lehetőségeket kínál a játék- és a kozmetikai iparnak, egyre több repülőgépjáratot indítanak, növekvő számban létesülnek szállodák, amelyek megfelelnek a kínaiak ízlésének és elvárásainak, valamint online utazási ügynökségek és jegyirodák szerveződnek, mint például a Skyscanner, amelyet 2016-ban a kínai Ctrip vásárolt fel egy 1,7 milliárd dolláros megállapodás keretében.[28]

A világ változása gyakran váratlan helyeken és váratlan módokon támaszt kihívásokat. Kína felemelkedése súlyos nehézségeket okoz a szamaraknak és a szamártenyésztőknek Közép-Ázsiától Nyugat-Afrikáig. A szamárbőr fontos alkotórésze egy o csiao nevű alternatív gyógyászati szernek, amelyről azt állítják, hogy nemcsak a fájdalmat csökkenti, de eltünteti a pattanásokat, megelőzi a rákot, és fokozza a nemi vágyat is. Az o csiao iránti kereslet nyomán az elmúlt huszonöt évben felére csökkent a kínai szamárállomány, és új „szamárforrásokat" kellett keresni.[29] Tádzsikisztánban ma már négyszer annyiba kerül egy szamár, mint azelőtt, és az árak Afrikában is emelkednek. Ez nem feltétlenül jó hír. A szegényebb országokban a szamarakat málhás állatként használják, fontos szerepet játszanak a mezőgazdasági termelésben és a termények piacra szállításában, ezért számuk csökkenése (és áruk megemelkedése) azzal fenyeget, hogy komoly bajba kerül ezen országok amúgy is ingatag gazdasága. Nigerben, Burkina Fasóban és más afrikai országokban is betiltották a Kínába irányuló szamárexportot.[30] A selyemutak fellendülésének egyik következménye, hogy megjelent a szamárbőrök feketekereskedelme.[31]

Első pillantásra nem tűnik fel az összefüggés a szamarakkal való kereskedés és a londoni elsőlakás-vásárlókat sújtó nehézségek között, ám itt is az ingatlanpiacra beáramló hatalmas mennyiségű külföldi tőke emelte csaknem elérhetetlen magasságokba a lakásárakat. Az 1999 és 2014 között beérkező pénztömegnek meghatározó szerepe volt a magas értékű lakások árának további emelkedésében, és a hatás leszivárgott az olcsóbb ingatlanok árszintjére is. Egy kutató számításai szerint ma az ingatlanárak 19%-kal alacsonyabbak lennének, ha ebben az időszakban nem következett volna be a nagyarányú tőkebeáramlás.[32]

A külföldi tőke nagy része Oroszországból érkezett. 2007 és 2014 között a Londonban ingatlanvásárlásra költött pénz 10%-a volt orosz eredetű, de a tízmillió fontnál nagyobb értékű lakások esetében ez a szám 20%.[33] A kínai tőke kiáramlása is jelentősen megugrott; a kínaiak 2016-ban több mint 50 milliárd, egy évvel később 40 milliárd dollárt költöttek külföldön lakásvásárlásra,[34] de ebben nincs benne az a tőke, ami 2017-ben a londoni kereskedelmi ingatlanokra elköltött teljes összeg egyharmadát tette ki.[35]

Hasonló a helyzet máshol is. A kínaiak 2016-ban olyan mennyiségben vásároltak ingatlanokat Vancouverben, hogy az árak az előző évieknél havi 30%-kal lettek magasabbak, és a város vezetése a piac lehűtése érdekében kénytelen volt 15%-os adót kivetni a külföldi ingatlanvásárlásokra. Ugyanilyen hatás érvényesült Kanada más városaiban, valamint San Franciscóban, Ausztráliában, Új-Zélandon és ma már Délkelet-Ázsiában is.[36] Ha valaki nem engedheti meg magának, hogy lakást vásároljon, annak közvetlen oka talán nem a selyemutak felemelkedése, a dolog azonban mégiscsak része annak, hogy a világ gazdasági súlypontja folyamatosan tolódik el kelet felé.

* * *

A Kelet gazdagságának növekedése valóban lenyűgöző. Egy iráni üzletember, Mehrdad Safari, aki egy isztambuli toronyházban bérelt lakosztályt, annyira megkedvelte a környezetet, hogy 2017 februárjában 90 millió dollárért (plusz forgalmi adó) megvásárolta az egész épületet. Valaha csak az amerikaiak kedveltek meg bizonyos dolgokat annyira, hogy megvásárolják az egész vállalatot (mint Victor Kiam a villanyborotvákat gyártó Remington céget), ma már másoknak is van kedvük és pénzük az ilyesmihez.[37]

A világ változása az életmód és a pénzköltési szokások megváltozását is jelenti mindenütt. Pakisztán ma a világ leggyorsabban fejlődő kiskereskedelmi piaca – részben annak köszönhetően, hogy az elkölthető jövedelem 2010 óta megkétszereződött. Az üzletek száma a becslések szerint 2017 és 2021 között a másfélszeresére fog emelkedni. A folyamatot az is serkenti, hogy a népesség egyharmada harminc év alatti, és a fiatalok ma egészen másként viszonyulnak a pénzhez: inkább akarnak jól élni ma, mintsem takarékoskodni azért, hogy a jövőben jobban élhessenek.[38]

Indiában a középosztály az elmúlt három évtizedben nagymértékben kiszélesedett, és a folyamat továbbra sem veszít lendületéből. Egyes közgazdászok rámutatnak arra, hogy Indiában a vagyon rendkívül egyenlőtlenül oszlik meg, és a gazdag kevesek aránytalanul nagy részét birtokolják, sokat elmond azonban a tény, hogy azoknak a háztartásoknak a száma, amelyek évi tízezer dollárt meghaladó elkölthető bevétellel rendelkeznek, az 1990-es kétmillióról 2014-re ötvenmillióra növekedett.[39] Ez pedig csak a kezdete egy eget-földet megrengető

arányú és jelentőségű változásnak. A jelenlegi becslések szerint a fogyasztói kiadások nyolc év alatt megháromszorozódnak, és 2025-re elérik a négytrillió dollárt. Az ilyen mértékű változás India egész életformájára kihat, az együtt élő többgenerációs család hagyományos modelljét felváltja az egy- vagy kétszemélyes háztartás, gyerekekkel vagy nélkülük. Mindez hat a családi életre, és kihívásokat jelent a lakáspiac, a szállítás, a víz- és elektromosenergia-ellátás, az egészségügy és az oktatás számára. Ugyanakkor óriási lehetőségeket is hordoz, nem utolsósorban azért, mert a piackutatók becslése szerint a kicsiny háztartások egy főre eső fogyasztása 20-30%-kal magasabb, mint a többgenerációs családi otthonoké.[40]

Ezekre az átalakulásokra felfigyeltek a luxuscikkek gyártói is, amelyeknél a kereslet az 1990-es évek óta alapvetően megváltozott. Abban az időben a kínaiak még egészen elhanyagolható arányban voltak jelen a vevőik között – ma már az ő vásárlásaik teszik ki a globális összfogyasztás egyharmadát, és 2025-re ők fogják megvásárolni a luxusjavak 44%-át.[41] Ez az egyik oka annak, hogy a Prada 2018-ban nem kevesebb mint hét üzlet megnyitásáról döntött egyetlen kínai városban, Hszianban.[42]A Chanel selyemkészítő üzemeket vásárol fel, hogy biztosítsa a termékeihez szükséges nyersanyagot, ami nem meglepő annak fényében, hogy milyen népszerűségre tett szert a márka Kínában és a világ szinte minden táján.[43]

A változások irányát felismerve a Starbucks kávézólánc is Kínában kezdett terjeszkedni. Nagyívű törekvései jól mutatják, hogy milyen vérmes reményeket fűzött a világ legnépesebb országában zajló változásokhoz. 2007-ben úgy határozott, hogy 2011-ig kétezer üzletet nyit Kínában – ez 15 óránként egy-egy új kávézót jelentett.[44] Ma ötezer üzlettel van jelen kétszáz város-

ban. Kína nemcsak a rendkívüli profitráta miatt vonzó, hanem olyan tényező, amit nem lehet figyelmen kívül hagyni.

Ugyanez mondható el Indiáról, Pakisztánról, Oroszországról és az Öböl menti országokról, ahol egyedül az Egyesült Arab Emírségekben közel hárommilliárd dollárt költenek évente csúcskategóriás gépkocsikra. Ami a keleti piacokon történik, ma már világmárkákat teremt – és taszít a mélybe.[45] Hasonló a helyzet a gazdasági élet csaknem minden szektorában, de még a zenében és a kultúra más területein is. Amikor például a kínai kormány 2015 végén szakított az egy gyermek politikával, a babakocsikat, pelenkát és csecsemőtápszert gyártó cégek részvényei emelkedni, a gumióvszert előállítókéi pedig zuhanni kezdtek.[46] A Credit Suisse egyik jelentése azt sugallta, hogy a születések számának megugrása nyomán a kínaiak sok százmilliárd jüant költenek csecsemőgondozással, babaápolással és gyermeknevelléssel kapcsolatos termékekre.[47] Az előrejelzés hosszabb távon tévesnek bizonyult, mert két év után a születések száma ismét esni kezdett, de tény, hogy vagyonokat kereshetnek azok, akik a költési szokások változásának időszakában jó időben vannak jó helyen.

Ezzel szemben súlyos következmények várnak azokra, akik nem képesek alkalmazkodni, vagy akik a folyamatok hibás értelmezése alapján rosszul döntenek. A Dolce & Gabbana 2018 telén elindított egy nagyon elhibázott reklámkampányt, és a helyzetet tovább rontották a cég egyik névadójának megjegyzései a közösségi médiában. A hatás katasztrofális volt, egyes kommentátorok a kereskedelem történetének legrombolóbb hatású tévedései közé sorolták. A kínaiak felháborodása nyomán a legnagyobb áruházak beszüntették a D&G termékeinek forgalmazását, és eltüntették őket a kínai nyelvű webáruházakból

is, ami – legalábbis rövid távon – sok millió dollárnyi bevételkiesést okozott.[48]

Rútul befolyásolhatja az üzleti szerencsét, ha az ember történetesen rosszkor van rossz helyen. Kínában általános felháborodást okozott, hogy 2018 decemberében Vancouverben letartóztatták Meng Van-csout, a Huawei technológiai óriáscég pénzügyi igazgatóját. A pekingi kormány az asszony szabadon bocsátását követelte, a *People's Daily* (Zsenmin Zsipao) vezércikke aljas cselekedetről és az emberi jogok sárba tiprásáról beszélt, de voltak, akik még határozottabb ellenlépéseket tettek.[49] A Canada Goose részvényei a kínai Weibo közösségi oldal által meghirdetett bojkott következtében több mint 20%-ot zuhantak, és a parkagyártó cég értéke körülbelül egymilliárd dollárral csökkent.[50] A jövőben azon fog múlni, hogy kik lesznek a turisztikai ipar nyertesei és vesztesei, hogy mely úti célok, szállodák, milyen fogások és látványosságok lesznek leginkább kedvükre valók Ázsia lakosainak, akik ma közel négy és fél millárdnyian vannak, de egyre sokasodnak, és egyre gazdagabbak lesznek.[51] A dolgot megfelelő távlatban láthatjuk annak fényében, hogy a Világbank és a Gazdasági, Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (Organisation for Economic Cooperation and Development, OECD) adatai szerint 2017-ben a tíz leggyorsabb ütemben fejlődő gazdaságú ország egyike sem a nyugati féltekén helyezkedett el, és ez így volt már az előző évtizedben is.[52] Az ízlések, fejlődési irányok és törekvések pedig azokon a helyeken születnek, formálódnak és vesznek új irányt, ahol lendület és növekedés van, nem pedig ott, ahol pangás vagy hanyatlás uralkodik.

A keresletet a változó igények határozzák meg – sosem volt másképp. Az átalakulás üteme azonban szédítő. A McKinsey &

Company egyik jelentése szerint változóban vannak a kínai vásárlók termékválasztási szokásai. A válaszadók a kutatás során vizsgált termékcsoportok (élelmiszer, elektronikai cikkek, testápolási termékek és sör) közel fele esetében a hazai márkákat részesítették előnyben a hasonló árú és minőségű külföldiekkel szemben.[53] A vállalatok sikere vagy kudarca felől nem a nyugati, hanem a keleti vásárlók fognak dönteni.

* * *

Az összkép megváltozásának lényeges tényezője a gazdasági és demográfiai növekedés, de látni kell, hogy mindkettő nehézségeket is okoz. A növekvő népesség ellátásához szükséges infrastruktúra megépítése komoly logisztikai kihívást jelent, rendkívüli költségekkel jár, és nemcsak körültekintő tervezést igényel, de nagy szerencse is kell ahhoz, hogy helyesen becsüljék fel a jövőben várható energia-, technológiai és szállítási igényeket.

Bármily különös is tehát, okosvárosokat könnyebb a semmiből felépíteni, mint a meglévőket korszerűsíteni. Bengaluruban például a gyors növekedés – amiben az itteni információs technológiai vállalatok sikerének is része volt – súlyosan megterhelte az ivóvízforrásokat. A vízművállalat részletes programot dolgozott ki, amelyben azt állították, hogy a fejlesztések nyomán biztosítható nemcsak a jelenlegi, nyolcmilliós, de a 2050-re várhatóan megkétszereződő lakosság vízellátása is – egyes vezető tisztségviselők azonban arról beszélnek, hogy kiürítési tervet kellene készíteni, mert várhatóan 2025-ben elérkezik a „nulladik nap", amikorra az egész városban kiszáradnak a vízcsapok.[54]

Bengaluru esete szélsőséges példa, de jól szemlélteti, milyen nehézségeket fog jelenteni a jövőben a városok növekedése, il-

letve a gazdasági, demográfiai és politikai stabilitás megőrzése. A városi lakosság gyors növekedése és a közhangulat radikalizációja közötti összefüggés éppoly ismert a kora 20. századi Oroszországot, mint az 1970-es évek Törökországát tanulmányozó történészek előtt.[55] Nem meglepő, hogy a jelenséget alaposan vizsgálják a ma és a holnap világával foglalkozó kutatók.[56] Egy nemrég kelt, a városokról szóló ENSZ-jelentés nem kertel: „A világ számos városa – így a szöveg – a legkevésbé sincs felkészülve az urbanizáció sokdimenziós kihívásaira."[57]

Az éghajlatváltozás városokra gyakorolt hatása ugyancsak alapvetően formálja át százmilliók életét, elsősorban az Öböl menti országokban, Dél-Ázsiában és Északkelet-Kínában, ahol egyes szakértők szerint kérdéses, hogy a hőmérséklet emelkedése mikor teszi lehetetlenné nemhogy a mai életvitel fenntartását, de magát az emberi életet is.[58]

A béke és a politikai stabilitás sem tekinthető magától értetődőnek, ehhez elég egy futó pillantást vetnünk Szíriára, Irakra, Afganisztánra vagy Jemenre. A demokratikus hagyományok fejletlensége, a vagyon és a hatalom kiszivárgása a szűk elitek kezéből és egy képzett középosztály létrejötte nyomán Ázsiában úgy alakult, hogy igen erős vezetők vannak hatalmon – a helyzet azonban törékeny, ami egyes országok gyors és drámai bukását hozhatja.

Akik alkalmazkodni próbálnak, úgy találják, hogy nem csak a változás kezelhető nehezen; azt a látszatot sem egyszerű fenntartani, hogy valóban történnek reformok. A Szaúd-Arábiában 2017 végén bejelentett változásokat (44 év után az első mozi megnyitását, a nők bebocsátását a sportlétesítményekbe, illetve annak lehetővé tételét, hogy jogosítványt szerezzenek) úgy üdvözölték, mint a haladás határozott jelét egy olyan

országban, amelyet régóta megvetés övezett a nemek közötti egyenlőség teljes hiánya miatt.

A remények és várakozások azonban hamar szertefoszlottak, amikor az ország tíz legkiemelkedőbb emberjogi aktivistáját (többségükben nőket) letartóztatták, és őrizetben tartásuk során a jelentések szerint meg is kínozták – az „egy lépés előre, két lépés hátra" klasszikus esete ismétlődött meg ezúttal is.[59] Ezután történt, hogy egy újságírót 2018 októberében Isztambulban Mohamed bin Szalmán trónörökös parancsára meggyilkoltak. Dzsamál Hasogdzsi halála jól mutatja, mekkora szakadék tátong a valóság és azok reményei között, akik a szaúdi társadalom nyitottabbá és türelmesebbé válásában bizakodnak.[60]

A haladás bajnokának szerepében való tetszelgés és közben az elnyomó gyakorlat folytatásának nehézségeit semmi sem mutatja jobban, mint az a tény, hogy ugyanazon a napon, amikor az Egyesült Arab Emírségek külügyminisztere, Abdullah bin Zajed al-Nahján a *Globe and Mail* című kanadai napilapban szenvedélyes hangon írt arról, hogy a Közel-Keleten menynyire fontos lenne a nők jogainak kiterjesztése, az emírségek egyik legismertebb emberjogi aktivistáját tízévi börtönre ítélték, és súlyos pénzbüntetést is kapott azért, „mert megsértette az EAE méltóságát és tekintélyét".[61]

A szabályozatlan, gyorsuló változás sokakat – kit ezért, kit azért – nyugtalanít. Kínában például a gyors urbanizáció miatti aggodalom arra késztette az ország legmagasabb irányító testületét, az államtanácsot, hogy irányelveket fogalmazzon meg, amelyek szigorítják a várostervezés szabályait, és nagyobb hangsúlyt helyeznek a „kevesebb nyersanyag-felhasználással és hulladékképződéssel járó építési technológiák, például az

épületek előregyártásának alkalmazására". Ez igazán dicséretes törekvés. Csakhogy szigorú előírás született a különös megjelenésű épületek tárgyában is: megtiltották „olyan bizarr építmények létesítését, amelyek nem gazdaságosak, nem célszerűek, nem esztétikusak vagy nem környezetbarátak". A szabályok betartatása érdekében műholdas megfigyeléssel „derítik majd fel a várostervezési szabályozásnak nem megfelelő épületeket", a kis magasságban repkedő drónok tehát nemcsak azt fogják figyelni, hogy az emberek merre járkálnak és kivel beszélgetnek, hanem azt is, hogy mit csinálnak a kéményekkel vagy a zárt teraszokkal.[62]

Új világ van kialakulóban, olyan, ami a legtöbbek számára szokatlan, de egyben érdekes és izgalmas is. Talán nehéz elhinni, hogy ma technológiai területen az ígéretes start-up vállalkozások legelevenebb központja Irán, ahol a nyugattól való elszigetelődés egyik váratlan mellékkövetkezményeként megsokasodtak az új cégek és a kezdő vállalkozásokat segítő inkubátorszervezetek, mint például a Sarava, amely az indulástól a szárnyra bocsátásig kíséri a kezdeményezéseket.[63] Azok között, akiket 2018-ban Kis városában a találóan Silk Road Startupnak elnevezett keretbe beválogattak, olyan vállalkozásokat találunk, mint a vízkímélő mezőgazdasági termékek piactere, egy nőknek szánt, környezetbarát, online használtruha- és divatcikk-piactér vagy egy kézi eszköz, amely a vércukorszintet méri spektroszkópiai eljárással és mesterséges intelligencia alkalmazásával.[64]

Az efféle sikerek természetesen a közelébe sem jöhetnek annak, ami Indiában és Kínában megy végbe, ahol az átutalásokat, kifizetéseket, megtakarításokat, befektetéseket és kölcsönügyleteket segítő új pénzügyi technológiák gyakorlati alkalmazása minden más országot, még az Egyesült Államokat is messze meghaladó ütemben fejlődik.[65] A növekedés előtt nyíló tér mindkét országban szinte korlátlannak tűnik. Az Ant Financial, amely még az előtt vált ki az e-kereskedelem óriásából, az Alibabából, hogy utóbbi 2014-ben végrehajtotta a világtörténelem legnagyobb értékű tőzsdei bevezetését, 2018 nyarán olyan volumenű tőkét tudott összegyűjteni, hogy a világ a készpénzmentes fizetési vállalkozást elképesztő összegre, 50 milliárd dollárra értékelte – vagyis többre, mint a Goldman Sachsot.[66] Ennek fényében az indiai Paytm (amelynek részvényesei között találjuk az Alibabát is) tízmilliárd dollárra való értékelése nagyon is mértéktartónak tűnik – nem rossz eredmény egy olyan társaságtól, amelyet csak néhány hónappal azelőtt alapítottak, hogy Vilmos herceg 2010 őszén eljegyezte Kate Middletont.[67]

Mindez nagyon meggyőzően hangzik – és csakugyan lenyűgöző. Az új vállalkozások sikere azonban nem homályosíthatja el azt a tényt, hogy a legtöbb szektorban és iparágban még mindig a Nyugaté a vezető szerep. Nem tévesztette ezt szem elől Vlagyimir Putyin sem, aki arra szólította fel az orosz állami intézményeket, hogy a behozatal csökkentése érdekében álljanak át hazai technológiák alkalmazására – ám annak ismeretében, hogy a múltban a kutatás és fejlesztés mennyire alulfinanszírozott volt, és hogy az újításokba való befektetésben máig milyen csekély szerepet játszanak a vállalkozók és üzletemberek, kevesen hiszik, hogy ez az intézkedés valóban gyümölcsözőnek bizonyul.[68]

Moszkva mindazonáltal tisztában van azzal, hogy javítania kell Oroszország technológiai képességeit, ezért jelentős erőforrásokat irányított kibertechnológiai fejlesztésekre. Paul

Nakasone tábornok, a US Cyber Command parancsnoka és a US National Security Agency igazgatója a kinevezése előtti meghallgatásán kijelentette, hogy a Kreml „az Egyesült Államok technikailag legfejlettebb potenciális ellenfele", képes rendkívül kifinomult taktikák, technikák és műveletek alkalmazására az Egyesült Államok, illetve külföldi katonai, diplomáciai és kereskedelmi célpontok ellen.[69]

Oroszország a kül- és belföldi célok ellen bevethető eszközök fejlesztésével párhuzamosan erősíti a külső kibertámadások elleni védelmét is.[70] Ez meglehetősen komikusnak hat annak fényében, hogy Moszkva saját kibertechnológiájának bevetésével gyakorol befolyást minden elképzelhető területen az amerikai elnökválasztástól a Brexit-kampányon át a zsarolóvírusok bevetéséig és a szellemi termékek eltulajdonításáig. 2018 áprilisában az Egyesült Államok Belbiztonsági Minisztériuma, az FBI és az Egyesült Királyság Nemzeti Kiberbiztonsági Központja hivatalosan figyelmeztetett arra, hogy az oroszok állami megrendelésre támadásokat intéznek a globális internetforgalmat ellenőrző központok ellen.[71] Ugyanakkor természetesen Oroszországnak is akadt dolga zsarolóvírusokkal meg a bankrendszer, a mobiltelefon-hálózatok, a kormányhivatalok és a 2019 nyarán komoly adatlopás áldozataivá vált biztonsági erők[72] elleni hekkertámadásokkal, amelyek elkerülésére minden tőle telhetőt megtesz.[73]

Nyugaton ma az egyik legfontosabb kérdés az adatok pénzzé tétele és annak törvényessége, illetve etikus volta, mivel az olyan társaságok, mint a Facebook rengeteg adatot gyűjtenek nemcsak a felhasználókról, hanem azok barátairól és ismerőseiről, olyanokról is, akik nincsenek fent a közösségi oldalakon. Keleten a nagy kérdés az adatok fegyverként való felhasználása, illetve a digitális világ és az államérdek kapcsolata.

Oroszországban például közölték a Facebookkal, hogy ha a felhasználók személyes adatait nem orosz szerveren tárolja, letiltják a hozzáférést,[74] de mintha ez még nem lenne elég, nemrégiben kiderült, hogy a Facebook hozzáférést engedett ezekhez az adatokhoz a legnagyobb orosz internetszolgáltatónak, a Mail.Ru csoportnak. „A mi felelősségünk, hogy megvédjük az önök adatait" – írta egy Facebook-posztban Mark Zuckerberg, miközben tagadta, hogy megosztották volna őket a társasággal, amely szoros kapcsolatokat tart fenn a Kremllel; ez a tény csak később került napvilágra.[75]

Oroszország folyamatosan figyeli állampolgárainak digitális tevékenységét, és feltehetően ezt teszi más országok állampolgáraival is; ez áll amögött, hogy blokkolta a Telegram üzenetküldő szolgáltatást és egyes virtuális magánhálózatokat (VPN), amelyek lehetővé teszik a nyomkövető rendszerek megkerülését vagy az álcázást.[76] Ezenközben Törökországban a közösségi média működésébe való rendszeres állami beavatkozáshoz olyan kormányintézkedések társulnak, amelyek az elnökválasztás napján gátolják a „nem helyénvaló" üzenetváltásokat.[77]

Végül ott van Kína, ahol a három legnagyobb távközlési vállalat – a China Mobile, a China Unicorn és a China Telecom – állami tulajdonban van; ahol a kormány lépéseket tett, hogy az internet „megtisztításának" részeként blokkolja a virtuális magánhálózatokat, illetve hozzáférhetetlenné tette a Google-t, a Facebookot és a Twittert.[78] A világ egyik részében az emberek napi online tevékenységének megfigyelése a céges bevételek növelését szolgálja, a másik részében pedig nemzetbiztonsági érdeknek tekintik szemmel tartásukat.

* * *

Mindebből nem csak az következik, hogy egyazon kérdésre többféle válasz is adható. A dolog valójában szorosan összefügg az elmúlt huszonöt évben végbement hatalmas változásokkal. Arányaikban és jellegükben is korszakos átalakulás évtizedeiben élünk, a helyzet hasonló azokhoz az időkhöz, amikor Kolumbusz és az utána jövők átkeltek az Atlanti-óceánon, Vasco da Gama pedig csaknem ugyanekkor megkerülte Afrika déli csúcsát, aminek nyomán új útvonalak nyíltak meg Európából az Indiai-óceán, Dél-Ázsia és még távolabbi tájak felé. A két, 500 évvel ezelőtti expedíció alapozta meg a világ gazdasági és politikai súlypontjának eltolódását, és helyezte a történelem során először Európát a globális kereskedelmi útvonalak fókuszpontjába.[79]

Valami egészen hasonló történik ma is, csak éppen fordítva. Ázsia és a selyemutak felemelkedőben vannak, ráadásul szédítő gyorsasággal, a változás pedig nem a Nyugattól elszigetelten és nem is azzal való versengésben megy végbe – éppen ellenkezőleg: Ázsia felszárnyalása szoros kapcsolatban áll az Egyesült Államok, Európa és más országok fejlett gazdaságaival. E fejlett gazdaságok nyersanyagok, erőforrások, szolgáltatások és szaktudás iránti igénye serkentette Ázsia fejlődését, munkahelyeket és lehetőségeket teremtett, és katalizálta a változáshoz vezető folyamatokat. A világ egyik részének sikere más régiókat is sikeressé tett, és az eredményeket nem egymás rovására, inkább egymással összefogva érik el. A napfelkelte Keleten nem jelenti azt, hogy Nyugaton bealkonyul. Legalábbis egyelőre nem.

Ami meglepő, az a változásokra adott reakció mind Keleten, mind pedig Nyugaton. Az egyik oldal reménnyel és derűlátással telve néz a jövőbe, a másik egyre növekvő nyugtalansággal – annyira, hogy a Nyugat országai egyre megosztottabbak;

egyes magas rangú politikusok, például Madeleine Albright, az Egyesült Államok volt külügyminisztere már azt a kérdést is felteszik, hogy „Loboghat-e még fennen a demokrácia zászlaja a Nyugaton egyre csak tornyosuló viharfelhők között?", és arra figyelmeztetnek, hogy a fasizmus visszatérésének megakadályozása érdekében észben kell tartanunk a történelem tanulságait.[80]

Sokan kétségkívül túlzottnak tartják a riadalmat. Az azonban, hogy a fentiekhez hasonló megjegyzések hangot kapnak a média fősodrában, sokat elmond a Nyugat önbizalmi válságáról és arról, hogy bizonytalanul figyeli, merrefelé tart ezekben a változó időkben. Bármilyenek legyenek is az ember politikai nézetei, nehéz nem észrevennie, hogy napjainkban valami fontos történik ezen a világon.

„Immár semmi kétség – énekelte Aladdin huszonöt évvel ezelőtt a hercegnőnek –, hogy egy új világban vagyunk." Érdemes megpróbálnunk megérteni ezt az új világot, és fontolóra venni a változás jelentőségét és következményeit.

Utak a világ szíve felé

Az elmúlt évek eseményeinek ismeretében nehéz vitatni azt az állítást, hogy a Nyugat útelágazáshoz érkezett. Az Egyesült Államok számára Donald Trump négy évig tartó elnöksége minden korábbinál mélyebb megosztottságot teremtett. 2016-ban Trumpot a Tegyük újra naggyá Amerikát! jelszóval választották meg. Mindennél fontosabb, jelentette ki ismételten az akkori kampány során Trump, hogy az Egyesült Államok irányt váltson. „Vagy megnyerjük ezt a választást – mondta Colorado Springsben a választóknak három héttel a nagy nap előtt –, vagy elveszítjük az országot."[1]

Az Egyesült Államok gyorsan hanyatlik, állapította meg újra meg újra kampánybeszédeiben 2015 nyarán, az ország megmentéséhez radikális lépésekre van szükség. „Országunk komoly bajban van. Már nem aratunk győzelmeket. Régen gyakran győztünk, de ma már nem aratunk győzelmeket." Más országok Amerika rovására nőttek nagyra. „Mikor vertük meg Japánt bármiben is? – tette fel a kérdést. – Milliószámra hozzák ide az autóikat, de mikor látott bárki is utoljára Chevroletet Tokióban? Ott nincsenek Chevroletek, emberek. Ezek folyton legyőznek bennünket."

Mexikót és Kínát is gondnak tartotta. Ideje megtenni a döntő lépést, különben az Egyesült Államoknak vége. „Újból engedélyezni fogom a fullasztásos kínzást – jelentette ki az egyik

előválasztási vita során –, és engedélyezni fogok még sokkal rosszabbakat is."[2] Gyakran beszélt arról a hírhedtté vált, és később részben meg is valósított tervéről, hogy „áthatolhatatlan, valóságos, erős és szépséges déli határfalat" épít a mexikói határ mentén. Kínával szemben is intézkedéseket tartott szükségesnek. „Nem engedhetjük tovább, hogy Kína megerőszakolja az országunkat, márpedig éppen ezt teszi."[3]

Beiktatása után Trump haladéktalanul nekilátott, hogy hatályon kívül helyezzen számos, az előző kormányzatok által aláírt megállapodást, és ezzel az Egyesült Államokat kivonta a nemzetközi élet főáramlatából. Hivatalba lépésének első napján többek között véglegesen kilépett a Transz-csendes-óceáni Partnerségből (Trans-Pacific Partnership, TPP) azt állítva, hogy erre múlhatatlan szükség volt „az amerikai ipar fellendítése, az amerikai munkavállalók védelme és az amerikai fizetések emelése érdekében".[4]

A párizsi klímaegyezményről Trump azt mondta, hogy nem más, mint „a legutóbbi példája annak, hogy Washington olyan egyezményeket köt, amelyek kizárólag más országok javát szolgálják, de hátrányosak az Egyesült Államokra nézve. Hagyjuk, hogy az amerikai munkavállalók – akiket szeretek – és adófizetők fizessék meg az árát elvesztett munkahelyekben, alacsonyabb bérekben, bezárt gyárakban és a gazdaság jelentősen csökkent termelékenységében." Ebből következően, jelentette be 2017 júniusában, az Egyesült Államok haladéktalanul „beszünteti az egyezményben foglaltak megvalósítását", elhárítva „a drákói szigorúságú pénzügyi és gazdasági követelményeket, amelyeket az egyezmény országunkra kényszerítene".[5]

A megállapodások felmondása mellett más intézkedéseket is hozott, például elnöki rendelettel tiltotta meg iraki, szíriai,

líbiai, szomáliai, szudáni és jemeni állampolgárok belépését az Egyesült Államok területére;[6] semmissé nyilvánította „az előző kormány teljességgel egyoldalú egyezményét Kubával (azonnali hatállyal)",[7] és megtette az első lépéseket– „a tervezett sok közül" – annak érdekében, hogy vámot vessen ki több mint ezer termékre, ami idővel hatással lett az egész, 50-60 milliárd dollárt kitevő kínai importra.[8] Ezeknek az intézkedéseknek jelentős részét később ő maga kényszerült visszavonni, vagy utódja, Joe Biden tette ezt meg.

A drámai irányváltások egy sebesen változó világra utalnak, ahol a politikai vezetők – és a választók – óhajtják, és szándékosan választják ezeket az irányváltásokat. Európa megélte a szélsőjobb felemelkedését: 2017 derekán Franciaországban a Nemzeti Front (FN) vezetője, Marine Le Pen az elnökválasztás első fordulója után a két legesélyesebb jelölt egyike volt. Németországban ugyanezen év szeptemberében az Alternatíva Németországért (Alternative für Deutschland, AfD) nemcsak hogy történetében először bekerült a Bundestagba; de egyenesen a harmadik legerősebb párt lett, és 94 képviselőt küldhetett a német parlamentbe.

Európában a 2010-es évek második felének legkomolyabb belső konfliktusai a bevándorlás és a nemzeti önazonosság kérdései köré összpontosultak, de fűtötte őket az – indokolt vagy alaptalan – félelem is attól, hogy radikális lépésekre van szükség a változások lelassítására vagy visszafordítására. Magyarországon, ahol szögesdrót kerítést építettek a horvát és a szerb határ mentén, olyan mértékben sérül a bírói függetlenség, a sajtószabadság és a kisebbségek jogai, hogy az Európai Parlamentben megfogalmazódott a követelés: az Európai Unió hozzon büntetőintézkedéseket az egyik tagja ellen, mert

az „egyértelműen, és súlyosan megsérti az unió alapjául szolgáló értékeket".[9]

Indítványozták Lengyelország megbüntetését is, ugyancsak azért, mert elutasítja a liberális értékeket; a kezdeményezés olyan határozott volt, hogy az EU 2017 decemberében elindította a lisszaboni szerződés 7. cikkelye szerinti eljárást, és rákényszerítette Varsót, hogy vonja vissza a kifogásolt bírósági reformokat. „Vitát folytatunk a lengyel kormánnyal – jelentette ki Jean-Claude Juncker, az Európai Bizottság elnöke –, de legalább – tette hozzá biztatóan – nem állunk vele háborúban."[10]

Az Európán belüli feszültségek, a tagállamok attól való vonakodása, hogy szembenézzenek a belső ellentétekkel, illetve az Európán kívülről tömegesen érkező menekültek és gazdasági bevándorlók áradatának hatékony kezelésére való képtelenség komolyan próbára teszi az Európai Unió értékeit és integritását. Az EU-nak a jelek szerint „súlyos nehézségei vannak a saját alapelveivel" – jelentette ki 2018 nyarán az olasz miniszterelnök-helyettes, Luigi Di Maio. Talán eljött az ideje annak, mondta, hogy Olaszország többé ne járuljon hozzá az Európai Unió éves költségvetéséhez.[11]

Az unióba vetett bizalom megroppanásának legsúlyosabb tünete a Nagy-Britanniában 2016 nyarán tartott népszavazás, amelyen a résztvevők 52%-a foglalt állást az EU-ból való kilépés mellett, noha a folyamat és annak következményei teljességgel ismeretlenek voltak.

A szavazást megelőző vitákban az Európai Uniót a nehézségek egyik okaként, nem pedig egy szebb brit jövő részeként ábrázolták. Az EU, jelentette ki Boris Johnson, egy munkahelypusztító gépezet, amely súlyos károkat okozott a brit gazdaságnak.[12] Az EU-tagállamok közötti vámunió, állította a Brexit

egy másik kiemelkedő szószólója, „Nagy-Britannia nemzeti érdekeinek kiárusítása"; szerencsére azonban, mondta egy harmadik kilépéspárti személyiség, Nagy-Britanniának vannak régi baráti kapcsolatai, amelyeket fel lehet frissíteni, olyan országok, amelyek valaha csaknem kivétel nélkül brit gyarmatok voltak, és amelyekkel kedvezőbb kereskedelmi megállapodásokat lehet kötni.[13]

Idővel kiderül, hogy mik lesznek a Brexit hosszú távú következményei, a tény azonban az, hogy a fejlett nyugati világ számos részében a politikusok, a szavazók és a kormányok igyekeznek csökkenteni az egymással való együttműködés mértékét, és kihátrálni a korábban aláírt, ma már nemkívánatosnak, hibásnak és valójában hátrányosnak látszó megállapodásokból.

A közös érdekekért és kölcsönös előnyökért való munkálkodás derűlátását felváltotta a gyanakvás és a bizalmatlanság, és ami ennél is fontosabb: erősödött az igény, hogy minden ország a maga saját útján haladhasson tovább. Amikor Theresa May 2016 őszén először jelent meg miniszterelnökként a G20 csúcstalálkozón, a világ legerősebb országai elképedt vezetőinek azt mondta: Nagy-Britannia „vezető szerepet kíván betölteni a globális szabadkereskedelemben". Ez a törekvés meglehetősen merész: nem könnyű dolog vezetni másokat, miközben otthon súlyos káosz uralkodik.[14]

Az a tény, hogy az érdeklődés folyamatosan a Fehér Házra, a Brexitre és az ismert nyugati hatalmak felső köreiből érkező hírekre összpontosult, egyben azt is jelentette, hogy nem sok figyelem irányult arra, ami a világ más tájain történt. Ez a vakság különösen igaz arra, amikor nagyléptékű regionális, sőt valójában transzkontinentális fejleményekről és következményeikről van szó. Ha mindig csak ugyanazokra a folyamatokra

és ugyanazokra a személyiségekre figyelünk, a nagy összkép könnyen elvész a szemünk elől.

* * *

A nyugati országok elszigetelődése és egységük szétforgácsolódása éles ellentétben áll azzal, ami a selyemutak mentén 2015 óta végbemegy. A Csendes-óceántól a Földközi-tengerig húzódó régió hatalmas részein zajló történet a mind szorosabb egységről szól és arról, hogy az országok kidolgozzák az együttműködés hatékonyabb módjait; a feszültségek enyhítéséről és szövetségek megkötéséről – a viták pedig arról folynak, hogy miként találják meg a kölcsönösen kielégítő megoldásokat, illetve a hosszú távú közös tevékenység alapjait.

Mindezek elősegítésére intézmények egész hálózatát hozták létre, amelyek lehetővé teszik a párbeszédet, és gyakorlati lépéseket tesznek az államközi kapcsolatok erősítésére: multilaterális pénzügyi intézményeket, mint például az Ázsiai Fejlesztési Bank vagy az Ázsiai Infrastrukturális Befektetési Bank, a Sanghaji Együttműködési Szervezet (Shanghai Cooperation Organization), az Eurázsiai Gazdasági Unió, a BRICS-országok csúcstalálkozói, a Transz-csendes-óceáni Partnerség (az Egyesült Államok részvétele nélkül) és az Átfogó Regionális Gazdasági Partnerség (Regional Comprehensive Economic Partnership) – utóbbinak délkelet-ázsiai országok a tagjai, továbbá Kína, India, Dél-Korea, Japán, Ausztrália és Új-Zéland. Együttes GDP-jük csaknem harminctrillió dollár – a globális GDP 30%-a –, és összlakosságuk eléri a 3,5 milliárdot. A „modern, átfogó, magas színvonalú és kölcsönösen előnyös gazdasági partnerségi megállapodás" létrehozását célzó tárgyalások

egyre nagyobb lendülettel folynak, és mind közelibbnek látszik annak megszületése, amit egy közgazdász a világtörténelem legnagyobb szabadkereskedelmi egyezményének nevezett.[15]

Természetesen Ázsiában sem volt egyöntetű az együttműködés felé való elmozdulás. Nem lenne sportszerű, ha csekélységnek állítanánk be az egyes népek közötti, nagyon is jelentős nézetkülönbségeket, vitákat és vetélkedéseket, amelyek a regionális, sőt a globális stabilitást is veszélyeztethetik. Mindazonáltal szembetűnő, hogy a világ két fele ellentétes irányba sodródik: az egységről való lekapcsolódás és az egyedül boldogulás, illetve a kapcsolatok erősítése és a közös munkával való próbálkozás felé.

Közép-Ázsia természeti erőforrásokban igen gazdag országai közül többen például már gyakorlati eredményekkel is járó együttműködést folytatnak. 2017 márciusában Türkmenisztán és Üzbegisztán elnökei felavatták az Amu-darja folyó új vasúti hídját, Türkmenabat és Farab között. Az új létesítmény nemcsak a két ország kapcsolatát erősíti, hanem új távlatokat is nyit a nagy távolságú nemzetközi kereskedelem előtt.[16] Említenünk kell még a közép-ázsiai köztársaságok együttműködését olyan kezdeményezésekkel, mint Tádzsikisztán déli, Afganisztánnal közös határának megerősítése és ezzel párhuzamosan a kábítószer-kereskedelem visszaszorítását célzó hadművelet, vagy 2017 második felében új ellenőrző pontok létesítése Kirgizisztán Os, Batken és Dzsalálábád körzeteiben annak érdekében, hogy gyorsabbá és biztonságosabbá tegyék az Üzbegisztán határán való átkelést.[17]

A kapcsolatok javulása nyomán fellendül az áruforgalom. A Kazahsztán és Üzbegisztán közötti kétoldalú kereskedelem például csak 2017-ben 31,2%-kal növekedett, és ez a trend később sem állt meg.[18] Kazahsztánban a 2018-as évet Üzbegisztán évének nyilvánították, és Üzbegisztán a 2019-es év hasonló kiemelésével viszonozza a lépést, bár kérdés, hogy ezek a gesztusok mennyiben befolyásolják a két ország hosszú távú gazdasági kapcsolatait.[19] Az olyan kijelentések, hogy „a két testvérnép [...] vállvetve halad a gazdasági fejlődés útján", és kölcsönös előnyöket talál „az örök barátságban és stratégiai partnerségben", csupán hangzatos szlogenek, amiket nem kell túlságosan komolyan venni, habár erősítik a formálódó nagy, közös narratívát, amely szerint a két országot a kölcsönös érdekek, a közös múlt és a közös jövő egyesíti.[20]

Kézzelfoghatóbbak a kétoldalú áruforgalmat jelentősen fejlesztő lépések, például a 2019 áprilisában aláírt megállapodás, amelynek értelmében Kazahsztán évi kétmillió tonna olajat, vagyis a jelenlegi mennyiség tízszeresét szállítja közép-ázsiai szomszédjának – azzal a megjegyzéssel, hogy a közeljövőben ez is a duplájára emelkedhet.[21]

Másutt is hasonló folyamatok javították az államközi kapcsolatokat, és serkentették a kereskedelmet. Az Üzbegisztán és Tádzsikisztán közötti áruforgalom például 2014 és 2018 között a hússzorosára növekedett.[22] Eközben Iránban és Azerbajdzsánban, jelentette ki az iráni elnök vezérkari főnöke, Mahmud Vaezi 2018 kora nyarán egy Bakuban tartott megbeszélés után, „minden szükséges előkészítő lépést megtettek a stratégiai programokban való együttműködéshez, például az energiaszektor területén".[23]

A tudományos együttműködésről szóló, valamint a csővezeték építésével kapcsolatos megállapodások azt jelzik, hogy szorosabb lesz az együttműködés Afganisztán és Tádzsikisztán között.[24] Jóval fontosabb az azerbajdzsáni Şah Deniz II

gázmezőt Délkelet-Európával összekötő transzanatóliai gázvezeték (Trans-Anatolian Natural Gas Pipeline, TANAP), amelyet 2018 júniusában adtak át – noha egyesek szerint Európa hosszú távú energiaellátásában betöltött szerepe egyelőre csak korlátozott lehet.[25]

A TANAP csak egy a megvalósítás eltérő fázisában lévő, hasonló programok közül, amelyek összekapcsolják Ázsia szívének energiaforrásokban gazdag országait. Közép- és Dél-Ázsiát köti össze a CASA-1000 energiaprogram, amellyel a tádzsikisztáni és kirgizisztáni vízerőművek által termelt többletenergiát adnák át Pakisztánnak és Afganisztánnak.[26] A rendszer építése 2020-ban kezdődött, és a tervek szerint 2023-ra készülhetne el. A kapcsolatok jelentős mértékben javulnak: Kirgizisztán pakisztáni nagykövete, Erik Bejsembijev a közelmúltban a biskeki és az iszlámábádi kormányok kétoldalú kapcsolatainak erősödéséről beszélt, „mert országaiknak közösek a történelmi gyökereik, azonos a vallásuk, hasonlóak a hagyományaik, és számos tekintetben egyezik a világszemléletük is".[27]

Az egybevágó érdekek ugyancsak elősegítették az Oroszország és az Eurázsiai Gazdasági Unió más tagországai (Kazahsztán, Kirgizisztán, Örményország és Belarusz), illetve Irán között folytatott tárgyalásokat egy szabadkereskedelmi zóna létrehozásáról, valamint közös befektetésekről és bankközi megállapodásokról (ez okozza a legtöbb nehézséget), amik Vjacseszlav Vologyin, az Állami Duma elnöke szerint minden részt vevő fél számára hasznosak lennének.[28]

Mindez része egy szélesebb körű közép-ázsiai egység létrejöttének, amelyben Oroszország és Irán játszana kulcsszerepet. A kereskedelem arányainak növelését, az államközi viszonyok javítását és a csempészet visszaszorítását nem csupán elméleti

prioritásnak tekintik, hanem intézményi reformokkal és a nyilvánvaló kölcsönös érdekeket felügyelő és összehangoló szervezetek létrehozásával tevékenyen munkálkodnak a megvalósításukon. Ezek a szervezetek egyben a kötelékek erősítésére és a politikai kapcsolatok javítására irányuló törekvés mutatói is.[29]

Annak, hogy a világ szívének országai egyre szorosabbra fűzik kapcsolataikat, jellemző példája volt a 2017 novemberében Szamarkandban megrendezett konferencia, amelyen a közép-ázsiai köztársaságok, valamint Afganisztán, Oroszország, Kína, Törökország, Irán, India és Pakisztán magas rangú képviselői vitatták meg a terrorizmussal, a vallási szélsőségekkel, a nemzetközi szervezett bűnözéssel és a kábítószer-kereskedelemmel való szembeszállás lehetőségeit. A találkozó mottója ez volt: „Közép-Ázsia – közös múlt és közös jövő, együttműködés a fenntartható fejlődés és a közös boldogulás érdekében."[30]

Az effajta konferenciák – és a selyemutak mentén élő népek közötti szolidaritásról tett hangzatos, semmitmondó kijelentések – kétségkívül jóakaratról és a nehézségek megoldásának szándékáról tanúskodnak, de nem feltétlenül hoznak valódi eredményeket. Közép-Ázsiában azonban komoly haladás is történt a határviták kényes kérdésében, noha a történelmi és etnikai feszültségek láttán egyes megfigyelők katonai konfliktusok lehetőségére is figyelmeztettek.[31] Mindenesetre történtek kezdeményezések az ilyen természetű nézetkülönbségek elsimítására is. A rendezés felé tett, talán legfontosabb lépés a Kaszpi-tenger jogi helyzetének tisztázása; ennek vitatottsága igen sokáig akadályozta – kivált az energiaszektorban – Oroszország, Törökország, Irán, Türkmenisztán, Kazahsztán és Azerbajdzsán együttműködését. Az átfogó, minden fél számára elfogadható feltételek kidolgozása évtizedekig tartott, de a végső megálla-

podás a part menti országok földjében és a Kaszpi-tenger alatt rejlő szénhidrogén-készletek hallatlan gazdagsága révén nemcsak a régió ellátását, de az egész világ olaj- és gázpiacát is átformálhatja.[32] Mindazonáltal akadnak megfigyelők, akik szerint a 2018 augusztusában aláírt megállapodás jelentős lépés, de számos mozzanat megoldatlan maradt, és teljességgel bizonytalan, hogy mikor sikerül megválaszolni az összes kérdést – ha sikerül egyáltalán.[33]

Az elért megállapodás mindenesetre egy újabb lépés a helyes irányba, hogy fokozatosan lebontsák az akadályokat, és javítsák az Ázsia gerince mentén elhelyezkedő országok együttműködésének kilátásait. Az egyik jó példa a Kirgizisztán és Üzbegisztán közötti területcseréről folytatott, a közös határ kijelöléséről szóló vita,[34] ami 2021 tavaszán talán véget ért, miután a felek bejelentették, hogy a kérdést száz százalékban rendezték. 2018 áprilisában Asztanában Kazahsztán, Üzbegisztán és Türkmenisztán képviselői is aláírták a határokról szóló megállapodást. „Immár nincsenek megoldatlan határkérdések" – jelentette ki Kazahsztán elnöke, Nurszultan Nazarbajev, majd tádzsik kollégájával, Emomali Rahmonnal egyetértésben hangot adott elkötelezettségének, hogy szorosan együttműködnek a régió ivóvízkészletének hasznosításában.[35]

Közép-Ázsiában az egyik legfontosabb kérdés a víz; a helyzet súlyosságát jól illusztrálja, hogy az 1960-as évek óta gyakorlatilag teljesen eltűnt az Aral-tó, mert a vizét tápláló folyókat visszafordították, hogy az átgondolatlan és elhibázott szovjet agrárpolitika útmutatásának megfelelően csapadékszegény területeket öntözzenek. Az ebből következő feszültségeket és gyakorlati nehézségeket nehéz túlbecsülni, a táj pusztulása, a környezetszennyezés és a mind gyakoribb légzőszervi bán-

talmaktól és rákos megbetegedésektől a csecsemőhalandóság megugrásáig terjedő közegészségügyi következmények rendkívül súlyosak.[36] 2018 májusának végén a szélviharok felkapták a sót a kiszáradt tófenékről, és több centiméter vastagon terítették be vele Üzbegisztán és Türkmenisztán búza- és gyapottermő vidékeit – olyan időszakban, amikor a vízhiány amúgy is súlyos terméskiesést okozott.[37] Valódi örömhír, hogy a tó vízszintjének emelésére irányuló erőfeszítések, ha lassan is, eredményesnek bizonyulnak.[38]

Ez persze nem sokat segít Afganisztánon, ahol az ENSZ a 70%-os csapadékhiány következtében beállt helyzet hatására 2018 júniusában arra figyelmeztetett, hogy az aratás meghiúsult, a folyók kiszáradtak, és a közeljövőben kétmillió ember élelmiszer-ellátása kerül veszélybe, ami humanitárius katasztrófát eredményez a már négy évtizede csaknem folyamatos háborúktól gyötört országban.[39] „Bármit megtennék – mondta egy parasztember –, hogy a fiamat megmentsem az éhezéstől. Csatlakoznék akár az Iszlám Államhoz vagy a tálibokhoz is."[40]

A baj többek között abban gyökerezik, hogy Közép-Ázsia három nagy folyója – a Szir-darja, az Amu-darja és az Irtis – több országon is áthalad, így az egyes országokban hozott vízgazdálkodási döntések hatással vannak a folyás szerint lejjebb elhelyezkedőkre is. Ennek jelentőségét jól mutatja, hogy a régió fejlődését akadályozó nehézségek körülbelül 70%-át a vízhiány okozza.[41] Nem meglepő, hogy a vízellátás lehető legjobb megoldásának kidolgozására már jó ideje különös figyelem összpontosul.[42]

A vízhiány komoly gondok forrása Dél-Ázsiában is. A Kisanganga duzzasztógát és vízi erőmű építésekor a pakisz-

táni kormányzat azt állította, hogy a létesítmény megsérti az 1960-as egyezményt, amely az Indus folyó vizét megosztotta Pakisztán és India között. A hivatalosan 2018 májusában átadott gát miatti aggodalmakat súlyosbította Afganisztán bejelentése, hogy nem kevesebb mint 12 erőművet szándékozik építeni a Kabul folyón. Ez a lépés tovább nehezítené olyan városok ivóvízellátását, mint Karacsi, amelynek lakossága évente 5%-kal növekszik, és ahol a hatóságok máris csak a szükséges vízmennyiség 50%-át tudják biztosítani.[43] Érthető, hogy a Kisanganga duzzasztógát ügyét már korábban nemzetközi választott bíróság elé vitték, és talán az sem meglepő, hogy a vita kölcsönös vádaskodást, önvizsgálatot, illetve szabotázzsal vagy összeesküvéssel való gyanúsítgatást eredményezett mind az indiai, mind pedig a pakisztáni sajtóban.[44]

Említést kell tennünk az éghajlatváltozásról is. A legújabb kutatások szerint az 1. számú Ürümcsi-gleccser a következő három évtizedben térfogatának 80%-át el fogja veszíteni, ami nyilvánvalóan hatással lesz egész Közép-Ázsiára és Nyugat-Kínára, ahol az Ürümcsi és a hozzá hasonló gleccserek fontos szerepet játszanak a folyók táplálásában, illetve ezekből nyernek öntözővizet a szárazságok idején.[45]

A vízhiány jelentette nehézségeket jól szemléltetik az Iránban 2018 tavaszán kitört zavargások. Az Iráni Iszlám Köztársaság Meteorológiai Intézetének adatai szerint az ország területének 97%-át sújtotta valamilyen mértékben a szárazság; egész városok és települések néptelenedtek el. Az ínség lázongáshoz vezetett, és a biztonsági erők egyes országrészekben keményen felléptek a rendzavarókkal szemben.[46] A helyzet olyan súlyos volt, hogy Irán legfelsőbb vezetője, Hámenei ajatollah újévi beszédében elismerte, az aszály nagy megpróbáltatást jelent, és

isteni kegyelemért fohászkodott, hogy a helyzet mihamarabb enyhüljön.[47]

Irán az imákon túl kézzelfoghatóbb lépéseket is tett a vízellátás javítása érdekében, a helyzet ugyanis annyira súlyossá vált, hogy az ország energiaellátását biztosító vízi erőművek működése is akadozni kezdett.[48] A szomszédos Afganisztánnal a közelmúltban heves viták folytak a Helmand folyó vízhozamának és a Hamun-mocsárvidék vízutánpótlásának helyreállításáról. Az iráni külügyminiszter, Mohamed Dzsavád Zarif bejelentette, hogy létrejött a megállapodás, amelynek értelmében a jövőben évi 850 millió köbméter víz érkezik Irán területére.[49]

* * *

Másutt is történt előrehaladás abban a tekintetben, hogy túllépjenek a régi keretmegállapodásokon, amelyeket évtizedekkel korábban aláírtak, de ennél többre nem került sor, mert hiányzott a politikai bizalom és jóakarat az államok és egymásban többnyire riválist látó vezetőik között. Üzbegisztán elnöke, Islom Karimov 2016-ban bekövetkezett halála után Savkat Mirzijojev megválasztása hozzájárult a patthelyzet feloldásához, és új utat nyitott a tárgyalások és a tettek előtt. „A víz, a béke és a biztonság kérdései – mondta Mirzijojev 2017 szeptemberében New Yorkban az ENSZ közgyűlése előtt – elválaszthatatlanul összekapcsolódnak. Nincs alternatívája annak, hogy a vízellátás problémáját a régió országainak és népeinek közös érdekeit figyelembe véve igyekezzünk megoldani."[50]

Mirzijojev kormányának hivatalba lépésével új szelek kezdtek fújni Üzbegisztánban, többek között lépéseket tettek az emberi jogok és a sajtószabadság helyzetének régóta várt javítására;

ezen a téren az ország hagyományosan igen gyenge bizonyítványt tudott felmutatni.[51] A Szovjetunió széthullása óta most először nem voltak újságírók rács mögött, miután 2018. május 18-án egy bíró szabadon bocsátotta a két utolsó fogvatartottat, akiket azért ítéltek el, mert cikkeikben bírálták a kormányt, és állítólag a megdöntésére szövetkeztek.[52]

Az amerikai székhelyű Freedom House egyik jelentése szerint 2017 őszén olyan témákat, amelyek korábban tilalmasnak számítottak (például a kudarcot vallott valutaváltási politika vagy az Oroszországban dolgozó nagyszámú üzbég vendégmunkás kérdése), már egészen nyíltan vitattak meg; említésre méltó, hogy „nyílik némi szűk tere a civil szervezetek tevékenységének", és a vallásszabadság ügyében is enyhül a keményvonalas álláspont.[53]

Mindezek a kedvező változások a világ túlfelén is felkeltették a média fősodrának érdeklődését, s ez jól mutatja lehetséges horderejüket. A *The New York Times* két héten belül két kedvező üzbegisztáni fejleményre is felhívta a figyelmet, és a nyíltság új korszakának eljöveteléről beszélt.[54] Mások óvatosabbak voltak; üdvözölték az emberi jogok helyzetének javulását, de 12 civil szervezet közös nyilatkozatban mutatott rá, hogy „továbbra is beszélni kell az internet cenzúrázásáról, a politikai foglyokról, kínzásokról, a valódi választások hiányáról és arról, hogy még mindig nem szolgáltattak igazságot a súlyos múltbeli jogsértések áldozatainak".[55] Ma még nem tudjuk bizonyosan, hogy a reformokat valódiaknak vagy csak szemfényvesztésnek kell-e tekintenünk. Egyes szakértők hajlamosak elhinni, hogy kedvező változások indultak el, de hogy meghatározó fordulat történt volna, abban nem olyan biztosak.[56]

Sokkal több történik annál, mint hogy megjelent néhány hangzatos főcím, elhangzott egy beszéd az ENSZ-ben, és a hatóságok néhány óvatos lépést tesznek az emberi jogok tiszteletben tartása felé. Az akadályok lebontása a kereskedelem elől és az üzleti kapcsolatok előmozdítása minden szinten komoly egyeztetéseket és döntéseket követel. Ebben a tekintetben igen fontos lépés volt, hogy tádzsik és türkmén tisztviselők megbeszéléseket folytattak a konzuli szolgáltatások kérdéséről, illetve hogy megemlítették „a bányászat, az olaj- és gázkitermelés, az energiaszektor, az ásványkincsek feldolgozása [...] valamint a regionális jelentőségű infrastrukturális beruházások" ügyét.[57]

További példákat is láthatunk arra, hogy a selyemutak mentén fekvő országok igyekeznek szorosabbra fűzni kapcsolataikat. Ilyen a türkmenisztáni, azerbajdzsáni és üzbegisztáni állami olajtársaságok közös vállalkozása a Kaszpi-tengeri olaj- és gázmezők kiaknázásának fejlesztésére,[58] a selyemutak térségét keresztül-kasul behálózó új vasútvonalak, köztük a 2017 októberében átadott Baku–Tbiliszi–Karsz vonal, a kínai Csöcsiang tartományban lévő Jivut Teheránnal összekötő vonal, illetve az Európába irányuló, meglévő vasútvonalak korszerűsítése.[59]

„Tág tere nyílik az egyre szorosabb együttműködésnek" – jelentette ki a Kaszpi-tengerrel határos országok államfőinek 2018-as találkozóján Hasszán Rohani, az Iráni Iszlám Köztársaság elnöke. Ha Kazahsztán és Irán kiépít egy tranzitútvonal-hálózatot, akkor „Kazahsztán Iránon keresztül kapcsolatba kerül a déli tengerekkel, Irán pedig Kazahsztánon keresztül Kínával" – fejtegette, és sürgette a befektetést a megfelelő infrastruktúra megépítésébe, mert ezáltal nemcsak a két ország, hanem a tágabb térség is szorosabban összekapcsolódik.[60]

A Délkelet-Ázsiát és Észak-Európát összekötő új nemzetközi észak–déli szállítási folyosó fejlesztése is folytatódott; Azerbajdzsán, Irán és Oroszország szorosan együttműködik a program megvalósításában. „A tervezetben – jelentette be Szergej Lavrov, Oroszország külügyminisztere – szerepet vállal közlekedési minisztériumunk, amely megvizsgálja a technikai és a pénzügyi vonatkozásokat, illetve vámhatóságaink és konzuli szolgálataink kapcsolatát."[61] Viták folynak a folyosó meghosszabbításáról, ami lehetővé tenné az indiai termékek és szolgáltatások forgalmának bekapcsolódását.[62]

A folyosó jelentőségét jól mutatja, hogy egyes becslések szerint ha itt egy új vasútvonal is megépülne, az csaknem meghatszorozná India és Eurázsia kereskedelmének eddigi, évi 30 milliárdos összértékét.[63] Egymástól független elemzések azt állítják, hogy egyedül Irán évi kétmilliárd dollár jövedelemre tehetne szert a fellendülő regionális kereskedelem tranzitdíjaiból – egyes tisztviselők szerint tonnánkénti 50 dolláros bevétel lenne várható.[64] Még ha ezek a számok túlzottan derűlátóak is, ékesszólóan beszélnek arról, hogy milyen várakozások kapcsolódnak az infrastruktúra-fejlesztéshez, illetve az áruforgalmi és kommunikációs kapcsolatok javításához.

Az India, Irán, Kazahsztán, Türkmenisztán, Üzbegisztán és Omán által 2011-ben megkötött aşgabati egyezmény értelmében az aláírók törekszenek az együttműködés elmélyítésére, előmozdítják az áruk szabad mozgását, és lehetővé teszik állampolgáraik számára a vízummentes utazást – noha a kézzelfogható eredményekre még várni kell.[65] Ígéretesebbnek tűnik az a javaslat, amely egy úgynevezett selyemútvízum bevezetésével vízummentes utazást tenne lehetővé egész Közép-Ázsiában, később pedig Törökországban és Azerbajdzsánban is.[66]

A világ szívében elhelyezkedő országok közötti kötelékek erősítését szolgáló számos elképzelés egyike az Afganisztán, Türkmenisztán, Azerbajdzsán, Grúzia és Törökország részvételével létrehozandó Lapis lazuli folyosó. A kétmilliárd dolláros terv, amiről négy éven át tárgyaltak, autópályával és vasúttal kötné össze az afganisztáni Herát tartományban lévő Torgundit Aşgabattal, illetve a Kaszpi-tenger partján fekvő Türkmenbaşyval, majd Bakut Tbiliszivel és Ankarával, leágazással Poti és Batumi, végül pedig a török fővárostól, Ankarától Isztambul felé.[67]

A jelentések szerint mindehhez járul még az új, 2,4 milliárd dolláros költségvetéssel épülő, kétszer nyolc sávos autópálya, amely Aşgabatot köti össze az Üzbegisztán határának közelében fekvő Türkmenabattal, és amelynek mentén számos, a szórakozást és pihenést szolgáló létesítmény, bevásárlóközpont, étterem, szálloda, szabadtéri és fedett parkoló és benzinkút sorakozik – egyfajta utópisztikus látomás arról, hogy milyen lehet autópályán utazni egy olyan országban, ahol a hőmérséklet nyáron rendszerint a 40 °C-ot is meghaladja.[68] A munkálatokat 2019-ben megkezdték, és a tervek szerint 2023 végére készülnek el vele.

Ez a káprázatosan nagyarányú vállalkozás hasonlóan grandiózus projekt, mint Türkmenbaşy új, 1,5 milliárd dollárba kerülő kikötője. Mindkettő azt mutatja, hogy az országban igen jelentős összegeket szentelnek nagyléptékű infrastrukturális beruházásokra még akkor is, ha a legtöbb szakértő kétségbe vonja, hogy Türkmenisztánban az áru- vagy utasforgalom valaha is el fogja érni azt a szintet, ami indokolttá tenne ilyen roppant arányú kiadásokat.[69]

Valóban: az új létesítmény 2018 májusában megtartott átadása jóval kevésbé szólt a logisztikai csomópontnak szánt kikötőről,

mint inkább a türkmén vezetők örök megszállottságáról, hogy világrekordokat állítsanak fel. Az első vendég, aki áthaladt a kikötő bejáratán, a Guinness Book of Records képviselője volt; ő azért vett részt a rendezvényeken, hogy tanúsítsa: ez a világ leghatalmasabb tengerszint alatti létesítménye – a különös világcsúcs Türkmenbaşy földrajzi fekvésének köszönhető.[70] A kikötő tehát felsorakozott a korábbi világcsúcsok mellé: Türkmenisztánban találhatók legnagyobb sűrűségben fehér márvánnyal burkolt épületek, a világ legmagasabb zászlórúdja (bár ezt a rekordot elvette Tádzsikisztán), a leghatalmasabb kéziszőttes szőnyeg, a legnagyobb, fedett térben működő óriáskerék, a legnagyobb csillag alakú épület és a világ leghatalmasabb lófejszobra.[71]

Erről John Oliver is említést tett Last Week Tonight Show című televíziós műsorában, amikor Berdimuhamedow elnök hetekre eltűnt a nyilvánosság elől, és már a haláláról szóló hírek is lábra kaptak, nem sokkal azután, hogy újabb világcsúcs beállításáról érkezett tudósítás Türkmenisztánból – ezúttal a sorban egymás után kerékpározók leghosszabb menetét sikerült összeállítani.[72]

Vannak azért ennél kézzelfoghatóbb eredmények is. Az energiaszektorban való együttműködés kölcsönös előnyeinek felismerése nyomán született meg a javaslat, hogy kössék össze Oroszország, Azerbajdzsán és Irán elektromos hálózatát, ekképpen lehetővé téve az energiaexportot Iránból észak felé, ami Irak és Afganisztán irányába már korábban megvalósult.[73] A tárgyalások gyorsan haladtak, és az Azerbajdzsánba irányuló szállítás már néhány hónappal a megállapodás megkötése után megkezdődött.[74]

Az ilyen nagyléptékű infrastrukturális beruházások gyors eredményeket hoznak. 2017 nyarán Ebrahim Mohammadi, az

Iráni Iszlám Köztársaság vasúttársaságának igazgatóhelyettese megjegyezte, hogy a vasúti teherszállítás volumene az előző év azonos időszakához képest 55%-kal nőtt.[75] Irán kereskedelemfejlesztési kormányhivatala szerint a 2018. március 20-án lezáruló költségvetési év tranzitbevételei 20%-kal haladták meg az előző évieket.[76]

Közép-Ázsia jövőbeni gazdasági növekedésének kilátásait sokan felismerték. A 2018 tavaszán Asztanában megtartott csúcstalálkozón a török külügyminiszter, Mevlüt Çavuşoğlu arról beszélt, hogy a Törökország és Kazahsztán közötti kétoldalú kereskedelem idővel öt-, sőt tízmilliárd dollár értékűre duzzadhat, ami a jelenlegi adatokhoz képest igen komoly emelkedést jelent. „A török vállalatok – jegyezte meg – fontos szerepet játszottak Kazahsztán fejlődésében, és további hatalmas növekedési lehetőség rejlik bennük."[77] Ez a kapcsolat része az erősödő pántörök mozgalomnak, a közép-ázsiai államok azon törekvésének, hogy gazdasági, politikai és kulturális téren is szorosabbra fűzzék együttműködésüket egymással és Törökországgal.

Az árucsere-forgalom fellendítésének egyik eszköze a szilárd jogrendszer megalkotása. Kazahsztán esetében lényeges mozzanat volt az Asztanai Nemzetközi Pénzügyi Központ létrehozása 2018 nyarán. A központhoz tartozik egy bíróság igen tekintélyes brit jogászok vezetésével, amelynek az elnöke Lord Woolf, Anglia és Wales Legfelsőbb Bíróságának korábbi elnöke. A bíróság feladata, hogy a brit jogi eljárásmód alapján vizsgálja meg a kereskedelmi és a polgári vitákat, és biztonságot nyújtson a befektetőknek, akik attól tartanak, hogy eltévednek a nehezen érthető helyi törvények kuszaságában, és csapdába esnek a bíróságokon, amelyek egyáltalán nem tűnnek annyira

függetlennek, amilyennek lenniük kellene.[78] Az alapvető cél, hogy vonzóvá tegyék Kazahsztánt a külföldi befektetők számára, ugyanakkor nem tévesztik szem elől az állami tulajdonban lévő vállalatok (például a nemzeti légitársaság, az Air Astana, az ország legnagyobb mobiltelefon-szolgáltatója, a Kazakhtelecom, illetve a világ leghatalmasabb uránbányája, a Kazatomprom) érdekeit.

A nagyarányú infrastrukturális befektetésekből nyerhető komoly haszon kilátása meglepő helyeken keltette fel az érdeklődést. Afganisztán elnöke, Asraf Gháni derűlátóan nyilatkozott a türkmenisztáni Yolöten-gázmezőt Pakisztánnal és Indiával összekötő gázvezeték építésének megkezdéséről; szavait örvendetes változásként értelmezték főként azt követően, hogy országából többnyire csak bizonytalanságról és erőszakos cselekményekről érkeztek jelentések.

„Dél-Ázsia – mondta Asraf Gháni – több mint egy évszázadnyi megosztottság után Afganisztánon keresztül kapcsolódik össze Közép-Ázsiával." Az India és Pakisztán közötti egyetértés egy ritka pillanatában az indiai külügyminiszter azt mondta a vezetékről, hogy „közös céljaink szimbóluma" és „az együttműködésben nyitott új lap", Pakisztán akkori miniszterelnöke, Sahíd Hakan Abbászi pedig abbeli vélekedésének adott hangot, hogy a Türkmenisztán–Afganisztán–Pakisztán–India (TAPI) gázvezeték „idővel elvezet a puszta gázszállítástól egy energiaszállítási és kommunikációs folyosó létrejöttéhez".[79]

Ez az optimizmus barátságtalan fogadtatásra talált Iránban, ahol a Nemzeti Gáztársaság elnöke, Hamidreza Araki kijelentette, hogy a gázvezeték soha nem épülhet meg. Sokkal több értelme lenne, mondta, ha Türkmenisztán a gázt Iránba küldené, cserébe azért, amit Irán juttat közvetlenül Pakisztánba. Nos, eltekintve attól a ténytől, hogy ehhez a megoldáshoz szükség lenne egy Irán és Pakisztánt összekötő gázvezetékre (ami egyelőre nem létezik), a jelentések szerint a TAPI építése jól halad, habár a vezeték üzembe helyezését legkorábban 2026-ra ígérik.[80]

Természetesen komoly félelmek vannak azzal kapcsolatban, hogy Afganisztánban a politikai helyzet lehetővé teszi-e az energiaipari óriásberuházást, de ezeket éppen a tálibokról érkező biztató üzenet oszlatta el. „A TAPI gázvezeték rendkívül fontos regionális vállalkozás – jelentették ki 2018 elején kelt üzenetükben –, amelynek munkálatait az Iszlám Emirátus uralmának idején indították el." Az építkezést szerintük az Egyesült Államok katonai jelenléte késleltette. „Az Iszlám Emirátus – tette hozzá a közlemény – az ellenőrzése alatt álló területeken teljes mértékben támogatja a kivitelezést, [...] így e fontos nemzeti vállalkozás megvalósításában nem kell késlekedésre számítani."[81]

Ez az állásfoglalás összefüggött azzal, hogy néhány éve biztató párbeszéd kezdődött a tálibok és a kormányzat között. „Tárgyalásokat folytattunk – számolt be 2018 tavaszán Gul Aga Sirzai, a határok és törzsi ügyek minisztere – a törzsek vezetőivel, politikusokkal, tanárokkal és a civil társadalmi szervezetek tagjaival."[82] A szomszédos országok nemcsak bátorították a párbeszédet, de helyszínt is kínáltak hozzá, ami annak jeleként is felfogható, hogy a régió államai törekednek a megbékélésre, a helyzet megszilárdítására és a nehézségek megoldásában való együttműködésre.[83]

John Nicholson tábornok, a háborúktól elgyötört országban állomásozó amerikai és NATO-erők főparancsnoka elég bátorítónak ítélte a fejleményeket ahhoz, hogy kijelentse: a béketár-

gyalások láttán „feltámadt a remény, hogy ez egy mindeddig példa nélkül álló pillanat". Az afganisztáni NATO-misszió civil képviselője, Cornelius Zimmermann hasonlóan vélekedett, és hozzátette: „Egész afganisztáni szolgálatom alatt nem láttam merészebb lépést annál, amit most Gháni elnök tett."[84]

Ez az értékelés az afganisztáni helyzet optimista megítélésén alapult. Az Egyesült Államok Kongresszusa számára 2018 augusztusában készített katonai jelentés szerint az előző hónapokban „az afgán biztonsági erők javára tolódott el" az erőegyensúly. A tálibok „egyre szerényebb célokat tűztek maguk elé", visszaléptek a teljes erőbevetéssel, „gerillataktikával és öngyilkos merényletekkel" vívott küzdelemtől. A nyugati katonai parancsnokok még a Ghazni település ellen 2018-ban elkövetett súlyos támadás után sem veszítették el derűlátásukat. „Soha nem látott lehetőség áll előttünk, lehetőség a béke megteremtésére."[85]

A valós helyzet azonban közel sem volt ilyen rózsás. Ugyanebben az időben az amerikai tisztviselők egyre gyakrabban „légi úton közlekedtek Kabul környékén, hogy elkerüljék az utcákon fenyegető öngyilkos támadásokat", s ez sokat elmond arról, hogy milyen gyakoriak és pusztító erejűek ezek a merényletek még magában az afgán fővárosban is – illetve hogy a helyzet javulását üdvözlő, lelkes megállapításokat érdemes volt óvatosan kezelni.[86] Trump elnök 2018 júliusában a Pentagonban állítólag igen kendőzetlenül adott hangot Nicholson tábornokkal kapcsolatos véleményének: „Nem hiszem, hogy tudja, hogyan kell győzni. Nem tudom, hogy győztes típus-e. Egyelőre nem látok győzelmeket."[87]

2018 végén Trump végleg elveszítette a türelmét, és bejelentette, hogy az Egyesült Államok kivonul Afganisztánból.

Tűzszünetet ajánlott a tálibóknak, és elrendelte, hogy a teljes csapatkivonás első fázisaként az amerikai katonák felét a következő hónapokban vezényeljék haza.[88] Annak ellenére, hogy 2020 februárjában az amerikaiak és a tálibok megállapodást kötöttek a NATO-csapatok teljes kivonásáról az országból, és az amerikai erők távozása – valamivel lassabb tempóban – Joe Biden elnöksége alatt is folytatódott, csak a legeltökéltebb és legvakmerőbb optimisták kötnének fogadást arra, hogy a béke hamarosan visszatér Afganisztánba.[89] A kevésbé optimista forgatókönyv szerint az amerikaiak távozását a kormány összeomlása és újabb tálib uralom követheti. És noha a békülékeny szólamok biztatóan hangzanak, ahhoz, hogy meg lehessen bízni a tálibokban (a gyűjtőfogalom olyan laza csoportosulást jelent, amelynek tagjai kizárólag egyéni belátásuk és érdekeik szerint hajlandók bármiféle együttműködésre), az amerikai katonák jelenlététől vagy távozásától függetlenül erős alkotmányra lenne szükség.

A maga értékén kell kezelni azt is, hogy a tálibok pártolják a gázvezeték megépítését. A dolog mögött nem az afgán nép érdekeinek felismerése vagy a kormánnyal való együttműködés szándéka áll; a TAPI színlelt támogatása azt mutatja, hogy nagyon is tisztában vannak azzal, miként lehet hasznot húzni az ország nem milliárdos, sokkal inkább billiós értékűre becsült ásványkincs-készleteiből. Az Egyesült Államok Geológiai Szolgálata szerint Afganisztán földjében körülbelül 60 millió tonna réz, 2200 millió tonna vasérc, 32 ezer tonna higany, több millió tonna kálium, illetve hatalmas mennyiségű ritkaföldfém – lítium, berillium, nióbium és cézium – található.[90]

A tálibok felismerték, hogy Afganisztán ásványkincsei lehetőséget nyújtanak a meggazdagodásra – vagyis arra, hogy több

fegyvert vásároljanak, több újoncot toborozzanak és erősebb támaszpontokat építsenek. Ennélfogva tehát különös figyelmet szentelnek az olyan területek birtoklásának, ahol bányászati tevékenység folyik, és az a szándékuk, hogy folytassák, illetve jelentősen bővítsék a kitermelést. Egy 2014-ben kelt jelentésben ez olvasható: „Durva, de óvatos becslések szerint egyedül Deodarra és Kuran va Mundzsán bányaterületek körülbelül 20 millió dollárt jövedelmeztek a fegyveres csoportoknak, vagyis nagyjából ugyanannyit, mint a kormányzat bevallott bevétele az egész ágazatból a teljes előző esztendőben." Mindeközben 2016-ban a lapislazuli-kitermelés teljes jövedelmének fele, dollármilliók vagy inkább -tízmilliók a tálibok kasszájába folyt be.[91]

Hasonló a helyzet a leglágyabb ismert ásvánnyal, a zsírkővel, amit a fogyasztók hintőpor formájában ismernek. Afganisztánban hatalmas tömegben fordul elő, kitermelése komoly bevételt jelent. Nemcsak a tálib vezetők figyelmét keltették fel a zsírkőbányák, hanem az Iszlám Állam Koraszán Tartományának (ISIS-K) tagjaiét is, akik közül korábban sokan részt vettek a Rakka és Moszul központú kalifátus létrehozására tett kísérletben. Az ISIS-K elsősorban a természeti erőforrásokban gazdag területekre összpontosította figyelmét, egyes esetekben egyenesen megduplázta a munkások számát, hogy ne csak működésben tartsa a bányákat, hanem jelentősen növelhesse a termelést.[92] Talán furcsán hangzik, de az édesanyák, akik Bogotában, San Franciscóban, Kolkatában vagy Vuhanban behintőporozzák a babák kényes kis popsiját, tudtukon kívül maguk is a világ szívében folyó hatalmi harc láncszemei.

* * *

A 2010-es években a tálibok és az ISIS sikerei nyomán világszerte sokan tartottak attól, hogy nemcsak a fundamentalista eszmék terjednek el mindenütt, hanem azok a pusztító katonai és terrorista technikák is, amelyeket Afganisztánban és egyre inkább másutt is alkalmaztak. Megdöbbentő például, hogy egyes kutatások szerint az ISIS Szíriában és Irakban harcoló, nem egy esetben öngyilkos küldetésben bevetett hívei közül sokan közép-ázsiai származásúak.[93] A New Yorkban, Stockholmban, Szentpéterváron és Isztambulban 2017-ben elkövetett terrorcselekményeket ugyancsak közép-ázsiai kötődésű merénylők hajtották végre.[94]

Ez az egyik oka annak, hogy a selyemutak országaiban megerősítették a hírszerzői és a katonai együttműködést. Az üzbég és tádzsik fegyveres erők első ízben hajtottak végre közös hadműveletet, orosz és üzbég alakulatok közös hadgyakorlaton vettek részt a hegyvidéki Foris-körzetben, illetve hasonló gyakorlatokat készítettek elő tádzsik, pakisztáni, afganisztáni és kínai erők részvételével.[95] Ezeken kívül 2016 óta kazah és indiai katonák Prabal Dosztik (Szilárd Barátság) fedőnéven közösen gyakorlatoznak; ennek célja, „hogy elmélyítsék a meglévő katonai kapcsolatokat, [...] és erősítsék az együttműködést, felkészülve az esetlegesen szükséges közös műveletekre".[96]

2018 nyarán az Urálban lévő Cseljabinszk környékén közös hadgyakorlatot tartottak a selyemutak mentén fekvő, a Sanghaji Együttműködési Szervezethez tartozó országok hadseregei. Voltak köztük orosz és kínai alakulatok,[97] indiaiak és pakisztániak – ezek az országok most először vettek részt közös hadgyakorlaton.[98]

Az elmúlt években az iráni–pakisztáni határon számtalan incidens történt, ezért mindkét ország fokozottan igyekszik

megfékezni a militáns csoportokat, amelyek tagjai rendszeresen megtámadják a határőröket. 2017 áprilisában például pakisztáni militánsok az iráni Szisztán és Beludzsisztán tartománybeli Mirdzsáve megyében egy rajtaütés során tíz katonát gyilkoltak meg, aminek nyomán teheráni és iszlámábádi politikusok, diplomaták és katonai vezetők a jövőbeni szorosabb együttműködésről határoztak – persze csak azután, hogy Iszlámábádban bekéretették az iráni nagykövetet, és magyarázatot követeltek tőle egy magas rangú iráni tábornok kijelentésére, amely szerint további hasonló támadások esetén Pakisztánnak katonai megtorlásra kell számítania.[99]

Túlzott leegyszerűsítés lenne azt állítani, hogy a selyemutak mentén fekvő országok manapság már hatékonyan együttműködnek, megoldást találnak a nézetkülönbségeikre, és a kölcsönös előnyökre fókuszálnak. A régióra oly jellemző mélyebb problémák, apró-cseprő rivalizálások, személyes ellentétek és más bajok jelentőségét nem szabad alábecsülni. Az Irán és Türkmenisztán közötti gázcsereegyezmény lehetőségének felvetése például elkendőzi azt a tényt, hogy a két ország vitában áll egymással azóta, hogy utóbbi 2017-ben azt állította: Irán 1,5 milliárd dollárral tartozik neki. Egy évtizeddel azelőtt ugyanis egy rendkívül hideg tél miatt Teherán gázbehozatalra kényszerült, Aşgabat pedig azonnal a kilencszeresére emelte az árat, hogy hasznot húzzon szomszédja szorult helyzetéből.[100] Minthogy a vitát nem tudták megoldani, Türkmenisztán nemzetközi választott bírósághoz fordult, amely kimondta a követelés jogosságát.[101]

A Törökország és Türkmenisztán közötti kapcsolat is feszült, amióta egy jelentős török vállalatot, a Polimekset, amely több milliárd dollár értékű építési programokat valósított meg

– szállodákat, emlékműveket és autópályákat épített –, azzal vádoltak meg, hogy az új, sólyom alakú aşgabati repülőtér építésénél súlyos hibákat követett el a tetőszerkezet, a csővezetékek és a vízellátó rendszer kivitelezésekor.[102] A Polimeksnek és más vállalatoknak több száz millió dollárt nem fizettek ki, mire felfüggesztették a munkálatokat, s ez súlyosan megterhelte Türkmenisztán gazdaságát. Hiába rendelkezik az ország a világ negyedik legnagyobb gázvagyonával, ha közben száguldó inflációtól és súlyos munkanélküliségtől szenved, valamint élelmiszer- és gyógyszerhiány alakult ki, utóbbi olyan nagy mértékben, hogy a cukorbaj és a szív-érrendszeri megbetegedések kezeléséhez szükséges gyógyszerek hozzáférhetetlenné váltak, és még az aszpirin ára is a korábbi háromszorosára emelkedett.[103]

A nehézségek oka részben a szénhidrogének árának csökkenése. Az olajból és gázból származó bevétel 2014-ben mindössze hat hónap alatt a felére esett vissza, és azóta is alacsony maradt. Az árzuhanás egész Közép-Ázsiában hatással volt az államadósságokra, súlyosan megterhelte a gazdaságokat, és a becsvágyó építkezéseket is visszafogta, sőt megakasztotta.[104]

Türkmenisztánban nem segített a hiú és értelmetlen rekordok utáni lankadatlan hajsza, például egy olimpiai stadion megépítése (holott soha nem tartottak olimpiai versenyeket, és nem is pályáztak soha a rendezés jogára), egy télisport-csarnok (egy olyan országban, ahol a hőmérséklet nyáron eléri a 40 °C-ot, és télen is ritkán süllyed 10 °C alá) vagy a 2,3 milliárd dolláros költséggel épült, évi 17 millió utas kiszolgálására alkalmas aşgabati repülőtér, amely kétségkívül könnyen megbirkózik bármilyen váratlan utasszámrobbanással, hiszen a városba 2015-ben csak 105 ezer látogató érkezett.[105] Mire a látogatók száma komolyan megemelkedne, némi szerencsével

talán megoldást találnak arra is, hogy a nagyszerű, új repülőtér süllyed a homokban.[106]

A kiábrándultság olyan mértékű, hogy az országon kívül tevékenykedő ellenzéki csoportok szerint az emberek tiltakozásképpen a napilapokkal törlik ki a hátsójukat – a rendőrök az értesülés nyomán házról házra, lakásról lakásra járva ellenőrizték a mellékhelyiségek felszerelését, és kutattak a bűnösök után. A tiszteletlen gyakorlat egyik oka, hogy a nemzeti valuta, a manat elértéktelenedése következtében minden alapvető fogyasztási cikk, így a vécépapír ára is az egekbe szökött. Az újságpapír nem rendeltetésszerű felhasználásának másik oka azonban az ellenzékiek szerint az, hogy a lapok címoldalán mindennap Gurbanguly Berdimuhamedow elnök arcképe látható. Minthogy az elnök a legutóbbi, 2017-es választásokon a szavazatok 97%-át kapta meg, az országban aligha lehetne túl sok „papírbűnöző" – a rengeteg lehúzott újságpapír azonban másra enged következtetni.[107] Türkmenisztánból igen nehéz megbízható értesülésekhez jutni, így aztán bajos megállapítani, hogy az egész történet túlzás, kitaláció, esetleg egyszerű rágalom-e.

Egyes esetekben a gáz, az olaj és az alapvető fogyasztási cikkek árának 2015-ben bekövetkezett zuhanása elősegítette a professzionalizáció folyamatát, a hibás gyakorlatok megszüntetését és a korrupció visszaszorulását. A fosszilis energiahordozók eladásából élő Kazahsztánban például gyorsan a realitásokhoz szabták a vágyakat, amikor az olaj hordónkénti ára másfél év leforgása alatt 115-ről 33 dollárra zuhant. A változás erősen megviselte a nemzeti vagyonalapokat, amelyek értéke egyetlen év alatt közel 20%-kal csökkent a kormányzati kötelezettségvállalások miatt.[108] Ezek a fejlemények nemcsak a tervezett kiadások újragondolását tették szükségessé, hanem azok szigorú

ellenőrzését is, akik túlságosan is jól boldogultak a bőség esztendeiben, mint például a BTA Bank korábbi elnöke, Muktar Abljazov, akit négymilliárd dolláros sikkasztásért köröznek Kazahsztántól Knightsbridge-ig.[109]

Az olajár zuhanása hasonlóan kijózanító hatást gyakorolt Oroszországra is. Az Orosz Központi Bank elnökének kinevezett Elvira Nabiullina szigorú tisztogatást indított az ország pénzügyi szektorában; három év alatt 276 bankot záratott be, és további 28-at köteleztek egy állami rehabilitációs program végrehajtására. Vlagyimir Putyin dicsérő szavakkal illette Nabiullinát „a banditizmus felszámolása érdekében tett erőfeszítéseiért".[110]

Az együttműködés előnyeit méltató szólamok ellenére a nagy projektek – mint például a TAPI gázvezeték építése – nehezen kivitelezhetőek és a finanszírozásuk sem könnyű, így aztán több esetben nem is jutnak tovább a tervezőasztalnál. A TAPI megépítésének költségeit tízmilliárd dollárra becsülik, és számos megfigyelő kételkedik abban, hogy a terv valaha is megvalósul – még abban sem biztosak, hogy a Türkmenisztánban állítólag már megépült szakaszai csakugyan léteznek.[111] A pénzügyi nehézségek érthetővé teszik a kételyeket. Ugyanez nem mondható el a Türkmenisztán–Kína gázvezeték D vonaláról, amely nem halad át az állandó háborúskodástól gyötört Afganisztánon, tárgyalásokon rögzítették az útvonalát és a pénzügyi háttere is megalapozott – a régióban dúló törzsi viszálykodás miatt még sincs semmi jele annak, hogy az építése elkezdődött volna.[112]

A selyemutak tapasztalt megfigyelői azzal is tisztában vannak, hogy a kiszámíthatatlanság teljesen természetes errefelé. 2019 tavaszán például Nurszultan Nazarbajev kazah elnök

SZMUGYI KÖNYVTÁR 963780 1881 SZEGED

azzal az indoklással rendelte el a kormány feloszlatását, hogy annak nem sikerült megteremtenie a kiegyensúlyozott nemzetgazdaságot, és nem hozott „pozitív változásokat" az ország életébe.[113] Ezen a vidéken a furcsaságokon sem szabad meglepődni. Az előző év nyarán Tádzsikisztán első számú vallási vezetője, Szaidmukarram Abdulkodirzoda kinyilvánította, hogy a küzdősportok – például a boksz –, valamint a pénzért folytatott játékok és küzdelmek mind időpocsékolásnak számítanak, ennélfogva pedig az iszlám törvények értelmében tilalmasak. A dolog kétségkívül meglepte a tádzsik bokszolókat, akik érmeket szereztek a 2008-as és a 2012-es olimpiai játékokon. (A birkózás más dolog, jelentette ki Abdulkodirzoda, mert elősegíti a testi-szellemi fejlődést, illetve „arra serkenti az ifjakat, hogy emeljék magasra az ország zászlaját, és szerezzenek dicsőséget a nemzetnek és az államnak".[114])

A haladásról és együttműködésről szóló sikertörténetek mellett a világ szívében még mindig rengeteg a probléma. 2018 júliusában a jelentések szerint megtiltották az Üzbegisztán határát átlépő tádzsikoknak, hogy 40 kilogrammot meghaladó mennyiségű árut vigyenek magukkal; a hús legnagyobb engedélyezett mennyiségét 2, a lisztét 7 kilogrammban határozták meg.[115] Ezt követte az a bejelentés, hogy egyetemi professzorok és hallgatók csak külön kormányzati engedéllyel hagyhatják el Tádzsikisztán területét – ez aligha tekinthető kedvező fejleménynek, ha abból indulunk ki, hogy a szomszédos és még távolabbi országok kutatóival folytatott közös munka egyértelműen csak hasznos lehet.[116]

Hasonló intézkedések történtek Türkmenisztánban is, ahol állítólag megakadályozzák, hogy a 30 év alattiak elhagyják az országot; ekképpen próbálják megállítani az értelmiség távozását és a munkaerő megfogyatkozását.[117] Pakisztánban és Indiában mindeközben egyre gyakrabban és nemegyszer erőszakos módszerekkel igyekeznek megfélemlíteni az újságírókat.[118] Kazahsztánban is őrizetbe veszik a tiltakozókat, hogy a kormányellenes üzenetek ne juthassanak el a szélesebb közvéleményhez – ami alátámasztani látszik azt a feltételezést, hogy a hivatalos ellenzéket maga a kormány hozta létre a demokratikus látszat fenntartása érdekében.[119]

Fontos hangsúlyozni, hogy jelentős különbségek vannak az Ázsia gerince mentén elhelyezkedő országok között, így sommásan, egy kalap alatt emlegetni őket nem mindig célravezető. Míg például a kazah nők 56%-ának van saját bankszámlája, az azerieknek 26, a kirgizeknek 19, a türkméneknek pedig mindössze 2%-a mondhatja el magáról ugyanezt.[120]

Gyakran beszélünk az Ázsia gerince mentén futó ősrégi hálózatról, de közben hajlamosak vagyunk szem elől téveszteni azt a tényt, hogy a Keletet a Nyugattal összekötő országok gazdaságilag alulfejlettek, kapcsolataik gyérek, méreteik pedig rémisztőek – Kazahsztán területe például Európáéval vetekszik. A legtöbbjükben gyenge lábakon állnak az emberi jogok, a vallásszabadság korlátozott, és igen alacsony a társadalmi mobilitás. Az ásványkincsek hallatlan bősége ugyanakkor természetesen azt eredményezi, hogy akik hozzáférnek ezekhez a természeti erőforrásokhoz és ellenőrzésük alatt tartják az út- és vezetékhálózatot, amelyen át elláthatják a mohó és jómódú vásárlókat, fontos szerepet játszhatnak a régió és a világ jövőjének alakításában.

Az értelmezés nehézségének egyik oka, hogy Közép-Ázsia csak része egy jóval nagyobb kirakósnak, és hatást gyakorolnak rá a teljes kép távolabbi végeinek elmozduló darabjai. Nyuga-

ton természetesen fontos tényező a Szíriában dúló polgárháború és Irak szüntelen küzdelme azért, hogy többé-kevésbé mindent elölről kezdve építsen fel egy új államot. A 2010-es évek közepén – legalábbis felületesen szemlélve – úgy látszott, hogy a helyzet Iránban ígéretesebb. A nukleáris megállapodás (hivatalos nevén közös átfogó cselekvési terv, Joint Comprehensive Plan of Action, JCPOA) 2015-ben történt aláírása és a büntetőintézkedések felfüggesztése után az ország megduplázta olajkivitelét, és a következő tizenkét hónapban 12,5%-os gazdasági növekedést sikerült elérnie.[121] Noha a növekedés később lelassult, a JCPOA-megállapodás felmondásának már a veszélye is hozzájárult az eleve emelkedő infláció fokozásához, ezért a kormánynak vészintézkedéseket kellett tennie az iráni valuta, a riál értékének védelmében.[122]

Az Irán nemzetközi kapcsolatainak jövője miatti aggodalom, az életszínvonal emelésének kudarca, a hivatalosan közölt adatoknál jóval magasabb, elsősorban a fiatalokat sújtó munkanélküliség és a mobiltelefonok rohamos terjedése egyaránt szerepet játszott abban, hogy 2017 végén és 2018 elején számos utcai tiltakozás történt. A rezsim a szokásos dilemmával szembesült: ismerjék el az elégedetlenség megalapozottságát, vagy fojtsanak el minden ellenvéleményt.[123] Ilyenkor sok múlik az utcára tóduló emberek indítékainak és céljainak mérlegelésén, ugyanis a kormányzat iránti harag egy része abból fakad, hogy akadnak, akik nem engedékenyebb, hanem még konzervatívabb politikát követelnek.[124]

Trump azonban nem foglalkozott az efféle finom árnyalatokkal; az elnök 2018. január 1-jei Twitter-üzenetében kijelentette: „A hatalmas iráni nép sok éven át elnyomásban élt. Élelemre és szabadságra vágynak. Az emberi jogokkal együtt

Irán gazdagságát is elrabolják. IDEJE A VÁLTOZÁSNAK!".[125] Trump tanácsadója, Rudy Giuliani pár hónappal később még keményebben fogalmazott, amikor riporterek előtt kijelentette, hogy az elnök eltökélt híve a teheráni rendszerváltásnak, és hogy az iráni kormány bukása „nem csupán egyetlen módja a közel-keleti béke megteremtésének", de még az izraeliek és a palesztinok sok évtizedes, az egész régiót súlyosan megterhelő konfliktusát lezáró megegyezés létrejötténél is fontosabb.[126] És ami még ennél is lényegesebb, tódított egy másik alkalommal Giuliani, hogy az utcai tüntetések nem spontánok, és nem helyi jellegűek. „Összehangolt megmozdulásokról van szó – mondta –, amik mögött számos, Albániában tevékenykedő emberünk áll" – ez a szerfölött furcsa kijelentés egészen elemi kérdéseket vet fel nemcsak Giuliani földrajzi ismereteivel, de a valóságérzékelésével kapcsolatban is.[127]

Az ilyesfajta kijelentések természetesen sokkal hatékonyabban egyesítik az irániakat, mint bármilyen irányvonal és intézkedés, amit az iráni kormányzat kieszelhet. Ugyanilyen hatása volt annak is, hogy az Egyesült Államok 2018 májusában felmondta a JCPOA-megállapodást, amit Trump így minősített: „Katasztrofális egyezmény, amely sok milliárd dollárhoz, részben készpénzhez juttatja ezt a súlyosan elnyomó kormányzatot. Ez óriási szégyen számomra mint állampolgár számára, és az Egyesült Államok minden állampolgára számára."[128]

Az Egyesült Államok kilépése a JCPOA-megállapodásból annak ellenére, hogy a Nemzetközi Atomenergia-ügynökség ellenőrei szerint Irán betartotta az eredeti feltételeket, valójában a teheráni keményvonalasok malmára hajtotta a vizet azzal, hogy aláásta Rohani elnök hitelességét és tekintélyét, pedig az elnök – legalábbis iráni mércével mérve – mérsékeltnek és re-

formpártinak volt tekinthető.[129] A JCPOA-tól való visszalépés tehát az Egyesült Államokkal szemben leginkább ellenséges csoportokat erősítette. A sors kaján fintora, hogy az amerikai politikusok minden diadalittas szólama és nyilakozata ellenére Iránban a legutóbbi elnökválasztást az ultrakonzervatív Ebrahim Raiszi nyerte meg, és az elemzők attól tartanak, vezetése alatt az elnyomás fokozódni fog, és az ország még kisebb valószínűséggel köt nemzetközi egyezményeket.

A JCPOA-ból való kilépésre Teherán már az elmúlt években is azzal válaszolt, hogy a keményvonalasok követelték, fordítsanak többet a fegyveres erők fejlesztésére, a védelem erősítésére és „kulturális, illetve propaganda-programokra", a jelentős erőt képviselő Forradalmi Gárda pedig kijelentette: értelmetlen megegyezésre törekedni „a bűnös, háborús uszító, csalárd és szószegő" Egyesült Államokkal.[130] A büntetőintézkedések 2018. augusztus 6-án és november 4-én (vagyis 90 és 180 nappal a megállapodás amerikai felmondása után) történt újbóli életbe léptetése miatt Iránnak nehéz döntéseket kellett meghoznia arról, hogyan kezeli a rá nehezedő súlyos nyomást.

A megállapodás felmondása mellett érvelők szerint az Egyesült Államok képes lehet a tárgyalóasztalhoz kényszeríteni Teheránt, és talán még jobb és szigorúbb feltételeket is tud érvényesíteni, mint a JCPOA-megállapodás megkötésekor. Ez mindeddig nem valósult meg, de a keserűség magvait sikerült elszórni, és előfordulhat, hogy Irán megroppan az élelmiszerhiány, a társadalmi nyugtalanság és a valószínűleg tovább súlyosbodó elnyomás terhe alatt. Azok, akik kifejezetten várják egy újabb állam összeroppanását a régióban, jobban tennék, ha emlékezetükbe idéznék Szíria, Irak és Afganisztán közelmúltbeli történelmét.

* * *

Irán nehézségeit nem csupán a JCPOA széthullásának utóhatásai vagy belső gondok okozzák. Komoly összegeket emészt fel Bassár el-Aszad szír elnök és egyes felforgató közel-keleti csoportok támogatása is. Herbert Raymond McMaster, az Egyesült Államok elnökének akkori nemzetbiztonsági főtanácsadója szerint „Irán 2012 és 2018 között több mint 16 milliárd dollárt juttatott az Aszad-rezsimnek, illetve szíriai, iraki és jemeni fegyveres csoportoknak, ami súlyosan megterhelte amúgy is roskadozó gazdaságát".[131] Az Irán és Szaúd-Arábia közötti kapcsolatok már régóta feszültek, de az elmúlt évtizedben tovább romlottak, olyan mértékben, hogy az már az egész régióra, sőt azon túlra is kiterjedő következményekkel fenyeget.

A kölcsönös gyalázkodás önmagában is elég súlyos. „Azt hiszem – jelentette ki 2018 áprilisában a nagyratörő szaúdi trónörökös, Mohamed bin Szalmán –, Irán legfelső vezetőjéhez [Hámenei ajatollahhoz] képest Hitler egészen rokonszenves." Hitler csak Európát akarta meghódítani, tette hozzá, Irán vezetője azonban „az egész világot akarja".[132] Korábbi, Hámeneit Hitlerhez hasonlító megjegyzéseit az iráni külügyminisztérium szóvivője azzal intézte el, hogy azok csak egy „kalandorlelkű trónörökös éretlen, megfontolatlan és alaptalan" szavai.[133] Mindez azonban még mindig jobb volt, mint a közvetlen, konkrét lépésekkel való nyílt fenyegetések, amiket 2017 közepe óta vagdosnak egymás fejéhez. Az Iránnal való párbeszédre még csak kilátás sincs, mondta a szaúdi trónörökös egy televíziós interjúban. „Tudjuk, hogy az iráni rezsim egyik fő célpontja vagyunk" – jelentette ki, majd nyomatékosan hozzátette: ennek megfelelően terveket készítettek, hogy elejét vegyék egy

első csapásnak; a szaúdiak nem fognak habozni, hogy megtegyék az első lépést, inkább ezt választják, mint hogy nekik kelljen reagálniuk. „Sokkal jobb – mondta –, ha a küzdelem iráni területen zajlik, mint ha Szaúd-Arábiában".[134]

Teherán válasza hasonlóan egyértelmű volt: „Ha a szaúdiak bármi ostobaságot tesznek – mondta a védelmi minisztérium szóvivője –, Mekkán és Medinán kívül semmi sem marad épen az országukban."[135]

A világ gazdasági, politikai és katonai középpontjában zajló drámai változások a régi szövetségek újragondolására és újak megkötésére serkentenek. Fontos mozzanat Szaúd-Arábia és Izrael közeledése. Rijád hét évtizeden át nem ismerte el Izrael államot, és tagadta még a létjogosultságát is, így diplomáciai kapcsolat sem volt a két ország között. A helyzet az Irán jelentette veszély növekedésével kezdett megváltozni.[136]

A szaúdiak sok éven át a palesztinokat támogatták, újabban azonban már inkább a teheráni rezsimet igyekeznek bekeríteni, és ez a közös cél közelebb hozta egymáshoz Szaúd-Arábiát, Izraelt és az Egyesült Államokat – nem is olyan régen még elképzelhetetlen lett volna ez a változás. A szaúdiak szinte bármi áron szeretnék kikényszeríteni a megállapodást az izraeliek és a palesztinok között. „A szaúdiakat – mondta Jakov Nagel, az izraeli nemzetbiztonsági tanács volt elnöke – a legkevésbé sem érdekli, hogy mit tartalmaz ez a megállapodás, feltéve, hogy gyorsan létrejön."[137] Ez magyarázatot adhat arra, hogy a szaúdi főmufti fatvájában nemcsak azt mondta ki, hogy igazhitű muszlimok nem harcolhatnak Izrael ellen és nem gyilkolhatnak zsidókat, de a Hamászt is terrorszervezetnek nyilvánította – a jogilag és szimbolikusan is jelentős kijelentés világosan mutatja a közel-keleti politika futóhomokjának vándorlását.[138]

Izrael is kivette a maga részét a szövetségi kapcsolatok és a közel-keleti geopolitikai viszonyok átrendezéséből. „Számos, több esetben titkos kapcsolatunk van muszlim és arab országokkal – mondta Juval Steinitz, Izrael energiaügyi minisztere és a biztonsági kabinet tagja az izraeli hadsereg rádiójában. – Az arab világ mérsékelt országaival, köztük Szaúd-Arábiával fenntartott kapcsolatok segítségünkre vannak Irán féken tartásában."[139] Ennél is jelentősebb fejlemény, hogy 2020-ban Izrael normalizálta kapcsolatait három arab állammal: az Egyesült Arab Emírségekkel, Bahreinnel és Marokkóval.

A szaúdi sajtóban továbbra is rendszeresen jelennek meg dühödt kirohanások Izrael ellen, például folyamatosan támadják azokat a törvényeket, amelyek „állandósítják a faji megkülönböztetést", ezek mellett azonban feltűnnek az egyre szorosabb együttműködés jóval előremutatóbb jelei is, például az, hogy az izraeli légitársaság gépei Tel-Avivból Indiába tartva használhatják a szaúdi légteret, és nem kényszerülnek hatalmas kitérőre, mint korábban.[140]

Az új szövetségi politika más figyelemre méltó következményekkel is járt. A világsajtó beszámolt arról, hogy az izraeli miniszterelnök, Benjamin Netanjahu támogatta a szaúdi trónörököst, Mohamed bin Szalmánt, amikor utóbbit azzal vádolták, hogy utasítást adott Dzsamál Hasogdzsi újságíró szaúdi ügynökök által történt meggyilkolására.[141]

A közel-keleti erőviszonyok átrendeződése jórészt annak volt köszönhető, hogy Trump elnöksége alatt Washington a korábbinál keményebb politikát folytatott, elsősorban Irán ellen. Az Izraellel és Szaúd-Arábiával – Teherán két régi ellenségével – való együttműködés sikere miatt Trump nagy reményeket fűzött az izraeliek és a palesztinok közötti ellentétek végle-

ges rendezéséhez is. Olyan lenne, „mint valami ingatlanüzlet", mondta 2018 tavaszán, amit idővel „a század nagy megállapodásaként" fognak emlegetni.[142] A század nagy megállapodását azonban Trump ugyanúgy nem tudta elérni, ahogy egyetlen elődje sem, és 2021 májusában Izrael újabb kéthetes háborút vívott a Gázai övezetet uraló Hamásszal, másfél évtizeden belül immár hatodik alkalommal.

A 21. század alakulását számos tényező befolyásolja – a népesedési helyzettől a gazdasági hatalom súlypontjának elmozdulásáig, a digitális technológiák fejlődésétől az éghajlatváltozásig. A selyemutak jelentősége azért növekszik, mert a világban végbemenő folyamatok serkentik ezt a változást. Ami az elkövetkező években itt, a világ szívében történni fog, annak a következő száz év formálásában meghatározó szerepe lesz.

Utak Peking felé

2013. szeptember 6-án este a Kínai Népköztársaság elnöke, Hszi Csin-ping megérkezett Kazahsztán káprázatos, új fővárosába, Asztanába (Nur-Szultanba), amelyet olyan modern csodák ékesítenek, mint a Hán Satir bevásárló- és szórakoztató-központ, a Béke és Egyetértés Palotája vagy a türkizkék Központi Koncertterem – és ez csak három a számos merész, új épület közül, amelyek az 1990-es évek vége óta létesültek a városban.

Másnap délelőtt Hszi Csin-ping elnök *Az emberek közötti barátság előmozdítása és egy jobb jövő megteremtése* címmel előadást tartott a Nazarbajev Egyetemen. Az elhangzottak jelentőségét kevesen ismerték fel. Kína számára, jelentette ki az elnök, a szomszédokkal fenntartott jó viszony külpolitikai prioritás. Ösztönzést kell merítenünk abból a kapcsolati hálóból, amely a múltban kötötte össze a népeket. „Az ősi Selyemút mentén sorakozó országok népei – mondta – évezredeken át közösen írták és adták tovább mind a mai napig a barátság történetét." A selyemutak tanulmányozása arra tanít, hogy „a különböző népcsoportok, vallások és kultúrák teljes mértékben képesek békében együtt élni és közösen fejlődni".

Ez a modell nemcsak tanulmányozásra és csodálatra érdemes, de követésre is. Ideje, mondta a kínai elnök, „szorosabbra fűzni a gazdasági kapcsolatokat, elmélyíteni az együttmű-

ködést, és kiterjeszteni a fejlődés terét az eurázsiai régióban". Ideje felépíteni „a selyemutak mentén egy egységes gazdasági övezetet". Ennek megvalósításához közösen megtett lépésekre van szükség, például arra, hogy javítsák az információcserét, fejlesszék a szállítási kapcsolatokat, illetve hárítsák el a kereskedelem és a pénzforgalom útjában álló akadályokat. Eljött az idő, hogy újra életre keltsék a selyemutakat.[1]

Hasonló kezdeményezések már korábban is születtek. Az Irak lerohanását követő időszakban amerikai diplomaták előszeretettel beszéltek arról, hogy a hivatalos politikai irányvonal részeként fel kellene éleszteni az Ázsia szívében valaha eleven kapcsolatokat. „Célunk – mondta Richard A. Boucher, a külügyminiszter dél- és közép-ázsiai ügyekben illetékes helyettese 2006-ban az amerikai kongresszus nemzetközi kapcsolatok bizottsága előtt –, hogy feltámassszuk Dél- és Közép-Ázsia ősi hálózatait, és segítsünk újakat létrehozni a kereskedelem, a szállítás, a demokrácia, az energiagazdálkodás és a kommunikáció területén."[2]

Az ilyen kijelentések – és különösen az előző évben az eurázsiai ügyek szakértője, S. Frederick Starr által jegyzett stratégiai dokumentum – heves reakciókat váltottak ki Kínában. „Az amerikaiak Nagy Közép-Ázsia Stratégia elnevezésű mesterkedése" – háborgott a *People's Daily* szalagcíme. „Az Egyesült Államoknak mindig is feltett szándéka volt – így a vezércikk –, hogy behatoljon Közép-Ázsiába, és ellenőrzése alá vonja a térséget. A szeptember 11-i incidens alkalmat és ürügyet teremtett arra, hogy megvessék a lábukat Közép-Ázsiában, és a saját érdekeiknek megfelelően formálják át a régiót."[3]

Hillary Clinton külügyminiszterként tartott egyik beszédében a múlt feltámasztásáról szólt. „Történelmük során –

mondta 2011-ben Csennaiban – Dél- és Közép-Ázsia népei a Selyemútnak nevezett, kiterjedt kereskedelmi hálózat révén kapcsolatban álltak egymással és a kontinens többi részével. Munkálkodjunk együtt egy új Selyemút megteremtésén; hozzunk létre ne csupán egy országutat, hanem a gazdasági és szállítási kapcsolatok egész nemzetközi hálózatát! Ez új vasútvonalak, autópályák, energia-infrastruktúra építését jelenti, [...] határátkelőhelyek technikai fejlesztését, [...] a bürokratikus akadályok felszámolását, [...] az emberek és árucikkek szabad áramlását nehezítő akadályok megszüntetését [...] és az idejétmúlt kereskedelmi politika elvetését". A külügyminiszter „a 21. század nagyszerű vízióját" látta maga előtt.[4]

Ám mint sok más látomás, ez is inkább volt remény, mintsem kézzelfogható valóság. Egy dolog beszélni a kapcsolatok javításáról, és egészen más megépíteni a szükséges infrastruktúrát. Amikor tehát Hszi Csin-ping elnök konkrét javaslatokkal és igen jelentős összegek ígéretével zárta asztanai előadását, nyilvánvaló volt, hogy valami komoly dolog van készülőben. Megkezdődött az előkészítése annak a programnak, amely hamarosan Egy övezet, egy út kezdeményezés néven vált világszerte ismertté – az „övezet" a szárazföldi kapcsolatot jelenti Kína és szomszédai között, az „út" pedig a tengeri hálózatot, ami az Indiai-óceánig, a Perzsa-öbölig és a Vörös-tengerig kapcsolja egyetlen rendszerbe a vízi útvonalakat. A Kínai Kommunista Párt Központi Bizottságának 2013. novemberi ülésein készült jegyzőkönyvek szerint a felvetéseket hamar átültették a gyakorlatba – ami azt jelenti, hogy már egy ideje gondolkodtak róla. „Fejlesztés-orientált pénzügyi intézményeket hozunk létre, gyorsítjuk a Kínát a szomszédos országokkal és régiókkal összekapcsoló infrastruktúra építését, és keményen dolgozunk

az Új Selyemút Gazdasági Övezet, illetve a Tengeri Selyemút létrehozásán, hogy megteremtsük a széles körű lehetőségek átfogó, új mintázatát."[5]

Az a gondolat, hogy a határokon túli üzleti lehetőségek keresésére bátorítsák a kínai vállalkozásokat, nem előzmények nélküli. Már 2000-ben, a 9. népi kongresszuson hivatalosan meghirdették a kifelé fordulás stratégiáját a Nemzeti Gazdasági és Társadalmi Fejlődés Ötéves Tervének részeként. Hszi Csin-ping elnök elgondolásai azonban jóval nagyobb ívűek, és ami még fontosabb: elképesztő gyorsasággal és eltökéltséggel valósulnak meg.

2015 nyarán az ország egyik kulcsfontosságú pénzügyi intézménye, a Kínai Fejlesztési Bank bejelentette, hogy 890 milliárd dollárt különített el összesen 900, elsősorban a közlekedéssel és szállítással, infrastruktúra-fejlesztéssel és energiagazdálkodással összefüggő projekt finanszírozására.[6] Hat hónappal később a Kínai Export-Import Bank arról tájékoztatott, hogy megkezdte 49 országban összesen ezernél is több program finanszírozását az immár Övezet és Útnak átkeresztelt kezdeményezés (Belt and Road Initiative, BRI) keretében.[7] Ahogy az egykori selyemutak, a mai kezdeményezés sem lehatárolt földrajzi értelemben; a tengerek felé való bővítés éppen azt szolgálja, hogy a programba Afrika keleti partjai és még azokon is túli területek is bekerülhessenek.

Több mint 80 ország része a nagy tervnek, köztük a közép-ázsiai köztársaságok, Dél- és Délkelet-Ázsia, illetve a Közel-Kelet országai, Törökország, Kelet-Európa, valamint Afrika és a karibi térség államai.[8] A Kínától a Földközi-tenger keleti térségéig húzódó új selyemút mentén élő 4,4 milliárd ember a Föld lakosságának több mint 63%-át alkotja, és összesen 21 trillió dollár értékben a világ össztermelésének 29%-át állítja elő.[9]

A Övezet és Út kezdeményezés Világbank általi értékelése a program elképesztő arányairól és hatásáról tanúskodik. A kezdeményezésben részt vevő országokban a szállítási idők átlagosan 12%-kal, a nagybani árak pedig több mint 10%-kal csökkentek. Az eredmények olyan hatalmasak, hogy a változás érzékelhető hatást gyakorol a világkereskedelemre: a világgazdaság teljes egészére vonatkoztatva is csökkent a szállítási idő, a kereskedelmi költségek pedig a világgazdaság egészét tekintve 2,5%-kal lettek alacsonyabbak.[10]

Az Övezet és Út kezdeményezés roppant arányai és törekvései egyértelműen megmutatkoztak a 2017 májusában Pekingben tartott fórumon. Sokkal nagyobb a tét, mint a puszta pénz és a befektetések. A kezdeményezés, jelentette ki Hszi elnök, valójában az egész világot megváltoztatja. „Az elzárkózást felváltja a kereskedelem, az összeütközéseket az egymástól való tanulás, a felsőbbrendűség érzését pedig elmossa a békés együttélés." A kezdeményezés elhozza a békét, mert „erősíti a kölcsönös megértést, tiszteletet és bizalmat az országok között";[11] „felragyogtatja az emberi civilizációt", és segít felépíteni „az összhang és a kereskedelem új korszakát".[12]

Kína tervei, állította Hszi elnök, újfajta gondolkodásra és újfajta viselkedésre bátoríthatnak. „Támogatjuk az újfajta, mindegyik fél számára előnyös nemzetközi kapcsolatokat, a dialóguson alapuló partnerségeket a szembenállás helyett, és többre becsüljük a barátságot a szövetségi viszonyoknál."[13] Ez a törekvés három jelentős tendenciát ismer fel és hasznosít. Először is: reményt kínál a gyors változások világában; másodszor: betölti az űrt, amit az önző és elszigetelődéspárti politikusok okoz-

tak a fejlett világban; és harmadszor: megmutatja, hogy Kína nem csupán tagja a nemzetek világközösségének, de képes vezető szerepet is játszani, mégpedig az együttműködés előnyeit hangsúlyozva. A pekingi fórum idején kibocsátott videóklip tömören foglalja össze a lényeget: „Mi a baj a világgal? Mit tehetünk? – így a refrén. – A megoldás Kínánál van: közös jövő az egész emberiség számára."[14]

Az Övezet és Út kezdeményezés, mondta Hszi elnök 2017 májusában, „az évszázad nagy programja".[15] Sokan egyetértenek vele. Csin Li-csün, a kínai irányítású, több mint 80 tagország részvételével működő Ázsiai Infrastrukturális Befektetési Bank elnöke a *Financial Times*nak nyilatkozva kijelentette: „A kínai tapasztalatok azt mutatják, hogy az infrastrukturális befektetés kikövezi az utat a széles alapokon nyugvó társadalmi fejlődés előtt, ennek pedig természetes következménye a szegénység visszaszorulása." Más szavakkal: Kína a saját tapasztalatából tanulta meg, hogy az utak, vasútvonalak és erőművek építése, illetve a városok növekedését lehetővé tevő gazdasági rendszer nem csupán a kereskedelmi forgalmat növeli, de hozzájárul a szegénység leküzdéséhez is.[16] A megállapítás valós tényeken alapul. Az 1980-as években kezdődő kínai gazdasági csoda tanulságos példája annak, hogy a megfelelő politikai döntések, az infrastruktúra fejlesztése és a szegénység csökkenése kéz a kézben járhat.[17] „Mi, kínaiak úgy tartjuk – mondta Lö Jü-cseng külügyminiszter-helyettes –, ha gazdag akarsz lenni, építs utakat." Az infrastruktúra alulfejlettsége, jegyezte meg a *Financial Times*nak adott interjúban, az egyik legfontosabb oka annak, hogy a világ egyes részei lemaradtak a fejlődésben, és ezt kívánja orvosolni az Övezet és Út kezdeményezés.[18]

Egy kommentátor szavait idézve a kezdeményezés „részben művészet, részben tudomány, [mert] a lazán körvonalazott cél folyamatosan változik és tágul [olyan mértékben, hogy] már nincsenek földrajzi korlátai, sőt még a gravitáció sem szab neki határt", hiszen a nagy látomás 2013 óta kiterjed nemcsak Afrikára, Európára és az Északi-sarkra, de még a kibertérre és a világűrre is.[19] A tervezet mindent behálóz, mindent és bármit magában foglal – és akárcsak a hajdani selyemutak esetében, most is úgy áll a dolog, hogy a világ egyik részében zajló események olykor közvetlen hatással vannak a másutt végbemenő történésekre.[20]

A selyemút mint metafora egyik fő vonzereje a múlthoz való visszatérés üzenetének képlékenysége. Amikor például 2018 nyarán az első közvetlen vasútjárat megérkezett Kínából a Kaszpi-tenger iráni partján fekvő Bandar-e Anzaliba, Esak Dzsahangiri iráni alelnök az új Selyemút születésében Irán hajdanvolt dicsőségét látta visszatérni. Beszédében az új vasutat nem Hszi Csin-ping elnök látomásával vagy a kínai állammal hozta összefüggésbe, hanem egészen más megállapításra jutott: az Ázsia gerince mentén fekvő államok viszonyának szorosabbra fűzése, állapította meg, „Irán és a szomszédos országok kulturális, történelmi és civilizációs kapcsolatának bizonysága".[21]

Ez az üzenet másutt is fel-felbukkan, például a türkmenisztáni Türkmenabatban, ahol 2018 tavaszán kerékpárversennyel és maratoni futóversennyel is kibővített látványos ünnepség keretében leplezték le az új, 28 méter magas Selyemút-szobrot,[22] vagy az üzbegisztáni Taskentben, ahol a városba vezető utak torkolatánál 12 kaput építettek, ezzel is jelezve a városnak „a Nagy Selyemút jelképes és tényleges szíveként" betöltött szerepét, valamint az üzbégek, illetve a szomszédos népek

kultúrájának kapcsolatát.[23] Peking és a kínai vezetés nyilvánvalóan alapvető fontosságú szerepet játszik a Selyemút újjászületésében, ám azok számára, akik Ázsia szívében élnek, ez a folyamat olyasvalami, amivel azonosulni lehet, és át is lehet formálni erős nemzeti és hazai áthallásokban gazdag üzenetté. Egy vezető kommentátor megfogalmazása szerint az Övezet és Út kezdeményezés „a partneri kapcsolatok fagylaltozója, ahol mindenki megtalálja azt az ízt, ami a kedvére való".[24]

Aligha kétséges azonban, hogy sok, sőt a legtöbb esetben Kína a világtörténelem alakításában oly fontos szerepet játszott térség jelenkori felemelkedésének katalizátora. Nehéz felbecsülni, hogy Peking mennyi pénzt fektetett be eddig, és mennyit irányzott elő a közeljövőben megvalósuló nagyszabású programokra (például a Kína–Pakisztán Gazdasági Folyosóra, amely magában foglalja utak, erőművek és a dél-pakisztáni Gvádar mély vizű kikötőjének megépítését); e programok összesített költségeit általában 60 milliárd dollárra becsülik,[25] és a különböző beruházások teljes összege egyesek szerint 2030-ra eléri a százmilliárdot.[26]

A jelenleg futó beruházások között találjuk az 1320 MW-os Port Kászim szénerőművet, jelentős szélenergiafarmokat Szindhben, ipari parkokat és egy tengervíz-sótalanító üzemet, amely segít leküzdeni az állandó vízhiányt, és ezzel lehetővé teszi, hogy Gvádar 2030-ra betöltse a neki szánt megakikötő szerepet.[27] Elkészítették a Karacsit és Pesavart összekötő, nagy sebességű vasút megépítésének terveit; ez a fejlesztés ötszörösére növelheti az áruforgalmat, az utasok számát pedig évi 55 millióról 88 millióra emeli. Az utazási idő megfeleződik, a közutak és a kikötők terhelése pedig jelentősen csökken, így olcsóbb lesz Pakisztánnal és Pakisztánban üzletet kötni.[28]

A gazdasági fellendülés máris érzékelhető annak nyomán, hogy az egész országban növekedtek a befektetések; erről legbeszédesebben az eladott cement mennyisége tanúskodik. A Pakisztáni Cementgyártók Szövetségének adatai szerint az éves eladás 2017 végére 20%-kal emelkedett – ami igen jelentős növekedés.[29]

A legnagyobb arányú beruházások között találjuk a Délkelet-Ázsiát átszelő nagy sebességű, illetve teherszállításra alkalmas vasútvonalak építését, így például a 688 kilométer hosszúságú Keleti Parti Vasúti Összeköttetést (East Coast Rail Link, ECRL), amely a tervek szerint 13 milliárd dolláros költséggel kapcsolja össze Malajzia keleti és nyugati partvidékét és a főbb teherkikötőket.[30] Aztán ott van a Laoszon végigfutó, 5,8 milliárd dolláros költséggel épülő új vasútvonal, amely a tenger nélküli országot tengeri kijárathoz juttatta.[31] Autópályák, hidak, erőművek és mély vizű kikötők építésére sok milliárd dolláros kölcsönöket hagytak jóvá Banglades, Kambodzsa, Mianmar és Srí Lanka számára, miközben hasonló építkezések zajlanak Indonéziában, Vietnámban, a Fülöp-szigeteken és Thaiföldön is. A program nem szorítkozik Ázsiára: 8,7 milliárd dolláros költséggel vasúti összeköttetés létesül Mombasa és az ugandai határ között – ez a legnagyobb infrastruktúra-beruházás azóta, hogy Kenya 1963-ban elnyerte függetlenségét.[32] Mindezzel párhuzamosan Hszianban és Sencsenben új nemzetközi kereskedelmi választott bíróságok létesültek, amelyek döntéseket hozhatnak a projektek körüli jogvitákban egyrészt a szárazföldi övezet, másrészt a tengeri útvonal esetén.[33]

Szinte nap mint nap születnek újabb és újabb megállapodások. 2018 júniusában a kínai és a nepáli kormány nem kevesebb mint 10 megegyezést írt alá az energiatermelésről, az

áruszállításról, illetve egy, a Himalája alatt átvezető, Katmandut Tibettel és az azon túli területekkel összekötő alagút építéséről[34] – mindezt azután, hogy Kína már korábban is nyújtott támogatást Nepálnak új rendőrségi kiképzőközpontok, kórházak és a katmandui metróhálózat kiépítéséhez.[35]

Mindez része egy nagyobb mozaiknak, amely magában foglalja a tehervasúti infrastruktúra és a „szárazkikötők" építését (például a kínai-kazah határon található Korgosznál), amelyek az új vasútvonalakkal egységes hálózatot alkotva lehetővé teszik az áruszállítást nemcsak Ázsia gerince mentén, hanem egészen Európa belsejéig. Ezeknek az útvonalaknak a jelentősége egyelőre inkább szimbolikus, mint gyakorlati, hiszen a szárazföldi szállítás sokkalta drágább a tengerinél; egy konténer szállítása vasúton Kínából Európába ötször annyiba kerül, mint ha hajón vinnék. A vasút tehermentesítheti a légi útvonalakat, de legfeljebb 1-2%-kal csökkenti a teherhajók igénybevételét.[36] Ennek oka részben a jelenleg bőségesen rendelkezésre álló szállítási kapacitás, valamint a modern teherhajók puszta mérete: a kínai Jivuból 2017 januárjában a londoni Barking vasútállomására érkezett és nagy hírveréssel fogadott tehervonat összesen 34 konténert juttatott célba.[37] Ennek még a kisebbfajta konténerszállító teherhajók is a több százszorosát viszik el, a legnagyobbak pedig több mint tízezret képesek a fedélzetükre venni.[38]

A szárazföldön, például a Gvádaron keresztül vezető útvonalon gyorsabb a szállítás, mint a tengeren, de nincs túl sok olyan árucikk, amelynél döntő fontosságú lenne a gyors célba jutás. Gondoljunk csak egy közelmúltbeli kínai reklámszövegre: „Az Övezet és Út kezdeményezés eléri Európát – az európai vörösbor egy hónappal hamarabb kerül a küszöbünkre!"[39] Még

ha a kínai középosztály az egyes közgazdászok által számított tempóban növekszik is, méregdrága vasútvonalak építése csak azért, hogy a vörösbor valamivel hamarabb jusson el Kínába, kissé költséges módja annak, hogy egyesek élvezhessék az élet kifinomult örömeit.[40]

* * *

Három fő motívum áll a Hszi Csin-ping elnök kül- és gazdaságpolitikáját fémjelző Övezet és Út kezdeményezés mögött. Az első Kína jövőjének és belső szükségleteinek hosszú távú tervezésével kapcsolatos. Különös figyelmet szentelnek a természeti erőforrásoknak, különösen az energiahordozóknak, mivel az ország energiaszükséglete 2030-ra megháromszorozódhat.[41] A hangsúly ezért tolódott el a csővezetékekre, amelyek lehetővé teszik, hogy Közép-Ázsiából és Oroszországból olaj és gáz jusson Kínába, de éppily fontosságot tulajdonítottak az orosz és a közel-keleti, például iráni, szaúdi vagy emirátusok-beli olajtársaságokkal kötött szállítási megállapodásoknak is.[42]

Ezek a szerződések nagyban segítették Kína gazdasági növekedését, és az országot a világ legnagyobb nyersolajimportőrévé tették 2017-ben, amikor átlagosan nyolcmillió hordó volt a napi behozatal.[43] Ez az egyik oka annak, hogy Peking kiemelt figyelmet fordított a Közel-Keletre, megállapodást írt alá Dubajjal az emírség Selyemút-stratégiáját illetően, és tovább fokozta a külkereskedelmének túlnyomó részét kitevő olajbehozatalt, ami a 2004-es 40 milliárd dolláros értékről egy évtizeddel később már 300 milliárd dollárra nőtt, és azóta is emelkedik.[44]

Az energia-utánpótlás biztosítása kéz a kézben jár a nem szénhidrogén alapú energiatermelés fejlesztését célzó lépések-

kel, ilyen például a kazah állami atomenergetikai vállalat, a Kazatomprom és a kínai CGNPC megállapodása, aminek értelmében Kazahsztán 2019-től nukleáris üzemanyaggal látja el a kínai atomerőműveket.[45]

A gyors urbanizálódás következtében a mezőgazdaságra nehezedő nyomás ugyancsak arra ösztönözte a kínai vállalatokat, hogy külföldön keressék az ország jövőbeni élelmiszer-utánpótlásának megoldását, aminek érdekében jelentős földterületeket és élelmiszertermelő vállalatokat vásároltak fel Ázsiában, Afrikában, Ausztráliában és másutt, miközben a kínai középosztály vásárlóereje növekszik, étkezési szokásai pedig ennek következtében gyors átalakulásban vannak. A marha- és sertéshús kiskereskedelmi ára 2009 és 2013 között 80%-kal emelkedett, a tejtermékek behozatala körülbelül ugyanebben a négy évben megnégyszereződött.[46]

A súlyos környezetszennyezés ugyancsak közrejátszott abban, hogy a pekingi hatóságok kulcsfontosságúnak tekintik az élelmiszer- és vízbiztonság kérdését. Illetékesek szerint az Észak-kínai-alföld talajvizeinek 70%-a olyan mértékben elszennyeződött, hogy „emberi felhasználásra alkalmatlan" lett, a Környezetvédelmi Minisztérium pedig arról tett jelentést, hogy a mezőgazdasági művelés alatt álló terület egyhatodán jelentős a talajszennyezés.[47] A fontosabb ipari régiókban és a Jangce deltájában 2018 első hónapjaiban mért légszennyezettségi adatok jól mutatják a baj valódi arányait.[48] Ez a helyzet arra ösztönözte a kormányt, hogy határozottan támogassa a zöld, illetve tiszta technológiák meghonosítását;[49] Hszi Csin-ping elnök ismételten beszélt a környezetszennyezés problémájáról, illetve a fenntarthatóságról.[50]

A másik ok, hogy a kínai gazdaság súlypontja az elmúlt három évtized nagy átalakulása nyomán áthelyeződhet a gyártásról a szolgáltatások felé; a Nemzetközi Valutaalap például azt jósolta, hogy „a gyors expanziót a minőségi növekedés válthatja fel".[51] A változás következtében nagy mennyiségű acél-, cement- és fémgyártási kapacitás szabadult fel, amit haszonnal lehetett külföldre értékesíteni – akárcsak a mára részben feleslegessé vált munkaerőt, mivel az építkezések száma máris jelentősen csökkent.[52]

Ázsia más részeiben ugyanakkor erős az igény az infrastruktúra fejlesztésére. A kazah Szállítási és Hírközlési Minisztérium adatai szerint például a kazahsztáni utak egyharmada igen rossz állapotban van; a kínaiak anyagi segítséget és szakértelmet ajánlottak fel a helyzet javítására.[53] A szükségletek mértékét jól mutatja az Ázsiai Fejlesztési Bank néhány évvel ezelőtti jelentése, amelynek becslése szerint „Ázsia és a csendes-óceáni térség infrastrukturális fejlesztésének költségei – amennyiben a régió meg kívánja őrizni a jelenlegi növekedési ütemet – 2030-ig meghaladják a 22,6 billió, illetve évenkénti 1,5 billió dollárt"; a klímaváltozás lassítását szolgáló anyagok és technológiák alkalmazásával ez a szám évi 1,7 billióra emelkedik.[54]

Az Övezet és Út kezdeményezés a nagyszabású projektek támogatásával a kínai vállalkozások számára is új üzleti lehetőségeket teremt. Dél-Ázsiában például rendkívül alacsony a háztartási gépekkel, illetve informatikai eszközökkel való ellátottság; az otthonok kevesebb mint 10%-ában van számítógép vagy mikrohullámú sütő, és csak minden harmadik családnak van hűtőszekrénye.[55] Az általános vélekedés szerint ha egy gyorsan növekvő népességű országban több és jobb minőségű út, szállítási lehetőség és energiaforrás áll rendelkezésre, akkor a gazdaság is lendületesen fejlődik, nő az elkölthető pénz mennyisége, aminek nyomán megugrik a különböző termékek

iránti kereslet, a kínai gyártók pedig készen állnak ennek kielégítésére.

A szomszédos országok infrastruktúra-fejlesztési programjainak támogatása Kína gazdasági súlypontját is kimozdíthatja jelenlegi helyéről, mivel a keleti partvidék túlsúlya továbbra is egészségtelen mértékű. Az urbanizálódás tempója és mértéke arra késztette a hatóságokat, hogy korlátozzák az olyan hatalmas metropoliszok növekedését, mint Peking vagy Sanghaj, és ezzel párhuzamosan fejlődésre ösztönözzék a kisebb, szegényebb, kevésbé iparosodott és kevesebb lakosú városokat, ahol alacsonyabbak a megélhetési költségek is. Ennek következtében az úgynevezett harmadik és negyedik vonalbeli városokban gyorsabban emelkedtek a jövedelmek, és a növekedés is gyorsabb ütemű volt, mint a legnagyobb megapoliszokban.[56] A tartózkodási engedélyek rendszere elősegítette a népesség felduzzadását olyan városokban, mint például Hszian, ahol ezzel párhuzamosan – elkerülhetetlenül – megnőttek a lakásárak. A növekedés egyik évről a másikra akár 50%-os is lehetett.[57]

A közlekedésbe, a vízszennyezés csökkentésébe, az energiatermelésbe és a hírközlésbe tett befektetések nyomán Kína nyugati tartományaiban gomba módra szaporodnak az új vállalkozások, fellendült a turizmus, és az ország többi részét jócskán meghaladó gazdasági növekedés indult el – legalábbis addig, amíg meg nem nyirbálták a támogatásokat, tartva a helyi tisztségviselők túlzóan optimista előrejelzései hatására kialakuló adósságbuboréktól.[58]

* * *

A biztonság fontos szempont volt az Övezet és Út kezdeményezés megfogalmazásakor. Peking már régóta aggasztónak ítélte az Afganisztánban uralkodó kaotikus helyzetet, mert tartott attól, hogy az iszlám fundamentalizmus utat talál Nyugat-Kínába. A hatóságokat nyugtalanította az is, hogy az ottani ujgurok közül rengetegen mentek Szíriába, és álltak az Iszlám Állam szolgálatába; számukat az eltérő becslések néhány ezerre, illetve ennek sokszorosára teszik.[59]

Hszincsiang fosszilisenergiahordozó-készleteinek fontossága az egyik ok, amiért a régió a kínai kormány fokozott figyelmében, kiemelt védelmiköltség-ráfordításban – és szokatlanul kemény politikai elnyomásban részesül. A helyi közigazgatás adatai szerint a tartomány biztonságának védelmére fordított összeg a 2017-es év folyamán a duplájára emelkedett, és elérte a kilencmilliárd dollárt – természetesen azért, hogy Kína leggazdagabb gázmezőjét, széntartalékainak több mint a felét és olajkincsének nem kevesebb mint egyötödét megvédelmezzék.[60]

A hatóságok az instabilitás terjedésétől tartva szigorú intézkedéseket vezettek be a hszincsiangi muszlim ujgurok körében: utazási tilalmat léptettek életbe, korlátozzák a gyermekeknek adható nevek körét, és szabályozták a szakállviselést is; leborotváltatják az abnormálisnak ítélt szakállakat.[61] A jelentések szerint több százezer ujgurt küldtek átnevelő táborokba (amelyek létezését a kínai kormányzat nem ismeri el), ahol az elzárásról és szabadon bocsátásról nem bíróságok, hanem párttisztviselők és rendőrtisztek döntenek.[62] Egyes területeken állítólag a felnőtt lakosság 80%-át hurcolták el.[63] Egy helyzetjelentés arról tájékoztat, hogy a pekingi hatóságok az ujgur népesség más országokban élő tagjait is nagy számban deportáltatták vissza Kínába.[64]

Peking tagadja, hogy léteznének átnevelő táborok. A külügyminisztérium szóvivője azt állítja, hogy az erről szóló híreket Kína-ellenes erők terjesztik, és hogy „Hszincsiang tartományban minden etnikai csoport tagjait örömmel tölti el a jelenlegi helyzet, amelyben békességben élhetnek és dolgozhatnak".[65] „Átnevelő táborok nem léteznek – jelentette ki Hu Lien-ho, a kínai ENSZ-küldöttség egyik tagja –, az etnikai kisebbségek nincsenek elnyomva, vallásszabadságukban sincsenek korlátozva." Majd hozzátette: „Akiket megtévesztettek a szélsőséges vallási nézetek, azokon áttelepítés és képzés révén igyekszünk segíteni."[66]

Hogy ez a „segítség" mit jelent, az megsejthető egy hangfelvételből, ami állítólag a Kínai Kommunista Párt Ifjúsági Szövetsége egyik rendezvényén készült valamikor 2017 vége felé. „A közösségnek azokat a tagjait – jelentette ki a szónok –, akiket átnevelésre jelöltek ki, ideológiai betegség fertőzte meg. Sokan vannak, akiket félrevezetett a szélsőséges ideológia, bár nem követtek el semmiféle bűncselekményt, de a fertőzést magukban hordozzák. [...] Ezért kell őket még idejében átnevelő kórházba utalni, hogy kezelést kapjanak, kiirtsák a vírust az agyukból és visszahozzák őket a normális elmeállapotba." Akiket tehát „kezelésre" küldtek, azok nem az állami erőszak áldozatai, hanem megmentették őket.[67]

A kínai lapok szerkesztőségei arra biztatták a „terroristajelölteket", hogy adják fel magukat a hatóságoknál – a *Global Times* szerint ebbe a kategóriába tartozik mindenki, aki a közelmúltban „térképet, GPS-eszközt, iránytűt, távcsövet, kötelet, sátrat vagy más, kiképzéshez, edzéshez használható eszközt" vásárolt, vagy VPN segítségével a nagy tűzfalat megkerülve tiltott külföldi honlapokat keresett fel.[68] Talán nem meglepő, hogy

az internálóközpontok területe drámai mértékben megnőtt; egy jelentés arról számol be, hogy a régió összesen 39 ilyen intézményének területe 2017 áprilisa és 2018 augusztusa között megháromszorozódott.[69]

„A szeparatisták azt mondják az embereknek – állítja a Kínai Államtanács Információs Irodájának 2019 márciusában kelt jelentése –, hogy egyedül Allahnak engedelmeskedjenek, illetve tagadják meg és utasítsák el a világi kultúra minden formáját", beleértve a televíziót, a rádiót és az újságokat is. Az ujgur népességnek felkínált képzések emelték az oktatás színvonalát, és több mint egymillió új munkahelyet teremtettek az olyan szakképzéseknek köszönhetően, mint a kalapkészítés, a fodrászat vagy az elektronikus üzleti vállalkozások; ezeket azok számára tették lehetővé, akik képesek voltak hasznosítani egy „bentlakásos igazgatási rendszer" előnyeit.[70]

Az új technológiák fontos szerepet játszanak az ujgurok és más kisebbségek elnyomásában. Kiszivárgott értesülések szerint egy arcfelismerő rendszereket működtető vállalat 2019 elején egyetlen nap alatt közel hétmillió GPS-koordinátát gyűjtött össze.[71] A profit csábítása a nyugati cégek számára is ellenállhatatlannak bizonyult. 2011-ben a Cisco biztosította Csungkingban az emberek tömeges megfigyelésének technikai eszközeit, a Deutsche Bankot pedig 2017-ben annyira lenyűgözte, hogy milyen igény mutatkozik Hszincsiangban megfigyelőeszközökre és -szoftverekre, hogy azt javasolta: a befektetők vásároljanak részvényeket a technológiát fejlesztő társaságok valamelyikében, amelyik a legtöbb hasznot hozza a részvényeseknek és a kínai államnak – de nem a népesség egészének.[72]

Az ujgurokkal szembeni elnyomás azután vált intenzívebbé, hogy Hszincsiangban 2009-ben számos robbantásos és ké-

ses merénylet történt, ami cselekvésre késztette a pekingi kormányt. Az a lényeg, jelentette ki Hszi Csin-ping elnök, „hogy a terroristák úgy iszkoljanak az utcákon, mint a patkányok, az emberek meg azt kiáltozzák: üssétek őket!".[73] Kívánsága nem sokkal később teljesült; egy magas rangú tartományi tisztségviselő Ürümcsiben egy hatalmas terrorellenes gyűlésen azt harsogta, hogy a terroristákat töltött puskával, kivont késsel vagy akár puszta ököllel, de mindenképpen el kell pusztítani.[74]

Hszincsiang biztonsága és védelme elsődleges cél, amit az is mutat, hogy Csen Csüan-kuót nevezték ki a Hszincsiang-Ujgur Autonóm Terület párttitkárává (gyakorlatilag kormányzójává). Az ígéretes politikusnak tartott Csen Csüan-kuo Tibetben alkalmazott könyörtelen módszereivel érdemelte ki Hszi Csin-ping elnök figyelmét, csodálatát és bizalmát. Hszincsiangba való megérkezése, 2016 augusztusa után egyetlen év alatt több mint 90 ezer új rendőri, illetve védelmi állást hirdetett meg, ami rendkívüli létszámnövekedés, és egyben világosan mutatta Csen szándékait.[75] Az üldözés és zaklatás elsősorban az ujgurok ellen irányul, de más kisebbségek is a célkeresztbe kerültek. A Hszincsiangban tanuló tádzsikokat hivatalosan felszólították, hogy ne böjtöljenek a ramadán idején; az ország más térségeiben a jelek szerint nem léptettek érvénybe hasonló tilalmat.[76] Egyes, Nyugat-Kínában élő kazahok ugyanakkor még sokkal rosszabbul jártak; kiszivárgott értesülések szerint sokukat átnevelő táborokba hurcolták, vagy jéggel teli, mély kutakba zárták. „Valódi pokol volt" – mondta egyikük.[77]

Mindezek az intézkedések részei annak, amit a kínai vezetés a nyugati tartományok köré emelt nagy vasfalnak nevezett; erre azért van múlhatatlan szükség, jelentette ki Hszi Csin-ping, „hogy minden etnikai csoport érezze a párt gondoskodását és a szülőföld melegét".[78] Mások szerint azonban „az etnikai kisebbségek tömeges bebörtönzésének legsúlyosabb jelenkori esetéről" van szó.[79]

A bizonytalan afganisztáni helyzet miatti aggodalmak is közrejátszottak abban, hogy Peking a Kína, Afganisztán, Tádzsikisztán és Pakisztán között létrehozott négyoldalú együttműködéssel, illetve a szomszédos országok határvédelmi erőinek támogatása és kiképzése révén törekszik a határ megerősítésére. A jelek szerint a kínai hadsereg kezd szerepet vállalni a határok mindkét oldalán, hogy az emberek, árucikkek – és gondolatok – ellenőrizetlen áramlását megakadályozza.[80] Talán nem meglepő, hogy minderről nagyon nehéz valós információkat szerezni.[81]

Említésre méltó, hogy Peking magában Afganisztánban is egyre tevékenyebb; párbeszédet kezdeményez a tálibokkal, és Kínába hívja vezetőiket, hogy tárgyalásokat folytassanak. Egyes jelentések arról szólnak, hogy Kína nemcsak igyekszik részt venni Afganisztán háború utáni jövőjének tervezésében, de jóval messzebbre is jutott más országoknál (különösen az Egyesült Államoknál) az elgyötört országban a rend és a stabilitás helyreállításának feltételeit körvonalazó megállapodások terén.[82]

Mindez egy olyan régió létrejötte felé mutat, amelynek országait egyre szorosabb kötelékek fűzik össze, és ezt szolgálják azok a jóval gyakorlatiasabb lépések is, amelyek a kapcsolatok javításához szükséges feltételeket biztosítják. A személyes biztonság és a befektetések biztonsága az Övezet és Út kezdeményezés egyik elsődleges fontosságú célkitűzése, és ebben a tekintetben is komoly előrehaladást értek el az olyan országokban, mint például Pakisztán, ahol két Beludzsisztán tarto-

mánybeli iskolai tanító 2017-ben történt elrablása és meggyilkolása megadta az utolsó lökést egy új, 15 ezer fős katonai erő felállításához, melynek feladata a Kína–Pakisztán Gazdasági Folyosó biztonságának fenntartása, valamint a különböző út-, vasút- és erőmű-építkezéseken vállalkozóként dolgozó kínaiak védelme.[83]

* * *

Kína nemzetbiztonsági érdekeinek kiterjesztett értelmezése hozzájárult ahhoz, hogy fejlesztések kezdődtek a Dél-kínai-tenger térségében és azon túl fekvő területeken. 2013-ban kotrógépekkel kezdtek építeni egy sor, katonai támaszpontnak szánt, mesterséges szigetet. Ez a lépés komoly aggodalmat váltott ki a régió többi országában. A Fülöp-szigetek kormánya kifogásolta, hogy Kína megsérti a tengerjogi ENSZ-egyezményt; az Állandó Választott Bíróság 2016-ban azt az ítéletet hozta, hogy Peking történelmi jogokra való hivatkozása alaptalan, illetve megállapította, hogy az egyezményben megfogalmazott kötelezettségeket több más ponton is megszegték. Megállapítást nyert továbbá: az a tény, hogy Kína nem volt hajlandó részt venni a Fülöp-szigetek által kezdeményezett eljárásban, az egyezmény VII. függelékében foglaltak értelmében nem akadályozza meg a bírósági döntéshozatalt: „Az egyik fél távolléte vagy érveinek előterjesztésére való képtelensége nem képezi az eljárás lefolytatásának akadályát."[84]

Kína nem fogadta el az ítéletet, s ez fokozta a térségben a feszültséget, nem utolsósorban azért, mert tovább folyik a mesterséges szigetek támaszponttá alakítása: repülőterek létrehozása, hangárok, föld alatti üzemanyagtartályok és laktanyák

építése, illetve radarzavaró berendezések és víz alatti érzékelők felszerelése – mindezt 2018 tavaszán hajók ellen bevethető cirkálórakéták és nagy hatótávolságú föld-levegő rakéták telepítése követte. Ez a lépés jelentős mértékben hozzájárult a Dél-kínai-tenger úgynevezett A2/AD (hozzáférést akadályozó eszközökkel ellátott) zónává alakításához, ahol a katonai versenytársak (elsősorban az Egyesült Államok) mozgása erősen korlátozott, vagy teljességgel ellehetetlenül.[85]

A térség militarizálódása Vietnámban is riadalmat keltett, az ország ugyanis igényt tart a jelenleg kínai megszállás alatt álló Paracel-szigetekre. A kínai gépek által tartott leszállási gyakorlatok nyomán Vietnám hivatalosan követelte, hogy „Kína vessen véget ennek a tevékenységnek, hagyjon fel a térség militarizálásával, valamint ismerje el és tartsa tiszteletben Vietnám fennhatóságát a szigetek fölött".[86] Hasonló követelések érkeztek Manilából, ahol Duterte elnök megtette „a szükséges diplomáciai lépéseket" a bombázógépek jelenléte miatt, de nem hallgatott azokra a politikusokra, akik követelték, hogy tegyen kézzelfoghatóbb intézkedéseket, és „legalábbis verjen orrba bárkit, aki az országot veszélyezteti".[87]

Peking nézőpontjából a szigetek katonai megerősítése része annak a védelmi hálózatnak, amelynek kiépítése csak biztosítja, de nem terjeszti ki Kína pozícióit. A Dél-kínai-tenger oly nagy jelentőségű, hogy 2014-ben Chuck Hagel, az Egyesült Államok akkori védelmi minisztere kijelentette: ez a térség nem egyéb, mint „az ázsiai–csendes-óceáni térség dobogó szíve és az egész világgazdaság egyik központi útkereszteződése".[88] Még ez is túl óvatos megállapítás. Számos elemző állítása szerint a világ kereskedelmi hajóinak (tonnatartalom alapján számított) fele évről évre áthalad a Dél-kínai-tengeren – ez a becslés talán túlzó,

az áruforgalom azonban kétségkívül óriási.[89] A kínai külkereskedelem közel 40%-án túl itt halad át India termékeinek csaknem egyharmada, a brazil termékek majdnem egynegyede, az Egyesült Királyság, Olaszország és Németország áruinak pedig körülbelül 10-10%-a.[90] Ez nem a világgazdaság *egyik* útkereszteződése, ez *az* útkereszteződés.

Peking számára azonban nemcsak ezért lényeges a térség ellenőrzése, hanem azért is, mert Kína nyersolaj-behozatalának túlnyomó része a Csendes- és az Indiai-óceán közötti legrövidebb útvonalon, a Malaka-szoroson át történik (noha a Szunda- és a Lombok-szoroson át is vezetnek vízi utak).[91] Kína nagyon is tisztában van stratégiai sebezhetőségével, aminek oka általában a tengeri szállítástól való függése, különösen pedig a Dél-kínai-tengerre nyíló bejárat ellenőrzésére alkalmas pontok birtokosainak való kiszolgáltatottsága. „Nem túlzás azt állítani, hogy aki ellenőrzi a Malaka-szorost, az kézben tartja a Kínába irányuló energiahordozó-szállítást" – írta egy kínai lap több mint egy évtizeddel ezelőtt, abban az időben, amikor már megfogalmazódott az amiatti aggodalom, hogy „bizonyos nagyhatalmak" a szoros birtoklására, ekképpen pedig a Kína fölötti ellenőrzés megszerzésére törekszenek.[92]

Peking szemszögéből nézve a Dél-kínai-tenger védelme nem egyszerűen az újonnan megszerzett katonai és politikai hatalom kifejezésre juttatása, és még csak nem is pusztán nemzetbiztonsági kérdés – ezeknél sokkalta fontosabb: Kína jelene és jövője azon áll vagy bukik, hogy képes-e megbízhatóan, biztonságosan és fennakadás nélkül hozzájutni azokhoz a termékekhez, amelyekre szüksége van, illetve elérni, hogy mindazok, akik szeretnék befolyásolni vagy megállítani gazdasági növekedését, ne legyenek képesek veszélyeztetni szabad közlekedését a világ piacai felé vezető útvonalakon.

Ez az oka annak, hogy Kína egyre feszültebb helyzetben találja magát a kelet-kínai-tengeri Szenkaku-szigetek körüli vitában. A japánok fejlesztési terveinek hatására Kína megkérdőjelezte Tokió fennhatóságát a szigetek fölött. Az addig lakatlan szigetek beépítésének tervét a Kínai Felszabadító Hadsereg belső terjesztésű lapjának egy cikke úgy állította be, mint „a környező óceánterület fölötti ellenőrzés megszerzésére és a japán élettér kibővítésére irányuló törekvést". Ez, írta a cikk szerzője, semmiképpen sem hasonlítható össze Kína máshol végrehajtott lépéseivel, minthogy azok célja kizárólag „szuverenitásunk és területi integritásunk védelme".[93] A japán hadsereg a távoli szigetek védelmére szuperszonikus siklóbombákat fejleszt, ami jól mutatja, milyen hatalmasak a tétek ebben a régióban.[94]

* * *

Kína lépései a Dél- és a Kelet-kínai-tengeren ugyancsak részei egy nagyobb képnek, amely magában foglalja új tranzitútvonalak megnyitását is. Ez magyarázza a teher- és a nagy sebességű személyszállításra alkalmas vasútvonalak fejlesztésére fordított hatalmas összegeket, valamint új be- és kilépőpontok építését, amelyek alternatív útvonalakat kínálnak az országba érkező vagy onnan kifelé tartó áruk számára. A legnyilvánvalóbb példa a pakisztáni partokon fekvő Gvádar, amely idővel jelentős kereskedelmi központtá, a világra nyitott új ablakká fejlődhet. Hetvenöt évvel ezelőtt az akkor még fiatal Sanghajt a Kelet Párizsának meg a Nyugat New Yorkjának nevezték.[95] Gvádar

egy napon talán az új Sanghaj, Kína és a világ kapcsolódási pontja lesz.

A vízió messze túlmutat azon, hogy Kína új közlekedési infrastruktúrát épít ki a szomszédaival, például Pakisztánnal; a hálózat, aminek a megteremtésén fáradozik, benyúlik a csendes- és az indiai-óceáni térségbe, illetve mélyen Afrikába. Kölcsönök, adományok és hosszú távú haszonbérleti szerződések révén kikötők egész sora került közvetlen kínai ellenőrzés alá vagy adósodott el súlyosan bizonyos kormányzati tulajdonú vállalatoknak a Maldív-szigeteken, Srí Lankán, Vanuatun, a Salamon-szigeteken és Dzsibutiban.

Mint látni fogjuk, azokban az országokban, amelyek nem bírják el a nagyarányú, olykor igen bizonytalan megtérülésű beruházások által jelentett terheket, kétségek támadtak Peking valódi szándékai felől. A legkirívóbb példa a Srí Lanka-i Hambantota kikötő, amely szinte azonnal fizetésképtelenné vált, és a kormányzatnak nemigen volt mozgástere a baj orvoslásában. A megoldás (a kikötőt 99 évre bérbe adták egy kínai vállalatnak) sok szakértő szerint beszédes példája a gyarmatosítás új formájának, ami arra emlékezteti a történészeket, ahogy a 19. században a britek szerezték meg az ellenőrzést Hongkong és hasonlóan jelentős kikötők fölött.[96]

A Peking által kínált pénz igen ritkán adomány, inkább kölcsön, és a magas kamatok gyakran erősen megnehezítik a törlesztést. Ebből a szemszögből nézve az Övezet és Út kezdeményezés pénzügyi konstrukció, amit arra eszeltek ki, hogy hasznot hozzon a részvényeseknek (és a kínai államnak), nem pedig a szomszédos országok lakosainak életminőségét javító és a selyemutakat új életre támasztó, emberbaráti vállalkozás.

A kínai érdekeket nemcsak hitelekkel, hanem minden jel szerint összehangolt stratégia szerint végrehajtott vásárlások útján érvényesítik. Kínai vállalatok például teljes vagy résztulajdont szereztek spanyol, olasz és belga kikötőkben.[97] 2016-ban a Cosco nevű kínai hajózási vállalat megvásárolta a görögországi Pireusz kikötőjét, később pedig bejelentette, hogy 620 millió dolláros költséggel kibővíti és korszerűsíti az ottani hajójavító üzemet.[98] Közben megvette az Orient Overseas Container Line vállalatot, s ezzel a világ legnagyobb konténerszállító hajózási vállalata lett, ami alig több mint tíz évvel az alapítás után igen szép eredmény.[99]

* * *

Kína Európa mellett behatolt Afrikába is, ahol már az Övezet és Út kezdeményezés meghirdetése előtt kiterjedt tevékenységet folytattak a kínai vállalatok. 2000 és 2014 között körülbelül 20 milliárd dollárral támogatta utak és vasutak, valamint csaknem ugyanennyivel erőművek, energiahálózatok és csővezetékek építését az egész földrészen. „Kínai kölcsönökből épül a kontinens" – jegyezte meg egy kommentátor.[100]

Egyesek szerint a kínai beruházások arányai messze meghaladják más országokéit – és Peking mintha igyekezne is erősíteni ezt a benyomást. Ám egy néhány évvel ezelőtti jelentés így fogalmaz: „Az a vélekedés, hogy Kína elsöprő mennyiségű pénz befektetésével gyakorlatilag felvásárolja az egész kontinenst, nem helytálló." Az a feltételezés sem állja meg a helyét, hogy az Afrikában tevékenykedő kínai vállalatok kizárólag kínai alvállalkozókkal dolgoznak, noha ezt bírálatként gyakran megfogalmazzák. Aligha férhet mindenesetre kétség ahhoz,

hogy Kína és Afrika kapcsolatának új, lendületes és gyümölcsöző korszaka vette kezdetét.[101]

Hszi Csin-ping elnök 2018-ban, a Kína–Afrika Együttműködési Fórum pekingi csúcstalálkozóján kijelentette, hogy az afrikai kapcsolatok terén Kína az „öt nem" elvét követi: „Nem akadályozzuk, hogy az afrikai országok a saját céljaikhoz illeszkedő fejlődési utat kövessenek. Nem avatkozunk be az afrikai országok belügyeibe; nem erőltetjük rájuk az akaratunkat; nem kötjük a támogatásokat politikai feltételekhez, és nem hajszolunk önös politikai célokat a támogatásainkkal és befektetéseinkkel." Kína, mondta az elnök, mindig „Afrika barátja, jó üzleti partnere és testvére lesz".[102]

Kína érdeklődését örömmel fogadta például Nigéria 1999 és 2007 közötti elnöke, Olusegun Obasanjo, aki egyszer megjegyezte, hogy Kína példát mutat az afrikai nemzetek számára. „Kína rendkívüli sikereket ért el a szegénység enyhítésében – jelentette ki 2018-ban a Csöcsiangi Egyetemen tartott előadásában. – Kínától sokat tanulhatnak azok a fejlődő országok, amelyek tanulni akarnak." Az afrikai nemzeteknek, tette hozzá, a tanulságok megszívlelése mellett hasznukra válhat „a stratégiai partneri viszony kialakítása is", ami óriási előnyére lehet minden érintettnek. „Semmi kétségem sincs afelől – mondta Obasanjo –, hogy Afrikának szüksége van Kínára, sőt voltaképpen Ázsiára, ugyanúgy, ahogy nekik szükségük van ránk." A politikus azt javasolta, hogy Kína a következő tíz év folyamán folyósítson tízmilliárd dollár támogatást az afrikai népeknek.[103]

Hasonló forgatókönyv érvényesül a karibi térségben és Dél-Amerikában, ahol Kína jelentős szerepet játszik egy sor, elsősorban infrastruktúra-építési, de egyes esetekben energiahálózat-fejlesztési program megvalósításában. Becslések szerint Peking az elmúlt tizenöt évben több mint 220 milliárd dollár hitelt folyósított latin-amerikai és karibi kormányoknak.[104] Ebben az összegben nincs benne az az ötmilliárd dollár, amit a pénzszűkében lévő, olajban igen gazdag, de működésképtelen Venezuela kapott (az országban az infláció 2018 júniusában meghaladta a 24 000%-ot).[105] Ha Venezuela vészhelyzetbe kerül, és azonnali pénzsegélyre van szüksége az életben maradáshoz, Kínához fordul – leginkább azért, mert máshoz nemigen tud.[106] A csődbe jutott ország megsegítése sokat elmond arról, hogy Pekingnek mennyire fontos a Venezuelából érkező, napi 700 ezer hordónyi olaj.[107]

* * *

Kína azóta vált aktívabbá Dél-Amerikában, hogy 2008-ban megjelent egy stratégiai tervezési dokumentum, amely a régió „rendkívül bőséges erőforrásairól" beszélt, de azt is megállapította, hogy Latin-Amerika és a karibi térség „hasonló fejlettségi szinten áll", illetve hasonló nehézségekkel és kihívásokkal küszködik. Ez megalapozta a mindkét fél számára hasznot hozó, magasabb szintű gazdasági együttműködést, ami azt eredményezte, hogy az áruforgalom egy évtized alatt megduplázódott, és Kína 2015-re Dél-Amerika vezető kereskedelmi partnere lett.[108]

A régió országai ugyancsak helyet kaptak Kína nagy látomásában. A változások korszakát éljük – üzente Pekingből Hszi Csin-ping elnök a 33 tagországot egyesítő Latin-amerikai és Karibi Államok Közössége (Community of Latin American and Caribbean States, CELAC) vezetőinek.

A jövőre észszerű módon készülni kell. Annak érdekében, folytatta, hogy a lehetőségeket és kihívásokat mindenki számára haszonnal járó módon kezeljék, örömmel hívja meg a CELAC országait, hogy hivatalosan csatlakozzanak az Övezet és Út kezdeményezéshez.[109]

Nem meglepő hát, hogy Kína igyekezett kerülni az állásfoglalást, amikor 2019 elején Nicolás Maduro rendszere ellen tiltakozva tízezrek vonultak az utcákra Caracasban. Peking feltűnő módon nem követte az Egyesült Államokat és az európai országokat Juan Guaidó ellenzéki vezető Venezuela új elnökeként való elismerésében, és kénytelen volt a legerélyesebben cáfolni az arról szóló jelentéseket, hogy tárgyalásokat folytatott vele a venezuelai kormány Kínával szembeni adósságairól.[110] Stratégiája helyesnek bizonyult, mivel Maduro rezsimje túlélte a demonstrációkat, és mindeddig nem omlott össze.

Vagyis a selyemút ott van mindenütt: nemcsak Közép-Ázsiában, hanem Ázsia minden részében, Afrikában, Európában és Amerikában is. A repülőtereken hatalmas plakátok hirdetik az Övezet és Út kezdeményezést; beruházási bankok jelentéseket adnak ki és konferenciákat rendeznek az új selyemutak nyújtotta kihívásokról és lehetőségekről; az újságok és a televíziók a 21. században létrejövő új és az újraformálódó régi kapcsolatok motivációiról és következményeiről értekeznek. Régen minden út Rómába vezetett, ma Peking a cél.

Ennél még tovább is merészkedhetünk. Miközben azt hisszük, hogy az számít, ami Washingtonban, Londonban és Brüsszelben történik, valójában egy új világ formálódik, egy gyorsan változó, vibrálóan eleven kereskedelmi életű világ, amelyet nemcsak a hatalmas beruházások éltetnek, hanem a közös meggyőződés is, hogy a jövő jobb lesz, mint a jelen volt.

A hajdani selyemutakról beszélni hasznos, mert közös, népeket és kultúrákat összekapcsoló narratívát teremt, de éppily hasznos gyakorlati erőfeszítéseket tenni a jövő selyemútjainak megteremtése érdekében. Ilyen lépés például a mesterséges intelligencia, a nanotechnológia és a kvantumszámítógépek alkalmazása annak szolgálatában, hogy okostechnológiai megoldásokat találjunk a túlnépesedett ázsiai városok nehézségeire; a nagy adatmennyiség feldolgozására alkalmas technológiák és a műholdas képalkotó eszközök bevetése a légszennyezettség napi többszöri mérésében, illetve az azon való munkálkodás, hogy csökkentsük a katasztrófák kockázatát Ázsia szívében, ahol gyakoriak a földrengések és más természeti csapások. Ennek érdekében jött létre kínai vezetéssel a digitális Övezet és Út tudományos program, ami a földtudományok és a geológiai észlelő technológiák adatait felhasználva járul hozzá „az infrastruktúra-fejlesztéshez, a környezetvédelemhez, a katasztrófák kockázatainak csökkentéséhez, a vízkezelés hatékonyabbá tételéhez, a városfejlesztéshez, az élelmiszer-ellátás javításához, valamint a partközeli víztestek, illetve a természeti és kulturális örökség hatékony kezeléséhez". A cél tehát az, hogy a tudományos megfigyelések adatainak felhasználásával szorosabbra fűzzék a kapcsolatokat, erősítsék a fenntarthatóságot és kezeljék a selyemutak mentén kialakuló válsághelyzeteket.[111]

* * *

Sokakat nem győzött meg az Övezet és Út kezdeményezés, annak kinyilvánított céljai és tervezett eredményei, míg mások megjegyzik, hogy fontos különbséget tenni az előirányzott egybillió dollár és a ténylegesen kifizetett összeg között – noha elis-

merik, hogy így is százmilliárdokról van szó.[112] Első helyen kell említenünk a nagy építkezések, a nagyarányú bányászati vállalkozások és a szállítási hálózat fejlesztése nyomán óhatatlanul felmerülő környezetvédelmi problémákat, amelyek nincsenek teljesen feltárva, tanulmányozásukra kevés figyelmet fordítanak, holott minden valószínűség szerint igen nagy jelentőségűek.[113] Emiatt a kínai vállalatokkal szemben – ha a környezeti ártalmakról és a törvények tiszteletben tartásáról van szó – általánosak a fenntartások. 2019 elején például 32 észak-kongói aranybányában tartott ellenőrzés során kiderült, hogy az egyik kínai vállalat, az Agil Congo 150 vízfolyást tett tönkre az arany utáni kutatás során, miközben még bányászati engedélye sem volt.[114] Fennáll a gyanú, hogy a helyi elitek kihasználják az alkalmat, hogy derekasan megtömhetik a zsebüket, és közben olyan adósságokkal terhelik meg országaikat, amiknek törlesztésére még csak remény sincs.[115]

Nem könnyű pontosan felismerni és átlátni, hogy voltaképpen mi is az Övezet és Út kezdeményezés lényege. „Ez az egész meghökkentően zavaros – mondja Jonathan E. Hillman, a téma elismert szakértője, aki a hivatalos bejelentések és a tényleges folyamatok közötti különbségeket hangsúlyozza. – Mindig van kockázata annak, ha rendet akarunk láttatni ott, ahol szándékosan nincs rend." Hillman felhívja a figyelmet az átfedésekre, az olykor alacsony hatékonyságra és az olyan beruházások átgondolatlan, ötletszerű támogatására, amelyek nemhogy nem illeszkednek egymáshoz, de nem is látszik mögöttük átfogó mesterterv.[116]

Az Övezet és Út kezdeményezés becsvágyó törekvései és mindenütt jelenvalósága egyfelől, másfelől pedig a célok és szándékok ellentmondásai miatt egyes kommentátorok rámutattak, hogy némely projektek és programok esetében hiányzik az üzleti logika, és az egész kezdeményezés megvalósíthatóságát is megkérdőjelezték. „Ebben az egészben több a propaganda füstje, mint a befektetések tüze" – töprengett a harvardi Joseph Nye, aki felvetette, hogy a kínaiak gondolatai nem annyira a Kínában és a szomszédos országokban élők életszínvonalának emelése körül forognak; sokkal inkább az a szándékuk, hogy olyasmibe fektessék a pénzüket, aminek magasabb a megtérülése, mint az alacsony hozamú amerikai államkötvényeknek, amikbe Peking több mint egybillió dollárt fektetett.[117]

Kínai tisztségviselők maguk is elismerik, hogy a Pakisztánban befektetett pénz 80%-a, a mianmarinak a fele, a Közép-Ázsiára költött összegeknek pedig az egyharmada valószínűleg elveszett.[118] Nem csoda, hogy ebből viták kerekedtek azt illetően, hogy mik is Kína valódi céljai az Övezet és Út kezdeményezéssel, és milyen döntések alapján támogat olyan projekteket, amelyek üzletileg életképtelenek, vagy alaptalanul optimisták, vagy egyoldalúak – vagy akár mindhárom egyszerre.

Mások azt bírálják, hogy a kínai vállalatok inkább partnereik rovására járnak jól a mindkét fél számára egyformán előnyös kimenetel helyett. Egyesek rámutatnak, hogy az Övezet és Út kezdeményezés kínai pénzügyi támogatással futó programjai 89%-ban kínai alvállalkozókat foglalkoztatnak.[119] „Ez az egész arról szól, hogy el tudják adni a cuccukat" – állította az Európai Unió egy névtelenséget kérő tisztségviselője a 2017-es pekingi fórum idején, amikor a francia nagykövetség kibocsátott egy nyilatkozatot, melyben az átláthatóság hiányát kifogásolta és azt, hogy nem fektetnek kellő hangsúlyt „a nyitott, jogszabályokon alapuló pályázatokra" a selyemutak mentén tervezett építkezéseknél.[120]

Aggodalmak merültek fel amiatt is, hogy számos ország, amely hatalmas kölcsönöket kapott, hírhedt a rossz üzleti gyakorlatáról – valamint arról, hogy kíméletlenül bánik a kormánnyal szemben állókkal és azokkal, akik a befolyásos döntéshozóknak útjában állnak. Az Egyesült Államok az afrikai országokban azt az irányvonalat követi, hogy „ösztönzi a jó kormányzást a hosszú távú biztonság és a fejlesztési célok megvalósulása érdekében – állította az akkori külügyminiszter, Rex Tillerson –, ellentétben Kínával, amely a függőség fokozására törekszik nehezen átlátható szerződések, kíméletlen hitelkonstrukciók és korrupt megállapodások révén, egész nemzeteket taszítva adósságcsapdába". Nem kétséges, tette hozzá, hogy „a kínaiak befektetései lehetőséget nyújtanak az afrikai infrastruktúra hiányainak pótlására, de a hozzáállásuk miatt a legtöbb országban csak az adósság halmozódik, és kevés munkahely jön létre – ha létrejön egyáltalán".[121]

Az ilyen bírálatokra csípős válaszok érkeznek. Egy független zimbabwei lap, a *Newsday* arról írt, hogy Peking hajlamos szemet hunyni a magas adósság, a rossz üzleti praktikák és a kormányzati korrupció fölött, amire válaszul a hararei kínai nagykövetség nyilatkozatban utasította vissza a cikkben megfogalmazott „rágalmakat", és hangsúlyozta: „Kína és Zimbabwe jóbarátok, jó üzleti partnerek és jó testvérek, akik jóban és rosszban is kitartanak egymás mellett." A kínai kormány egyszerűen csak támogatni akarja a Zanu–PF kormányt, „amelyet a zimbabwei nép választott, és amelyet elismernek Afrika és a világ országai". Ugye senki nem vonja kétségbe, hogy Kína „baráti csereüzleteket és kölcsönösen előnyös együttműködést folytat zimbabwei partnerével"?[122]

Az ilyesfajta nyilatkozatok jól mutatják, hogyan állítja be Kína nemzetközi kapcsolatait a nyilvánosság előtt: soha nem a saját érdekeiről beszél, hanem a demokrácia és a helyi lakosság védelmezőjének láttatja magát.

Amikor 2017-ben végre elmozdították a hatalomból Robert Mugabét, aki 37 évig tartó diktátorsága alatt amerikai diplomaták szerint több mint egymilliárd dollárnyi vagyont harácsolt össze (nem említve az emberi jogok kíméletlen sárba tiprását, ami iszonyatos sebeket ejtett az országon, vagy azt az inkább mulatságos tényt, hogy a felesége alig két héttel a PhD-képzésre való beiratkozása után már doktori címet kapott), sok szakértő vélte úgy, hogy az események irányításában Peking játszotta a főszerepet.[123]

Kína azonban ügyelt arra, hogy kifinomultabb eszközökkel is ápolja a barátságokat. Megígérte, hogy támogatja a mezőgazdasági fejlesztéseket, pénzalapokat teremtett élelmiszersegély-programokra, és anyagilag járul hozzá egy Afrikai Készenléti Erő felállításához a térségben kialakuló válsághelyzetek kezelésére.[124] Egy másik tervezet, amely 30 ezer afrikai diáknak kíván ösztöndíjat nyújtani, természetesen egyrészt igen népszerű lépés, másrészt jelzi, hogy Kína hosszú távú elkötelezettséget vállal a kapcsolatépítés érdekében. A Kínában tanuló afrikai diákok száma kevesebb mint tizenöt év alatt a huszonhatszorosára nőtt, és ma már több angol ajkú afrikai diák tanul Kínában, mint Nagy-Britanniában vagy az Egyesült Államokban.[125]

* * *

A kínai kezdeményezések hatására sokan úgy vélik, hogy ideje túllépni az amerikai „segélyeken", amelyek nem az önzetlen

jótékonyság megnyilvánulásai, sokkal inkább a helyi lakosság kizsákmányolását leplezik, és rejtett támogatásokat jelentenek az amerikai vállalatoknak.[126] Azoknak a dokumentumoknak a nyilvánosságra hozatala, amelyekből kiderül, hogy Washington az 1990-es években arra ösztönözte Belgiumot, hogy vonja ki Ruandából a belga ENSZ békefenntartó erőket annak érdekében, hogy az Egyesült Államok ne sodródjon bele a konfliktusba, aligha vet jó fényt a Nyugat közelmúltbeli magatartására – nem is beszélve a birodalmak egy évszázaddal ezelőtti korszakáról, amikor Afrika területének 90%-a volt az európai országok birtokában. Egy vezető kommentátor szerint az Egyesült Államok döntése „gyakorlatilag szavatolta, hogy a ruandai válság kezelhetetlenné váljon".[127] A hamarosan kirobbanó népirtás során 800 ezer embert gyilkoltak le, és vagy négymillióan váltak földönfutóvá; jól látható, hogy mennyire nehéz megőrizni a szavahihetőséget, miközben egy nagyhatalom vezető szerepre törekszik, és hogy az Egyesült Államokat érő bírálatok nem túlzásokon, hanem tényeken alapulnak.[128]

További példákkal szolgálnak a világ más részein végrehajtott átgondolatlan beavatkozások. 2019 tavaszán egy Szíriában az ISIS ellen harcoló magas rangú tiszt, François-Régis Legrier kritikus hangú jelentésében azt állította, hogy a koalíciós erők által alkalmazott taktika szükségtelenül meghosszabbítja a konfliktust, és a polgári áldozatok számának növekedéséhez vezet. „Súlyos pusztítást végeztünk az infrastruktúrában, kórházakat, utakat, hidakat és lakóépületeket romboltunk le, és a helyi lakosság emiatt elborzadt a nyugati felszabadítástól."[129]

Az ilyenfajta kijózanító értékelések mellett egyre erősödik a Nyugaton a globális stabilitás sarokkövének tartott, szabályokon alapuló nemzetközi rend általános bírálata. A világ más

részeiben egyre gyakrabban beszélnek a „nyugati klubról", amelynek áldásait, „a piacokhoz való hozzáférést, a segélyeket és a befektetéseket, valamint a biztonság ernyőjét tetszésük szerint váltogatva és csak feltételekkel" osztogatják, és kiszámítottan tartják a peremen Kínát, Indiát és másokat; egyes fejlődő országokat egyszerűen kizárnak a rendszerből, illetve a szegények kontójára gazdagoknak biztosítják az előnyöket, miközben utóbbiak még ki is oktathatják a kizsákmányoltakat.[130] Az ilyen hangok ma még viszonylag ritkák, de egyre erősebbek és hangosabbak, és annak tényleges vagy vélt érzékeléséből származnak, hogy Kína kitárja a kapuit egy olyan korban, amikor azok másutt zárva maradnak.

Mindazonáltal sokan nagyon is tisztában vannak azzal, hogy Kína figyelmének aranyló sugarai az árnyékokat is elmélyíthetik. A kölcsönök kedvezményezettjei például azt tapasztalják, hogy az előnyök és a lehetőségek nem egyformán oszlanak meg a két fél között. Igen fontos, jelentette ki Kenya elnöke, Uhuru Kenyatta, „hogy eljuttassuk a kínai piacokra a kenyai termékeket". Minthogy ki kell fizetniük egy új vasútvonal 3,6 milliárd dolláros költségét, nem csoda, hogy Kenyatta és más afrikai vezetők igyekeznek piacokat szerezni, ahol megjelenve fokozhatják a hazai termelést. „Ha Peking win-win stratégiája megvalósul – mondta a kenyai elnök a *Financial Times*nak adott interjúban –, az azt fogja jelenteni, hogy amiképpen Afrika nyitott Kína felé, ugyanúgy nyit majd Kína is Afrika felé."[131]

A fenntartások párosulnak azokkal az aggodalmakkal, hogy számos kormány olyan adósságokat halmozott fel, amiket országa feltehetően képtelen törleszteni. Ilyen eset Kenya is, ahol az a veszély fenyeget, hogy az új vasútvonal és a javasolt belvá-

rosi gyorsforgalmi út költségei a GDP jelenlegi 40%-áról 60%-ra növelik az államadósságot.[132] Nem meglepő, hogy szakértők figyelmét is felkeltették az olyan esetek, mint például a kongói kormány és egy kínai konzorcium között a kongói Kolwezi régió bányáinak megnyitásáról létrejött megállapodás, amelynek értéke meghaladja Kongó teljes az évi költségvetését.[133] Annak nyomán, hogy ebben a konkrét esetben az elképzelés meghiúsult, egyesek arra figyelmeztetnek, hogy „az Övezet és Út kezdeményezés buborékja kipukkadni látszik".[134]

* * *

Az eladósodottság nyolc országban (köztük Pakisztánban, Kirgizisztánban, Tádzsikisztánban, Laoszban és Mongóliában) olyan mértékűvé vált, hogy megfigyelők az esetleges államcsőd veszélyeire figyelmeztettek.[135] Christine Lagarde, a Nemzetközi Valutaalap akkori vezérigazgatója rámutatott a nagyszabású projektek lehetséges előnyeire, de 2018 tavaszán Pekingben igen tapintatos figyelmeztetést is megfogalmazott: „A nagy beruházások az adósság komoly mértékű növekedéséhez vezethetnek, a nagyobb adósságszolgálati kötelezettségek korlátozhatnak más kiadásokat, és veszélyeztethetik a költségvetési egyensúlyt"[136] – ezzel arra utalt, hogy országok fizetésképtelenné válhatnak, s ezáltal kiszolgáltatott helyzetbe kerülhetnek a hitelezőktől.

A szűkös költségvetés, ami visszafogja az amúgy is gyenge gazdaságok növekedését, a nagy infrastrukturális beruházások tekintetében is komoly gondokat okozhat. A helyi és regionális kapcsolatok fejlesztésének, a közlekedési hálózat és az energiaellátás korszerűsítésének hosszú távú előnyei nyilvánvalóak,

ám a rosszul kivitelezett projektekért súlyos árat kell fizetni. 2011-ben Tádzsikisztán kormánya több száz négyzetkilométernyi területet engedett át Kínának olyan adósságok fejében, amiket képtelen volt törleszteni.[137] Ezt sokan úgy értelmezik, hogy Peking hajlamos arra használni az erejét, hogy aránytalan mértékben húzzon hasznot az ilyen megállapodásokból.[138]

Másutt is bőven akad erre lehetősége. A Kunmingot Vientiánnal összekötő vasútvonal megépítésének hétmilliárd dolláros költsége Laosz GDP-jének több mint 60%-át teszi ki; korábban többen is figyelmeztettek, hogy ilyen súlyos adósságteher már nem kezelhető.[139] Hogy ez a gyakorlatban mit jelent, azt egy egész oldalas újságcikk ismertette Angolában – egy olyan országban, ahol több mint négyezer kilométernyi vasútvonalat létesítettek, és többtucatnyi állomást építettek vagy újítottak fel kínai vállalatok. Az *Expansão* 2017. december 31-i vezércikke szerint az adósságot a teljes lakosságra leosztva minden angolai polgár 754 dollárral tartozik Kínának – ez igen komoly összeg, ha tekintetbe vesszük, hogy az éves átlagjövedelem mindössze 6200 dollár.[140] Még komolyabb a helyzet Kirgizisztánban, ahol az egy főre eső államadósság 703 dollár, az éves átlagjövedelem pedig mindössze 1000 dollár.[141]

Ugyanez az ország a biskeki hőerőmű 386 millió dollár értékű fejlesztésével mutatott tanulságos példát arra is, hogy mi történik, ha a dolgok rosszul alakulnak. Az erőműben 2018 januárjában, egy nagyobb beruházást követően üzemzavar lépett fel, aminek következtében mintegy kétszázezer otthon öt teljes napra fűtés nélkül maradt egy olyan időszakban, amikor a közép-ázsiai köztársaságban csaknem –30°C-ra csökken a hőmérséklet. Az országban általános felháborodás tört ki, és sokan vizsgálatot követeltek, hogy milyen körülmények között

kötötték meg a szerződést, ki viseli a felelősséget a hibákért, és felmerült az is, hogy a kínaiaktól kapott kölcsönök nem okoznak-e több nehézséget, mint amennyit megoldanak.[142]

Hasonló eset a Srí Lanka-i Hambantota 1,3 milliárd dolláros beruházással épült mély vizű kikötője, amelynek forgalma jóval alacsonyabbnak bizonyult a hatalmas ráfordítást megalapozó előrejelzésnél. 2017 nyarán az adósság fejében 99 éves kölcsönbérleti szerződést kötöttek egy kínai vállalattal; ez a megoldás óriási felzúdulást keltett az országban, kétségeket támasztott Delhiben Kína indiai-óceáni stratégiai, kereskedelmi és katonai terjeszkedését illetően, és egyértelmű jelzést küldött másoknak is arról, hogy mi történhet, ha egy projekt nem váltja be a hozzá fűzött reményeket.[143] Kölcsönt felvenni attól a hitelezőtől, akinek érdekei fűződnek a biztosítékul szolgáló eszközök vagy ingatlanok birtoklásához, olyan lépés, amit igen gondosan mérlegelni kell.

Srí Lankán a hambantotai kudarc megismétlődött a Mattalában vele párhuzamosan létesült új nemzetközi repülőtér esetében is, ahol az utasforgalom messze nem érte el a fölöttébb derűlátó előrejelzéseket. Az ország légitársasága, a Sri Lankan Airlines nem egészen két évvel a repülőtér megnyitása után az érdeklődés hiánya miatt végleg törölte mattalai járatait, s az egyetlen társaság, a dubaji Flydubai, amelyik menetrendszerűen érintette Mattalát, 2018 kora nyarán ugyancsak megszüntette ezeket a járatokat, ami kérdésessé tette a repülőtér jövőjét, illetve a becslések szerint 200 millió dollárt is meghaladó adósság törlesztését.[144] Az indiai és a Srí Lanka-i kormány tárgyalásokat kezdett egy közös vállalkozás létrehozásáról, mivel India tartott tőle, hogy a kikötő után a repülőtér is kínai kézre kerül.[145] Srí Lanka azonban végül visszalépett az együttműködéstől, és azóta megpróbálja saját kezelésben tovább fejleszteni a repülőteret, aminek hosszú távú fenntarthatósága egyelőre nyitott kérdés.

* * *

India aggodalmai részben a Kínával való régi rivalizáláson, részben pedig a két ország között 1962-ben lezajlott háború tapasztalatain alapulnak. A feszült viszony az utóbbi években tovább bonyolódott. Az indiai kormány beszédes gesztussal nem képviseltette magát a 2017-ben megrendezett pekingi fórumon, és rendszeresen ad hangot az Övezet és Út kezdeményezéssel kapcsolatos komoly fenntartásainak.[146]

„Egyetlen ország sem fogadhat el olyan tervet – jelentette ki az indiai külügyminiszter célzatosan a 2017-es pekingi Övezet és Út fórum idején –, amely figyelmen kívül hagyja a szuverenitását és területi sérthetetlenségét." Az aggodalmak fő oka a kasmíri közlekedési hálózat fejlesztésének terve, amit India a szuverenitása elleni kihívásnak és nemzetbiztonsági kockázatnak tekint. Ez azonban korántsem az egyetlen kritika, ami Kína elképzeléseit illetően megfogalmazódott. „A közlekedési hálózatok építésére irányuló kezdeményezésnek – folytatódik a nyilatkozat – az általánosan elfogadott nemzetközi normákon, nevezetesen a jó kormányzáson, a törvények tiszteletben tartásán, a nyitottságon, az átláthatóságon és az egyenlőségen kell alapulnia."[147] Kína tervei, vélekedett egy vezető indiai lap újságírója, „alig különböznek egy gyarmatosító vállalkozástól".[148] Ostobaság, jelentette ki egy kínai kommentátor, Kína soha nem volt gyarmatosító hatalom, „ha pedig régen nem volt az, miért lenne az most"?[149]

Az indiaiak aggodalmait alátámasztják a roppant arányú kínai befektetések Pakisztánban, amellyel India kapcsolatai még a Kínával való viszonyánál is feszültebbek. Az a tény, hogy a tervezett közlekedési hálózat egyik ága a vitatott hovatartozású Kasmíron fut keresztül, komoly ellenérzéseket váltott ki Újdelhiben. „A Kína–Pakisztán Gazdasági Folyosó (China-Pakistan Economic Corridor, CPEC) India által magának követelt területen halad át – hangsúlyozta az indiai nagykövet, Gautam Bambawale a kínai *Global Times*nak adott interjúban –, ami sérti területi integritásunkat. Ez komoly gondot okoz nekünk."[150]

Minthogy India az elmúlt hetven évben mindkét szomszédjával feszült viszonyban volt, már az is elég fenyegetés, hogy Iszlámábád szoros kapcsolatokat tart fenn Pekinggel. Kihívást jelent, hogy Pakisztán gazdasága a jelentős kínai befektetések jóvoltából lendületesen fejlődik, és ennek hatására fokozódik a két ország máris meglehetősen heves politikai, katonai és gazdasági versengése. Egyesek úgy vélik, hogy a Kína–Pakisztán Gazdasági Folyosó megépülése nyomán évi 8%-kal, vagyis dollármilliárdokkal növekedne Pakisztán GDP-je.[151]

A Kína terveivel kapcsolatos kétségek 2017-ben erősödtek fel, amikor a Himalája hegyei közt komoly konfliktus kirobbanása fenyegetett. India azonnal reagált arra, hogy kínai vállalatok új utat kezdtek építeni a Doklam-fennsíkon, a kelet-indiai Szikkim állam, illetve Bhután és Kína érintkezésénél. A fennsík közel fekszik a „csirkenyak" néven is emlegetett Sziliguri-folyosóhoz, amely India északkeleti államait kapcsolja össze az ország többi részével – vagyis része annak, amit egyesek „India rémítően sebezhető geográfiai ütőerének" neveznek.[152]

2017 nyarán, amikor a világ nagyobbik fele az Egyesült Államok elnökének Twitter-bejegyzéseire és a Brexit körüli cirkuszra figyelt, a Föld két legnépesebb országának katonai összecsapása már nemcsak fenyegető veszélynek tűnt, hanem ténylegesen bekövetkezett; a határra küldött katonák szembenállása közvetlen kézitusává, lökdösődéssé és kőhajigálássá fajult. Egyesek már a legrosszabbtól tartottak. „Egy hónapon belül – jegyezte meg az indiai születésű brit közgazdász, Lord Desai – nyílt háborúban állhatunk Kínával."[153]

Végül a higgadtabb gondolkodásúak győztek, és létrejött egy feszült, kelletlen fegyverszünet. A konfliktus kiterjedésének veszélye azonban továbbra is fennállt; ezt egyértelműen jelezte az indiai vezérkari főnök, Bipin Ravat tábornok, aki a doklami konfliktus tetőfokán kijelentette, hogy az indiai hadsereget fejleszteni kell, és háborús létszámra kell duzzasztani. „India teljes mértékben készen áll egy két és fél fronton vívott háborúra" – mondta, amin azt értette, hogy a hadsereg képes egyidejűleg harcolni Kína és Pakisztán ellen, s közben megbirkózni az Indián belül esetleg kirobbanó polgári engedetlenséggel és lázadásokkal is.[154] 2020-ban ismét több ponton összetűzések voltak a határ mentén, és ezúttal már lövések is dördültek: a Ladakhban legalább húsz indiai katona életét vesztette. A háború kitörését sikerült ugyan megakadályozni, ám a két nagyhatalom viszonya annyira megromlott, hogy Indiában bojkottot hirdettek a kínai termékek ellen, a kínai cégeket kizárták az építési tenderekről, és betiltották a kínai mobilalkalmazások használatát.

India esetében talán túlzás lenne ostrom-lelkiállapotról beszélni a két szomszédjával való viszonya terén, akikkel akadozik a kommunikációja, és mindkettő iránt ösztönös bizalmatlansággal viseltetik, de amikor magas rangú tisztségviselők nagyarányú katonai akcióról beszélnek, sőt még előkészületeket is tesznek rá, a jóslat könnyen önbeteljesítővé válhat. Hasonló volt

a helyzet több mint egy évszázaddal ezelőtt Európában, amikor az 1914-ben hadba indulók mind úgy gondolták, hogy valójában védekező háborúban vesznek részt.[155]

2019 elején a világ visszafojtott lélegzettel figyelte az eseményeket, amikor a pakisztániak lelőttek egy indiai MiG-21-est, és elfogták a pilótáját azt követően, hogy a kasmíri Pulvamában végrehajtott terrorcselekményben az indiai rendőrség 40 tagja életét vesztette, aminek hatására a két ország viszonya pattanásig feszült – a helyzet egyes megfigyelők szerint emlékeztetett az 1962-es kubai rakétaválságra, amikor két atomfegyverekkel rendelkező országnak kellett eldöntenie, hogy elejét veszik-e a konfliktusnak, vagy hagyják kibontakozni, és ezzel kölcsönösen beletaszítják egymást egy pusztító háborúba.[156]

A válságot ezúttal is sikerült elkerülni, de a feszültség nagymértékben fokozódott, amikor Narendra Modi kormánya több ezer katonát vezényelt Kasmír indiai fennhatóság alatt álló részébe, és megfosztotta a tartományt részleges autonómiájától, ami a régió lezárásához vezetett, és már-már katonai összecsapással fenyegető, heves nyilatkozatpárbaj alakult ki Pakisztánnal. A helyzet súlyosbodása összefügg a két ország katonai vezetésének számos más okra visszavezethető nyugtalanságával.

Az indiai főparancsnokság nemcsak a Himalája és Kasmír miatt aggódik, hanem az Indiai-óceán miatt is, amelynek ellenőrzése újabb konfliktusforrássá válhat. 2016 nyarán Pakisztán bejelentette, hogy ötmilliárd dollárért 8 módosított dízel-elektromos meghajtású tengeralattjárót vásárol Kínától.[157] Az 039A Yuan típusú hajók közül négy Kínában, négy Pakisztánban épülhet meg, és az első elkészült járművek a tervek szerint 2022-ben állnak hadrendbe. India aggodalmát fokozta, hogy Pakisztán 2017-ben már tesztelte a tengeralattjáróról indítható,

nukleáris robbanófej célbajuttatására alkalmas Babur-3 cirkálórakétákat is.[158]

Mindez azonban csak része az összképnek, mert Pakisztán növekvő ütőképessége és fokozódó ambíciói mellett Kína indiai-óceáni jelenléte is erősödött, ahogy merészebbek lettek a törekvései is. Noha a pakisztáni kormány ragaszkodott ahhoz, hogy Gvádar kikötőjét csak kereskedelmi hajók használhassák, a kínai haditengerészet pedig ne, az indiai honvédelem vezetői már azon gondolkodnak, hogy miként kezeljék a jövőben esetleg megváltozó helyzetet. A legfelsőbb indiai hadvezetés figyelmét az sem kerülte el, hogy egyidejűleg legalább 8 kínai hadihajó tartózkodott az Indiai-óceánon (egyszer pedig az is megesett, hogy 14 végzett őrjáratot).[159]

A kínai hadihajók jelenléte mellett egyre ellenségesebb magatartásuk is fokozza az idegességet. Az indiai haditengerészet egyik szóvivője kénytelen volt cáfolni, hogy 2018 februárjában kínai hajókat, köztük rakétarombolókat figyelmeztető lövésekkel és „hadgyakorlattal" fenyegettek meg.[160] Egy hónapon belül ez volt a második eset, hogy a két fél közel került egy tényleges összecsapáshoz.[161]

A kihívások mindkét felet aggasztják. Kína különös figyelmet fordít a Maldív-szigetekre. Ez egy elemző megfogalmazása szerint részét képezi a „katonai létesítmények és gazdasági projektek láncolatának, mely azt célozza, hogy Kína kiterjessze befolyását az Indiai-óceánra".[162] Amikor 2018 tavaszán a Maldív Köztársaság Legfelsőbb Bíróságának elnökét és az ország egyik korábbi elnökét letartóztatták, és szükségállapotot léptettek életbe, India a jelentések szerint felkészült egy rendfenntartó célú katonai beavatkozásra a Kína-barát kormány ellen. Peking azonban éles hangú figyelmeztetést fogalmazott meg: ha India

katonákat küld a Maldív-szigetekre, „Kína lépéseket tesz, hogy megállítsa Újdelhit. Indiának nem tanácsos alábecsülnie annak jelentőségét, hogy Kína ellenzi az egyoldalú katonai beavatkozást." India tehát gyakoroljon önmérsékletet. Ha nem teszi, annak rettenetes következményei lesznek. „Megálljt kell parancsolni a felhatalmazás nélküli katonai fellépésnek Maléban."[163]

Az indiai rakétafejlesztési program ugyancsak növeli az esetleges katonai konfliktustól való félelmeket. Az Agni-V elnevezésű interkontinentális ballisztikus rakéta hadrendbe állítás előtti sikeres próbaindítása 2018 elején megszólaltatta a vészcsengőt Pekingben, ahol „Kína biztonságára nézve közvetlen fenyegetésnek" minősítették a műveletet. Az idegesség nem meglepő, minthogy India védelmi elemzői maguk is megállapították: „Az 5500 kilométert is meghaladó hatótávolságú Agni-V nyilvánvalóan lehetővé teszi, hogy India a félsziget belsejéből fenyegesse Kína keleti parti városait." Az a tény, hogy tervezik egy „nagyobb hatótávolságú, több, önállóan célra irányítható robbanófej [multiple independently targetable re-entry vehicle, MIRV] hordozására alkalmas hordozórakéta kifejlesztését a következő évtizedekben [annak érdekében], hogy áttörjék Kína ballisztikusrakéta-elhárító rendszerét", jól mutatja, mekkorák a tétek az új világrend kialakulásának korszakában.[164]

2018 márciusában egy 23 állam, köztük India, Ausztrália, Malajzia, Mianmar, Omán és Kambodzsa részvételével megtartott hadgyakorlat idején komoly figyelmeztetést közölt a pekingi kormány szócsövének számító *Global Times*. A gyakorlat – így a cikk – még feszültebbé teszi a Kínával való viszonyt, és a szárazföldről a tengerre is kiterjeszti a konfliktus lehetőségét. Valószínű, hogy a résztvevők elsősorban Kínát tartották szem előtt lehetséges ellenségként, és a művelet olyan szövetségi kötelékeket hivatott teremteni, amelyek „Kínát állítják be célpontként". Peking „készen áll a katonai válaszlépésekre, [amennyiben] bármilyen indokolatlan provokáció" történik a gyakorlat során.[165]

Az ilyen nyers figyelmeztetések ékesen beszélnek a nemzetközi rend törékenységéről. Nem nehéz belátni, hogy a félreérthető, szándékos vagy akaratlan provokációk könnyen válthatnak ki gyorsan elharapózó és kezelhetetlenné váló konfliktusokat. Annak felismeréséhez sem kell túl sok fantázia, hogy a kemény hangú közlemények közelebb hozhatják egymáshoz Kína lehetséges riválisait, rámutatva közös érdekeikre, és világossá téve: Peking, ha szükségesnek látja, nem habozik nyomást, sőt erőt akalmazni, hogy érvényesítse akaratát.

* * *

Az egyre merészebb kínai törekvésekre és katonai jelenlétre adott reakcióként magyarázható a védelmi kiadások folyamatos emelkedése Dél- és Délkelet-Ázsia, valamint Óceánia és a csendes-óceáni térség országaiban, ahol Kína új repülőterek, kikötők és üzemek építését tervezi, illetve további beruházásokra készül a Salamon-szigeteken és Vanuatun, aminek hallatán Ausztráliában már nemcsak a homlokukat ráncolták, de a megfelelő válaszlépéseket is latolgatni kezdték.[166]

Miközben egyes politikusok visszatértek a gúnyolódáshoz (például Ausztrália volt nemzetközi fejlesztési minisztere, Concetta Fierravanti-Wells, aki azt mondta, Kína méregdrága, hasznavehetetlen épületeket emel, a semmibe vezető utakat épít, és építkezési programokat indít pusztán az építkezés kedvéért), komolyabb lépésekre is sor került.[167] Ausztrália pél-

dául növelte a régiónak nyújtott segélyeket, gyorsította a tenger alatti kábelek lefektetését (nehogy kínai vállalatok végezzék el a munkát), és 38 milliárd dolláros költséggel 12 új építésű tengeralattjárót vásárol Franciaországtól.[168] Az ehhez hasonló lépésekkel – mint például a 7 milliárd dolláros költséggel létrehozott drónflotta – Canberra valójában Pekinggel verseng. „Rendkívül fontos, hogy tudjuk – jelentette ki Christopher Pyne ausztrál védelmi miniszter –, kik tevékenykednek a térségünkben, és hogy bármilyen fenyegetés esetén képesek legyünk a válaszadásra."[169]

Az aggodalom mértékét mutatja az új-zélandi kormány által 2018 júliusában kiadott stratégiai védelmi irányvonal. „Új-Zéland – szögezi le a dokumentum – egyre bonyolultabb és egyre lendületesebben változó nemzetközi biztonsági környezetben hajózik. Olyan összetettségű és arányú kihívásokkal fogunk szembesülni, amilyenek ebben a régióban még nem fordultak elő."[170] Ez az indoklása az Ausztráliával és egy sor csendes-óceáni állammal megkötni javasolt új biztonsági egyezménynek, amit elsősorban Kína egyre fokozódó régióbeli tevékenysége tesz szükségessé.[171]

* * *

A versengés még élesebb és közvetlenebb Dzsibutiban, ahol a nagy játszma számos modern változata zajlik egyszerre. Az ország Afrika szarván, az Ádeni-öböl és a Vörös-tenger szűk találkozási pontjánál fekszik; évről évre ezen a szoroson halad át Szuez felé a világ kereskedelmi hajóforgalmának 30%-a. Dzsibutiban francia katonai támaszpont működik azóta, hogy 1977-ben, több mint egy évszázadnyi gyarmati állapot után

az ország függetlenné vált Franciaországtól. Az itt állomásozó francia katonák fontos szerepet játszanak Dzsibuti biztonságának fenntartásában, és rendszeres tengeri őrjáratokkal tartják távol a kalózokat a kelet-afrikai partoktól. Párizs 2014-ben vetette fel, hogy költségvetési okokból felére csökkenti Dzsibutiban szolgáló erőinek létszámát.[172] A francia erők létszáma ugyan valamelyest csökkent a következő években, de az ötletet elvetették.

Időközben a térség mézesbödönként kezdte vonzani a többi országot is. Szaúd-Arábia katonai támaszpont létesítését javasolja Dzsibutiban azzal az indoklással, hogy „egy nép vagyunk, közösek az értékeink, a céljaink és a gondjaink".[173] Törökország jelenléte is felerősödött, amit jól mutat az is, hogy szomáliai nagykövetsége a legnagyobb török külképviselet az egész világon.[174] A törökök Szomáliában építették fel a legnagyobb külhoni katonai bázisukat, ahol török tisztek több mint tízezer szomáli katona kiképzését irányítják.[175]

Mindez nincs túlságosan távol az éppen bővítés alatt álló dzsibuti japán katonai támaszponttól[176], és mindkettő közel fekszik az Egyesült Arab Emirátusok által a dél-eritreai Asszabnál épített megerősített létesítményhez, ahol könnyű páncélozott cirkálók mellett nagyobb hajók is kiköthetnek, illetve harckocsik és támadó vadászrepülőgépek állomásozhatnak.[177] Északabbra a Vörös-tenger partján a szudáni Szuakin új kikötőjének építéséhez Katar négymilliárd dollárral járult hozzá; ez lesz a legnagyobb regionális kikötő, és alkalmas lesz hadihajók fogadására is.[178]

A stratégiai fontosságú pozíciókért számosan tülekednek, köztük Oroszország, amely a jelentések szerint tárgyalásokat folytat Szomálifölddel arról, hogy két romboló, négy fregatt

és két tengeralattjáró kiszolgálására alkalmas katonai támaszpontot és laktanyát létesítene. Moszkva viszonzásul támogatná, hogy a szakadár köztársaság függetlenné váljon Szomáliától, és önálló államisága nemzetközi elismerést nyerjen.[179]

A térség az Egyesült Államok számára is több mint érdekes; mára kulcsfontosságú lett az amerikai hadsereg, valamint Washington regionális, nemzetközi és globális politikája szempontjából egyaránt. 2016-ban Tom Kelly, az akkori amerikai nagykövet kijelentette, hogy a dzsibuti támaszpont munkálatai „a világ leghatalmasabb, folyamatban lévő katonai építkezése. [...] Ez a csúcsa mindannak, amit csinálunk".[180] Dzsibuti meghatározó szerepet tölt be az Egyesült Államok nemcsak afrikai, de európai, ázsiai és globális katonai műveleteiben is. „Nagyon-nagyon fontos nekünk" – mondta Thomas D. Waldhauser tábornok 2018 tavaszán a Fegyveres Szolgálatok Bizottsága tagjainak.[181]

Éppily fontos Kínának is. Peking 2016-ban kezdte építeni saját haditengerészeti támaszpontját. Amikor a dzsibuti kormány felmondta a Doraleh konténerterminált működtető, dubaji székhelyű DP World szerződését (a lépést a társaság „önkényesnek és cinikusnak" minősítette), mindenki arra gondolt, hogy valójában Kína kezére akarta juttatni a terminált – vagy a kapott kölcsönök viszonzásaként, vagy az államadósság törlesztéseként, amit a Nemzetközi Valutaalap magas kockázatúnak minősített, és ami 2014 után jelentősen megnőtt „a hatalmas, külföldi finanszírozású infrastruktúra-fejlesztési programok" következtében – ezek csaknem mindegyike mögött Kína állt.[182] Habár a DP World minden jogi eljárást megnyert a dzsibuti kormány ellen, a kikötőt nem kapta vissza, és az elemzők gyanúja szerint a terminál valójában kínai ellenőrzés alá került.

Az országban lévő kínai katonai támaszpont hivatalosan azt a célt szolgálja, hogy „biztosítsa az Ádeni-öbölben, a szomáliai partok mentén szolgálatot teljesítő és más humanitárius ENSZ-küldetéssel megbízott kínai békefenntartó erők megfelelő kiszolgálását és védelmét", de a műholdfelvételek egy erődített támaszpontot mutatnak néhány kilométernyire az amerikai bázistól, ami egybehangzónak tűnik a megfogalmazott szándékokkal[183] és a Kínai Államtanács által 2015-ben kiadott védelmi fehérkönyvben foglaltakkal, amelyek szerint „Kína hosszú távú feladata, hogy megvédje tengeri jogait és érdekeit".[184] A történelmi tapasztalatok azt mutatják, hogy a növekvő gazdasági és politikai célkitűzések kéz a kézben járnak a védelmezésükre tett katonai lépésekkel.

Ennek megfelelően (noha Waldhauser tábornok megjegyezte, hogy ha az Egyesült Államok és Kína között versengés alakul ki a dzsibuti kikötő ellenőrzésének kérdésében, „a következmények igen nagy horderejűek lehetnek") elkerülhetetlennek látszik, hogy hasonló rivalizálás következzen be a világ legkülönbözőbb pontjain. A Kínai Fegyverzet-ellenőrzési és Leszerelési Szövetség megállapítása szerint „a jövőben még több tengerentúli katonai támaszpont fog épülni, hogy segítse a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg Haditengerészetét globális műveletek végrehajtásában" – vagyis azzal a kimondott céllal, hogy felvegye a versenyt az Egyesült Államok Haditengerészetével. „Semmi szükség arra, hogy rejtegessük haditengerészetünk terveit – mondta Hszü Kuang-jü. – A cél az, hogy olyan képességekre tegyen szert, mint az Egyesült Államok Haditengerészete, s ekképpen globális műveleteket tudjon végrehajtani."[185]

* * *

Nyugat-Afrika példája jól mutatja, hogy mindez hogyan – és hol – megy végbe. A parányi szigetország, São Tomé és Príncipe viszonylag kevés kívánatos dologgal dicsekedhet; a Világbank értékelése szerint: „semminemű olyan gazdasági tevékenysége nincs, ami a növekedés motorjául szolgálhatna" – ez igen udvarias megfogalmazása annak, hogy az álmos kis ország helyzete kilátástalan.[186]

Egyvalami azonban mégiscsak igen vonzó: a földrajzi helyzet, aminek révén az ország egész Nyugat-Afrika tökéletes stratégiai és gazdasági csomópontjaként kínálkozik; előnyére szolgál kis mérete és csekély számú népessége is, mivel a politikai instabilitás esélye itt jóval kisebb, mint azokban a nagyobb országokban, amelyeket egy ilyen csomópont kiszolgálni hivatott. Talán nem meglepő, hogy a kínaiak nemcsak felfigyeltek a szigetországra, hanem 800 millió dolláros költséggel egy mély vizű kikötő építését is tervezték.[187] Ez azonban egyelőre nem kezdődött el, mivel a költségek messze meghaladják a kis ország teherbírását.

São Tomé és Príncipe fejlesztésének nincsenek katonai vonatkozásai, de barátokra szert tenni stratégiai fontosságú helyeken mindenképpen hasznos dolog most, és hasznos lesz a jövőben is. A további együttműködés felajánlása, illetve a kínai külügyminiszter, Vang Ji gondosan megfogalmazott üzenete – „Kína vallja, hogy minden ország, kicsi és nagy, egyenrangú" – jelentősen javítja a kapcsolatokat, és közös narratívát teremt, amit különösen vonzónak találnak azok az országok, amelyek úgy érzik, kikerültek a nemzetközi folyamatok fősodrából.[188]

Ez a felfogás közvetlenebb eredményeket is hozhat. São Tomé és Príncipe például megszakította kapcsolatait Tajvannal, és Kínát választotta szövetségesül.[189] Hasonló folyamat ment végbe Panamában, ahol a kormányzathoz közel álló kínai vállalatok kifejezték szándékukat, hogy csaknem egymilliárd dollárt fektetnek korszerű, jóval nagyobb hajók fogadására is alkalmas kikötői létesítmények építésébe.[190] Nem sokkal ezután Panama (egyike az egyre csökkenő számú országoknak, amelyek diplomáciai viszonyt ápoltak Tajvannal) hátat fordított Tajpejnek, és felvette Pekinggel a kapcsolatot.[191] Hárommilliárd dolláros kínai beruházás lehetőségének hatására 2018 májusában ugyanígy döntött a Dominikai Köztársaság; az ország elnöke kijelentette, hogy „a világon egyetlen Kína létezik, Tajvan pedig Kína területének elidegeníthetetlen részét képezi".[192]

Következőként – 2018 nyarán – El Salvador váltott szövetségest. „Meggyőződésünk – nyilatkozta televíziós beszédében az ország elnöke –, hogy ez a helyes irányban tett lépés."[193] A Vatikánnal a kínai katolikus püspökök kinevezéséről kötött megállapodás ugyancsak összefüggésben látszik lenni azzal, hogy Peking fokozatosan felmorzsolja Tajvan szövetségi hálózatát – még akkor is, ha magas rangú római tisztségviselők határozottan állítják, hogy a megállapodásnak nincsenek „sem diplomáciai, sem politikai áthallásai".[194]

Kína Tajvannal kapcsolatos érzékenységét nyilvánvalóan nemigen enyhítette, hogy a sziget elnöke elsőként beszélt telefonon Donald Trumppal azután, hogy utóbbit 2016-ban az Egyesült Államok elnökévé választották. A *The Economist* szerint ez olyan gesztus volt, „mintha elefánt rontott volna be a porcelánboltba".[195] Hat hónappal később Trump már egészen másképp látta a dolgokat. „Hszi elnök a barátom – jelentette ki –, aki nagyszerű vezető, és én semmi olyat nem tennék, ami nehezítené a dolgát. Ezért okvetlenül beszélni fogok vele, mielőtt ismét szóba állnék Tajpejjel."[196]

Kína a nemzetközi légitársaságokra is nyomást gyakorolt, hogy a weboldalaikon feltüntetett térképek és a gépeik fedélzetén terjesztett magazinok tükrözzék Peking nézeteit Tajvan státusáról – a Fehér Ház ezt mindenesetre elutasította mint „orwelli képtelenséget, és a kínai politikai korrektség amerikai társaságokra és polgárokra való rákényszerítésére irányuló próbálkozást".[197] Kína nagyon komolyan veszi az ilyesmit. 2019 nyarán, miután egyes vállalatok Tajvant önállóként ábrázoló ruhadarabokat gyártottak, vagy egyszerűen csak megemlítették az önállóságát, Kína bojkottra szólított fel ellenük. A Gap, a Zara, a Givenchy, a Delta Airlines, a Marriott Hotels, a McDonald's és hasonló vállalatóriások bocsánatkérésre kényszerültek, hogy megvédjék részvényeseik érdekeit. „A Versace szereti Kínát – jelentette ki a legendás divatház –, és a leghatározottabban tiszteletben tartja területi szuverenitását."[198]

A Tajvan körüli erőfitogtatás a Pekingnek fejfájást okozó Hszincsianghoz, Hongkonghoz és Tibethez való viszony összefüggésében is jelentőséggel bír. Kétség sem fér hozzá, hogy Tajvan helyzetének kérdése igen kényes – jegyezte meg Jen Hszüetung, Kína egyik legbefolyásosabb és legkiválóbb külpolitikai szakértője. „A hidegháború lényege az ideológiai különbség volt, és csak úgy kerülhetünk el egy újabb hidegháborút [Kína és az Egyesült Államok között], hogy megelőzzük az ideológiai feszültségek kialakulását." Elsődleges fontosságú tehát, „hogy hatékony védelmi mechanizmusokat építsünk ki" egy válság, vagy valami még annál is rosszabb elkerülésére.[199]

Trump elnöksége azonban alaposan próbára tette a kétoldalú kapcsolatokat. „A legnagyobb nehézség, amivel meg kell küzdenünk – mondta Jen –, Trump kiszámíthatatlansága, [ő ugyanis] kénye-kedve szerint hoz egymásnak gyakran ellentmondó döntéseket."[200] Ez Tajvan esetében is megfigyelhető volt, mert Kína és Amerika viszonyának megromlásával az Egyesült Államok ismét intenzívebben támogatni kezdte Tajvant, jelentős mennyiségű fegyvert adott el az országnak, és hosszú idő óta először diplomáciai látogatásokra is sor került. E politika mellett Joe Biden is kitart, az elnök ugyanis megerősítette a Tajvannak nyújtott védelmi biztosítékokat, és kijelentette, hogy Amerika soha nem hagyja cserben „barátait és szövetségeseit". Kínai szemmel mindez provokációnak hat. A sziget státusa, állítja Jen, és az a mód, ahogyan az Egyesült Államok és Kanada kezeli a kérdést, a békére leselkedő legnagyobb fenyegetést jelenti a következő évtizedben.

Washington és Peking versengésének vannak helyi következményei is. 2018 szeptemberében például az Egyesült Államok visszarendelte nagyköveteit El Salvadorból, Panamából és a Dominikai Köztársaságból, hogy megfelelő utasításokkal lássa el őket azután, hogy e három ország megvonta a diplomáciai elismerést Tajvantól, illetve hogy megvitassák, „miként támogathatja Washington az erős, független és demokratikus közép-amerikai és karibi államokat".[201] Ez nyersebb megfogalmazásban arra utalt, hogy megfontolják, milyen lépéseket tegyenek azokkal szemben, akik Kína mellett foglalnak állást.

A Fehér Ház sajtótitkára figyelmeztetett: El Salvador és a hozzá hasonló országok bánni fogják lépésüket, mert a Kínától kapott gazdasági segítségből „nem partnerség, csak gazdasági függés és alávetettség származik".[202] Mások közvetlenebb intézkedéseket tartottak helyesnek, négy szenátor például beterjesztette a Tajvan Szövetségeseit Védelmező és Fejlesztő Nemzetközi Kezdeményezés (Taiwan Allies International Protection and

Enhancement Initiative, TAIPEI) elnevezésű törvényt, amely lehetővé teszi, hogy az Egyesült Államok „alacsonyabb fokozatra helyezze a kapcsolatokat, és felfüggessze vagy csökkentse a segítségnyújtást azoknak a kormányoknak, amelyek Kínát támogatják Tajvan státusának kérdésében".[203] A törvényt ellenszavazat nélkül fogadta el az amerikai Kongresszus, és 2020-ban hatályba lépett.

A túlzott rivalizálás megakadályozása és esetleg veszedelmes elfajulásának megelőzése globális érdek. Ebben az értelemben a Kína jövőképe által támasztott feszültség és versengés jól illeszkedik a tágabban megfogalmazott kérdésbe: hogyan értékeljük és miként kezeljük Peking felemelkedését, amit sokan – elsősorban az Egyesült Államokban – gazdasági, katonai és stratégiai fenyegetésnek tekintenek?

Mindez – akárcsak Kína felemelkedésének gyorsasága – meglepetésként érte a világot, és a dolgok újragondolására, a vélemények átformálására és az egyensúly helyrebillentésére tett próbálkozásokra ösztönzött. Kína sok éven át húzódó tárgyalások után, 2001-ben belépett a Kereskedelmi Világszervezetbe (World Trade Organization, WTO), ami elvileg garantálná a biztonságosabb kereskedelmi kapcsolatokat, illetve fórumot teremt a viták rendezésére. Peking azonban nem hajlandó megnyitni piacait a külföldi áruk előtt, „ami ellentétes a WTO alapelveivel" – jelentette a kongresszusnak 2018 elején az Egyesült Államok kereskedelmi főképviselője, Robert Lighthizer. Visszatekintve, szögezte le, úgy tűnik, hogy „az Egyesült Államok hibát követett el, amikor támogatta Kína belépését a Kereskedelmi Világszervezetbe olyan feltételekkel, amelyek nem biztosítják kellő hatékonysággal az ország nyílt, piacorientált kereskedelmi rendszerre való áttérését".[204]

Az aggodalmakat csak erősíti, hogy Kína (és más országok) hatalmas arányokban lopják a szellemi tulajdont, s ezzel egy szavahihető jelentés szerint 225–600 milliárd dollárnyi kárt okoznak az Egyesült Államok gazdaságának.[205] Egy másik tanulmány szerint a kínai kibertámadások „azt a célt szolgálják, hogy nagy mennyiségű információ és szellemi tulajdon eltulajdonításával fokozzák Kína gazdasági versenyképességét, és segítsék erőfeszítéseit a világpiaci elsőbbség elérésére a fejlett technológiák területén".[206]

Ma már az egyik legfontosabb – ha nem az elsődleges – kihívás, hogy az Egyesült Államok hogyan reagáljon Kína felemelkedésére. Ezt világosan megfogalmazta James Mattis, az Egyesült Államok akkori nemzetvédelmi minisztere a Naval War College-ban 2018 nyarán tartott előadásában: Kína, fejtette ki a végzős hallgatóknak, „hosszú távú terveket dédelget a világ fennálló rendjének átrajzolására". Ez a próbálkozás, mondta, a múlthoz való visszatérésen alapul. „Modelljük a jelek szerint a Ming-dinasztia, habár még annál is energikusabban követelik, hogy más nemzetek hódoljanak Peking előtt, álljanak be a sorba, és támogassák az Övezet és Út kezdeményezést, miközben ebben a változatos világban számtalan övezet és út létezik, [...] és megpróbálják a nemzetközi színtéren is megvalósítani a maguk tekintélyelvű rendszerét."

Ezzel háromféleképpen lehet szembeszállni, folytatta Mattis. „Még halálosabb elrettentő erőt lehet kiépíteni katonai szövetségeink szorosabbra fűzésével és újak létesítésével, illetve a nagyobb teljesítmény, a felelősségre vonhatóság és a jobb költséghatékonyság érdekében meg kell reformálni és modernizálni kell a Nemzetvédelmi Minisztériumot." A múlt értékes tanulsága, hogy „azok a nemzetek maradnak fenn, amelyeknek

vannak szövetségeseik". Mattis nem magyarázta meg, hogy ez a világszerte komoly erőfeszítéssel szövetségeseket kereső Kínára miért nem vonatkozik. Arra sem tért ki, hogy egyáltalán miért is akar okulni a történelemből, hiszen előadását azzal kezdte, hogy Donald Trumpot idézve kijelentette: „A múltnak nem kell feltétlenül meghatároznia a jövőt."[207]

* * *

A Kína-kérdés eluralta a stratégiai gondolkodást Washingtonban. „Azt hiszem, az elkövetkező ötven-száz évben Kína jelenti majd a legnagyobb veszélyt az Egyesült Államok nemzetbiztonságára – jelentette ki 2019 júliusában Mike Milley tábornok az amerikai vezérkari főnökök egyesített bizottságának vezetőjévé való kinevezése előtti meghallgatáson. – Úgy vélem, hogy ha 2119-ben egy történész visszatekint majd erre az évszázadra és könyvet ír róla, annak a könyvnek a központi motívuma az Egyesült Államok és Kína viszonya lesz."[208]

Egyesek szinte már apokaliptikus fogalmakban gondolkodnak. „Kína nagyobb fenyegetést jelent, mint annak idején a Szovjetunió", állította Scott Perry kongresszusi képviselő, egy másik, Frank Gaffney pedig kijelentette, hogy Kína „nyíltan az Egyesült Államok megsemmisítésére tör".[209] Kínának „mélyebbre nyúló történelmi és stratégiai múltja van, mint amennyit sikerült megértenünk". – mondta 2019 áprilisában Kiron Skinner, a külügyminisztérium politikai tervezési igazgatója, és mintha csak mutatni akarná, mennyire korlátozottan látják át az összefüggéseket és a távlatokat, illetve hogy milyen bizonytalanok valójában a washingtoni stratégák a gyorsan változó világhoz való viszonyukat illetően, hozzátette: „Most először van

dolgunk olyan versenytárs nagyhatalommal, ahol nem fehérek élnek" – megfeledkezve a Japánnal való szembenállásról a második világháború idején, és arról, ahogyan Észak-Amerikát az őslakosok elüldözésével és kiirtásával gyarmatosították.[210]

Vagyis: sok felelős beosztású amerikai véli úgy, hogy ami előttünk áll, nem egyszerűen csak versengés, hanem civilizációk összecsapása, aminek a kimenetele csakis győzelem vagy vereség lehet. Nehéz túlbecsülni ennek a szemléletnek a veszélyességét.

* * *

Az Egyesült Államok és Kína fokozódó rivalizálása és annak a világ biztonságára gyakorolt hatása éles fényben rajzolódott ki az amerikai fegyveres erők egyik legmagasabb rangú tisztje, ifjabb Kenneth F. McKenzie tábornok, vezérkari igazgató válaszából, amikor arról kérdezték, hogy mi a véleménye a Dél-kínai-tengeren épülő mesterséges szigetekről. „Csak annyit mondhatok, hogy az Egyesült Államoknak nagy gyakorlata van a nyugat-csendes-óceáni térség apró szigeteinek felszámolásában." Ez, folytatta, „mindössze egyszerű történelmi tény".[211]

McKenzie tábornok figyelmeztetésnek szánta a szavait, amelyek jól jelzik, mennyire komolyan gondolkodnak a Kínával való viszony kérdéséről az Egyesült Államok hadseregének legfelső köreiben – ami aligha meglepő annak ismeretében, hogy amerikai katonai szakértők értékelése szerint „a kínai erők gyors ütemben terjesztették ki bombázóik működési területét", és immár „képesek támadni az Egyesült Államok és szövetségeseinek katonai támaszpontjait a Csendes-óceán nyugati térségében, Guamot is beleértve".[212] Ezzel áll összefüggésben,

hogy McKenzie tábornok nyers magabiztossága egyáltalán nem érződött Philip D. Davidson tengernagy, az Egyesült Államok Csendes-óceáni Parancsnokságának (PACOM) parancsnokává való kinevezése előtti meghallgatásán, 2018 áprilisában elhangzott szavaiban. Davidson tengernagy írásban tájékoztatta a szenátus fegyveres szolgálatokért felelős bizottságát a világ gyors változásához való alkalmazkodás nehézségeiről, és őszintén megfogalmazta nézeteit arról, hogy miként állnak a dolgok nemcsak a várható jövőben, hanem a jelenben is.

A tengernagy kendőzetlenül feltárta Kína katonai képességeit és az Egyesült Államok mozgásterének korlátait. Kína jelenleg katonai támaszpontok sorát építi ki a Dél-kínai-tengeren és távolabb. „Ha ezeken berendezkedik, képes lesz dél felé több ezer kilométernyire, mélyen Óceánia területére kiterjeszteni befolyását", ennélfogva „könnyedén felülkerekedik a Dél-kínai-tengerre ugyancsak igényt tartó más országok katonai erőin". Következtetése határozott és egyértelmű volt. „Röviden: Kína minden lehetséges forgatókönyv szerint képes megtartani ellenőrzését a Dél-kínai-tenger fölött, kivéve az Egyesült Államokkal folytatott háborút. De semmi sem szavatolja – tette hozzá –, hogy az Egyesült Államok győztesen kerülhet ki egy Kínával vívott jövőbeni konfliktusból."[213]

A helyzet annak ellenére áll így, hogy Washington hatalmas összegeket fektetett a tengeri hadviselési technikák fejlesztésébe, és olyan hajókat épített, mint a USS *Zumwalt*, amelyről az Egyesült Államok Haditengerészetének egyik legmagasabb rangú tisztje, Harry B. Harris tengernagy azt mondta, hogy Batman is ezt a hajót választaná. A 4,4 milliárd dolláros költséggel épült *Zumwalt* radarkeresztmetszete mindössze akkora, mint egy nála tizenkétszer kisebb halászhajóé.[214] Kína mindenesetre kifejezte amiatti aggodalmát, hogy egy ilyen típusú hadihajót esetleg a Koreai-félszigethez, vagyis Kína közelébe irányítanak.[215] A nyugtalanság – legalábbis egyelőre – alaptalan, már csak azért is, mert a *Zumwalt* számos technikai gyermekbetegségben szenved; a Panama-csatornán való áthaladás közben például egyszerűen meghibásodott.[216] A *Zumwalt* osztályú hajók idővel „soha nem látott pusztító erejű hadihajókká" válhatnak, de a jelek szerint nem a közeljövőben. Fegyverrendszereik a legfrissebb jelentések szerint vagy nem elég megbízhatóan, vagy egyáltalán nem működnek, rakétameghajtású, önálló navigációra is képes lövedékeik pedig négyszer drágábbak a tervezettnél, áruk eléri a darabonkénti 915 ezer dollárt.[217]

Az effajta hírek nemigen csillapítják a kedélyeket az Egyesült Államokban, ahol egyre inkább tartanak attól, hogy a mérleg nyelve lassan elbillen Kína felé, és ez hozzájárul az irányvonal megváltozásához – elsősorban a haditengerészet területén. 2017-ben Kína meghívást kapott, hogy csatlakozzon a kétévenként megtartott Rim of the Pacific (RIMPAC) hadgyakorlathoz, a világ legnagyobb arányú műveletéhez, amelyben 2016-ban 45 hadihajó, 5 tengeralattjáró, több mint 200 repülőgép és helikopter és összesen 25 ezer katona vett részt.[218] Néhány héttel a gyakorlat kezdete előtt James Mattis bejelentette: „Első válaszként arra, hogy Peking folytatja a Dél-kínai-tenger militarizálását, [az Egyesült Államok] visszavonja a Népi Felszabadító Hadsereg meghívását a RIMPAC hadgyakorlatra."[219] Két évvel később, 2020-ban már fel sem merült Kína részvétele a következő gyakorlaton.

Kínával szemben, mondta Mark Esper (Mattis egyik utódja a védelmi minisztérium élén), az Egyesült Államoknak ki kell építenie a saját katonai támaszpontjait „az egész indopacifikus térségben [...] nagyszámú elsődleges bázissal, illetve másodla-

gos és harmadlagos műveleti területekkel".[220] Az amerikai politikusok egyes megjegyzései azonban sokak számára alig tűnnek többnek üres hetvenkedésnél. „Azért vagyok itt – jelentette ki Mike Pompeo, amikor 2019 nyarán látogatást tett a Mikronéziai Szövetségi Államokban –, hogy megerősítsem: az Egyesült Államok megvédi az önök függetlenségét, a biztonságukat és a szabad, békés élethez való jogukat." Nemigen csinált titkot érkezése valódi céljából sem: megakadályozni, „hogy Kína átrajzolja a csendes-óceáni térség térképét".[221] Vagyis: a militarizáció, a befektetések és a politikai támogatás, amíg amerikaiak csinálják, teljességgel rendjén való.

A Kínával minden lehetséges területen való versengés az amerikai külpolitika legfőbb hajtóereje. A 49. washingtoni Amerika-konferencia résztvevőinek, akik feltehetően az Egyesült Államok és Közép-, illetve Dél-Amerika kapcsolatainak lehetőségeiről és kihívásairól szerettek volna hallani, Kimberly Breier, a nyugati félgömb ügyeivel megbízott külügyminiszter-helyettes hosszúra nyúlt ismertetést tartott a Kína jelentette veszélyekről: a torz piaci gyakorlatról, Peking WTO-tagságának problémáiról, a szellemi tulajdonhoz való viszonyulásáról, a kínai állami vállalatok szerepéről, illetve a személyes adatok védelmével, a szólásszabadsággal és az emberi jogokkal összefüggő hiányosságokról.[222]

Egyesek szerint talán indokolt Washington Pekinggel szembeni rögeszmés ellenségessége, az azonban mindenképpen feltűnő, hogy valóban rögeszmével állunk szemben. Kettéosztott világban élünk. David Petraeus tábornok szerint „ez korunk legmeghatározóbb vonása".[223]

* * *

Nem könnyű megjósolni, hogy ez a heves geopolitikai versengés akut válságba fordul-e, vagy elcsitul. Meglepő azonban, hogy az Egyesült Államok Kína felemelkedése miatti aggodalmának mennyire eltérő látásmódról tanúskodó tükörképe figyelhető meg a világ túloldalán. „A nyugati civilizáció a kétpólusú antagonizmus filozófiai-teológiai hagyományaira épül" – írta a neves teoretikus, Csiang Si-kung a „Hszi Csin-ping alatti új politikai ortodoxia hiteles alapvetésének" tartott esszéjében.[224]

A Nyugat, így Csiang Si-kung, „évszázadokon át irigységgel szemlélte a kínai kultúrát". Az ópiumháborúk óta azonban „Kína osztályrésze a nyomorúság és a megaláztatás lett. [...] A modern korban oly sokat szenvedett kínai nép most hatalmas ugrást hajtott végre." A közelmúlt történelmét három nagy vezető, Mao Ce-tung, Teng Hsziao-ping és Hszi Csin-ping nevével jelzett részre osztva Kína felegyenesedéséről, meggazdagodásáról és megerősödéséről beszél.

Ami Hszi Csin-ping alatt Kínában és Kínával, odahaza és a nemzetközi színtéren történik, az mind természetes és logikus következménye azoknak a mélyáramlatoknak és hosszú távú folyamatoknak, amelyeket Csiang egészen 1921-ig, a Kínai Kommunista Párt megalapításáig vezet vissza. „A kínai nemzet nagy fellendülése – összegzi – nem egyszerű gazdasági és politikai felemelkedés, hanem a politikai műveltség újjáéledése is, [...] ami elvezet a kínai civilizáció nagy feltámadásához." A következtetés világos: „A kínai civilizáció terjed, s a világnak egyre nagyobb és nagyobb részét éri el."[225] Ennél nagyobb ívű és merészebb látomás a jövőről aligha képzelhető el. Az új selyemutak nemcsak Kína gazdaság- és külpolitikájának, de világszemléletének és a jövőre való felkészülésének is a részét képezik.

Utak a vetélkedés felé

A nosztalgiának erős és részegítő hatása lehet. Rózsaszínű szemüvegen át visszapillantva hamis múltakat láthatunk, amikből csak a jó dolgokat mazsolázzuk ki, figyelmen kívül hagyva mindazt, ami rossz és földhözragadt. Amikor hajdani aranykorokba merengünk vissza, és felfénylenek előttünk jobbnak hitt idők szívmelengető emlékei, könnyen megeshet, hogy félrevezető, csalfa és téves képzetek áldozatai vagyunk. A mai világ valójában csaknem minden tekintetben jobb, mint a korábbiak.

Egy ma megszülető gyermek a statisztikák szerint nemcsak tovább fog élni, mint a szülei, de magasabb kort ér meg, mint bármelyik felmenője. A ma megszülető gyermekek közül sokkal többen tanulnak meg írni-olvasni, mint az emberiség történelmének bármely más korszakában – nemcsak számszerűen, hanem a teljes népességhez viszonyítva az arányukat tekintve is. A tiszta, egészséges ivóvízhez, az egészségügyi ellátáshoz, az elfogadható árú és színvonalú utazáshoz, az energiához és a hírközlési rendszerekhez való hozzáférés lehetősége jó, és folyamatosan javul. A jövőtől számos örvendetes fejlemény és változás várható.

Mindez persze nem könnyíti meg a változások elfogadását. Gyakran nehéz bizakodónak maradni, ha az ember történetesen rossz helyen és rossz időben találja magát. Ez a helyzet

ma az Egyesült Államokban, ahol Kína felemelkedése nyomán nemcsak az ország jövőjével kapcsolatos alapvető kérdések fogalmazódnak meg, de olyan fellegek is tornyosulnak, amelyek sötét árnyéka érthetővé tesz egyfajta visszavágyakozást a 20. századi aranykorba. A hatalmas vállalatok – szállodák, biotechnológiai cégek és maga a General Electric Appliance Business, amelyet valaha az egyik legikonikusabb amerikai nagyvállalat, a GE koronaékszereként tartottak számon – egymás után kerülnek idegen kézre, s ezt valóban nem lehet könnyű megemészteni.[1]

Tekintélyes, régi vállalatok dúsgazdag külföldiek tulajdonába kerülése valódi megrázkódtatást jelent a gazdasági rendszer számára, nem utolsósorban azért, mert senki sem számított arra, hogy a vásárlók a világnak olyan részeiből érkeznek, amelyeket korábban alig ismertek, és amivel nem is igen törődtek. Nemcsak az Egyesült Államokban áll így a dolog, hanem Európában is, ahol – a Volvótól a londoni taxikon és a Warner Musicon át a Strabag építőipari óriáscégig – a legtekintélyesebb vállalatok és márkák kerültek a selyemutak mentén fekvő országokból érkező külföldiek tulajdonába. Ennek az új és gyakran furcsa helyzetnek tökéletes példája, hogy felvásárolták a római Pantheon, a sienai dóm, a londoni Marble Arch és a Washingtonban, a Capitolium előtt álló Peace Monument márványát adó carrarai bányák részvényeinek többségét is. A főrészvényes a bin Laden-család, ami egyúttal azt is jelenti, hogy a márvány, amit a New York-i Freedom Tower építésénél használtak, a korábban ugyanezen a helyen állt ikertornyok elpusztítását kitervelő férfi családjának a tulajdona.[2]

Az ilyen típusú felvásárlások komoly nemzeti önvizsgálatot váltottak ki, és sokan követelték a kormányzattól, hogy akadá-

lyozza meg az eladásokat. Jellegzetes példa az Egyesült Államok egyik legrégebbi kereskedelmi lapjában, a befolyásos *Industry Week*ben megjelent *Should We Allow the Chinese to Buy Any Company They Want?* (Hagynunk kell, hogy a kínaiak tetszésük szerint vásárolják fel a vállalatainkat?) című cikk, amely e szavakkal kezdődik: „Mi, amerikaiak a hosszú távú következményeket naivan figyelmen kívül hagyva megengedjük, hogy külföldi társaságok vásárolják fel az országunk vagyonát alkotó vállalatokat, földet és természeti erőforrásokat. Vagyonteremtő képességünket árusítjuk ki azzal, hogy külföldi vállalatok számára lehetővé tesszük amerikai vállalatok felvásárlását."[3]

Egyesek még ennél is messzebbre mennek. „Az amerikaiak közül sokan nem értik, hogy mi történik Kínában, és nem tudják, hogy milyen fejlettségi szintre jutottak a csúcstechnológiával foglalkozó, ottani vállalatok" – jelentette ki Mark Warner szenátor a szenátus hírszerzési bizottságában. Éppen elég nagy baj, hogy a kínai hi-tech cégek globális szinten versenyképesek lettek, Warner szerint azonban az a leginkább megbocsáthatatlan, hogy amerikai vállalatok „bármire képesek voltak annak érdekében, hogy bejussanak a kínai piacokra"; valójában, állította, „prostituálták magukat".[4] Mint később kiderült, ezek között a vállalatok között volt a Facebook is, amelynek legalább négy jelentősebb kínai elektronikai vállalattal volt adatcsere-kapcsolata, s ezek mindegyike közvetlenül kötődik a pekingi kormányhoz.[5]

A Képviselőház kétpárti Energiaügyi és Kereskedelmi Bizottságának igen kemény hangvételű nyilatkozata szerint az a tény, hogy minderre nem derült fény a magas szintű washingtoni meghallgatásokon, sokat elmond arról, mire képesek a vállalatok annak érdekében, hogy megragadják és kiaknázzák

a kínálkozó lehetőségeket.[6] A nyilatkozat azelőtt került nyilvánosságra, hogy kiderült volna: a Facebook felhasználói adatokat osztott meg négy kínai vállalattal (Huawei, Lenovo, Oppo, TCL), amelyeket az Egyesült Államok hírszerzése nemzetbiztonsági szempontból kockázatosnak minősített.[7]

A gátlástalan profitéhség újabb jele volt, amikor a Google elhatározta egy új keresőmotor kifejlesztését annak érdekében, hogy blokkolja az emberi jogokkal, vallással és más érzékeny témákkal kapcsolatos weboldalakat, illetve kereséseket; a Dragonfly kódnévvel ellátott motor megfelelt volna a kínai hatóságok elvárásainak, és hatalmas piacot jelenthetett volna a Google számára. Talán nem meglepő, hogy a döntés komoly lelkiismereti válságot okozott a vállalatnál, amelynek magatartási kódexében is rögzített jelmondata így szól: *Don't be evil* – Ne légy gonosz.[8] A jelmondat 2018 nyarán történt elvetése nemcsak az idők változásának jele, hanem mutatja azt is, hogy a vállalat immár nyíltan minden más szempont fölébe helyezi a részvényesek érdekeit.[9]

Attól tartva, hogy a megvalósítást késleltető belső ellenállásba is ütközhet, a Google a legszigorúbb titoktartás mellett kezdett dolgozni a kereső kifejlesztésén.[10] A tervezet 2018-ban a nyilvánosság tudomására került. Indulatos bírálatok születtek, a Google alkalmazottai sztrájkkal fenyegetőztek arra az esetre, ha a vállalat nem hagy fel a fejlesztéssel.[11] Mike Pence, az Egyesült Államok alelnöke egyértelműen fogalmazta meg álláspontját: „A Google haladéktalanul véget kell vessen a Dragonfly alkalmazás fejlesztésének, mert az erősítené a kommunista párt által gyakorolt cenzúrát és súlyosan sértené a kínai fogyasztók magánszféráját."[12] A projektet ezután mindenesetre leállították.

Kína változatos formákban történő démonizálása fontos szerepet játszott az előző elnökválasztási kampányban is. A kínaiak „el akarják vágni a torkotokat, miszlikbe akarnak titeket aprítani" – jelentette ki egy interjú során Donald Trump.[13] A kínaiak „gazdasági háborút folytatnak ellenünk" – állította egy beszédében Staten Islanden 2016 áprilisában. „Darabokra tépnek bennünket. Elképzelhetetlenül gyalázatosan viselkednek velünk szemben" – mondta még, és a következő megállapítással zárta szavait: „Az egész világtörténelemben nincs olyan hatalmas, bárki vagy bármely ország által elkövetett lopás, mint amit Kína követett el ellenünk."[14]

Ezekkel a mondatokkal még fokozta hat hónappal korábban megfogalmazott állítását, amely szerint „az Egyesült Államokból [Kínába] kivitt pénz a legnagyobb lopás országunk történetében".[15] Az effajta állítások lelkes fogadtatásra találtak Trump eltökélt választóinál, hiszen ahogy Branko Milanović közgazdász megállapította, a globális vagyon újraelosztásának „nagy haszonélvezői az ázsiai szegények, és a középosztály, legnagyobb vesztesei pedig a gazdag országok alsó középosztályai".[16] A világ gazdasági és jóléti súlypontjának eltolódására adott magyarázat – és a dolog orvoslására tett ígéretek – feltétlenül szavazatokat generálnak.

Ismerve Trump retorikáját (és kormánya kulcsfiguráit, például Peter Navarrót, akinek nézeteit jól tükrözi könyveinek címe: *Death by China* és *The Coming China Wars*), mindössze az okozhat meglepetést, hogy milyen sokáig tartott, amíg kitört a beígért gazdasági háború, és kivetették a kilátásba helyezett vámokat a kínai termékekre, köztük az acélra és az alumíniumra. A késlekedésre részben az észak-koreai rakéta- és atomfegyverprogram miatti nyugtalanság, részben pedig az ad magyarázatot, hogy nem akarták Pekinget felbőszíteni, miközben arra törekedtek, hogy újból a tárgyalóasztalhoz ültessék Kim Dzsongunt.

Részben ez is magyarázza Trump elnök ragaszkodását ahhoz, hogy ne történjen nyílt utalás Kínára abban a beszédében, amelyikben bejelentette a szellemi tulajdonjogok megsértésének egy éven át tartó vizsgálatát – noha tanácsadói nem hagytak kétséget afelől, hogy a vizsgálatok első számú célpontja éppen Kína. „Szükségünk lesz a segítségükre Észak-Koreához" – mondta nekik.[17] Trump elnök végül is csak jó egy évvel a beiktatása után rótt ki több mint ezer árucikkre összesen 50–60 milliárd dollárnyi behozatalt érintő vámterheket. Ez a lépés „csak az első a sok közül" – jelentette ki. Kínát már „sok-sok évvel ezelőtt" célba kellett volna vennünk. Mellesleg, tette hozzá, „talán ez volt az egyik oka annak, hogy megválasztottak. Valószínűleg a legfőbb oka."[18]

Az elnök pár nappal később újabb vámokat jelentett be,[19] habár befolyásos külkereskedők figyelmeztették, hogy ennek következtében az Egyesült Államokban is emelkedni fognak a fogyasztói árak. Ezek a vámok – állították olyan nagyvállalatok elnökei és igazgatói, mint a Costco, a Gap vagy az IKEA – ahelyett, hogy segítenék az amerikai családokat, sokkal inkább sújtani fogják őket azzal, hogy hatásukra drágulni fognak olyan alapvető fontosságú termékek, mint a ruházat, a lábbelik, illetve az elektronikai és háztartási cikkek.[20] Igazán sajnáljuk, mondta erre Peter Navarro kereskedelemügyi főtanácsadó, „de ez egy történelmi jelentőségű esemény; Trump elnök tapsot érdemel bátorságáért és jövőbe látásáért".[21]

Egyes kommentátorok azt hitték, hogy mindez valójában tárgyalási technika, amelynek nem a világkereskedelmi egyez-

mények bedöntése volt a célja, hanem az Egyesült Államok kedvezőbb helyzetbe juttatása. „Az Egyesült Államok Kína ellen irányuló kereskedelmi intézkedéseit – mondta Richard Turnill, a világ legnagyobb vagyonkezelője, a BlackRock stratégiai vezetője – sokkal inkább a tárgyalások nyitólépéseinek tekintjük, mintsem egy kereskedelmi háború kezdetének."[22] Az elnök végül is nyíltan elmélkedett arról, hogy Washington újra csatlakozhatna a 2016-ban aláírt Transz-csendes-óceáni Partnerség Megállapodáshoz, amely megkönnyítette az áruforgalmat Ausztrália, Brunei, Kanada, Chile, Japán, Malajzia, Mexikó, Új-Zéland, Peru, Szingapúr, Vietnám és az Egyesült Államok között.[23] (Az egyezmény azért nem lépett hatályba, mert megválasztása után Trump felmondta.)

A hazárdjátéknak és a kockázatos nyitólépéseknek azonban következményeik is vannak, különösen, ha harsány kürtszó kíséri őket. A vámtarifák második hullámának bejelentését követő napokban Peter Navarro kijelentette, hogy Kína „az elutasítás nagy falával válaszolt Mr. Trump Amerika védelmében hozott jogos intézkedéseire".[24] Ez persze nem volt teljesen igaz, minthogy a kínai kormány a legkevésbé sem elutasítással vagy hallgatással, hanem azzal válaszolt, hogy haladéktalanul kibocsátott egy megtorló vámtarifacsomagot az amerikai áruk-ra, amelyek jó részét éppen azokban az államokban gyártották vagy termelték, amelyek jóvoltából Trump megnyerte a 2016-os elnökválasztást, és amelyek élén történetesen a Republikánus Párt vezető politikusai álltak.[25]

A Pekingi Egyetem közgazdaságtan-professzora, Vang Jung szerint a lépés célja az volt, hogy csapást mérjenek az Egyesült Államok agrárszektorára, amelynek komoly befolyása van a szenátusban. „Kína terve az – jelentette ki –, hogy a feladatot

az Egyesült Államok belpolitikai rendszere végezze el." Más szavakkal: Peking nemcsak beszállt Washington játszmájába, de gyengeségként használta ki annak erősségeit is.[26]

A 2018 szeptemberében érvénybe lépett súlyos, több mint 200 milliárd dollárt kitevő vámtarifák elkerülhetetlen hatása, hogy érzékenyen érintik „az amerikai vállalkozásokat, a vásárlókat, és általában az Egyesült Államok gazdaságát" – írta a Walmart, az ország legnagyobb áruházlánca az Egyesült Államok külkereskedelmi képviselőjének, és arra figyelmeztette, hogy az árak emelkedni fognak.[27] A kínai árucikkekre azért vetették ki a magas vámtarifát, mert az amerikai döntéshozók meggyőződése volt, hogy a kereskedelmi deficit ártalmas.

A Trump-adminisztráció ellensúlyozni igyekezett azt a tényt, hogy az Egyesült Államok az exportot 375 milliárd dollárnyival meghaladó értékű árucikket importált Kínából, és megpróbálta rákényszeríteni Kínát, hogy engedje be az amerikai vállalatokat és üzleti vállalkozásokat. Ám Gary Cohn, az elnök legfőbb gazdasági tanácsadója a Fehér Házban többször is kifejtette, hogy a külkereskedelmi deficit lényegtelen, sőt akár még kedvező fejleménynek is tekinthető, mivel hozzásegíti az amerikai fogyasztókat ahhoz, hogy a lehető legalacsonyabb áron vásárolják meg a kívánt termékeket.

Habár majdnem minden közgazdász osztja ezt a vélekedést, Peter Navarro nem értett egyet vele. Cohn, a Goldman Sachs egykori elnöke tényekkel és érvekkel próbálta bizonyítani, hogy a magas vámok nem olcsóbbá, hanem drágábbá teszik az árucikkeket, és kártékonyak lehetnek. „Ha kicsit befognátok végre – mondta állítólag az elnöknek és Navarrónak –, talán tanulhatnátok valamit."[28] Ők azonban nem mutatkoztak fogékonynak a tanácsaira, ragaszkodtak ahhoz a politikai irányvonal-

hoz, amelyik szerint Kína kezelésének legcélravezetőbb módja, ha nyomás alá helyezik a gazdaságát, tekintet nélkül arra, hogy ennek milyen hatása van az amerikai fogyasztókra, adófizetőkre és szavazókra.

* * *

Trumpnak az volt a tárgyalási módszere, hogy látszólagos kiszámíthatatlanságát a maga előnyére fordította. Miközben kereskedelmi háborút kezdeményezett, Twitter-üzenetekben tette közhírré, hogy „rendkívül hálás" Hszi Csin-ping elnöknek, és bizonyos abban, hogy „jelentős előrehaladást" fognak elérni, ha a tárgyalók mindkét oldalon mindent elkövetnek, hogy előremozdítsák a dolgokat.[29]

A megbeszélések „jó hangulatúak, tárgyilagosak és építő jellegűek voltak" – közölte Kína miniszterelnök-helyettese, Liu Ho, amikor 2018 májusában napvilágot látott a felek közös nyilatkozata; ez tartalmazta azt a megállapodást is, amely szerint Kína „jelentősen fokozza olyan amerikai termékek és szolgáltatások vásárlását, [...] amelyek találkoznak a kínai nép növekvő igényeivel, és szolgálják a kínai gazdaság magas színvonalú fejlesztését".[30] Ez a megoldás lehetővé tette, hogy mindkét fél arcvesztés nélkül álljon fel a tárgyalóasztaltól, és kijelenthesse: sikerült jó megoldást találniuk. A kereskedelmi háború azonban ettől függetlenül folytatódott.

Egyesek úgy tartják, hogy bármilyen vámtarifa bevezetése inkább jelzésértékű, tényleges hatása csekély. „A növekedésre gyakorolt hatás a GDP összefüggésében értékelve nem jelentős" – jelentette ki Christine Lagarde, az IMF vezérigazgatója. Aggodalomra csak „a bizalom megrendülése és a bizonytalanság

érzésének erősödése" ad okot.[31] A Trump-korszakban mindvégig komoly gondot jelentett az amerikai adminisztráción belül érzékelt instabilitás, valamint az általános benyomás, hogy az elnök a *The Washington Post* megfogalmazása szerint „a hirtelen ötletek tornádója alapján cselekszik". A Fehér Házat négy éven át káosz jellemezte. Egy névtelen bennfentes szerint „olyan az egész, mintha a reggeli ébredés után mindenki azzal kezdene foglalkozni, ami éppen előtte van, ahelyett, hogy tervszerűen és összehangoltan cselekednének".[32]

„Ez itt kész őrültekháza" – mondta állítólag John Kelly, Trump elnök kabinetfőnöke a Fehér Házban uralkodó munkakörülményekről, majd hozzátette: „Fogalmam sincs, miért is vagyunk itt egyáltalán." Hasonlóan vélekedtek az adminisztráció más tagjai is. „Trump egy kibaszott idióta" – jelentette ki az akkori külügyminiszter, Rex Tillerson egy Pentagonban lezajlott megbeszélés után, amelyen az elnök közölte, hogy közel tízszeresére, 4000-ről 32 ezerre szeretné növelni az atomfegyverek számát.[33] „Őszintén szólva kedvelem Mattis tábornokot" – mondta Trump a Fox Newsnak adott interjúban alig két hónappal azelőtt, hogy Mattis lemondott védelmi miniszteri tisztségéről. A NATO-ról szólva (Mattis a szervezet átalakításakor a szövetséges erők európai főparancsnoka volt) hozzátette: „Azt hiszem, többet tudok róla, mint ő."[34]

A rossz döntések megszületését egyes bennfentesek szerint úgy lehetett megakadályozni, hogy eltávolították az elnök asztaláról a kérdéses papírokat, mielőtt még látta volna őket, ekképpen véve elejét az elhibázott, sőt veszedelmes következményeknek. Az a tény, hogy Trump rendszeresen rátámadt a saját kinevezettjeire és szidalmazta, olykor kirúgta őket – Jeff Sessions igazságügyminisztert például szellemileg visszamaradottnak

minősítette, Wilbur Ross kereskedelmi miniszternek pedig azt mondta: „Nem bízom önben… ön már nem a régi" –, kitűnően érzékelteti, hogy az Egyesült Államok kormányában milyen nehézségekkel kellett szembenézniük a politika formálóinak.[35]

Ugyanez volt tapasztalható a Kínával folytatott kereskedelmi tárgyalásokon, amikor az amerikai delegáció vezetői képtelenek voltak dűlőre jutni egymással; nyilvános jeleneteik erős megütközést keltettek, és kétségeket támasztottak azok hozzáértése felől, akik az Egyesült Államok érdekeit voltak hivatva képviselni. A *The New York Times* szerint valamikor a tárgyalások felénél a pénzügyminiszter, Steve Mnuchin és a kereskedelmi főtanácsadó, Peter Navarro „útszéli hangnemben ordítoztak egymással", s ezt aligha tekinthették biztató jelnek, akik azt remélték, hogy a folyamat végén valamilyen konstruktív döntés születhet.[36]

A Kínára gyakorolt nyomás mindazonáltal – legalábbis a felszínen – nem volt teljesen eredménytelen. Gyakran idézték Trump elnöknek azt a kijelentését, hogy a vámtarifák bevezetését a kínaiakra mért csapásnak tekinti, és azt akarja, hogy még többet szenvedjenek, mert úgy véli, minél tovább kell viselniük a többletköltségeket, Amerikának annál szélesebb mozgástere lesz.[37]

Ez magyarázhatja Hszi Csin-ping elnöknek a 2018 novemberében Sanghajban rendezett China International Import Expo egyik rendezvényén tett kijelentését: azon fáradozik, hogy elhárítsa a beruházások előtt álló akadályokat, és a Kereskedelmi Világszervezet minden szükséges reformját támogatja. Csakhogy többen rámutattak: a kínai elnök már korábban is több ízben tett hasonló nyilatkozatot, a valódi reformok azonban rendre elmaradtak.[38]

Ennél ígéretesebb volt ugyanebben a hónapban, néhány nappal később Trump és Hszi Csin-ping találkozója a G20-országok Buenos Aires-i csúcstalálkozóján, egy munkavacsora keretében. „Nagyszerű és eredményes, rengeteg lehetőséget feltáró találkozó volt" – nyilatkozta később Trump. Megállapodás született arról, hogy az Egyesült Államok – legalábbis egyelőre – nem emeli 10-ről 25%-ra a kínai árucikkekre kivetett vámtarifát, Kína pedig viszonzásul kötelezettséget vállal arra, hogy „egyelőre meg nem határozott, de igen jelentős mennyiségű ipari és mezőgazdasági terméket, energiahordozót, illetve egyéb árucikkeket vásárol az Egyesült Államoktól".[39]

„A találkozón megszületett igen fontos megállapodás – jelentette ki a kínai külügyminiszter – nemcsak véget vet a kereskedelmi feszültségek fokozódásának, de új távlatokat is nyit egy mindkét fél számára előnyös együttműködés előtt." Az elért eredmények, tette hozzá, „javára válnak a két országnak és a két népnek, ezenfelül a világgazdaság tartós növekedését is elősegítik."[40]

A bejelentést sokfelé annak jeleként üdvözölték, hogy enyhül a két szuperhatalom közötti feszültség, és a közeljövőben megszülethet egy hosszú távú megállapodás.[41] „A Kínához fűződő kapcsolatok NAGY ugrást tettek előre" – írta hazatérve a Twitteren Trump azt sugallva, hogy a világon ismét minden a legnagyobb rendben van.[42]

Mondanunk sem kell: mindkét oldal politikai tőkét kovácsolt az úttörő jelentőségűnek látszó bejelentésekből. A Buenos Aires-i találkozót Kínában úgy harangozták be, mint a világ békéje és biztonsága szempontjából előremutató eseményt és egy kölcsönösen előnyös megegyezés megszületésének előjátékát. A Hszinhua kínai hírügynökség közleménye szerint a fej-

lemény nemcsak az Egyesült Államok és Kína, hanem az egész világ számára kedvező.[43]

Ezt követte Trump 2019 tavaszán (a Twitteren) tett bejelentése arról, hogy elhalasztotta a nem egészen egy héttel későbbre tervezett vámtarifa-emelést és -kiterjesztést annak eredményeképpen, hogy „jelentős haladást sikerült elérni a Kínával folytatott kereskedelmi tárgyalásokon". A hír hatására Kínában és az Egyesült Államokban is megugrottak a részvényárak, bár nem látszott, pontosan miként is festene a megállapodás, mert bőven maradtak még tisztázásra váró kérdések az olyan területeken, mint „a szellemi tulajdon védelme, a technológiák átvétele, a mezőgazdaság, a szolgáltatások, az árfolyamok" – és még jó néhány.[44]

Aligha meglepő, hogy a felszínesen derűlátó ígéretek tartalmatlannak bizonyultak. Ahelyett, hogy megszületett volna egy átfogó érvényű megegyezés, még hevesebbé vált a kereskedelmi háború, miután Trump 2019 augusztusában 25-ről 30%-ra emelte 250 milliárd dollár értékű kínai áru vámtarifáját, és új vámokat is bejelentett további 300 milliárd dollár értékű kínai termékekre.[45] A döntés legfontosabb oka a 2020-as elnökválasztás volt: Trumpnak pályán kell tartania az amerikai gazdaságot, és bizonyítania kell keményvonalas politikájának sikerességét. A kereskedelmi háború végül 2020 tavaszáig tartott, és mindkét fél számára előnyösnek mondott kompromisszummal ért véget: ami egyben azt is jelenti, hogy az Egyesült Államok és Kína viszonyának alapvető újraszabása nélkül.

A konfliktus a JP Morgan számításai szerint minden amerikai családnak évi 600 dollárnyi veszteséget okozott. Ez jól mutatja, hogy a mindenkori elnök Kína-politikája milyen hatással van az amerikai választókra és a belpolitikai helyzetre, illetve

hogy milyen eszközei vannak Kínának Amerikával szemben: a versenytárs nagyhatalom magatartása jelentősen befolyásolja a gazdaság állapotát és ezáltal az elnökválasztást is.[46]

A kereskedelmi háborúhoz hasonló összetűzések a kínai gazdaság növekedését is valamelyest lassítják, ez az átmeneti kellemetlenség azonban hosszabb távon komoly előnyökkel kecsegtet. Ahogy Kiron Skinner, a külügyminisztérium politikai tervezési igazgatója fogalmazott: „A kereskedelem hosszú távon nem az egyetlen, és még csak nem is a legnagyobb gondunk Kínával kapcsolatban."[47] Ezzel nehéz nem egyetérteni.

* * *

Az Egyesült Államokat nem csak Kína gazdasági fejlődése és a Dél-kínai-tengeren való terjeszkedése nyugtalanítja; ezt jelzi többek között, hogy Washington 2018 nyarán érvénytelenítette a repülőgép-fejlesztésben, robotikában és a fejlett technológiákat alkalmazó iparágakban dolgozó kínai állampolgárok hosszú lejáratú vízumát, részeként annak az intézkedéscsomagnak, amellyel korlátozni igyekezett az érzékeny katonai technológiákhoz való hozzáférésüket. Indulatos vitákra került sor az Ovális Irodában arról, hogy megtagadják-e a vízumot minden, az Egyesült Államokban tanuló kínai diáktól. Az erre vonatkozó javaslatot csak azután vetették el, hogy felismerték, milyen kedvezőtlen gazdasági hatása lenne egy ilyen lépésnek az ország összes egyetemére.[48] A vízumok visszavonásától való félelem, illetve az a tény, hogy Kína tanulmányaik más országokban való folytatására biztatta, illetve kényszerítette állampolgárait, elég volt ahhoz, hogy egyes egyetemek biztosításokat kössenek a kínai diákok létszámának hirtelen csökkenése okozta bevé-

telkiesés esetére.[49] Trump a maga részéről egyértelműen fogalmazott: „A hozzánk érkező diákok csaknem kivétel nélkül kémek" – mondta.[50]

Kína felemelkedése nem pusztán azt jelenti, hogy felborul a kereskedelmi egyensúly, változtatni kell az ország Kereskedelmi Világszervezethez való csatlakozásának feltételein vagy az amerikai vállalkozások hozzáférést nyerhetnek a kínai piacokhoz – Kína valójában az Egyesült Államok létét fenyegeti. „Kína elemi kihívást jelent az amerikai stratégia számára" – jelentette ki Henry Kissinger, majd azon töprengett, mennyire lehet eredményesen szembeszállni ezzel a kihívással. Gyanította, hogy nem túlságosan. „Ebben nem vagyunk jók, mert nem ismerjük a történelmüket és a kultúrájukat."[51]

A *National Security Strategy of the United States of America* című, 2017 decemberében kiadott dokumentum még kendőzetlenebbül tükrözi az amerikai politika alakítóinak vélekedését Kínáról és a világban bekövetkező változásokról. Kína „Amerika biztonságának és jólétének lerombolására törekszik, [...] olyan világot kíván létrehozni, amely szemben áll az Egyesült Államok értékeivel és érdekeivel". Ezt bármi áron meg kell akadályozni – így a dokumentum –, és nem csak az Egyesült Államok érdekében. „Amerika befolyása és értékei – szögezi le magabiztosan –, az ország erejével alátámasztva, szabadabbá, biztonságosabbá és gazdagabbá tették a világot."[52]

Egy hasonló, *Summary of the 2018 National Defense Strategy of the United States of America* címet viselő dokumentum ugyancsak világosan fogalmaz, amikor Kínáról esik szó. Peking katonai modernizációs programot folytat, amivel az a célja, hogy „a közeljövőben regionális vezető szerepre tegyen szert az indopacifikus térségben". Ennek jelentősége eltörpül a nyilvánvaló távolabbi cél mellett, „hogy idővel kimozdítsa az Egyesült Államokat vezető globális hatalmi pozíciójából".[53]

Egy szenátusi meghallgatáson Dan Coats, az Egyesült Államok akkori nemzeti hírszerzési igazgatója a kínaiakról és feltételezett világhatalmi törekvéseikről beszélt. „Nagyon okosan csinálják. Nagyon hatékonyan csinálják. Messze a saját térségükön túlra vetik a tekintetüket." Christopher Wray, az FBI igazgatója felvázolta az összefüggéseket. A kínai fenyegetés, jelentette ki, „nemcsak a kormányzat, hanem az egész társadalom ellen irányul".[54] Egyikük sem firtatta, hogy az Egyesült Államok nagyon okosan csinálja-e a dolgokat, ha pedig nem, miért nem. És egyikük sem fogalmazott meg javaslatokat arra, hogy miként kellene viszonyulni Kínához, vagy építő módon kezelni a Pekinggel való kapcsolatot.

Egyes Kelet-Ázsia-szakértők nyomatékosan figyelmeztetnek, hogy Kína ellenséges ábrázolása rendkívül kártékony, nem utolsósorban azért, mert meg sem próbálja megérteni az országot és motivációit. Nyilvánvaló, hogy Kína távolról sem afféle felforgató erő, amely a liberális nemzetközi rend aláaknázására törekszik (mint annak idején a Szovjetunió); egyértelműen az intézményes kereteken (ENSZ, G20 stb.) belül tevékenykedik, még ha gyakran vonakodva, és olykor ellentmondásosan is.[55]

Valójában – és meglepő módon – egyre inkább éppen az Egyesült Államokról tartják úgy, hogy a maga mindenkori céljainak megfelelően torzítja, vagy egyenesen megszegi a szabályokat. Trump elnök 2018 augusztusában azzal fenyegetőzött, hogy kilép a Kereskedelmi Világszervezetből, és „a valaha is megkötött legrosszabb kereskedelmi egyezménynek" minősítette a szervezet létrehozásáról szóló megállapodást.[56] Ez két hónappal azután történt, hogy az Egyesült Államok kilépett az

ENSZ Emberi Jogi Tanácsából. A tanács „a politikai elfogultság pöcegödre – jelentette ki Nikki Haley, Washington akkori ENSZ-nagykövete –, képmutató és öncélú testület". „Tevékenysége az emberi jogok megcsúfolása" – tette hozzá.[57] Ahelyett, hogy belülről igyekezett volna megreformálni, Washington úgy döntött, hogy kilép egy, ha nem is hibátlan, de nemzetközi elismertségnek örvendő szervezetből, s ezt lármásan és sértően tette meg.

A lépés beleillett egy átfogó viselkedésmintába: az Egyesült Államok egyoldalúan cselekszik, amivel muníciót szolgáltat a versenytársai számára. Miután Trump elnök kilépett az Iránnal kötött atomalkuból, Szergej Lavrov orosz külügyminiszter megjegyezte: „Sajnálatos, hogy Washington ismét egy korábban megkötött nemzetközi egyezmény felrúgására törekszik" – ilyen lépés volt Jeruzsálem elismerése is Izrael fővárosaként, „valamint egy sor más megállapodás".[58]

A színpadias gesztusok (például amikor Trump egyik legközelibb tanácsadója, miközben egy lehetséges iráni rendszerváltásról tárgyaltak, nyilvánosan széttépett és leköpött egy iratcsomót, amelyről azt állította, hogy az iráni atomalku szövegének egy példánya) elnyerhetik egyes választói rétegek tetszését, de közben ártanak Amerika nemzetközi megbecsülésének, különösen, ha egy következetesen megvalósított magatartásminta szerves elemei.[59]

A Trump-adminisztráció feláldozhatónak tekintette az egyezményeket, szövetségeket és partnerkapcsolatokat, nemigen törődve azzal, hogy korábban mennyire voltak fontosak és értékesek, és mennyire lehetnek hasznosak a jövőben. A hidegháború lezárulása óta, mondta Mike Pompeo 2018 végén Brüsszelben, a nemzetközi rend „cserben hagyott minket, és

cserben hagyta önöket is". „Meg kell reformálni vagy fel kell számolni" az olyan intézményeket, mint az ENSZ, a Nemzetközi Valutaalap, a Világbank vagy a Kereskedelmi Világszervezet.[60] Az ilyen nézetek az Egyesült Államokon belül is erősen vitatottak. „Minden tőlünk telhetőt meg kell tennünk – írta két héttel később James Mattis – egy olyan nemzetközi rend megteremtése érdekében, amely előmozdítja biztonságunkat, jólétünket és mindazt, amit értéknek tekintünk. Szövetségeseink kitartása erősít bennünket ebbéli erőfeszítéseinkben." Minthogy a Trump-adminisztráció nagyon is hajlamos volt régi barátságok és szövetségek feláldozására, Mattisnek nem volt más választása, mint hogy lemondjon hivataláról.[61]

Világszerte egyre hangosabb kórus kárhoztatja Amerika megbízhatatlanságát. Irán külügyminisztere, Mohamed Dzsavád Zarif kijelentette, hogy az Egyesült Államok felelős a Szíriában, Irakban és Afganisztánban kialakult bizonytalan helyzetért. Irán ezzel szemben, tette hozzá, mindig is a stabilitásra törekedett, és fellépett a zűrzavar ellen, ami csakis romboláshoz és a szélsőséges mozgalmak terjedéséhez vezet.[62] „Mind nagyobb veszélyt jelent az Egyesült Államok abbeli törekvése, hogy ráerőltesse más országokra a saját politikai elképzeléseit" – állította Irán elnöke, Hasszán Rohani. Az egyoldalú lépések, vélekedett, „nemcsak ellentétesek a nemzetközi normákkal és előírásokkal, de káros hatással vannak a törvényes nemzetközi kereskedelemre is".[63]

Hasonlóan fogalmazott Vlagyimir Putyin is az Egyesült Államok döntéseinek destabilizáló hatásairól; az iráni atomalku felmondása és az egyoldalúan bevezetett, európai cégeket is sújtó szankciók kapcsán arról beszélt, hogy Washington „lerombolja a világban fennálló rendet" – bár állítása kissé mu-

latságosnak tűnik annak fényében, hogy Oroszország katonai beavatkozást hajtott végre Ukrajnában, illetve kísérletet tett arra, hogy befolyásolja a választásokat az Egyesült Államokban, Nagy-Britanniában és másutt. Nem meglepő, hogy Putyin az Egyesült Államokat vádolja az instabilitás fokozásával ahelyett, hogy elismerné a saját felelősségét, Macron francia köztársasági elnök reakcióján viszont megütközhetünk. „Egyetértek önnel. Teljes mértékben egyetértek önnel, illetve minden gazdasági és pénzügyi megállapításával" – mondta 2018 májusában egy szentpétervári konferencián.[64]

Más tekintélyes hangok is az Egyesült Államok politikájának ártalmas hatásaira figyelmeztetnek. A Kína ellen megkezdett kereskedelmi háborúval kapcsolatban Christine Lagarde kijelentette: „A multilaterális kereskedelmi rendszer az elmúlt nemzedék életében átformálta a világunkat. A szabályozásokat és a közös felelősség rendszerét azonban ma a széthullás veszélye fenyegeti, az pedig megbocsáthatatlan, közös politikai kudarc lenne." A vámtarifák, tette hozzá, „nemcsak magasabb árakhoz és a választási lehetőségek szűküléséhez vezetnek, de megakadályozzák azt is, hogy a kereskedelem továbbra is meghatározó szerepet játsszon a termelékenység növelésében és az új technológiák terjedésében".[65]

A régóta NATO-tag Törökországot Trump elnök és Pence alelnök megfenyegette, amiért bebörtönözték az észak-karolinai Andrew Brunson presbiteriánus lelkészt azzal a váddal, hogy 2016-ban részt vett az Erdoğan elnök elmozdítását célzó államcsínykísérletben. Ha haladéktalanul nem bocsátják szabadon Brunsont, mondta Trump, „az Egyesült Államok súlyos büntetőintézkedéseket léptet életbe Törökországgal szemben", egy későbbi Twitter-üzenetben pedig hozzátette: „Ez az administráció terroristákkal szemben nem tanúsít »stratégiai türelmet«" – az utalás Erdoğan elnök kormányára vonatkozott.[66]

„Bocsássák szabadon Brunson tiszteletest MOST – követelte Pence –, vagy nézzenek szembe a következményekkel."[67] Elsőként a török igazságügyi miniszter, Abdulhamit Gül és a belügyminiszter, Süleyman Soylu ellen vezettek be szankciókat, a török líra árfolyama pedig néhány nap alatt rekordmélységbe zuhant azután, hogy Washington felülvizsgálta Törökország hozzáférését az Egyesült Államok piacaihoz.[68]

A Trump elnök szerint „már régóta komoly gondot jelentő" Törökországgal szemben hozott amerikai intézkedéseknek jóval szélesebb körökben gyűrűző hatásuk volt; több Kaukázus-térségbeli ország valutája veszített az értékéből, és erős nyomás nehezedett a gazdaságukra.[69] A válság nyomán feltámadt nyugtalanság elérte Indiát is (ahol a rúpia dollárhoz viszonyított értéke korábban sosem látott mélységbe zuhant), és hatással volt a világ minden országának valutájára.[70] Brunson tiszteletest 2018 októberében a törökök végül szabadon engedték, és egy évvel később Trump és Erdoğan viszonya már olyan barátságossá vált, hogy az Egyesült Államok kiszolgáltatta legmegbízhatóbb közel-keleti szövetségeseit, a kurdokat a török hadsereg támadásának: Amerika viselkedésében csak a kiszámíthatatlanság állandó.

Az ehhez hasonló esetek magyarázzák, hogy sokan kétségeket táplálnak a szabályokon alapuló világrend felől, és részben a valóságot elfedő függönyt látnak benne, ami csak eltakarja, hogy az erős úgyis elveszi magának, amit akar, részben pedig módszeresen kialakított, képmutató gyakorlatot, amely egyfelől keményen elítéli egyesek viselkedését, másokét pedig jutalmazza. Egy kínai szóvivő, amikor az Egyesült Államok magatartá-

sáról alkotott véleményét kérdezték, így fogalmazott: „Ugyan ki hiszi el, hogy a szabályokat hozó olyan szabályokat alkot, amelyek nem őt szolgálják, hanem másokat?"[71]

A változást talán legnyilvánvalóbban az mutatja, ahogy az Egyesült Államokra tekintenek a szövetségesei. „Mintha széthullana az egész liberális világrend" – jegyezte meg Wolfgang Ischinger, a 2019 elején megrendezett müncheni biztonságpolitikai konferencia elnöke. A folyamatok bizonytalansága nem volt újdonság, azt azonban senki sem láthatta előre, mondta, „hogy mindenekelőtt éppen az Egyesült Államok elnöke kérdőjelezi meg a fennálló nemzetközi világrendet". Egy korszak végén élünk, jelentette ki.[72] Hasonló vélekedésének adott hangot az Európa Tanács elnöke, Donald Tusk. „Engem – mondta – leginkább az aggaszt, hogy a törvényeken alapuló nemzetközi rendet nem a szokásos tényezők veszélyeztetik, hanem éppen annak fő megalkotója és védelmezője, az Egyesült Államok. Kitartóan próbálkoznunk kell Trump elnök meggyőzésével arról, hogy ezt a rendet aláaknázni teljességgel értelmetlen dolog."[73]

Tusk valójában tévedett. Amerikai szemszögből nagyon is van értelme a szabályokon alapuló nemzetközi rend lebontásának. Kétség sem fér hozzá, hogy az Egyesült Államoknak jogában áll újbóli megfontolás tárgyává tenni az egyenlőtlennek vagy magára nézve kifejezetten hátrányosnak ítélt nemzetközi egyezményeket, szövetségeket és kereskedelmi megállapodásokat, illetve kilátásba helyezni módosításukat. Németország (valamint több más ország) például nemcsak nem fordítja védelmi célokra GDP-jének a 2014-es NATO-csúcstalálkozón megszabott hányadát, de egyre távolabb is esik a kívánatos 2%-tól, s ez felveti a kérdést: miért az Egyesült Államoknak kell viselnie egy olyan szervezet fenntartási költségeinek nagy részét,

amelyre komoly nyomás nehezedik Észak-Afrika, a Közel-Kelet, Oroszország, Ukrajna és más térségek felől?[74] Az a tény hogy Washington nem óhajtja mások helyett viselni a közös terheket, nemhogy nem érthetetlen, inkább nagyon is logikus annak fényében, hogy más NATO-tagországok védelmi kiadásai aránytalanul alacsonyak.[75]

Az a törekvés, hogy az Egyesült Államok kedvezőbb megállapodásokra jusson Kínával vagy a szintén magasabb vámok bevezetésével megfenyegetett Európai Unióval, egyáltalán nem irracionális, a feleket aszimmetrikusan terhelő feltételek korrigálása teljességgel észszerű és kívánatos. A nehézséget az okozza, hogy egyszerre igen nagyszámú megállapodást érint a dolog; a helyzet azt a benyomást kelti, hogy az Egyesült Államok hátat fordítva egy konszenzuson alapuló világrendnek erővel kívánja elérni a céljait.

Dennis Shea, Washington nagykövete a Kereskedelmi Világszervezetnél fájlalta, hogy a WTO „nincs kellőképpen felkészülve a Kína által jelentett elemi nehézségek kezelésére". Csakhogy az Egyesült Államok a szervezet megreformálása helyett egyszerűen felborította az asztalt az új bírák kinevezésének megtagadásával, így a testület 2019 decemberében olyan helyzetbe került, hogy már nem volt képes megoldani a vitás kérdéseket. Ennek eredményeképpen, jelentette ki Shea európai uniós kollégája, Marc Vanheukelen, „a multilaterális kereskedelmi rendszer mély válságot él át, aminek epicentrumában az Egyesült Államok áll".[76]

Trump másoknak is hadat üzent. „Szeretjük az Európai Unió országait – mondta az elnök egy észak-dakotai nagygyűlésen –, de az Európai Unió azért jött létre, hogy kihasználja az Egyesült Államokat. És tudják, ezt nem engedhetjük meg."[77]

A Fox News érdeklődésére, hogy a kínai árukra kivetett vámok kérdésében együttműködne-e az európai szövetségesekkel, kitérően válaszolt: „Szeretem azokat az országokat. Németországot, meg a többit. Skóciát, tudja... De ők nagyon csúnyán bánnak velünk." Ebben nincs semmi személyes, tette hozzá. „A szüleim az Európai Unióban születtek" – mondta, holott az apja New Yorkban született, az anyja pedig Nagy-Britanniában, negyvenöt évvel azelőtt, hogy az Európai Unió elődjét, az Európai Gazdasági Közösséget megalapították. „Az Európai Unió talán ugyanolyan rossz, mint Kína – jelentette ki –, csak kisebb. Ugye? Rettenetes, amit művelnek velünk."[78]

A célpontok és ellenfelek állandó keresése nemigen szült barátokat, és még kevésbé segített abban, hogy megmaradjanak azok, akikkel az Egyesült Államok oly eredményesen működött együtt évszázadokon át. „Ne mondja, hogy soha nem adok maguknak semmit" – mondta Trump Angela Merkelnek Kanadában, a G7-országok 2018 júniusában tartott találkozóján (ahová egyébként késve érkezett és ahonnan korábban is távozott), és dühében odahajított elé az asztalra két sütit.[79] Merkel már jóval határozottabb volt, amikor 2018 júniusában ismét találkozott Trumppal egy NATO-csúcsértekezleten. „Németország Oroszország foglya" – jelentette ki az elnök letaglózó nyitóbeszédében, aminek hallatán még a tanácsadói is láthatóan kellemetlenül érezték magukat, habár a sajtótitkár később azt állította, hogy nem Trump megjegyzése miatt, hanem csalódottságukban fintorogtak, „mert kiadós reggelire számítottak, de csak sajtot és palacsintát szolgáltak fel nekik". Németország tisztában van azzal, hogy mit jelent Moszkva fogságában lenni, emlékeztette a kancellár az elnököt. „Személyesen is megtapasztaltam" – mondta Trumpnak,

utalva arra, hogy maga is az egykori szovjet csatlósállamban, Kelet-Németországban született és nőtt fel.[80]

Merkel zavara és megütközése csak nőtt, amikor 2019 tavaszán kiszivárgott az Egyesült Államok Kereskedelmi Minisztériumának egy jelentése, amely azt állította, hogy az autók és autóalkatrészek behozatala nemzetbiztonsági kockázatot jelent, és felhatalmazta Trump elnököt, hogy sok milliárd dolláros büntetővámokat rójon ki olyan autógyártók termékeire, mint a Mercedes, a BMW és a Volkswagen.[81]

Az ehhez hasonlóan agresszív és egyoldalú, protekcionista lépések értetlenséget és nehezteléstváltottak ki az európai országok külügy- és kereskedelmi minisztériumaiban, és megriasztották a lakosságot is. Egy 2019-ben megjelent tanulmány szerint a japán közvélemény többé-kevésbé egyformán súlyosnak értékelte az Egyesült Államok és a Kína jelentette fenyegetést. Mindeközben Németországban, ahol világpolitikai kérdésekben a megkérdezettek háromnegyede bízott meg Macron elnök Franciaországában, csak 10%-uk viseltetett bizalommal Trump ösztönei és tettei iránt. Magáért beszél, hogy háromszor ennyien fordultak bizalommal Vlagyimir Putyin felé.[82] Korábban egyetlen amerikai elnöknek sem volt ennyire rossz a megítélése Európában. Az Egyesült Államok megítélése mind Japánban, mind Európában jelentősen javult Joe Biden megválasztása óta, de ez egyelőre inkább a megelőlegezett bizalom jele az új elnök felé.

Trump viselkedését számos amerikai kommentátor – köztük több bennfentes is – felelőtlennek tartotta. „Az elnök elsősorban és mindenekelőtt a saját érdekeit tartja szem előtt, és szembehelyezkedik a kormány véleményével" – állította egy neve elhallgatását kérő amerikai diplomata, miután Trump tíz

napon át „szart a szövetségeseire, és Putyin seggét csókolgatta" – lendületes kifejezéseivel arra utalt, hogy az elnök 2018 nyarán, figyelmen kívül hagyva az Egyesült Államok hírszerző szolgálatainak értesüléseit, azt állította, hogy Oroszország nem próbált meg beleavatkozni az amerikai elnökválasztás kimenetelébe, és már-már jóváhagyta azt a rettenetes javaslatot, amely engedélyezte volna, hogy orosz tisztviselők interjúkat készítsenek amerikai állampolgárokkal, köztük az Egyesült Államok volt moszkvai nagykövetével, akit a Kreml illegális tevékenységekkel vádolt.[83] Noha Trump később visszavonta a hozzájárulását, Susan Rice volt nemzetbiztonsági tanácsadó kijelentette: a Fehér Ház „nem az amerikai nép, hanem egy ellenséges idegen hatalom érdekeit szolgálja".[84]

Az elnökváltás óta a légkör sokkal nyugodtabb, de emlékezetes marad, hogy Trump Justin Trudeau-t, az Egyesült Államok egyik legközelibb szövetségese és szomszédja, Kanada nyájas miniszterelnökét „rendkívül tisztességtelen és gyenge" embernek minősítette, miután Trudeau a G7-országok 2018-as találkozójának egyik sajtóértekezletén sérelmezte, hogy az amerikai elnök a Kanada érdekeivel ellentétes vámtarifák bevezetését az Egyesült Államok nemzetbiztonságával hozta összefüggésbe.[85] Trumpnál egyébként sokkal nyersebben beszélt Trudeau-ról a Fehér Ház Nemzeti Kereskedelmi Tanácsának igazgatója, Peter Navarro, aki a Fox Newsnak kijelentette: „A pokolban külön helyük van azoknak a külföldi vezetőknek, akik rosszhiszeműen viszonyulnak Donald J. Trump elnökhöz, és megpróbálják hátba döfni őt."[86]

Trump a szövetségesek goromba leszólása mellett másokra is olyan minősítéseket használt, amelyek nemcsak durvák voltak, de súlyosan ártottak az Egyesült Államok tekintélyének is,

amit az ország a toleranciájával és azzal vívott ki, hogy természetes módon nyújtott lehetőséget az embereknek álmaik beteljesítésére. „Miért akarjuk, hogy mindenféle népség idejöjjön azokból a pöcegödör országokból?" – kérdezte 2018 elején a szenátoroktól az Ovális Irodában Haitira, El Salvadorra és Afrika egyes részeire utalva.[87] Elnöksége alatt 25 millió dollárral csökkentette az elsősorban, de nem kizárólag a palesztinoknak intenzív csecsemőgondozást, gyermekdialízist, valamint szív- és szemsebészeti ellátást nyújtó Kelet-jeruzsálemi Kórházhálózat (EJHN) támogatását. Egy korábbi, a palesztinoknak juttatott segélyeket felügyelő amerikai tisztségviselő „különösen bosszúálló jellegűeknek" minősítette ezeket a lépéseket, és arra figyelmeztetett, hogy a támogatás megvonása nyomán több kórház működése is ellehetetlenülhet.[88]

Nem lehet elfelejteni azt sem, hogy 2017 nyarán az Egyesült Államok elnöke nem határolódott el a Virginia állambeli Charlottesville-ben felvonulóktól, akik *A zsidók a sátán gyermekei* feliratú transzparenseket vittek, horogkeresztet emeltek a magasba, míg mások a konföderációs lobogót, a fehér felsőbbrendűség szimbólumait meg a keresztes hadjáratokra utaló jelképeket viseltek.[89] Trump ahelyett, hogy elítélte volna őket, kijelentette: „Abban a csoportosulásban sokan vettek részt, nemcsak neonácik és fehér nacionalisták... A sajtó teljességgel méltánytalanul kezelte őket." És akárhogy is, tette hozzá, „sok remek fickó volt mindkét oldalon".[90] A helyzetet tovább rontotta, hogy az elnök néhány hónappal később a Britain First nevű szélsőjobboldali csoport uszító videóit osztotta meg.[91]

Mindenki hajlamos nyugtalankodni amiatt, hogy mit gondolnak az emberek. Csak hát a mai napilapokba holnap már csak sült krumplit csomagolnak – idővel annak rendje és mód-

ja szerint minden feledésbe megy. Trump máris a történelem része, és az a kérdés is feltehető: mennyire kell az elnöknek törődnie azzal, hogy a Nemzetközi Valutaalap, az ENSZ egyes hivatalai, az Európai Unió néhány tisztségviselője vagy kanadai politikusok megbántva érzik magukat, és siránkoznak miatta egy kicsit?

Egyesek ennél is messzebbre mennek. Egy (névtelen) magas beosztású nemzetbiztonsági tisztségviselő szerint a káosz valójában még hasznos is volt. „A tartós destabilizáció előnyt jelent Amerika számára" – mondta a *The Atlantic* főszerkesztőjének, Jeffrey Goldbergnek. Ha mindenkit állandó bizonytalanságban tartanak, az szükségszerűen az Egyesült Államoknak kedvez. Másként fogalmazva: az egyes országokkal való barátság megőrzése nem olyan fontos, mint az, hogy sikerült nyélbe ütni dolgokat.[92]

Egy másik fehér házi tisztségviselő, aki közvetlen kapcsolatban állt az elnökkel és jól ismerte a gondolkodásmódját, még kendőzetlenebbül tett eleget a kérésnek, hogy foglalná össze a Trump-doktrína lényegét: „A Trump-doktrína az, hogy »Mi vagyunk Amerika, köcsögök«. Ez a Trump-doktrína."[93] Még ha e doktrína névadójának távoznia is kellett a Fehér Házból, a mentalitás egyáltalán nem tűnt el az amerikai politikából, és számítani kell rá, hogy a következő évtizedekben is befolyásolni fogja az Egyesült Államok viselkedését.

* * *

E doktrína sokkal inkább hangzik szlogennek, mintsem valódi tervnek, de azt is sugallja, hogy a diadalittas gesztusok és a nyers hang hosszú távon gyümölcsözőnek bizonyulhat. Ez

azonban feltételezi a következetes gondolkodást és hozzáállást – ami Donald Trumpból hiányzott. Mindennél többet mond, hogy a Stratégiai Parancsnokság elnöke az akkori védelmi minisztertől, James Mattistől utasítást kapott, hogy ne csak azokról az eseményekről tájékoztassa személyesen Mattist, amelyek miatt nukleáris riadókészültség elrendelését lehetne javasolni, de „egy csésze kávét sem vehet a kezébe anélkül, hogy őt értesítené". Az a tény, hogy kizárólag az Egyesült Államok elnöke jogosult mérlegelni és elrendelni az atomfegyverek bevetését, bőségesen elegendő volt ahhoz, hogy sokaknak a hideg futkosson a hátán.[94]

Az ellenőrzött kiszámíthatatlanságnak lehettek volna előnyei, de az ötletszerű, ellenőrizetlen döntések rendkívül magas kockázatot jelentettek, és valójában nem sok eredményt hoztak. Trump „létfontosságú kérdésekben a következményekkel mit sem törődve, tájékozódás és mérlegelés nélkül hoz döntéseket – jelentette ki egy, a neve elhallgatását kérő, magas rangú hírszerzési tisztségviselő. – Még az a szerencse, hogy soha nem kellett valódi nemzetbiztonsági válsághelyzettel szembesülnie. De egyszer úgyis lesz ilyen helyzet – tette hozzá sötéten –, és akkor baszhatjuk."[95] Jóslata végül nem vált valóra, de sokat elárul arról az aggodalomról, amit a nemzetbiztonság ügyeiről felelősen gondolkodó szakértők ezekben az években érezhettek.

A Trump örökségének is tekinthető leegyszerűsítő nagyszájúskodás – „Mi vagyunk Amerika, köcsögök" – elfedi a számtalan kölcsönös kapcsolat alkotta világgazdasági rendszer rendkívüli bonyolultságát. Az Apple bevételének 20%-a például Kínából, Hongkongból és Tajvanról származik, vagyis a megemelt vámok vagy az Egyesült Államok gazdaságpolitikája

által okozott kényszerű lassulás súlyosan érinti a vállalat eredményét, a részvényeseket és az alkalmazottakat.[96] A világ egyik legnagyobb alumínium-előállító vállalata, a pittsburghi székhelyű Alcoa 2018 nyarán arról tájékoztatta a piacokat, hogy a tarifák bevezetése következtében havi 14 millió dollár veszteséget kell elszenvednie – a közlés nyomán csaknem 15%-ot zuhantak a részvényei.[97]

Eric Zheng, a sanghaji Amerikai Kereskedelmi Kamara elnöke szerint az amerikai vállalatok örömmel fogadták, hogy Trump elnök törekedett a Pekinggel való kereskedelmi kapcsolatok új alapokra helyezésére, „a régóta fennálló kiegyensúlyozatlanságok felszámolására és a feltételek kiegyenlítésére". A nehézség abban áll, vélte Zheng, hogy a kormány által követett módszer a vámtarifák megemelésével „inkább árt azoknak a vállalatoknak, amelyeket segítenie kellene".[98]

A világ legnagyobb vállalatai és az ígéretes, feltörekvő vállalkozások egyformán terjeszkedni szeretnének, vagy már terjeszkednek is Kínában. A kereskedelmi háborúk erősen próbára teszik üzleti modelljeiket, befolyásolják részvényeik értékét, és nyomást gyakorolnak azokra, akik beléjük fektették a pénzüket. A történelmi mélypontra zuhant kamatok a társasági adó jelentős csökkentésével párosulva 2018 első felében valamelyest elkendőzték a veszélyeket, de aztán a súlyos visszaesés dollármilliárdokkal csökkentette a vállalatok értékét, és a nagy pénzügyi válság óta a legrosszabb évet eredményezte a tőzsdéken.[99] A hatást azonnal megérezte a General Motors és a Fiat Chrysler; részvényeik értéke 8, illetve 16%-ot zuhant egyetlen nap alatt, miután lefelé módosították üzleti előrejelzéseiket a fémek árának megnövekedése és a kínai exporttal kapcsolatos várakozások romlása – vagy mindkettő – miatt.[100] A „Mi vagyunk Amerika, köcsögök" sokkal jobban hangzik a washingtoni hatalmi központ folyosóin, mint az észak-amerikai vállalatok tanácskozótermeiben, vagy a megtakarításaik értékvesztését figyelő nyugdíjasok otthonaiban.

A folyamat ártó hatásai megmutatkoztak az Egyesült Államok egyik leghatalmasabb vállalata, a Boeing esetében is. A piackutatások azt jelezték, hogy Kína az elkövetkező húsz évben több mint 7000 repülőgépet fog vásárolni, ami 1,1 billió dollár bevételt jelent.[101] Az amerikai piacok lezárása szükségképpen azt is jelentette, hogy világszerte becsapódtak az ajtók az amerikai vállalatok előtt, és mások számára nyíltak meg a lehetőségek. Ez ahelyett, hogy lassítaná, inkább felgyorsítja az Egyesült Államokon kívüli vállalkozások fejlődését, innovációra és beruházásra serkenti őket, és elősegíti a sikerüket.

Az amerikai vállalatok valójában megtalálták a helyüket Kína kiterjesztett nemzetközi jövőképében: az Övezet és Út kezdeményezés, mondta Rachel Duan, a General Electric első számú vezetője, nagyszerű üzlet a GE számára. Lelkesültsége nem meglepő annak ismeretében, hogy a vállalat csak 2016-ban 2,3 milliárd dollárnyi megrendelést kapott. Az új selyemutak igen jól jövedelmeznek. Duan elismerte: „Minden igyekezetünkkel azon vagyunk", hogy további szerződéseket kössünk az új selyemutak mentén. Hasonlóképpen vélekednek más amerikai vállalatok is, például a Caterpillar vagy a Honeywell.[102] Kína vámokkal és a gazdasági növekedés lassításával való megtámadása inkább nehezíti, semmint megkönnyítené az amerikai nagyvállalatok dolgát a globális piacokért folyó versengésben.

A helyzet az, hogy a „Mi vagyunk Amerika, köcsögök" szemlélet és magatartás sokszor a várakozásokkal ellentétes hatású lehet; ezt bizonyítják az Egyesült Államok által 2018 tava-

szán 5 szervezet és 19 személy ellen hozott szankciók – „mert [a Trump-adminisztráció] szembeszáll a rosszindulatú orosz kibertevékenységgel, így az amerikai elnökválasztásba való beavatkozási kísérletükkel, illetve a létfontosságú infrastruktúra ellen irányuló kibertámadásaikkal és behatolási próbálkozásaikkal".[103] A lépés azzal a következménnyel járt, hogy drágábbak lettek a fémek; az alumíniumgyártás nyersanyaga, a timföld például több mint 80%-kal.[104] Az árak világszerte emelkedtek, természetesen a belföldi piacok által igényelt alumínium 90%-át behozatalból fedező Egyesült Államokban is.[105]

Az Oroszországgal való folyamatos konfrontáció rontja az Egyesült Államok hírszerzésének esélyeit arra, hogy kitapintsa a Kreml szándékait, nem utolsósorban az amerikai választásokba való esetleges beavatkozás tekintetében. Később kiderült: oroszországi informátoroktól részletes jelentések érkeztek arról, hogy csakugyan várhatók a 2016-os amerikai elnökválasztás befolyásolására irányuló próbálkozások. Az informátorok azonban később elnémultak, részben talán a magasabb szintű moszkvai elhárítás közbelépése és a két ország közötti feszültség fokozódása, részben pedig amiatt, hogy Trump elnök nagyon is hajlamos volt figyelmen kívül hagyni, kimagyarázni vagy egyszerűen letagadni Moszkva üzelmeit.[106]

Az Oroszország ellen 2017-ben érvénybe léptetett, majd 2018-ban hozott további szankciók komikus következménye volt az olajárak meredek, tizenkét hónap leforgása alatt 30%-os emelkedése. Ez nemcsak további terheket rótt az amerikai fogyasztókra, de növelte Moszkva szénhidrogén-exportból származó jövedelmét is – az orosz gazdaság bevételeinek fele foszszilis tüzelőanyagok kitermeléséből és kiviteléből származik. Az Irán ellen 2018 tavaszán hozott büntetőintézkedések égi

ajándékként érték az orosz és iráni olajexportőröket; egy magas iráni körökből érkező gúnyos megjegyzés szerint Trump „gyakori és otromba Twitter-bejegyzései" hordónként legalább 10 dollárral emelték meg az olaj árát.[107] Mindez természetesen növeli az árakat a benzinkutaknál, és a világ minden részén, így az Egyesült Államokban is megdrágítja az energiát.[108] Ezt követte az acél árának ugrásszerű emelkedése, a melegen hengerelt lemezé tizenkét hónap alatt csaknem a kétszeresére. A Kereskedelmi Minisztérium vizsgálatot kezdeményezett annak kiderítésére, hogy az amerikai termelők a magas vámokra való hivatkozással a vásárlóik kárára nem a saját hasznukat növelték-e. Amerikát tenni az első helyre nem is olyan könnyű, amilyennek hangzik.[109]

* * *

Ugyanezt a helyzetet látjuk, ha megvizsgáljuk a kínai Övezet és Út kezdeményezésre adott válaszokat. Amikor 2017 októberében a szenátus fegyveres testületekért felelős bizottsága erről a témáról kérdezte, Mattis védelmi miniszter kijelentette: „Egy globalizálódott világban számtalan övezet és út létezik; egyetlen nemzet sem lehet olyan helyzetben, hogy ő határozzon meg egyetlen övezetet meg utat."[110] Talán csakugyan így van. Ám ahogy Kambodzsa miniszterelnöke, Hun Szen fogalmazott, amikor pár hónappal korábban ugyanerről kérdezték: „Más országoknak rengeteg ötletük van, de nem adnak mellé pénzt. Ami meg Kínát illeti, ha támad egy ötlete, a pénzt is melléteszi."[111]

Hasonló vélemények fogalmazódnak meg másutt is, például Pakisztánban, ahol a kereskedelmi miniszter, Khurram Daszt-

gir Khán egy Kínára vonatkozó kérdésre igen egyértelműen válaszolt: „Kína az egyetlen legény a gáton."[112] Vagy ott van Kazahsztán, ahol az ország teljhatalmú első elnöke, Nurszultan Nazarbajev elismerően állította, hogy Kína a Nyugattal szemben nem diktál feltételeket, nem követeli idegen értékek átvételét, és általában is sokkal vonzóbb partner.[113]

Amerikai vezetők is felismerték a helyzetet. „Figyelemmel kísértük más országok tevékenységét – jegyezte meg Rex Tillerson külügyminiszter –, különösen Kínáét, és az általa [a selyemutak menti] országokban alkalmazott finanszírozási mechanizmusokat, amelyek az érintett országok rendkívüli mértékű eladósodását eredményezték." Némiképpen elkésve ismerte fel: „Fontos, hogy alternatív finanszírozási szisztéma és módszerek alkalmazásával szembeszálljunk ezzel a folyamattal."[114] A lassúság ebben a gyorsan változó világban nem egyszerűen csak hátrányt jelent, a kezdeményezőkészség elapadásáról és a megfelelő vezetés hiányáról is tanúskodik.

Erről beszélt Afrika összefüggésében Waldhauser tábornok is. Azok a vezetők, akikkel a földrész különböző országaiban találkozott, „mind óhajtják az Egyesült Államok jelenlétét. Kívánatosnak tartják Amerika vezető szerepét. Nem kell, hogy túl jelentős legyen, és látványosnak sem kell lennie. De maguk mögött akarják tudni a támogatásunkat. Azt akarják, hogy mutassunk utat. Kapcsolatban akarnak lenni velünk. Tényleg ezt akarják."[115]

Nehéz túlbecsülni a kihívást, állította Stephen Townsend tábornok az Egyesült Államok hadseregének afrikai műveleteit irányító AFRICOM élére való kinevezése előtti szenátusi meghallgatásán. „Afrika arculatát a következő évtizedben külső szereplők egyre kézzelfoghatóbb tevékenysége fogja alakítani.

Oroszország és Kína egyre aktívabban használja fel gazdasági és katonai lehetőségeit arra, hogy fokozza jelenlétét és befolyását az egész földrészen" – jelentette ki, hozzátéve, hogy múlhatatlanul szükséges egy olyan politika kialakítása, amely képes felismerni az Egyesült Államok érdekeivel ellentétes folyamatokat, és szembeszállni velük.[116]

A kínai vállalatok és üzletemberek járják a földrészt, köztük van az Alibaba alapítója és volt elnöke, Jack Ma is egy küldöttséggel, amelynek állítólag 16 milliárdos tagja volt, beutazták Kelet-Afrikát, hogy olyan kereskedelmi és ingatlanfejlesztési befektetéseket létesítsenek, mint például a kenyai Nairobi közeli Athi Riverben épülő Friendship City.[117] Mindeközben az Egyesült Államok és Afrika kereskedelmi kapcsolatai a hanyatlás és lazulás jeleit mutatták.[118]

A lemaradás egyben azt is jelenti, hogy az ember folyamatosan kész tényekkel és befejezett helyzetekkel találja szemben magát, amelyeket már nehéz visszafordítani, ha ugyan nem lehetetlen. Minthogy nem sikerült időben megállítani Kína terjeszkedését a Dél-kínai-tengeren, mondta Michael Collins, a CIA Kelet-ázsiai Műveleti Központjának igazgatóhelyettese, az Egyesült Államok „a Kelet Krímjével" néz szembe (utalva arra, hogy Oroszország 2014-ben annektálta a Fekete-tengerbe nyúló Krím félszigetet, és semmilyen eszköz nincs rá, hogy azt elvegyék tőle). Ez a hajó a jelek szerint már végleg elment.[119]

A nehézség abban áll, hogy a „tartós destabilizáció" bizonyos esetekben és bizonyos helyzetekben valóban Amerika előnyére szolgálhat (noha barátokra egészen biztosan nem lehet szert tenni vele), de ennél lényegesebb, hogy más országokat közös platform kialakítására és kölcsönösen előnyös megoldások keresésére serkenthet, megkönnyítve olyan új szövetségek

és csoportosulások kikristályosodását, amelyek később komoly kihívást jelenthetnek, és nehezen kezelhetőeknek bizonyulhatnak.

* * *

Az átalakuló globális erőegyensúly, különösen a felemelkedő Kína láttán az Egyesült Államok úgy döntött, hogy India mellett teszi le a voksát – ez az elköteleződés már Trump elnöksége előtt is megmutatkozott. Elnökjelölti időszakában arról beszélt, hogy Kína veszélyt jelent az amerikai gazdaságra, és egyértelművé tette, hogy Indiára ugyanakkor egészen más szemmel tekint. „Rajongok a hindukért – jelentette ki egyik kampánykörútján. – Rajongok Indiáért. Nagy rajongója vagyok Indiának. Nagy-nagy rajongója." Majd hozzátette: „Ha elnökké választanak, akkor Indiának és a hindu közösségnek lesz egy igaz barátja a Fehér Házban. Ezt garantálom."[120]

Mike Pence alelnök 2017 nyarán nem hagyott kétséget afelől, hogy az amerikai döntéshozók Ázsiában Indiát tekintik szilárd és baráti bástyának. Az Egyesült Államok stratégiájának Afganisztánban és azon túl, fejtegette, „az Indiával, vagyis a világ legnagyobb demokratikus országával, illetve kulcsfontosságú biztonsági és gazdasági partnerrel való erős stratégiai kapcsolatokon kell alapulnia".[121] Mattis védelmi miniszter még nyíltabban fogalmazott: „A jelenlegi állapot – mondta egy szenátusi meghallgatáson – egy stratégiai közeledés; egy nemzedékekre szóló lehetőség a világ két legnagyobb demokráciája számára, hogy együtt munkálkodjanak a régió békéjéhez, jólétéhez és stabilitásához fűződő közös érdekeik mentén." India jelentős szerepet játszik a világban, folytatta, „és ez a szerep a mi

megítélésünk szerint jelenleg messzemenően pozitív. [...] Nyilvánvaló, hogy India és az Egyesült Államok természetes szövetségesek."[122] Joe Biden kormánya jelentős segítséget nyújtott Indiának a koronavírus-járvány elleni küzdelemben, és több magas rangú politikus tett diplomáciai látogatást az országban.

A történelem azonban nem támasztja alá a természetes szövetség napsugaras vízióját. India a hidegháború évtizedeiben az el nem kötelezett országok vezetője volt, és szoros kapcsolatokat ápolt a Szovjetunióval, amely nemcsak elhalmozta fegyverekkel az indiai hadsereg mindhárom fegyvernemét, de ezt rendkívül nagyvonalú hitelfeltételekkel tette, sőt még ahhoz is hozzájárult, hogy MiG vadászgépeket gyártsanak Indiában.[123] Az 1980-as években mindössze négy év leforgása alatt több mint 5,7 milliárd dollár értékben szállított fegyvert Indiának – ez akkoriban szinte elképzelhetetlenül magas összeg volt.[124] Oroszország még ma is messze India legnagyobb fegyverszállítója, a Stockholm International Peace Research Institute szerint 2013 és 2017 között Moszkvától származott az India által vásárolt fegyverek kétharmada.[125] 2017-ben az Essar Oil indiai érdekeltségeiben való részvénytöbbség 12,9 milliárd dollárért való megszerzésével párhuzamosan az indiaiak komoly befektetéseket eszközöltek az oroszországi olajkitermelésbe és -feldolgozókba, illetve elsőként importáltak cseppfolyós földgázt – és ezeken kívül számos más, fontos kapcsolat is létesült a két ország között.[126] Delhi sokkal inkább keresi Moszkva, mint Washington támogatását és barátságát, ráadásul nem évek, hanem nemzedékek óta.

Az Egyesült Államok Delhi megnyerésére tett próbálkozásai magyarázatot adnak arra, ahogy Mattis védelmi miniszter a kongresszus előtt mérlegelte az Övezet és Út kezdeményezés

erősségeit és gyengéit. A tervezet „vitatott területeket érint – fejtegette –, és azt hiszem, hogy ez önmagában is mutatja egy ilyenfajta diktátum ötletének sebezhetőségét".[127] Az Egyesült Államok és India számára tehát észszerű gondolat az együttműködés, hiszen van egy közös vetélytársuk.

Hasonló gondolatok fogalmazódnak meg a washingtoni külügyminisztérium tájékoztatóiban. Noha Kínát nem említik közvetlenül, nem kell rendkívüli éleslátás ahhoz, hogy rájöjjünk: az Egyesült Államok Peking hatalmát és befolyását kívánja ellensúlyozni. „Szándékunkban áll elősegíteni – jelentette ki egy magas beosztású tisztségviselő –, hogy India idővel egyre jelentősebb tényezővé váljon az indopacifikus térségben." Ez a cél közvetlen összefüggésben áll a globális helyzetről alkotott amerikai elképzeléssel. „Az az érdekünk, az Egyesült Államok érdeke és az egész térség érdeke, hogy India egyre inkább meghatározó szerepet játsszon ebben a régióban."[128]

Az Egyesült Államok és India közötti stratégiai kapcsolat természetes és szükségszerű voltának feltételezése hallatszik ki a Haditengerészet Csendes-óeáni Parancsnokságának akkori parancsnoka, Harry B. Harris szavaiból. A tengernagy Újdelhiben, a Raisina Dialogue éves konferenciáján kijelentette: „A Csendes-óceán indoázsiai térségében megszokott és örömmel üdvözölt látvánnyá válnak az együtt járőröző amerikai és indiai hadihajók, amint közös erőfeszítéssel tartják fenn a hajózás szabadságát a világ minden nemzete számára."[129]

Kétségkívül vannak közös érdekek, legalábbis annyira, hogy Delhi minden ajtót szeretne nyitva tartani. Indiai katonai stratégák nagy jelentőséget tulajdonítanak a Tajvannal való együttműködésnek, és éberen figyelik Kína katonai lépéseit. „Függünk Tajvantól, mert ők szemmel tartják a kínaiakat" –

mondta egy magas beosztású tisztségviselő, hozzátéve, hogy indiai katonatisztek rendszeresen töltik „tanulmányi szabadságukat" Tajvanon.[130]

Ám attól még, hogy Washington a tökéletes ázsiai szövetséget látja Delhiben, a legkevésbé sem biztos, hogy az indiai kormány is így vélekedik. India szoros kapcsolatokat ápol az oroszokkal, akik minden lehetséges alkalommal körüludvarolják Modi miniszterelnököt – ennek kedvező hatása megítélhető abból is, hogy 2016-ban Goában számos megállapodást jelentettek be, fegyvereladásoktól egészen az Indiában építendő atomerőművekig. Oroszország „India régi jó barátja" – jelentette ki Modi, majd megjegyezte, hogy egy régi barát jobb, mint két új...[131] Indiában egyesek úgy vélik, hogy Oroszország a jobb partner a felemelkedő Kína ellensúlyozásához. „Az indiai–orosz együttműködésre tág tér kínálkozik – jegyezte meg egy kommentátor –, hogy a kínai dominancia megakadályozása érdekében Eurázsiában biztosítsák az erőegyensúlyt", például az informatika vagy a megújulóenergia-szektor területén.[132]

Az indiai hadsereg vezérkari főnöke nem köntörfalazott, amikor az oroszországi fegyverbeszerzésekről, illetve arról kérdezték, hogy ezzel összefüggésben milyen lépéseket tehet Indiával szemben az Egyesült Államok. „Számoltunk bizonyos szankciókkal – válaszolta –, de India független külpolitikát folytat."[133] Ennek ismeretében érthető, hogy Indiában heves bírálatokat váltottak ki Harris tengernagy megjegyzései; a védelmi miniszter, Manohar Parrikar például kijelentette: „Egyáltalán nem folytak tárgyalások arról, hogy az Egyesült Államokkal közösen teljesítenénk tengeri járőrszolgálatot. Amúgy – folytatta – az indiai haditengerészet soha nem végzett más országgal közös járőrözést."[134]

Azok az országok, amelyekről az Egyesült Államok úgy véli, hogy remek szövetségesek lennének, féltékenyen őrzik függetlenségüket, és jóval önfejűbben viselkedhetnek, mint amire Washingtonban számítanak.

Zavaró tényező még az Egyesült Államok és India némiképp feszült kereskedelmi kapcsolata. Indiát Washington egyfelől eszményi partnernek, másfelől vetélytársnak tekinti; olyannak, akivel foghegyről lehet beszélni. Trump elnök 2018 nyarán kijelentette: ideje, hogy India ne tekintse többé az Egyesült Államokat „malacperselynek, amibe bárki belenyúlhat". Narendra Modit „nagyszerű fickónak" nevezte, ami talán legyezgette a miniszterelnök hiúságát, az indiaiak azonban az efféle beszéd hallatán, és annak tudatában, hogy az Egyesült Államok elnöke „ezer meg ezer indiai árucikk" megvámolásával fenyegetőzött, feltehetően nem tartották rokonszenvesebbnek Trumpot, mint ha semmit sem mondott volna – különösen annak összefüggésében, ahogy Amerikáról, illetve a világ többi országáról beszélt.[135]

Az indiai–amerikai kapcsolatok fonákságait kiválóan mutatja, hogy Rick Perry energiaügyi miniszter 2019 nyarán egy Twitter-bejegyzésben derűlátó véleményt fogalmazott meg a két ország viszonyáról: „Ha India és az Egyesült Államok együtt húzzák a szekeret, a világ és az emberiség jövőbeni lehetőségei határtalanok lehetnek."[136] A derűs gondolat az egymásnak ellentmondó üzenetek klasszikus példájaként mindössze két héttel azután bukkant fel, hogy Trump elnök hatmilliárd dollár értékű indiai árut tiltott ki az amerikai piacokról, és élesen bírálta Delhit, amiért nem enged az Egyesült Államoknak „méltányos és észszerű hozzáférést a piacaihoz".[137]

Attól való félelmében, hogy az amerikai piacok bezárulnak vagy jelentősen megdrágulnak, Delhi igyekszik megőrizni Washington jóindulatát – például felajánlja, hogy repülőgépeket vásárol, és növeli olaj- és gázbehozatalát az Egyesült Államokból. Miután az amerikaiak elutasították azt a kérést, hogy az indiai acél- és alumíniumtermékekre ne vessenek ki büntetővámot, a delhi komány vámot vetett ki a behozott dióra és mandulára. Ez a lépés a legkevésbé sem volt jelképes, minthogy az Egyesült Államok dió- és mandulakivitelének körülbelül a fele Indiába irányul, de pontosan úgy számították ki, hogy határozott válasz legyen, viszont ne támasszon nehezen orvosolható ellentéteket.[138] Az Egyesült Államok gazdasági ereje olyan hatalmas, hogy bármilyen visszavágást csak alapos körültekintéssel szabad megkockáztatni.

Mindazonáltal komoly előnyökkel is jár, ha valamely ország Washington mellett foglal állást – ezt világosan mutatja a Kommunikációs Kompatibilitási és Biztonsági Egyezmény (Communications Compatibility and Security Agreement, COMCASA), amely szorosabb együttműködést szavatol számos védelmi területen, hozzáférést nyújt India számára csúcstechnológiai berendezésekhez, és Japán meg Ausztrália mellett valójában bevonja az országot egy „ázsiai NATO-ba". A szorosabb együttműködésnek mindegyik fél hasznát látja, kivált a Kína okozta gondok területén.[139]

Ám India a rivalizálás ellenére is vonakodik attól, hogy szükségtelenül tovább rontsa a viszonyt hatalmas szomszédjával, és inkább egy konstruktív szemlélet érvényesítésére törekszik. India esetében egyébként nyilvánvaló előnyei is vannak annak, hogy a lehető leggyakorlatiasabb és legkiegyensúlyozottabb viszonyt alakítsa ki Kínával – és amúgy más országokkal is. Hszi Csin-ping elnök és Modi indiai miniszterelnök fontos szolidaritási nyilatkozatot tett a 2018 tavaszán tartott vuhani

csúcstalálkozón, ahol a vendéglátó a szokásos diplomáciai udvariasságokon messze túlmutató szívélyességgel fordult indiai kollégája felé. Szembetűnő volt, hogy Modi nem a nézetkülönbségeket, például a Doklam-fennsík körül folyó határvita vagy a tengeri konfliktusok kérdését igyekezett hangsúlyozni, hanem a két ország messzi múltba nyúló világtörténelmi szerepét ecsetelte. Rengeteg a közös pont, szögezte le, de ez nem meglepő, minthogy „India és Kína az elmúlt kétezer évben ezerhatszáz éven át a globális gazdasági növekedés motorja volt".[140] A találkozón a két vezető a szorosabb együttműködésről is beszélt, lehetséges kezdetként említve az Afganisztánban futó projekteket.[141]

A vuhani csúcstalálkozó után is folytatódott az együttműködés. A Sanghaji Együttműködési Szervezet 2018 júniusában Csingtaóban tartott találkozóján például bejelentették: Kína beleegyezett abba, hogy adatokat szolgáltat a Brahmaputra folyó vízállásáról Indiának – ez komoly segítséget jelent az áradások, illetve az aszályos időszakok előrejelzésében és a rájuk való felkészülésben. A világ két legnépesebb országa közötti bizonytalan közeledésre jellemző az a megállapodás, amelynek értelmében Kína kötelezettséget vállalt nem basmati fajtájú rizs vásárlására – illetve körvonalazódó tervek a katonai együttműködésre is.[142] A közeledés 2020 tavaszán elakadt, amikor a himalájai határvita újra elmérgesedett, sőt fegyveres összetűzésekig fajult, de a fagyos viszony bármikor újra oldódni kezdhet: az együttműködés vonzereje hosszú távon erősebbnek bizonyulhat az ellenségeskedésnél.

Mindez talán nincs összhangban Washington Indiával kapcsolatos elképzeléseivel, de éppily sokat ártott Trump elnöknek az a döntése, hogy kilépett az Iránnal kötött nukleáris egyezményből. Csak keveseket lepett meg a bejelentés, mivel tökéletesen illeszkedett azoknak a lépéseknek a sorába, amikkel Trump módszeresen érvénytelenítette elődje, Barack Obama mind nemzetközi, mind belpolitikai intézkedéseit. Az iráni nép felszabadításáról és a rezsimváltásról szóló eszmefuttatások világosan mutatták, hogy azoknak, akik az Ovális Irodában vagy annak közelében tevékenykednek, nem ártana jobban megismerniük a közelmúlt történelmét.[143]

Trump 2018 májusában az iráni atomalkuból való kilépés után azt állította, hogy „Obama elnöksége alatt könnyen megköthettek volna egy konstruktív megállapodást, de elmulasztották, az atomalku alapja pedig egy hatalmas tévedés, amely szerint a gyilkos [iráni] rezsim csupán egy békés célú atomprogram megvalósítására törekszik". Noha a Nemzetközi Atomenergia-ügynökség igyekezett meggyőzni állításainak téves voltáról, Trump kijelentette, „döntő bizonyítékokkal rendelkezik arról, hogy az irániak ígéretei hazugságok". A tárgyalások „elhibázottak voltak, [...] a megállapodás nem hozott nyugalmat, nem hozott békét, és soha nem is fog". Az alkut azért kellett kihajítani, folytatta, hogy segítsenek az irániakon. „Irán jövője az iráni népé. Az irániak egy gazdag kultúra és egy ősi föld jogos örökösei. Megérdemlik, hogy nemzetként valóra váltsák álmaikat, tisztelve történelmüket és Istent."[144]

Annak érdekében, hogy mindez megvalósuljon, mondta két héttel később a külügyminiszter, Mike Pompeo, „példátlan pénzügyi nyomást gyakorlunk az iráni rezsimre".[145] A hatás szinte azonnal megmutatkozott. A teheráni bazár gyakorlatilag bezárt, mert a kereskedők képtelenek voltak árut importálni, illetve a fékevesztett infláció és a gazdasági bizonytalanság következtében lehetetlen volt a meglévő áruk árát megállapítani.[146]

Az Egyesült Államok Iránnal szembeni politikájának következményeként elértéktelenedett a riál, és 2018 nyarán utcai megmozdulások törtek ki az ország számos városában.[147] A hatóságok tájékoztatták az orvosokat az egész országra kiterjedő gyógyszerhiányról, megjegyezve, hogy habár a gyógyszerbehozatalt nem érinti a tilalom, a bankrendszer összeomlása következtében képtelenek fizetni a szállítmányokért. „A biztonságos kereskedelmi csatornák felderítése – jelentette ki Pompeo külügyminiszter – nem az Egyesült Államok feladata", majd hozzátette: „Irán gondja, hogy a bankoknak nincs bizalmuk az iráni bankrendszerben."[148] Az 1990-es években Irakkal szemben hozott hasonló szankciók katasztrofális hatással voltak a szegényekre és a betegekre.[149] A BBC-nek arra a felvetésére, hogy legjobban az ártatlan emberek szenvedik meg az Irán ellen hozott intézkedéseket, Pompeo azt válaszolta: „Az iráni vezetésnek kell döntenie: akarja-e, hogy az embereknek legyen mit enniük." Az Egyesült Államok lépései „nem az iráni nép megbüntetését célozzák, épp ellenkezőleg".[150]

A szankciók hatásának súlyosságát jól mutatta az iráni gazdasági miniszter menesztése, több tucat gazdasági szabotőr letartóztatása és egy szokatlanul éles hangvételű televíziós interjú Rohani elnökkel.[151] A teheráni rezsim megingatására tett kísérlet hosszabb távon is a mérsékelt hangok elhallgattatásához és a keményvonalasok megerősödéséhez, vagyis Washington eredeti szándékával homlokegyenest ellentétes eredményhez vezetett.[152]

* * *

Irán időnyerés szándékával keresetet nyújtott be a hágai Nemzetközi Bírósághoz azzal a kéréssel, hogy rendelje el az Egyesült

Államok által hozott szankciók felfüggesztését; ezeket „kendőzetlen agressziónak" minősítette, amelyek célja nem kevesebb, mint az ország „gazdasági megfojtása".[153] Válaszképpen Washington kijelentette: nem érdekli, hogy mit határoz a bíróság, amelynek egyébként sincs illetékessége a vita eldöntésében.[154] Iránnak az Egyesült Államokkal való új megállapodásért tizenkét követelménynek kell eleget tennie; ha ezeknek megfelel, Washington „minden egyes szankciót visszavon", „megújítja diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatait Teheránnal", és lehetővé teszi számára, hogy hozzájusson a fejlett technológiákhoz is.[155]

A baj csak az, hogy a feltételek listája nagyon is emlékeztetett az 1914-ben, az első világháború kitörése előtti időszakban Szerbiának átadott ultimátumra; nem is annyira megalázó, inkább teljesíthetetlen követelések letaglózó halmaza volt. Nem csoda, hogy Iránnak esze ágában nem volt teljesíteni. Akárhogy is: az a gondolat, hogy a változások kikényszerítése az ország népére (és az Egyesült Államokra) nézve kedvező változásokat eredményez, csak ábránd. Li Ko-csiang kínai miniszterelnök joggal figyelmeztetett: az Iránra tartósan nehezedő nyomás legnagyobb veszélyét talán éppen a kiszámíthatatlan helyi, regionális, de az is lehetséges, hogy még szélesebb körben érvényesülő következmények jelentik.[156] Így miközben elképzelhető, hogy (amint egyes iraki politikusok állították) az Egyesült Államok állt az iraki hatóságok azon döntése mögött, hogy nem fizették ki Iránnak az importált energiáért járó másfél milliárd dollárt, a lépés eredményeképpen utcai tiltakozások és zavargások törtek ki Bászrában és az ország déli területein, mert Irán leállította az elektromosáram-szolgáltatást – az eset jól mutatja, hogy a konfrontáció nyomán nemcsak a megcélzott országban

válhat nehezebbé az élet, de robbanás és összeomlás következhet be máshol is.[157]

Az Egyesült Államok magatartása valójában arra ösztönözte az Iránon belüli erőket, hogy egymásra találjanak. Miután Rohani elnök heves szavakkal bírálta Trump lépéseit, az Iszlám Forradalmi Gárda vezetője levélben üdvözölte őt: „Megcsókolom a kezedet – írta Kászem Szolejmáni tábornok – pontosan időzített, bölcs és igaz szavaidért." Hasonló gondolatoknak adott hangot a *Vatan-e Emruz* című lap, ugyancsak dicsérve az addig mérsékelt reformerként ismert iráni elnök dühödt kirohanását.[158] Amint az előre látható volt, a külső nyomás sokkal inkább az egységet, semmint a megosztottságot segíti elő.

Az Iránra gyakorolt nyomás azonban azt is megmutatja, mennyi veszéllyel jár, ha a politika formálóinak figyelme egyetlen országra összpontosul, és nem ismerik fel vagy nem értik meg egy-egy döntésük tágabbra gyűrűző következményeit. Az Irán ellen az atomalku felmondása után hozott szankciók alkalmat nyújtottak Teherán és Moszkva közeledésére; ennek egyik jele volt a Kaszpi-tenger jogi helyzetéről 2018 nyarán történt megállapodás. „Irán nem olyan ország, amelyet meg lehet félemlíteni" – jelentette ki Moszkva teheráni nagykövete, Levan Dzagarjan. Az Iránnal való együttműködés csak diplomáciai eszközök, tárgyalások és meggyőzés útján lehetséges, tette hozzá, majd így folytatta: Moszkva nézőpontjából az Egyesült Államok Irán elleni szankciói „törvénytelenek". Washington fenyegetései nincsenek hatással Moszkva és Teherán kapcsolatára, hangsúlyozta a nagykövet.[159]

Oroszország és Irán közeledése együttműködési tervezetek megszületéséhez vezetett, ilyen például a 2014-ben Moszkva által annektált Krím félsziget Iránnal való összekapcsolása új

építésű vasútvonalak és a Volga–Don-csatorna kihasználásával – a megvalósítás magas költségei és a korlátozott gazdasági előnyök ismeretében mindezek inkább a remény, semmint a valóságos lehetőségek kifejeződései.[160] Az effajta elképzelések a szorosabb barátság és együttműködés kiváltotta lelkesültség jelei, akárcsak az Orosz Tudományos Akadémia Orientalisztikai Intézetében és hasonló intézményekben született, lelkes dolgozatok. Az egyik cikk szerint Irán mindig is Oroszország „hátsó bejárata" volt, ezért az Egyesült Államoknak alaposan meg kell fontolnia, hogy nekiront-e Teheránnak. „Az Irán ellen folytatott háború véget vethet Amerika világhatalmának", a szaúdi olajszállítmányok végleges leállításához vezethet, ráadásul Izrael végromlását is eredményezheti.[161]

„Amerikának tudnia kell, hogy az Iránnal való béke minden béke anyja – jelentette ki nem sokkal később Rohani elnök –, az Irán elleni háború pedig minden háború anyja." Aki Iránnal szemben ellenséges politikát folytat, idővel megbánja, tette hozzá.[162] Trump elnök azonnal reagált: „NE MERÉSZELJE MÉG EGYSZER FENYEGETNI AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKAT! – írta Twitter-üzenetében, a nagyobb nyomaték kedvéért csupa nagybetűvel. – VAGY VÁLLALJA A KÖVETKEZMÉNYEKET, AMIKHEZ HASONLÓKAT CSAK KEVESEN SZENVEDTEK EL AZ EMBERISÉG TÖRTÉNELMÉBEN."[163] A figyelmeztetés feltehetően egy nukleáris csapásra utalt, és a nemzetbiztonsági tanácsadó, John Bolton hamarosan meg is ismételte: „Ha Irán bármi helytelent tesz, olyan árat fog fizetni, amilyet eddig csak kevés országnak kellett fizetnie."[164] Ezek egy éjszakai mulató tulajdonosának fenyegetőzései, mondta Szolejmáni tábornok, utalva Trump kaszinóérdekeltségeire. Talán okosabb lenne, ha az elnök vé-

giggondolná az Egyesült Államok Afganisztánban meg másutt elszenvedett kudarcainak történetét, mielőtt azt várná, hogy Irán meghátráljon.[165]

Trump egyrészről beváltotta a fenyegetését, mivel 2020 január elején a Bagdadi Nemzetközi Repülőtér közelében az amerikaiak egy célzott légicsapással likvidálták Szolejmáni tábornokot, az Irakban és Szíriában vívott háborúk iráni hősét, akit az Egyesült Államok terroristavezérnek minősített. Irán reakciója inkább csak szavakban volt heves, a két iraki amerikai bázisra mért ellencsapást gondosan úgy kalkulálták ki, hogy ne okozzon súlyosabb károkat. Ugyanakkor Trump sem tett kísérletet arra, hogy a Szaddám Huszein elleni iraki inváziához hasonló módon, fegyveres erővel kényszerítse ki a rezsimváltást Iránban, sőt már 2019 őszén leváltotta a háborút szorgalmazó nemzetbiztonsági főtanácsadóját, John Boltont.

A két ország kapcsolatát tehát évek óta a gyűlölködés, a fenyegetőzések és az alkalmankénti kisebb odapörkölések jellemzik. Ez kétségtelenül nehéz helyzetbe hozza Indiát, mivel Delhi elszántan igyekezett jó viszonyt létesíteni Teheránnal, részben a kereskedelmi kapcsolatok javítása érdekében (elsősorban az energiaszektor területén), de legalább ennyire azért, hogy ellensúlyozza az ellenségeskedést a szomszédos Pakisztánnal.

Az amerikai döntés, hogy minden vállalatnak, amely üzletet köt Iránnal, büntetőintézkedésekkel kell számolnia, komoly riadalmat keltett Indiában, minthogy épp mélytengeri csővezeték kiépítését tervezték Dél-Iránig, hogy jelentős mennyiségű olajat és földgázt vásárolhassanak növekvő gazdaságuk energiaigényének fedezésére. Minthogy Delhi felhasznált olajmennyiségének egyharmadát Irántól vásárolja, az Egyesült Államok szankciói súlyos nehézségekkel fenyegettek több száz millió embert abban az országban, amelyet Washington legfontosabb szövetségesének tartanak Dél-, vagy talán egész Ázsiában. „Miért akarna bármelyik vállalat, vagy miért akarnának bármely vállalat részvényesei üzletet kötni a nemzetközi terrorizmus első számú bankárával?" – tette fel a kérdést Bolton nemzetbiztonsági tanácsadó, amikor a szankciók értelméről faggatták.[166] Nos, akik be akarnak gyújtani a kályhába, vagy fel akarnak kapcsolni egy lámpát Mumbaiban, választ adhattak volna a kérdésére.

Az Egyesült Államok megalkuvást nem ismerő álláspontra helyezkedett Iránnal szemben. „Nem nyújtunk felmentéseket" – jelentette ki egy magas beosztású amerikai külügyi tisztségviselő, amikor arról esett szó, hogy az Irán ellen hozott szankcióknak milyen kedvezőtlen hatásaik vannak Indiára. Washington elvárja és követeli, hogy India iráni olajvásárlása „minden kérdés nélkül nullára csökkenjen".[167]

Történetesen úgy esett, hogy a fogadkozás ellenére az Egyesült Államok annak rendje és módja szerint kivételt tett Indiával – meg az iráni olaj legfontosabb felvásárlóival.[168] Az Iránra nehezedő nyomás – noha szándékolatlanul – komoly nehézségeket okoz olyan országoknak, amelyeket az Egyesült Államok nagyon is maga mellett kíván tartani; többek között ezért adott a szankciók tekintetében Washington hat hónapos haladékot Indiának és hét másik országnak.[169] Miután az átmeneti időszak lejárt, India felfüggesztette az iráni olaj importját, és más beszerzési források után nézett – de nyilvánvaló, hogy ezt kizárólag kényszerből tette, és az érdekei mást diktálnának. Az indiai kormány nem is csinált belőle titkot, hogy alig várja a legális kereskedelem újraindulását: amint a szankciókat feloldják, azonnal készen állnak az iráni olaj behozatalára, jelentették be 2021 áprilisában.

Nem az energiahordozók importja az egyetlen fontos kapocs Irán és India között. 2016-ban, az atomalku megszületése után India kötelezettséget vállalt arra, hogy 500 millió dollárt fektet be a csábahári kikötő fejlesztésébe, részben azt ellensúlyozandó, hogy Kína a pakisztáni Gvádarban épít indiai-óceáni kikötőt, részben pedig olyan kezdeményezésként, amelyről Irán legfelsőbb vezetője, Hámenei ajatollah úgy vélekedett, hogy „előkészítheti a talajt egy hosszú távú és hasznos együttműködéshez".[170] A kikötőn kívül egy szabadkereskedelmi zóna létrehozásáról is döntöttek 16 milliárd dolláros beruházással, amely része annak a nagyívű elképzelésnek, hogy összekapcsolják India, Irán és Afganisztán út- és vasúthálózatát, s ezzel széles lehetőségeket tárjanak fel a személy- és áruforgalom előtt.[171] A tervezett hálózat egyes szakaszai el is készültek, több más helyen pedig megkezdődtek a munkálatok.[172] Amerika ezzel kapcsolatban is megértőnek bizonyult, az utolsó pillanatban Csábahár felmentést kapott a büntetőszankciók alól.[173]

Az Irán elleni szankciók nemcsak Indiának okoznak fejfájást és számszerűsíthető károkat. Mára bebizonyosodott, hogy Csábahár használható és nagyon is versenyképes útvonal az afganisztáni áruk és termékek piacra viteléhez; új lehetőséget nyitott meg, és a forgalom jelentős részét elvonta Karacsitól.[174] Az Egyesült Államok is tisztában van vele, hogy a csábahári kikötő ügyében nem számíthat engedményekre Indiától. „Tudjuk, hogy a kikötőnek létre kell jönnie, és az Egyesült Államok ennek elősegítésére együtt fog működni Indiával" – mondta 2018 nyarán tett indiai látogatása során Nikki Haley. India „nagyszerű partnerünk volt Afganisztánban – jelentette ki –, valóban igyekezett segíteni az Egyesült Államokat".

Csábahár ettől még stratégiai problémát jelent Amerikának. „Most már látjuk, hogy mennyire keskeny pallón próbálunk átmenni" – mondta Haley, visszafogottan utalva a helyzet bonyolultságára.[175] India valóban nem tágított: az elmúlt években nagy erőkkel folytatta a kikötő fejlesztését, és 2021 júniusában a terminál üzemeltetését is átvette.

* * *

Washington Irán elleni fellépését sokan nehezményezik a térségben. Csábahár fejlesztése például esélyt kínál az erőforrásokban gazdag közép-ázsiai köztársaságoknak, például Üzbegisztánnak a gyors és olcsó árukivitelre – amit jócskán megnehezítettek, ha nem teljesen ellehetetlenítettek az Irán elleni szankciók.[176] A régi szövetségesnek számító Törökország egyre inkább eltávolodik az Egyesült Államoktól. „Irán jó szomszéd, amelyhez gazdasági szálak fűznek bennünket – mondta a török külkereskedelmi miniszter, Mevlüt Çavuşoğlu. – Nem fogjuk elvágni kereskedelmi kapcsolatainkat csak azért, mert más országok azt mondják, hogy így tegyünk."[177] A török gazdasági miniszter, Nihat Zeybekçi még ennél is nyíltabban fogalmazott: „Ebben a régióban minél inkább megerősödik Irán, annál erősebb lesz Törökország is, és minél erősebb lesz Törökország, Irán is annál erősebb lesz."[178]

Az Irán gyengítésére tett erőfeszítések tehát a térség más országainak is ártottak. „Sajnálom – mondta Erdoğan török miniszterelnök az Egyesült Államok elnökének, Barack Obamának, amikor az újabb szankciókat vezetett be –, de mi fogunk földgázt vásárolni Iránból. Honnan máshonnan szerezzek, ha nem vásárolhatok?"[179] Irán „az egyik legfontosabb stratégiai

partnerünk", jelentette ki, és nem volt hajlandó csatlakozni a Teherán elleni intézkedésekhez.[180]

Annak veszélye, hogy rossz pontot szereznek az Egyesült Államok kormányánál, egyesek számára elég ijesztő ahhoz, hogy semmit se bízzanak a véletlenre. A Nike sportszergyártó cégnek annyira inába szállt a bátorsága, hogy 2018 júniusában, három nappal a FIFA-klubvilágbajnokság kezdete előtt bejelentette: „Az amerikai szankciók nyomán a Nike mint amerikai vállalat jelenleg nem szállíthat sportcipőket az iráni nemzeti válogatottnak." Ha egy sportszergyártó cég annyira fél a következményektől, hogy nem hajlandó 22 pár futballcipőt leszállítani az irániaknak, aligha csodálkozhatunk azon, hogy mások is megijedtek.[181]

Köztük van a Total francia olaj- és gázipari vállalat, amely szerződést kötött a világ leghatalmasabb gázmezője, az iráni Dél-Parsz fejlesztésére, ötmilliárd dolláros tervezett költséggel.[182] A Total helyét 2018 telén a Kínai Nemzeti Olajtársaság vette át; az Irán meggyengítésére hozott szankciók tehát Kínának nyitottak teret az energiaszektorban, noha a KNO végül elbizonytalanodott, hogy belevágjon-e a kockázatos vállalkozásba.[183] Aztán ott van a világ két legnagyobb repülőgépgyártó vállalata, a Boeing és az Airbus, amelyektől Irán 2016 végén összesen 39 milliárd dollár értékben rendelt utasszállító gépeket; ezek ugyancsak nem tudták teljesíteni vállalt kötelezettségeiket, ami igen érzékenyen érintette a munkavállalókat és a részvényeseket is.[184] Mindkét vállalat alig várja, hogy a Biden-kormány esetleg feloldja az elődje által elrendelt szankciókat, és újra hatalmas profittal kecsegtető üzletet köthessen Teheránnal.

A történtek haszonélvezője természetesen Kína. A kínai kereskedelmi minisztérium szóvivője, Kao Feng tájékoztatása szerint Peking nem törődik az amerikai szankciókkal, és tekintet nélkül Washington fenyegetőzéseire és lépéseire, továbbra is a megszokott módon és arányokban kereskedik Teheránnal.[185] Ez a döntés a legkevésbé sem meglepő, részben mivel Kína az Egyesült Államok geopolitikai alternatíváját kínálja és jelenti, részben – és főleg – pedig azért, mert ez nem elhanyagolható piaci lehetőségeket nyit meg a kínai vállalatok előtt. A svájci Stadler Rail cégnek ezer metrókocsira adott megrendelés az Iránnal üzleti kapcsolatban álló vállalatok ellen hozott amerikai szankciók miatt meghiúsult, és a Stadler értékesítési igazgatója biztosra vette, hogy a szerződésre „minden valószínűség szerint lecsapnak majd a kínaiak". Nyilvánvaló, jegyezte meg Philippe Welti, Svájc korábbi teheráni nagykövete, hogy „a kínaiak minden feltáruló résbe beleugranak".[186] Ebben nem is tévedett, ugyanis Kína és Irán 2021 tavaszán 25 évre szóló gazdasági stratégiai megállapodást kötött, aminek a teheráni metró fejlesztése is a részét képezi.

Részben a szankciók – vagy az azoktól való félelem – állt annak hátterében is, hogy az Exxon visszalépett az orosz Rosznyefttyel tervezett közös vállalkozástól, miután kiderült, hogy a Putyin elnökhöz közel állók életét megnehezítenék az Egyesült Államok és az Európai Unió hatóságai. A döntés közvetlenül függött össze azzal, hogy „2017 második felében az Egyesült Államok kodifikálta és kiterjesztette az Oroszországgal szemben hozott szankciókat".[187] Ez azt jelentette, hogy felhagytak egy 500 milliárdosra becsült befektetés, az orosz sarkvidéki területeken tervezett olajkutatás terveivel.[188]

Amellett, hogy az intézkedések kedvezőtlen hatással voltak az amerikai gazdaságra és a munkaerőpiacra, a fenyegetődzés és az erőpolitika Washington régi barátai között is ellenérzéseket keltett. Németország megütközéssel vette tudomásul, hogy az Egyesült Államok berlini nagykövete, Richard Grenell megbízatásának első napján közölte: „Az Iránnal üzleti kapcsolatban álló német vállalatoknak haladéktalanul fel kell hagyniuk tevékenységükkel."[189] Amennyiben nem így tesznek, jelentette ki, a következmények súlyosan fogják érinteni a német gazdaságot.[190] Ennek hatására a német gazdasági miniszter, Peter Altmaier indulatosan ismerte be: nem állnak rendelkezésére törvényi eszközök arra, „hogy a német vállalatokat megvédjék az amerikai kormány döntéseitől".[191]

Ez aztán egészen rendkívüli eseményekhez vezetett. Az Európai Bizottság elnöke aktiválta az úgynevezett blokkoló statútumot, megtiltva az európai vállalatoknak az Irán elleni amerikai szankciók betartását. „A bizottság és az Európai Unió kötelessége megvédeni az európai vállalatok érdekeit – jelentette ki Jean-Claude Juncker. – Most kell cselekednünk, és mi most fogunk cselekedni."[192]

A 2018. augusztus 7-én hatályba lépett blokkoló statútum büntetés kilátásba helyezésével hivatalosan megtiltja az európai uniós székhelyű vállalatoknak, hogy megszakítsák üzleti kapcsolataikat Iránnal. Valósággal szürreális politikai és gazdasági helyzet állt elő: az európai vállalatoknak büntetéssel kellett számolniuk az Európai Unió részéről, ha megszüntetik iráni kapcsolataikat, és ugyanez fenyegette őket az Egyesült Államok felől, ha fenntartják azokat. Ennél beszédesebb illusztrálásra aligha szorul az a tény, hogy a Nyugat valahol utat tévesztett. Macron elnök a G7-ek 2018 júniusában megtartott québeci

csúcstalálkozója után úgy érezte, hogy Twitter-bejegyzésben kell közölnie: Donald Trump elszigetelődött, és egyedül maradt a történelmileg összetartozó és összetartó népek csoportjában – ez a mozzanat is mutatja, hogy az elmúlt háromszáz évben a világtörténelem élvonalában járó országoknak menynyire nehéz a 21. század sebesen változó valóságához alkalmazkodniuk.[193]

* * *

Csábító a gondolat, hogy mindennek csupán egy azóta meg is bukott amerikai elnök szokatlan vérmérséklete és különcsége volt az oka; egy olyan magabiztos és önfejű figuráé, aki amikor megkérdezték, vajon hogyan alakul majd az Észak-Korea elnökével, Kim Dzsongunnal tervezett találkozó, így válaszolt: „Azt hiszem, az első pillanatban tudni fogom. Tapintásból, érzésből. Én így csinálom."[194] A helyzet azonban az, hogy az okok ennél sokkal mélyebben húzódnak, és maga Trump is inkább csak tünet volt. Ha a Fehér Ház előző lakóját figyelmen kívül hagyjuk, akkor is megdöbbentő, hogy milyen kevés igazi szövetségese van Washingtonnak a világon, és hogy megbízhatóságát még a legrégebbi partnerei is megkérdőjelezik. Az Egyesült Államok elszigetelődése mély nyugtalansággal tölti el az olyan tapasztalt, vén rókákat, mint a volt külügyminiszter-helyettes, Strobe Talbott, aki arra figyelmeztetett, hogy az amerikai izolacionizmus nemcsak ostobaság, hanem súlyosan árt az Egyesült Államok nemzeti érdekeinek is.[195]

Pontosan erről beszélt James Mattis, amikor röviddel 2018 karácsonya előtt lemondott védelmi miniszteri tisztségéről. Szilárdan hitte, hogy „az Egyesült Államok mint nemzet ereje

elválaszthatatlanul összekapcsolódik szövetségeink és partnerkapcsolataink széles körű és páratlan rendszerének erejével". Ha hagyjuk, hogy ez a rendszer felbomoljon, azzal nemcsak az Egyesült Államokat gyengítjük, de nagyszerű lehetőséget kínálunk „azoknak az országoknak, amelyek stratégiai érdekei egyre fokozódó ellentétben vannak a mieinkkel".

Szövetségeket kötni igazi művészet, és lassú, hosszadalmas folyamat, amelynek hosszú idő múlva jelentkeznek az eredményei. Az ilyen kapcsolatok megőrzése és ápolása időt és komoly ráfordításokat igényel. Oscar Wilde gondolatát némiképp parafrazeálva: egyet elveszteni balszerencse, egyszerre mindegyiktől megszabadulni inkább tűnik vészes meggondolatlanságnak.

Utak a jövő felé

A jövőre való felkészülés képessége a jelek szerint nem adatik meg mindenkinek. Európában az energia, a természeti erőforrások, illetve a politikusok, politikacsinálók és bürokraták figyelme egyvalamire irányul: magára Európára. A sors keserű fintora, hogy Európa magába fordul, miközben a világ többi részében kapcsolatok hálózata jön létre – a klasszikus eset: hegedülünk, miközben Róma lángokban áll.

Az Egyesült Államok külügyminisztériumának külszolgálati állománya csak 2017-ben nagyköveteinek a 60%-át veszítette el, az egyes országok legtapasztaltabb, legtájékozottabb és legjobb kapcsolatokkal rendelkező ismerőit.[1] A bomlás a legfelsőbb szinteket is elérte. A külügyminisztérium 10 legfontosabb pozíciója közül 8, valamint 38 nagyköveti poszt Rex Tillerson 2018 elején történt kirúgása előtt hivatalosan betöltetlen volt.[2] Egy évvel Trump elnök beiktatása után a washingtoni kormányzat 626 fős végrehajtó állományának nemcsak hogy hozzávetőlegesen 40%-a hiányzott, de még jelöltek sem voltak a helyek betöltésére.[3]

Ennek következtében Trump az Egyesült Államok történelmének legnagyobb hatalmú elnöke lett, kivált az amerikai hadsereg ütőerejének összefüggésében – igen sok magas beosztás állt betöltetlenül, így a döntéshozatal kevesek kezében összpontosult. Ilyen körülmények között nem meglepő, hogy

az elnök és belső köre sok tekintetben egészen hasonló képet mutatott egy középkori uralkodó udvarához. Az indulatos és önfejű Trump hajlamos volt külügyminiszterek, igazságügyminiszterek és más magas tisztségviselők ötletszerű menesztésére, ez is jól mutatja, hogy az elnök kezében mekkora hatalom összpontosult.

Erről beszél a családtagjainak juttatott szerep is. Leánya, Ivanka és veje, Jared Kushner vezető tanácsadói pozícióba került az államigazgatásban; utóbbi az Egyesült Államok közel-keleti politikáját felügyelte. Az elnök és szűkebb családja által birtokolt hatalom azonban leglátványosabban 2018 végén, a helyettes nemzetbiztonsági tanácsadó, Mira Ricardel felmentésekor leplezte le magát. Ricardel korábban, egy afrikai utazás során szembekerült az elnök feleségével, Melaniával. „Nem érdemli meg a megtiszteltetést, hogy ebben a fehér házi adminisztrációban teljesítsen szolgálatot" – jelentette ki Melania Trump szóvivője nem sokkal az előtt, hogy Ricardelnek mennie kellett.[4]

A washingtoni adminisztráció súlyos belső problémáit tekintetbe véve talán nem meglepő, hogy a folyamatok természetes útja a legkisebb ellenállás felé mutatott. Az Egyesült Államok közel-keleti politikájának régóta a legfőbb bástyája Szaúd-Arábia annak ellenére, hogy az országot irányító család egyes tagjait a 9/11-es merényletekben való bűnrészesség vádjával perlik az áldozatok rokonai.[5] Az egyik ok a szaúdi olajvagyon, a másik azonban az a tömérdek pénz, amit az ország fegyverekre költ – elsősorban az Egyesült Államokban. Obama elnökségének nyolc éve alatt Washington 112 milliárd, egyedül 2009-ben több mint 60 milliárd dollár értékben adott el fegyvert Szaúd-Arábiának.[6]

A szaúdiak kimeríthetetlen fegyvervásárlási költségvetése és Irán fontossága az amerikai külpolitikai gondolkodásban – ez a kettő magyarázza, hogy Trump első, elnökként tett külföldi útja éppen Rijádba vezetett. A látogatás világosan jelezte a szándékot, hogy Washington Teheránhoz való viszonyulásában jelentős irányváltás várható.

Trump mindenekelőtt abban különbözött elődjétől, hogy valósággal büszkélkedett fegyvereladásaival. Már említett első rijádi látogatása alatt bejelentettek egy 110 milliárd dolláros fegyvereladási megállapodást, de ez végül csak részben valósult meg. Az elnök szemrehányást is tett a 2018 tavaszán Washingtonba látogató szaúdi trónörökösnek, Mohamed bin Szalmánnak, kijelentve, hogy fokoznia kellene a vásárlásokat, és hogy néhány százmillió dollár „önnek csak aprópénz".[7]

Szaúd-Arábia „nagyszerű barát – mondta a trónörököst fogadva Trump –, mert hatalmas arányokban vásárol hadifelszerelést, és más dolgokat".[8] Az ország ennélfogva különleges, kitüntető bánásmódban részesült; ezt bizonyítja az is, hogy külügyminiszteri kinevezése után Mike Pompeo sietett tudomására hozni rijádi vendéglátóinak: első tengerentúli útja Trump elnökhöz hasonlóan neki is Szaúd-Arábiába vezet.[9]

Trump 2017-es rijádi útja kétségkívül igen emlékezetes esemény. „Csakugyan – jelentette ki később az elnök – ez volt az egyik legelképesztőbb kétnapos találkozó, amin valaha részt vettem, amin valaha részt vett bárki is." Akik látták Trumpot, Rex Tillerson külügyminisztert és az akkori vezető stratégát, Steve Bannont kardtáncbemutatón részt venni, és vendéglátóikkal együtt kínosan ugrabugrálni, minden bizonnyal egyetértenek vele.[10]

Trump és a szaúdiak szoros kapcsolata hatással volt a régió más országainak fegyvereladásaira. 2017-ben az elnök a katari uralkodóval tartott találkozón a következőket mondta: „Barátok vagyunk. Közvetve már régóta barátok vagyunk, ugye? És a viszonyunk igen kiváló. Most van néhány igen fontos megbeszélnivalónk. És az egyik dolog, amit meg kell beszélnünk, az egy csomó gyönyörű katonai felszerelés megvásárlása, mert senki nem állít elő jobbakat, mint az Egyesült Államok. És ez nekünk munkahelyeket jelent, meg őszintén szólva nagyobb biztonságot itt, amire pedig szükség van."[11]

Ez a kezdeményezés komoly feszültséget keltett Katar és Szaúd-Arábia, valamint szomszédaik között; annyira, hogy szárazföldi blokád alá vették a földgázban igen gazdag kisállamot. Egy magas beosztású szaúdi tisztségviselő szerint a viszony súlyos megromlása következtében Rijád „a régió geográfiájának átrendezését" tervezte; azzal fenyegetőztek, hogy csatornával vágják el a katari félszigetet a szárazföldtől, aminek mentén nemcsak katonai létesítményeket szándékoztak építeni, de felhasználták volna radioaktív hulladék elhelyezésére is.[12]

A helyzet arra késztette a katariakat, hogy szorosabbra fűzzék politikai, katonai és gazdasági kapcsolataikat a régióban komolyabb szerepre törekvő Törökországgal, és hangsúlyosan közeledjenek Iránhoz, helyreállítva a diplomáciai, és jelentős mértékben erősítve a kereskedelmi kapcsolatokat.[13] Mindez megnehezítette az Egyesült Államok dolgát. Sok amerikai kormányzati tisztségviselő tapasztalta, hogy acsarkodó ellenségek közé állni nem túl hálás feladat. „Önök nagyszerű barátai voltak az Egyesült Államoknak" – mondta 2018 nyarán Steve Mnuchin pénzügyminiszter a katari külügyminiszternek, Muhammad bin Abdul Rahman ász-Száninak.[14] A normális

diplomáciai kapcsolatokat csak három és fél évvel később, 2021 januárjában sikerült helyreállítani az Arab-félsziget államai között Kuvait és az Egyesült Államok kitartó közvetítésével.

Amikor tehát Trump a trónörökös fehér házi látogatásakor Washington „nagyszerű barátjának" nevezte Szaúd-Arábiát, a Közel-Keleten igen sokan felfigyeltek, és próbálták kitapintani a várható változásokat. Trump továbbra is azt csinálta, amihez a legjobban ért – eladott. Bízhatunk benne, jelentette ki, hogy Szaúd-Arábia hatalmas mennyiségű fegyvert szerez be, és muszáj lesz az Egyesült Államoktól vásárolnia. „Mi csináljuk a világon a legjobb hadifelszerelést – mondta. – Senki még csak a közelünkbe sem ér."[15]

A szaúdi fegyvervásárlások biztosítása volt az egyik oka annak, hogy Dzsamál Hasogdzsi meggyilkolása után Trump elnök olyan hamar Rijád mellett foglalt állást. „A világ rendkívül veszélyes hely!" – jelentette ki egyértelműen a szaúdiak mellé állva egy olyan helyzetben, amikor az egész világ elborzadt a barbár akciótól. Az amerikai fegyvereladók igen komoly haszonra tesznek szert Szaúd-Arábiában, érvelt, és a szaúdiak bírálatát vagy az ellenük hozott büntetőszankciókat Oroszország és Kína „áldásnak tekintené, és boldogan vetnék rá magukat az újonnan kínálkozó üzletre". Ezenfelül, folytatta az elnök, „soha nem fogjuk megismerni a gyilkosság minden részletét" – ami különös állítás, hiszen maga Trump ismerte el, hogy pontosan tájékoztatták annak a hangfelvételnek a tartalmáról, amely rögzíti mindazt, ami az újságíróval történt azután, hogy belépett Szaúd-Arábia isztambuli konzulátusának épületébe.

Szaúd-Arábia, mondta Trump, hatalmas mennyiségű olajat termel ki, és rengeteg fegyvert vásárol. Remek szövetségese az Egyesült Államoknak, tette hozzá, „és hajlandó dollármil-

liárdokat költeni a radikális iszlám terrorizmus elleni harcra". Amerika támogatta a súlyos humanitárius válsághoz vezető jemeni katonai műveleteket is. A szaúdiak, állította Trump, „haladéktalanul meg fogják adni" a roskadozó jemeni kormánynak a szükséges segítséget, ha ezt lehetővé teszik nekik.[16]

A Szaúd-Arábia iránti elkötelezettséget egyebek mellett az magyarázza, hogy Washington távol akarja tartani az olajban oly igen gazdag országot Kínától. Ahogy Mike Pompeo 2019 áprilisában a szenátus külügyi bizottsága előtt fogalmazott: „Jobb, ha nem Kína, hanem az Egyesült Államok ad el rakétarendszereket Szaúd-Arábiának" – mivel napvilágra került, hogy Trump elnök engedélyezte nagy értékű nukleáris technológia Rijádnak való eladását alig két héttel a Hasogdzsi-gyilkosság után, és megvétózta a Szaúd-Arábiába és az Egyesült Arab Emírségekbe irányuló fegyverszállítás tilalmára vonatkozó indítványt.[17]

Az effajta állásfoglalások magyarázzák, hogy a szaúdi külügyminiszter, Adel al-Dzsubeir már a Hasogdzsi meggyilkolása utáni napokban feljogosítva érezte magát arra a kijelentésre, hogy Rijád és Washington kapcsolatai acélszilárdságúak. Az Egyesült Államok, mondta, „észszerűen és tárgyszerűen" ítélte meg, hogy mi az, ami valóban számít. A Közel-Keleten pedig ami számít, az Irán, és „Teherán sötét szándékai".[18]

Ugyanakkor ha valaki szembehelyezkedik a világ legnagyobb olajkitermelőjével, annak számolnia kell a következményekkel. Amikor 2018 elején egy német politikus kritikát fogalmazott meg Szaúd-Arábiával szemben, Rijád azonnal elzárta a német cégek elől a pályázati lehetőségeket, fájdalmas csapást mérve olyan vállalatokra, mint a Daimler, a Siemens, a Deutsche Bank vagy a Bayer.[19] A Hasogdzsi-gyilkosság után Angela

Merkel kancellár és Heiko Maas külügyminiszter bírálta a szaúdiakat, mire Rijád további lépéseket tett, többek között visszavonta a ThyssenKrupp által az egyiptomi haditengerészet számára épített négy korvett kétmilliárd dolláros finanszírozását.[20]

Az ilyenfajta döntések dominóhatást fejtenek ki. 2019 tavaszán arról érkezett jelentés, hogy a brit BAE Systems évi 3,5 milliárdos szaúd-arábiai megrendelése egyes, Németországban készült alkatrészek miatt veszélybe került.[21] A kedvezőtlen pénzügyi hatásoktól való félelem (különösen a Brexit kiszámíthatatlan következményei által keltett nyugtalansággal párosulva) arra késztette a brit külügyminisztert, hogy levélben kérje német kollégáját: rendezze Németország nézeteltérését Szaúd-Arábiával, lehetővé téve ezáltal a fegyvermegrendelés megújítását.[22] Nyilvánvaló: a céges nyereségre és a munkahelyekre leselkedő veszély hideg fényében szemet kell hunyni bizonyos dolgok fölött.

Ebben a változó világban mégis meglepetésként ér egyeseket, hogy akadnak, akik a saját érdekeik védelmében agresszív lépésekre képesek. Így például amikor a kanadai külügyminisztériumnál bíráló megjegyzések hangzottak el az emberi jogok szaúdi helyzetére vonatkozóan, a rijádi oktatási minisztérium azonnal felfüggesztette a képzési programokat, leállította az ösztöndíjak folyósítását, és utasította a szaúdi diákokat, hogy fejezzék be kanadai tanulmányaikat, és vásároljanak repülőjegyet a hazatéréshez. Ez becslések szerint évi közel egymilliárd dollár veszteséget jelentett a kanadai oktatási rendszernek.[23]

* * *

Az amerikaiak diadalittasan beszélnek Szaúd-Arábiával való szoros kapcsolataikról, és hajlamosak szemet hunyni partnereik gyarlóságai fölött, ám érdemes megjegyezni, hogy nem ők az egyedüliek, akik mindenáron meg akarják szerezni és meg kívánják tartani a rijádi uralkodó körök kegyeit. Oroszország például 2017 végén igen jelentős, a legmodernebb fegyverek szállításáról szóló megállapodást kötött Szaúd-Arábiával. A sok milliárd dolláros üzlet tételei között szerepel a félelmetes SZ–400-as légvédelmi rakétarendszer, Kornet–EM típusú irányított tankelhárító rakéták, termobarikus rakétarendszer, automatikus gránátvetők és Kalasnyikov AK–103-as gépkarabélyok.[24] Ahogy Vlagyimir Putyin az orosz televízió szokásos „az elnököt kérdeztük" műsorában való éves megjelenésekor elmondta: az orosz fegyverek számára nincs jobb bemutatkozási lehetőség, mint a tényleges harctér, hiszen „akármennyi hadgyakorlat sem ér fel azzal, amikor valós harci körülmények között kerül sor a fegyverek alkalmazására". A szíriai harcokban való részvétel ekképpen felbecsülhetetlen értékű alkalmat jelentett az újfajta fegyverek kipróbálására és képességeik bemutatására a reménybeli vásárlóknak.[25]

Washingtonnak azt a feltételezését, hogy Teherán iránti ellenszenve és nagyarányú amerikai fegyvervásárlásai nyomán Szaúd-Arábia egyértelműen az Egyesült Államokat tekinti partnerének, némiképpen árnyalják Moszkva és Rijád magas szintű tárgyalásai egy hosszú távú szövetségről, ami mindkét olajban gazdag ország számára magasabb bevételeket jelenthet, amennyiben gondosan ellenőrzik a kitermelést és az exportot. „Azon fáradozunk – jelentette be Mohamed bin Szalmán –, hogy tíz-húsz évre szóló megállapodást kössünk Moszkvával. A tágyalások jól haladnak. Az összkép már látszik, már csak a

részletek hiányoznak."[26] Ami azt illeti, még ma is hiányoznak, sőt 2020 tavaszán a két ország olajárháborúba bonyolódott egymással, ami az összes olajkitermelő országnak rendkívül súlyos anyagi károkat okozott.

Ott van aztán Szaúd-Arábia és Kína egyre mélyülő kapcsolata, ami kétségessé teszi az Egyesült Államok elképzelését arról, hogy Rijád Washington természetes szövetségese. Először is: Kína a jelek szerint támogatja egy szaúdi ballisztikus-rakéta-hordozó rendszer kifejlesztését; ez hasonló képességekkel rendelkezik, mint az Egyesült Államok által hevesen bírált iráni program.[27] Ezenfelül Peking és Rijád kapcsolatai tovább mélyültek Mohamed bin Szalmán 2019 tavaszán tett kínai látogatása nyomán, amikor is a trónörökös aláírt egy 28 milliárd dolláros beruházási megállapodást.[28]

A trónörökös támogatta a muszlim vallású ujgurok Hszincsiangba történő deportálását és átnevelőtáborokban való fogva tartásukat; a kínai hatóságok által örömmel üdvözölt televíziós nyilatkozatában ugyanis kijelentette, hogy „nemzetbiztonsági érdekei védelmében Kínának jogában áll antiterrorista és a szélsőségesekkel szembeni intézkedéseket foganatosítani". Ez is annak a jele, hogy a selyemutak menti országok természetes módon képesek egymáshoz igazodni, függetlenül Washington reményeitől és világszemléletétől.[29]

* * *

A Washington által vállalt kockázatoknak csak egyike, hogy Szaúd-Arábiára tesz, miközben annak közös érdekei vannak Oroszországgal. Meg kell küzdenie ezenkívül Pekinggel, Rijáddal, Moszkvával és másokkal is. Törökország például egy-

kor – Oroszországhoz és Közép-Ázsiához viszonyított földrajzi helyzete miatt – a NATO hidegháborús stratégiájának egyik tartóoszlopa volt, Oroszország azonban kitartóan körüludvarolta, és (részben a Szíriában folytatott együttműködés, részben pedig a kereskedelmi kapcsolatok erősítése révén) fokozatosan mind Európától, mind az Egyesült Államoktól eltávolította Erdoğant.[30] Moszkva a dacos Erdoğan elnök legnagyobb örömére az SZ–400-as légvédelmi rakétarendszert is felkínálta Törökországnak. Senkinek sincs joga kétségbe vonni a Török Köztársaság „függetlenségét – jelentette ki az elnök – vagy a honvédelemmel kapcsolatos döntéseit".[31]

Ezek a riasztó jelek megszólaltatták a vészcsengőt az Egyesült Államokban, ahol az egyesített vezérkar főnöke, Joseph Dunford tábornok kénytelen volt nyilatkozatban cáfolni „egy téves médiainformációt". A spekulációknak éppen az ellenkezője igaz, állította: „Törökország nem vásárolt SZ–400-as légvédelmi rakétarendszert Oroszországtól. Aggodalomra adna okot, ha így tenne, de ez nem történt meg." A nyilatkozat jelentőségét jól mutatja, hogy a kínai hírügynökségek is átvették.[32]

Öt hónappal később Törökország úgy döntött, hogy egy 2,5 milliárd dolláros üzlet keretében megvásárolja az SZ–400-as légvédelmi rakétarendszert – ami messzemutató kérdéseket vetett fel az ország NATO-tagságát, sőt voltaképpen magát a NATO-t illetően.[33] Az Egyesült Államok külügyminisztere, Mike Pompeo a lehetséges következmények felvázolásával próbált nyomást gyakorolni török kollégájára, Mevlüt Çavuşoğlura. A helyzeten nem sokat javított az sem, hogy az Egyesült Államok szenátusa alig pár órával korábban leállította egy Lockheed Martin F-15-ös vadászgépflotta eladását Ankarának. Törökország nem tűri, hogy nyomást próbáljanak gyakorolni rá, közölte

Çavuşoğlu,[34] ami zene volt Oroszország füleinek. A törököket, nyilatkozott a Kreml, szívesen látjuk a SZU–57-es harci gépek vásárlói között.[35] Az amerikai büntetőintézkedések ellenére Törökország kitartott az SZ–400-as rakétarendszer megvásárlása mellett, és végül csak a rendszer üzemeltetéséről volt hajlandó tárgyalásokba bocsátkozni az új amerikai kormánnyal 2021 első felében.

Hasonlóképpen, amikor Washington egy amerikai lelkipásztor letartóztatása miatt szankciókat jelentett be a török kormány egyes miniszterei ellen, és további büntetőintézkedésekkel is fenyegetőzött, Peking sietve felajánlotta, hogy javítja a kapcsolatait Ankarával, és a szorosabb együttműködés gyümölcsöző voltával kecsegtetett.[36] Hszi Csin-ping és Erdoğan 2018 júliusában, a BRICS-országok csúcstalálkozóján közösen nyilvánította ki, hogy elmélyítik országaik kapcsolatait, és „szem előtt tartják egymás alapvető érdekeit". Talán nem meglepő, hogy a kínai elnök kijelentette: Kína és Törökország „természetes partnerek az Övezet és Út kezdeményezés megvalósításában".[37]

Erdoğant fellelkesítette a Kínával való szorosabb kapcsolatok gondolata; nemcsak arról beszélt, hogy „az új selyemútnak köszönhetően új korszak köszönt be a régiónkban", de a Boszporusz alatti Marmaray vasúti alagutat is a pekingi kezdeményezés egyik legfontosabb elemeként emlegette annak ellenére, hogy a munkálatokat finanszírozó konzorcium tagjai Japán, az Európai Unió és Törökország voltak.[38]

Kína és Törökország már csak azért is természetes partnerek, „mert nem látszik enyhülni az ellentét Ankara és Washington között". A kínai *Global Times* terjedelmes vezércikkben fejtette ki: az idő éppen kedvező arra, hogy Kína és Törökország „felderítse a mélyebb együttműködés új lehetőségeit". Fontos a

talaj megfelelő előkészítése, így a cikk, mert Törökország megítélése Kínában meglehetősen rossz, és sokan közönnyel tekintenek a most feléjük nyújtott baráti jobbra. A koreai háború idején az Egyesült Államoknak nyújtott támogatás, illetve a HQ–9 típusú kínai légvédelmi rakéták vásárlásában tanúsított bizonytalanság azt a benyomást kelti, hogy a törökök „lóvá akarják tenni Kínát". Ami azonban „a legkevésbé elfogadható", hogy támogatják a hszincsiangi szeparatistákat, „és felelőtlen kijelentéseket tesznek a régióban érvényesített etnikai politikáról". Kína egy olyan időszakban kínál fel újfajta partneri viszonyt, amikor Törökország amúgy is súlyos gondokkal küzdő gazdaságára további nyomás nehezedik az Egyesült Államok felől.[39] Ankara nehézségei nyitották meg a kaput Peking előtt.

Sokkal többről van itt szó, mint fegyvereladásokról. A selyemutak mentén, a keleti Mediterráneumban és a csendes-óceáni térségben, valamint Afrikában elhelyezkedő országok versengésének és pozícióharcának kérdéseiben kell döntéseket hozni. Az Amerika ellenségeit szankciókkal sújtó törvény (Countering America's Adversaries Through Sanctions Act, CAATSA) értelmében tilos amerikai fegyvereket eladni olyan országoknak, amelyek orosz hadifelszerelést is vásárolnak. Ez azt jelenti, hogy amennyiben Moszkva rá tudja venni Szaúd-Arábiát, Törökországot és másokat, hogy váltsanak szövetségest, ezek az országok egyértelműen kikerülnek Washington vonzásköréből.

Ez komoly gondot jelent, összegezte James Mattis, az Egyesült Államok akkori védelmi minisztere. Washington önmagát béníta meg, hangsúlyozta a kongresszus előtt. „Felgyorsult jelenünkben – állította – bizonyos változások nagyon-nagyon gyorsan átrendezhetik az országok szövetségi kapcsolatait." Roppant kedvezőtlen, hogy az Egyesült Államokat erőteljesen

korlátozzák a saját szabályai. „Oroszországnak – jelentette ki – nap nap után módjában áll sarokba szorítani minket, s ez csak még rosszabbá teszi a helyzetet. Ez valóban égető probléma."[40]

Oroszország gazdasági lehetőségei korlátozottak, de megvan a diplomáciai jártassága és politikai éleslátása annak felismeréséhez, hogy a világ változóban van, és a képessége, hogy alkalmazkodni tudjon ehhez a változáshoz. Moszkva mesteri ügyességgel teremt bizonytalanságot, és használja ki mások paranoiáját. Angela Merkel meg volt győződve arról, hogy a 2019 tavaszán a klímaváltozás ellen tiltakozó német iskolásokat orosz ügynökök irányítják. Hogyan is lehetséges, tűnődött, hogy a német gyerekek hirtelen ilyen hevesen kezdenek érdeklődni a környezetvédelem iránt? Úgy vélte, hogy a tisztább, zöldebb és jobb jövő dühödt követelése oroszországi forrásokig vezethető vissza, és valójában része annak a hibrid háborúnak, amit Putyin nap mint nap minden európai országban visel és támogat.[41]

Bizonyos szempontból teljességgel érdektelen, hogy van-e valóságalapjuk az efféle feltételezéseknek; az, hogy egyáltalán felmerül Moszkva felelőssége, önmagában is jelzi, milyen időket élünk. Amúgy történetesen fel lehet ismerni Putyin egyértelmű és direkt beavatkozásait, például Szíriában, ahol Oroszország (Irán és Törökország mellett) stabilizáló tényezőként lép fel – nem úgy, mint az Egyesült Államok. Washington iráni és afganisztáni beavatkozása, állította az iráni külügyminiszter, Mohamed Dzsavád Zarif, semmi mást nem eredményezett, mint „pusztulást és a szélsőséges irányzatok megerősödését".[42] Szergej Lavrov, Oroszország külügyminisztere kijelentette, hogy az amerikai, francia és brit légicsapások megsértették a nemzetközi törvényeket.[43] A nyugatiak, tette hozzá, úgy viselkednek, mintha még mindig ők döntenének a világ dolgaiban,

„ám az ő idejük szerencsére lejárt".[44] Mindez része annak az átfogó törekvésnek, amivel Moszkva megpróbálja megbízható, higgadt erőnek és a nemzetközi konfliktusok független döntőbírájának láttatni magát.[45]

Oroszország, Törökország és Irán békeszerető és békés megállapodásokra törekvő országokként való bemutatása meglepetésként érheti azokat, akik figyelemmel kísérték a Krím félsziget annektálását, orosz csapatok ukrajnai jelenlétét, egy volt hírszerző tiszt ellen Nagy-Britanniában végrehajtott gyilkossági kísérletet és Bob Seely brit parlamenti képviselő állításait, amelyek szerint Oroszország a brit politikai rendszer aláaknázására „olyan módszereket alkalmaz, mint a hidegháború idején a KGB".[46] Az alsóház külügyi bizottsága 2018 kora nyarán keletkezett jelentésében nemcsak úgy vélte, hogy „a Kremlhez közel álló személyek olyan mértékben használják Londont korrupt tevékenységeik bázisaként", hogy annak már nemzetbiztonsági következményei vannak, de azt is megállapította, hogy „az ezek elleni küzdelmet az Egyesült Királyságnak a legfőbb külpolitikai prioritások közé kell sorolnia".[47]

Aztán ott van még az Egyesült Államokban és más országokban tartott választások kimenetelének befolyásolására tett kitartó próbálkozás. Az oroszok „szakadatlanul igyekeznek aláaknázni a demokratikus folyamatokat", állította James Mattis, hozzátéve, hogy Putyin „megpróbált belenyúlni" a 2018-as időközi választásokba is. „Megteszünk mindent, ami szükséges – jelentette ki –, hogy megvédjük a demokratikus rendszert azokkal szemben, akik tönkre akarják tenni az Egyesült Államokat és magát a demokráciát."[48]

Törökország sem céljai, sem tettei tekintetében nem tartható kiegyensúlyozottnak, megállapodottnak. Az egykori

Oszmán Birodalom utáni nosztalgia hatása alatt sokan álmodoznak a dicsőséges múlt visszatéréséről, amikor Szarajevótól Damaszkuszig és Bengázitól Erzurumig terjedt a soknemzetiségű és sokkultúrájú állam, amelynek ragyogásához a közelmúlt történelme semmiképpen sem fogható.[49] „A török köztársaság – mondta egy 2017-es beszédében Erdoğan elnök – az Oszmán Birodalom folytatása, még ha a határok megváltoztak is."[50] Amint azt a hajdanvolt Oszmán Birodalom idejében játszódó szappanoperák elképesztő népszerűsége is mutatja, a múlt felélesztése nagyon is része a Törökország mai világpolitikai szerepéről alkotott elképzeléseknek.[51]

Ugyanebbe az irányba mutat a katonai beavatkozás Szíriában és Irakban, az egyre határozottabb álláspont a szomszédos Görögországgal szemben és a Washingtonnak címzett üzenetek dacos hangvétele. Egyazon napon öt vezető kormánypárti lap is a következő szalagcímmel jelent meg: „Nem vagyunk a hasunknál fogva [köldökzsinóron] az Egyesült Államokhoz kötve" – nyilvánvaló jeléül annak, hogy Ankarát bosszantja a Washington felől rá nehezedő nyomás.[52]

És ott van Irán, amelynek iraki és szíriai kalandjai, a jemeni hútiknak, valamint a közel-keleti Hamásznak és Hezbollahnak nyújtott támogatása nem feltétlenül a legjobb ajánlólevél egy olyan országnak, amelyik a nemzetközi rend eltökélt védelmezőjének igyekszik mutatni magát. Teherán azt állítja, hogy tárgyalásos megoldásokra törekszik, és egészen a legvégsőkig kerüli az erő alkalmazását, ugyanakkor katonai akciókat hajt végre más országokban, és kliensháborúkban vesz részt – ez is mutatja, hogy figyelmünket mennyivel inkább a tettekre, mintsem a szavakra kell összpontosítanunk.

* * *

Kína, Oroszország, Törökország és Irán mindenesetre tudomásul vette, hogy a világ változóban van. Feltűnő, hogy ezt milyen sok ázsiai állam nemcsak hogy megértette, de lázasan igyekszik is kialakítani a jövőre való felkészülés módját. Csaknem mindannyian kifejlesztették a saját felkészülési tervüket; feltérképezték a rövid és középtávú lehetőségeket és kihívásokat, és elemezték a megoldások esélyeit.

Voltaképpen az Övezet és Út kezdeményezés is ilyenfajta előkészület, ahogy Szaúd-Arábia Vision 2030 elnevezésű tervezete, az Oroszország, Belarusz, Kazahsztán, Örményország és Kirgizisztán által megalakított Eurázsiai Gazdasági Unió, a kazahsztáni Fényes út kezdeményezés, a vietnámi Két folyosó, egy gazdasági térség, a török Középső folyosó, a mongol Fejlődés útja, valamint Laosz, Kambodzsa és Mianmar hasonló tervezetei, illetve az India által kidolgozott Cselekedj Keleten irányelv, a Háromoldalú autópálya projekt, a Go West stratégia és a Neighbourhood First tervezet.[53]

Mindezek párhuzamosan futnak a nagy, regionális mestertervekkel, például a délkelet-ázsiai nemzetek által megformált Asean Community Vision 2025-tel, amely a térségben élő, a becslések szerint 650 milliós népesség gazdasági, társadalmi és biztonsági együttműködésének serkentését célozza.

A jövőt tervező országok listájáról szembetűnő módon hiányzik az Európai Unió. Ez egyesek szerint nemcsak kedvező dolog, de szándékos is. Az Európai Unió – nyilatkozta egy, az ázsiai–csendes-óceáni térség és az EU kapcsolataiért felelős tisztségviselő – „nem geopolitikai tényező".[54] Az efféle mellbevágó hárításokat, ha lassan is, fellengzős, már-már biblikus lép-

tékű víziók váltják fel, ám anélkül, hogy lényeges mozzanatok vagy részletek elhangzanának. Az Európai Unió, jelentette ki az unió külügyi főképviselője, szövetségre lép Ázsiával, „a világ legnagyobb előre jelzett gazdasági növekedésű régiójával" olyan módon, ami előnyös lesz nemcsak Európára és Ázsiára, de „az egész bolygóra nézve is".[55]

Ez legalábbis jobb, mint a nagy-britanniai helyzet. Hszi Csin-ping elnök a brit Northern Powerhouse projektet annak nagyszerű példájaként hozta fel, hogy a világ államai hogyan fejleszthetik a gazdaságukat infrastrukturális beruházásokkal – a valóság azonban meglehetősen másként fest.[56] Az Egy övezet, egy út kezdeményezés beindítása után alig pár hónappal bejelentett Northern Powerhouse projekt csak igen szerény eredményeket tud felmutatni. Míg a kínaiak elképzelése megragadta a képzeletet, és jelenleg dollárszázmilliókat fordítanak utak, vasútvonalak, kikötők és erőművek építésére, a brit program legnagyobb eredménye a leedsi pályaudvar új déli bejáratának megépítése.[57]

Ázsiával és a selyemutakkal összevetve Európa nem is annyira más sebességgel, mint inkább más irányban halad. Ázsiában minden a kapcsolatok fejlesztéséről, az együttműködés javításáról és elmélyítéséről szól, Európa országai az elkülönülésen, a korlátok és sorompók újjáépítésén és az önállóság visszaszerzésén fáradoznak. A folyamatot remekül szemlélteti a Brexit, de jelzésértékűek a körvonalazódó EU-ellenes mozgalmak Olaszországban, Németországban, Lengyelországban, Magyarországon és másutt, valamint a Skócia és Katalónia függetlenedési törekvéseit támogatók százezres tömegei.

Egyes esetekben mintha a liberális demokráciák működésének alapjai forognának veszélyben. Nagy-Britanniában Boris

Johnson miniszterelnök – a Brexit körüli politikai játszmájának egyik lépéseként – 2019 őszén felfüggesztette a parlament ülésezését. Johnson elérte a célját, de nem sokan gondolnak bele abba, hogy miként vélekedett a világ többi része annak láttán, hogy egy brit miniszterelnöknek nemcsak eszébe jut a képviselők megkerülése és kizárása a cselekvésből, de meg is meri tenni ezt a hallatlan cselekedetet. „El tudják képzelni, mi történne, ha én bezárnám a parlamentet? – kérdezte a bolgár miniszterelnök, Bojko Boriszov. – El tudják képzelni, micsoda dühvel esnének nekem, hogy diktátor vagyok?"[58] Az autokratikus lépésektől sem idegenkedő populisták előretörése ékesszólóan beszél a modern korunkban a Nyugat előtt álló kihívásokról.

Ezek a feszültségek elszomorítják azokat, akik úgy érzik, egy világ foszlik szét a szemünk láttára. Az Európai Unió, mondta 2018 nyarán Canterbury érseke, „békét és jólétet hozott, együttérzést a szegényekkel és elesettekkel, célt a nagyratörőknek, és reményt minden embernek". Ez volt „az emberiség legnagyobb megvalósult álma a Nyugatrómai Birodalom bukása óta". Szavai nemcsak mélységesen eurocentrikus gondolkodásról, de a világ- és az európai történelem távlataiban való gondolkodás teljes hiányáról is árulkodnak,[59] ugyanakkor ékesszólóan beszélnek a melankóliáról, amit az alkony megélése vált ki olyan országokban, amelyek évszázadokon át élvezték a napsugarak áldott melegét.

* * *

Európa bizonytalankodása lehetőségeket nyit meg mások előtt. Kína például hamar felismerte, hogy a gazdasági befektetések politikai hasznot is hoznak. Sokan azt várták, hogy Európa határozott álláspontra helyezkedik a Dél-kínai-tengerrel kapcsolatos vitákban, kivált azután, hogy az Európai Tanács elnöke, Donald Tusk a G7-országok Japánban tartott konferenciáján, az Állandó Választott Bíróság határozatának nyilvánosságra hozatala előtt kijelentette: feltétlenül szükség van „közös értékeink védelmére, […] és arra, hogy világos és határozott álláspontra helyezkedjünk" Kína tengeri követeléseinek kérdésében.[60] Kína a háttérben keményen munkálkodott az Európai Unió álláspontjának felpuhításán; felhasználta görög, magyar és horvát kapcsolatait annak érdekében, hogy a Brüsszel által kibocsátott nyilatkozat ne támogassa vagy üdvözölje, csupán tudomásul vegye az Állandó Választott Bíróság határozatát.[61]

Ez is tanúsítja, hogy Kína gondosan ápolja a kapcsolatot új barátaival nemcsak Ázsiában és Afrikában, de Európában is, ahol a 16+1 Együttműködés keretet biztosít a megbeszélésekhez Peking és 11 EU-tagország (a balti államok, Bulgária, Horvátország, Magyarország és Lengyelország), valamint 5 balkáni állam (Albánia, Bosznia-Hercegovina, Montenegró, Észak-Macedónia és Szerbia) között. Az Együttműködés tagországai részben a nagyarányú kínai befektetések miatt kötődnek Pekinghez, részben pedig azért (ahogy 2016 októberében Magyarország miniszterelnöke, Orbán Viktor fogalmazott), mert „ma már nyilvánvaló, hogy a világgazdaság súlypontja nyugatról keletre tevődik át, ezt ugyan a nyugati világban még szokás tagadni, de ez nem tűnik értelmes álláspontnak. Azt látjuk, hogy a világgazdaság súlypontja az Atlanti-óceán térségéből a Csendes-óceán térségébe helyeződik át. Ez nem vélemény, hanem tény."[62] Mások szerint a Kelet felé fordulás Európa és az Európai Unió bénultságáról is tanúskodik. „Európa visszahúzódik – állította Gjorge Ivanov macedón elnök –, vagy

inkább csak nem tartja be azt az ígéretét, hogy a Balkánt az unió részévé teszi." Az unió kudarca más országokat arra bátorított, „hogy jöjjenek, és töltsék ki ezt a teret". Ez kaput nyitott Kínának, de Oroszországnak is. „Micsoda szégyen – mondta Ivanov –, hogy az Európai Unió a jelek szerint figyelmen kívül hagy bizonyos fontos történelmi tanulságokat."[63]

Míg az ilyen bánatos mondatok elfedik azt a tényleges figyelmet és jelentős erőforrásokat, amelyek az Európai Unió és valójában az Egyesült Államok felől is a Balkán felé irányulnak, kétségtelen, hogy Moszkva ismételten kísérletet tett a választások befolyásolására, nyomást gyakorol az ortodox egyházak vezetőire, sőt esetenként még kormányok megbuktatásával is próbálkozott, ami sokat elmond a régióban élők érzelmeiért, gondolataiért és pénzéért folyó versengésről.[64] És ugyanígy: Johannes Hahn, az Európai Bizottság Szomszédságpolitikai és Csatlakozási Tárgyalások Főigazgatóságának biztosa figyelmeztetett: Kína fokozódó érdeklődése a Balkán iránt sokat elárul arról, hogy a világ egyre bonyolultabbá válik.[65]

Egyesek elismerik, hogy a cselekvési terv hiányának komoly következményei vannak. „Ha nem sikerül egységes Kína-stratégiát kidolgoznunk – mondta 2017-ben a német külügyminiszter, Sigmar Gabriel –, akkor Kína sikerrel jár majd Európa megosztásában."[66] Szavaira csípős válasz érkezett Pekingből. „Megdöbbentenek bennünket ezek a kijelentések – mondta a kínai külügymisztérium szóvivője, majd megjegyezte: – Reméljük, hogy [a külügyminiszter úr] világossá teszi, mit ért »egy Európa« alatt, illetve hogy e tekintetben van-e egyetértés az Európai Unió tagországai között." Amivel egyértelműen utalt az Európán belüli vitákra és a közös irányválasztás kérdésében való megosztottságra.[67]

Ezt Gabriel később kiválóan megfogalmazta, amikor a világ változásáról és Európa alkalmazkodásra való képtelenségéről beszélt. „Úgy tűnik – mondta 2018 februárjában –, ma Kína az egyetlen ország, amelynek valamiféle igazi, globális geostratégiai elképzelése van." Ez tény, tette hozzá, majd megjegyezte, hogy „Kínának joga van ilyen elképzelést kidolgozni". A baj csak az, sajnálkozott, hogy Európának és a Nyugatnak nincsenek hasonlóan összefüggő és egy irányba mutató gondolatai, tervei, válaszai, és a jelek szerint ötletei sincsenek. „Csakis magunkat okolhatjuk – mondta –, amiért mi, mint »a Nyugat«, nem rendelkezünk saját stratégiával arra, hogy megtaláljunk egy új egyensúlyt a világban körvonalazódó különféle érdekek között; olyat, amelyik a megbékélésen és a közös értékteremtésen alapul, és nem valamiféle zéró összegű játék, az érdekek egyoldalú érvényesítésére való törekvés."[68]

Heiko Maas, Gabriel utóda a külügyminiszteri székben, megpróbált módot találni arra, hogy kifejezésre juttassa az izolacionizmus veszélyeit. Együttműködésre szólította fel azokat az országokat, amelyek Németországhoz hasonlóan „túl kicsik ahhoz, hogy egymaguk hozzanak globális érvényű döntéseket". 2018 júliusában Tokióban tartott beszédében figyelmeztetett annak veszélyeire, hogy Trump elnök „nagy kedvvel és gyakorisággal írogatott 280 karakter hosszúságú Twitter-üzeneteivel [...] évtizedeken át kialakult szövetségeket aknáz alá". Ez a kockázat az Oroszország és Kína jelentette kihívásokkal együtt szükségessé teszi, hogy „új utak megtalálásán gondolkodjunk". Németországnak együtt kell működnie Japánnal (egy olyan országgal, amely jelentős infrastruktúra-fejlesztési és segélyprogramokat működtet a selyemutak mentén) annak érdekében, hogy lerakják „a multilaterális gondolkodású

államok szövetségének" alapjait, és közösen munkálkodjanak a stabilitás előmozdításán, és annak a vákuumnak a betöltésén, mely az Egyesült Államok visszahúzódása következtében a világ számos térségében előáll.[69]

Pekinget nem lepik meg az ilyenfajta kijelentések, és nagy gondot fordít arra, hogy ne csak előre lássa, de viszonozza is őket. „Támogatnunk kell a multilateralizmust – jelentette ki Li Ko-csiang a 16+1 országok egyik találkozóján. – Támogatnunk kell a szabad kereskedelmet, [...] és közösen kell munkálkodnunk a globális gazdasági fellendülés lassulásának megelőzésében." Az Európai Unió, tette hozzá, „igen komoly erő a béke, a stabilitás és a jólét megszilárdításában. Nélkülözhetetlen tényező mai világunkban."[70]

* * *

Kína felemelkedése – párosulva annak világos felismerésével, hogy mit akar és mire van, lesz szüksége a jelenben és a jövőben – a kapuk kitárulásához vezetett másutt is, például a Közel-Keleten, ahol Peking kitartóan és eredményesen udvarolja körül Rijádot. Az állami tulajdonú, de tőzsdei bevezetés esetén a világelsőség ígéretével kecsegtető szaúdi olajtársaság, az Aramco egy részének esetleges eladása felkeltette Kína figyelmét, akárcsak egyes szaúdi logisztikai létesítmények, infrastruktúra-fejlesztő projektek és kisebb olajtermelők. Az Aramco 2019 novemberében valóban tőzsdére lépett, bár egyelőre csak egy kisebb, másfél százalékos tulajdonrész értékesítésével, ez azonban sokak szerint csak a folyamat első lépése.

A kötelékek a jelek szerint tovább erősödnek. Mohamed bin Szalmán kínai látogatását követően Rijádban bejelentették,

hogy a szaúd-arábiai iskolákban és egyetemeken kínai nyelvű osztályokat és kurzusokat indítanak a jövőbeni kapcsolatok erősítése érdekében.[71] Egy kommentátor megjegyezte: a szaúdiak felismerték, „hogy [...] a Washingtonban uralkodó káosz miatt jelenleg nem támaszkodhatnak a Nyugatra, úgyhogy inkább kelet felé tájékozódnak".[72] Ezeket az új kapcsolatokat nem a régmúlt történelme alakította, sokkal inkább a kínálkozó alkalom felismerésével és a választási lehetőségek kibővítésének szándékával állnak összefüggésben.

Nehéz nem ámulattal figyelni a közös érdekekben fogant, új narratívákat. Kína és az arab országok, mondta Vang Ji külügyminiszter, „természetes partnerek az Övezet és Út együttműködésben". A selyemutak mantrája minden megosztottságot felülír: mindenkinek követnie kellene „a selyemút szellemiségét, ami a béke, a nyitottság és az elfogadás, az egymástól való tanulás, a kölcsönös előnyök és a mélyebb együttműködés [...] a nemzeti megújulásra való törekvésben".[73]

Mindez része egy szélesebb körű mosolyoffenzívának. Vang külügyminiszter kijelentése – „Kína mindig az arab országok oldalán fog állni, védelmezi a jogaikat és érdekeiket, valamint a közel-keleti békét és stabilitást" – muzsika a szaúdiak füleinek még akkor is, ha a szépen csengő szavaknak némiképp ellentmond a tény: a régióba áramló kínai kölcsönök és befektetések túlnyomó része mindeddig Szaúd-Arábia ősellenségének, Iránnak jutott.[74]

A Szaúd-Arábiához fűződő szoros kötelékek nem akadályozzák meg Pekinget abban, hogy mélyíteni igyekezzen a kapcsolatait Teheránnal is. Amikor például az Egyesült Államok bejelentette az atomalkuból való kilépését, a kínai vállalatoknak már kész terveik voltak a nagy nyugati olajcégek megüresedő

helyének betöltésére, beleértve, hogy ugyanolyan opciókat szereztek a részesedés vásárlására, amilyenekkel a Total is rendelkezett. Kína felkészülten várta, hogy a szankciókat újra életbe léptetik, ami a nyugati vállalatokat Irán elhagyására kényszerítette.[75]

Peking igen ügyesen alkotott meg és ismételgetett egy megosztás helyett egyesítésre és megbékítésre törekvő narratívát. Mindössze egy héttel azután, hogy vendégül látta a szaúdi királyt, Szalmánt, Hszi Csin-ping elnök fogadta Izrael miniszterelnökét, Benjamin Netanjahut, röviddel ezután pedig Palesztina elnökét, Mahmúd Abbászt. Kína reméli, jelentette ki, „hogy Palesztina és Izrael a lehető leghamarabb békét köt egymással, és a továbbiakban békében él és munkálkodik".[76] Az efféle nyilatkozatok mindig népszerűek, de aligha játszanak bármiféle szerepet a közel-keleti béke megteremtésében.

A térség minden népének együtt kell működnie „olyan módon, hogy a regionális vitákat elkerüljék". Ez megvalósulhat, mondta Hszi Csin-ping, „ha őszinték vagyunk egymáshoz, nem félünk a különbözőségeinktől, nem hallgatjuk el a nehézségeket, és minden vonatkozásukban megfelelően megvitatjuk a külpolitika és a fejlesztési stratégia kérdéseit". Bizonyítva, hogy pénzt is hajlandó letenni a szavak mellé, Peking azonnal felajánlott egy húszmilliárd dolláros kölcsönt „olyan programokra, amelyek foglalkoztatási lehetőséget teremtenek és kedvező társadalmi változásokat eredményeznek az újjáépítésre szoruló arab államokban".[77] A gazdasági növekedés serkentésére további százmilliárd dolláros segély folyósítására tett ígéretet.[78]

Ez is egyike azoknak a projekteknek, közölte a kínai külügyminisztérium, „amelyek előretekintőek, újítóak és úttörő jellegűek, akárcsak a nagy tervezet, az Övezet és Út kezdeményezés".[79] Az ilyen lépések és nyilatkozatok kirívó ellentétben állnak a konfliktusokban élesen állást foglaló és egészen más irányt követő Egyesült Államok szavaival és tetteivel.[80] Míg Peking mindig és mindenütt fáradhatatlanul keresi a partnereket, ijesztő látni, hogy a selyemutak mentén milyen kevés barátja van az Egyesült Államoknak és általában a Nyugatnak.

* * *

Kína következetessége feltűnő kontrasztban áll Washington ötletszerű, bizonytalan és ellentmondásos üzeneteivel. A Grönland „megvásárlására" tett otromba, előzmény nélküli és nevetséges ajánlat (ami után Trump lemondta Dániába tervezett látogatását, mert a dán miniszterelnök asszonyt „nem érdekelte az üzlet", és „undok" kijelentései sértőek voltak a szabad világ állítólagos vezetőjének ítélőképességére nézve) egyben azt is elárulta, hogy az Egyesült Államok korántsem a szabadságjogok, a demokrácia és a törvényesség védelmezője, sokkal inkább imperialista erő, amely messze a mások érdekei fölébe helyezi a sajátjait.[81]

„Azt akarjuk – állította 2018 nyarán Mike Pompeo –, hogy minden nemzet, minden egyes nemzet képes legyen megvédeni szuverenitását más államok erőszakos beavatkozásával szemben. Azt akarjuk, hogy minden területi és tengeri vita békés rendezést nyerjen. Ahol Amerika megjelenik, ott nem uralomra tör, hanem partnerkapcsolatokat keres – folytatta nyilvánvalóan Kínára célozva anélkül, hogy az ország nevét megemlítette volna. – Nem stratégiai függőségben, hanem stratégiai partnerségben hiszünk."[82]

A grönlandi baklövés, valamint Trump hencegése, hogy ha úgy akarja, „letörli Afganisztánt a Föld színéről", és egyetlen hét alatt megnyeri a háborút, aligha láttatja Washingtont olyan példának, amelyet sokan követni kívánnának.[83] Éppen ellenkezőleg: megerősítette az Egyesült Államokról világszerte (ha nem is mindenütt megalapozottan) kialakult képet, hogy először lő, és csak azután kérdez. Ám amint azt a történészek jól tudják, a narratíva uralása önmagában is fontos – vagyis hogy az ember láttatni tudja az együttműködés előnyeit, megmutassa, hogy lehetséges egy win-win helyzetet megvalósítani, ügyeljen arra, hogy a nemzetközi kérdésekben összhangban legyenek a szavai és a tettei, és – természetesen – hogy képes legyen megküzdeni a bírálatokkal és válaszokat tudjon adni ellenfeleinek érveire. Márpedig az Egyesült Államoknak mindezeken a területeken sikerült a rendkívül erős mezőnyben messze lemaradnia.

* * *

Tanulságos példa Pakisztán, amelyet Washington ország-világ előtt megalázott – részben a Kínával fenntartott, túlságosan szorosnak ítélt kapcsolata miatti büntetésül, részben áldozatként az Indiával való nagy, eszményített szövetség oltárán, részben pedig az afganisztáni helyzet súlyos rosszabbodása következtében. 2018-as első Twitter-üzenetében Trump elnök azt állította, hogy az Egyesült Államok „az elmúlt tizenöt év során botor módon több mint 33 milliárd dollárnyi segélyt folyósított Pakisztánnak, ők pedig semmit sem adtak nekünk, csak hazugságot és megtévesztést, és hülyének nézték a vezetőinket".[84] Afganisztánban legfőbb ideje volt már az irányváltásnak, mondta John Bolton akkori nemzetbiztonsági tanácsadó. „A nagy kérdés nem a szárazföldi háborús taktika. A nagy kérdés Pakisztán."[85]

Pakisztán akkori külügyminisztere, Khavadzsa Muhammad Aszif gyalázatnak minősítette, hogy az Egyesült Államok pofozógépet csinál az országából ahelyett, hogy szembenézne saját, Afganisztánban és másutt elszenvedett kudarcaival.[86] Washington állításai és tettei (például több mint egymilliárd dollárnyi biztonsági segély folyósításának felfüggesztése) természetszerűen sodorta Kína közelébe Pakisztánt éppen egy olyan időszakban, amikor Peking egy közös jövőkép kialakításán, illetve olcsó kölcsönök, technikai felszerelés és támogatás rendszerének megvalósításán fáradozott.[87]

A kapcsolat feltehetően egyre szorosabbá válik, noha széles körben tartanak attól, hogy Pakisztánnak a Nemzetközi Valutaalaphoz kell fordulnia nem kevesebb mint 12 milliárd dolláros kölcsönért nemcsak súlyosan megnövekedett államadóssága, hanem egy sor más ok, például valutájának jelentős gyengülése miatt. „Tévedés ne essék – mondta Mike Pompeo –, figyelni fogjuk, mit tesz az IMF. Nincs értelme annak, hogy az IMF dollárjait, és ezzel összefüggésben az amerikaiak dollárjait, amelyek részét képezik az IMF által nyújtott finanszírozásnak, a kínai kötvénytulajdonosok, vagy maga Kína nyelje el."[88]

Ezeket a szavakat igen rossz néven vették Pakisztánban, ahol a lehetséges IMF-kölcsön ellenzését úgy tekintették, mint újabb kísérletet az ország fejlődésének megakadályozására és jövőjének aláásására.[89] Nemhogy nem fordulnak el Pekingtől, mondta Imrán Hán, a 2018-as választásokon a legtöbb parlamenti helyet megszerző Pakistan Tehreek-e-Insaf (PTI) párt vezetője, épp ellenkezőleg. A kínai nagykövetnek kijelentet-

te: „Hivatalba lépése után a PTI teljes mértékben együtt kíván működni Kínával a folyamatos fejlődés előmozdításán és a kétoldalú kapcsolatok elmélyítésén."[90] Kína annak rendje és módja szerint haladéktalanul hozzáférhetővé tett egy kétmilliárd dolláros hitelkeretet, bizonyítva, hogy a méz ígérete jóval csábítóbb, és ugyanolyan hatékony, mint a korbács lengetése.[91] A koronavírus-járvány azonban különösen megviselte Pakisztán gazdaságát, és a Kínától felvett kölcsönök kezelhetetlenül nagy teherré váltak: Hán kormánya 2021-ben újabb tizenkét hónapos haladékot volt kénytelen kérni az előző évben felvett egymilliárd dolláros hitel törlesztésére.

Az Övezet és Út kezdeményezés körüli legfontosabb kérdőjel (nemcsak Pakisztánban, hanem más országokban is) éppen az, hogy Kína hogyan kezeli majd a helyzetet ott, ahol jelentős vállalkozások szorulnak meg, vagy hitelek átstrukturálása válik szükségessé. A döntéshozatali rendszer ilyen körülmények közötti működésének megértése és annak mérlegelése, hogy miként viselkedik majd Peking, ha arra kérik, vagy azt várják tőle, hogy az Egyesült Államok (vagy valamelyest átláthatóbb, de az újratárgyalásoknál vagy az adósságok elengedésénél esetleg jóval kevésbé hajlékony intézmények) által kínált módszerektől eltérő megoldásokkal jöjjön elő – mindez nagyban befolyásolja a kezdeményezés megítélését, a programok előrehaladását és sikerességét.

Annak érdekében, hogy nyitva tartsa a lehetőségeket, Pakisztán máshol is keresett pénzügyi támogatást. Imrán Hán hatmilliárd dollárt vett fel Szaúd-Arábiától – ez is jelzi egy szoros szövedéket alkotó, új világ megszületését.[92] „Ha Allah is úgy akarja – mondta Imrán Hán –, hamarosan újabb jó hírrel szolgálhatok nektek. Tárgyalunk további két országgal, és Allah segítségével hasonló csomagokat várhatunk tőlük is."[93]

2019 tavaszán Mohamed bin Szalmán Pakisztánba látogatott, és aláírt egy húszmilliárd dolláros megállapodást többek között arról, hogy Gvádarban megépítenek egy jelentős olajfinomító és petrolkémiai üzemet, szorosan kapcsolódva kínai kikötői beruházásokhoz és a Kína–Pakisztán Gazdasági Folyosóhoz. „Hisszük – jelentette ki a trónörökös –, hogy Pakisztán a jövőben nagyon-nagyon fontos országgá válik, és bizonyosak akarunk lenni, hogy ebben nekünk is részünk lesz."[94] Szaúd-Arábia segíteni kíván Pakisztán gazdaságának megszilárdításában, hangsúlyozta a látogatás előtt a szaúdi energiaügyi miniszter, Khalid al-Falih, és érdekelt „a Kína–Pakisztán Gazdasági Folyosóhoz való partneri kapcsolódásban".[95] Az Egyesült Államok politikája nemcsak egymás karjába taszítja az országokat, de gazdasági és vallási kapcsolataikat is erősíti.

A szaúdiak jórészt azért kívánják javítani kapcsolataikat Pakisztánnal, hogy maguk mögött tudhassák az ország támogatását Iránnal szemben; ez önmagában is bizonyítja, hogy vannak, akik a nagy összképet tartják szem előtt. Ebben az összefüggésben jelentősége van annak, hogy Mohamed bin Szalmán Pakisztánból egyenesen Indiába repült, ahol hasonló tárgyalásokat folytatott a két ország közös érdekeiről, közös beruházásokról és a jövőre való felkészülésről. A bejelentés, hogy Szaúd-Arábia 850 indiai fogvatartottat bocsát szabadon azután, hogy pár nappal korábban 2000 pakisztáni nyerte vissza a szabadságát, valamint hogy csökkentik a vízumdíjakat az indiai és a pakisztáni állampolgárok számára, arra szolgált, hogy megmutassa az együttműködés előnyeit, és javítsa a tárgyalások légkörét.[96]

A Pakisztán és India közötti egyensúlyozás sokat elmond a kialakuló új világról és az általa jelentett új kihívásokról. A szaúdi trónörökös látogatása a két országban (utána Pekingbe repült tovább) annál is figyelemreméltóbb, mert ebben az időben éppen megnövekedett a feszültség Iszlámábád és Delhi között, az indiai közigazgatás alatt álló Kasmírban ugyanis egy öngyilkos merénylő egy rendőri alakulat 46 tagját megölte, és az indiai pénzügyminiszter, Arun Jaitley bejelentette, hogy lépéseket tesz Pakisztán teljes nemzetközi elszigetelése érdekében.[97] Más lépéseket is fontolgattak, egyebek mellett azt, hogy az indiai krikettválogatott nem vesz részt a 2019-es nyári világkupán, ezt a lehetőséget azonban elvetették azután, hogy Pakisztán szabadon bocsátott egy indiai vadászpilótát, akinek a gépét a terrorakciót követő nyugtalan napokban lőtték le.[98] A feszültség tetőpontján egyesek – például Dipendra Szingh Huda altábornagy, az indiai Északi Hadsereg nemrég nyugalomba vonult parancsnoka – sokkal keményebb lépéseket követeltek. Indiának, jelentette ki riporterek előtt, „nincs más választása, mint a katonai megtorlás".[99]

A komplex geopolitikai forgatókönyvek felvázolásakor Szaúd-Arábia, Kína, Irán, Oroszország és mások számára is nyilvánvaló előnyökkel jár, ha minden szereplőt támogatnak. A ma felemelkedő hatalmak szempontjából a lehetőségek mindegyikének nyitva tartása nemcsak logikus, de létfontosságú is. A kiegyensúlyozó típusú magatartás azonban köztudottan nem könnyű dolog.

* * *

A helyzet, legalábbis Pakisztán tekintetében, az, hogy az Egyesült Államok politikájában bekövetkezett változás nemcsak Kínához és Szaúd-Arábiához hozta közelebb az országot, de Moszkva régióbeli pozícióit is megerősítette. Oroszország már szoros kapcsolatokat tart fenn Indiával, ahol a kormány szintén az orosz SZ–400-as légvédelmi rakétarendszer megvásárlása mellett döntött.[100] Az Egyesült Államok szankciókkal fenyegetőzött, de India kitartott az üzlet mellett, és a tervek szerint idén ősszel az oroszok leszállíthatják a rendszer első egységeit.

A Pakisztánnal való viszony ugyancsak javulni látszik olyan megállapodások nyomán, amelyek értelmében Iszlámábád Szu–35-ös harci repülőgépeket és T–90-es harckocsikat vásárol Oroszországtól. A kölcsönös megértést szolgálják a közös hadgyakorlatok, a hírszerzési adatok megosztása és az Egyesült Államok afganisztáni politikájának bírálata csakúgy, mint a tervezett tízmilliárd dolláros beruházás, egy mindkét fél számára előnyöket jelentő tengeri gázvezeték építése.[101]

A washingtoni politikacsinálók számára talán meggyőzően hangzik a gondolat, hogy a tartós destabilizáció az Egyesült Államok javát szolgálja, csakhogy a dolognak vannak következményei is. A Trump-korszak egyik nagy felháborodást kiváltó intézkedése, hogy az illegális bevándorlók gyermekeit elválasztották a szüleiktől, és texasi katonai támaszpontokon, elkülönített befogadóközpontokban helyezték el őket, nem merésznek és eltökéltnek, hanem rosszindulatúnak és kegyetlennek láttatta Amerikát.[102] A gyermekeket zuhanyozni vitték, de nem hozták őket vissza; a kétségbeesetten zokogó anyákról szóló jelentések megdöbbentették és megbotránkoztatták a világot.[103]

Az Egyesült Államok megítélésének hihetetlenül sokat ártottak a kiszivárgott hírek arról, hogy a gyermekeket olykor

erőszakkal oltották be olyan szerekkel, amelyek hatására nem tudtak járni, rettegtek az emberektől vagy alvási zavaraik lettek, valamint hogy a kisgyermekek és családjaik újraegyesülését több esetben csak DNS-tesztek elvégzése után tették lehetővé.[104] Szinte hihetetlen, hogy ilyesmik történhetnek egy olyan országban, amelyre régóta mint a méltányosság és tisztesség védőbástyájára, a szabadság és igazságosság védelmezőjére tekintettek az emberek.

Mindez részben a köztisztviselői kar leépülésének és a washingtoni döntéshozatal rendszerszintű kudarcának következménye. A külügyminisztérium költségvetésének visszavágása a szakértelem és a beleérzőképesség rovására ment. Most, amikor az Egyesült Államok mindent megtehetne, és meg is kellene tennie azért, hogy megmutassa pozitív szerepét a globális biztonság megőrzésében, a világkereskedelem előmozdításában, baráti kapcsolatok építésében és egy reményteli jövő képének felvázolásában, mindezek helyett hátat fordít a történelemnek. A Trump-féle vámok nemcsak riválisait, hanem korábbi barátait és szövetségeseit is érzékenyen érintették, sőt utóbbiakat a legfájdalmasabban.[105] „Immár nem kérdés – jegyezte meg 2018 nyarán Bruno Le Maire francia pénzügyminiszter –, hogy lesz-e kereskedelmi háború. Ez a háború már elkezdődött."[106]

Az Egyesült Államok Oroszország-politikája éppily zűrzavarosnak, ha nem éppen kudarcosnak bizonyult. A *Nemzetbiztonsági Stratégia* című dokumentum Oroszországot – Kínához hasonlóan – olyan tényezőnek tekinti, amely „az Egyesült Államok értékeivel és érdekeivel ellentétesen kívánja alakítani a világot, [...] és eltökélten igyekszik visszaállítani globális hatalmi státusát". Célja „gyengíteni az Egyesült Államok befolyását a világban, és elválasztani bennünket szövetségeseinktől

és partnereinktől".[107] 2018 tavaszán több szankciót is bejelentettek befolyásos orosz oligarchák és az orosz kormány egyes vezető tagjai ellen. Az ukrajnai és a szíriai beavatkozásra, illetve „a nyugati demokráciák elleni aknamunkára és ártó szándékú kibertevékenységre" utalva kívántak erőteljes üzenetet küldeni Putyinnak és legbelső körének.[108] „Még senki sem bánt olyan keményen Oroszországgal, mint én" – állította Trump a szankciókat bejelentő sajtótájékoztatón.[109]

Valójában, akárcsak más esetekben, az Egyesült Államok lépései éppen a kívánttal ellentétes hatásúaknak bizonyultak. Az Oroszországra gyakorolt politikai és diplomáciai nyomás közelebb hozta egymáshoz Moszkvát és Pekinget (előbbi számára talán kényelmetlenül is), mivel az energiaforrások Kínába irányuló kivitele aránytalanul nagy súlyt képvisel az orosz gazdaságban.[110] 2017-ben például csak csekély mértékben nőtt a teljes olajkivitel, de Kína részesedése a teljes exporton belül 40%-kal emelkedett.[111] Ugyanebben az évben – jól mutatva a két ország közötti kereskedelmi kapcsolatok erősödését – csaknem 75%-kal növekedtek Kína oroszországi beruházásai.[112]

A szoros kapcsolat kifizetődőnek bizonyult 2018 áprilisában a Szíria elleni amerikai légicsapások után, amelyek amellett, hogy az Aszad-rezsimhez kötődő célpontok ellen irányultak, erődemonstrációként is szolgáltak a rossz hírű szíriai vezetőt szárazföldi erőkkel támogató Oroszország számára. Az akciókat Peking azonnal elítélte; a kínai külügyminisztérium szóvivője kijelentette, hogy kormányának megítélése szerint a légicsapások „megsértették a nemzetközi jog elveit és legalapvetőbb normáit".[113]

Még meglepőbbek voltak azonban Kína újonnan kinevezett és a légicsapások után a szolidaritás kifejezésének jeléül hala-

déktalanul Moszkvába küldött védelmi minisztere, Vej Feng-ho megjegyzései. Vej tábornok figyelemre méltó egyértelműséggel fogalmazott: „Oroszországba látogatok, [...] hogy meggyőzzem a világot kétoldalú kapcsolataink magas fejlettségi szintjéről, és fegyveres erőink szilárd eltökéltségéről a stratégiai együttműködésre." Látogatásának azonban volt közvetlenebb célja is: „Kína azért jött el Moszkvába, hogy megmutassa az amerikaiaknak az orosz és kínai fegyveres erők szoros kapcsolatát, [...] azért jöttünk, hogy támogassuk önöket."[114]

Mindez része a barátságot és a közös érdekeket hangsúlyozó narratívának. „Putyin elnök és én – mondta Hszi Csin-ping 2017 júliusában tett moszkvai látogatása előtt – remek munkakapcsolatot és szoros baráti viszonyt építettünk ki." Kína és Oroszország „egymás legmegbízhatóbb stratégiai partnerei", jegyezte meg, majd arról is beszélt, hogy a kínai–orosz kapcsolatok „történelmi csúcspontjukon állnak".[115]

A két vezető személyes viszonya is kitűnő. Hszi Csin-ping elnök megjegyezte, hogy „rendkívül nagyra becsüli az igaz barátságot", hozzátéve, hogy „Putyin elnökkel szorosabb kapcsolatot ápol, mint bármely másik külföldi kollégájával. Egyszerűbben fogalmazva: Putyin Hszi kebelbarátja."[116] Putyin hasonló gesztusokat tesz, egy alkalommal (a tádzsikisztáni Dusanbében tartott találkozójukon) így szólt hozzá: „Boldog vagyok, hogy olyan barátom van, mint te", és születésnapi ajándékul átadott neki egy dobozt a kínai elnök kedvenc orosz jégkréméből.[117]

Az ilyen személyes kapcsolatok igen fontosak ebben a kölcsönös gyanakvás jellemezte időszakban, mert lehetővé teszik és elősegítik a szélesebb körű együttműködést. Erről tanúskodik a rendkívüli arányú Vosztok–18 hadgyakorlat – 1981 óta

a Moszkva által rendezett legnagyobb ilyen típusú művelet. Orosz és kínai erők korábban is részt vettek közös hadgyakorlatokon, a Vosztok–18 azonban, amelyre Peking 30 vadászgépet és helikoptert, valamint 900 egységből álló hadifelszerelést és több mint 3000 katonát küldött, egészen más nagyságrendet képviselt. Ha ezek az adatok meghökkentőek, még inkább annak kell tartanunk azt, hogy a gyakorlat célja egy külső invázió visszaverése volt, nukleáris fegyverek szimulált alkalmazását is beleértve. Talán nem meglepő, hogy amerikai tisztségviselők nyugtalanságukat juttatták kifejezésre a műveleteket illetően, és arra kérték Oroszországot, hogy „osszák meg a szükséges információkat a lehetséges félreértések elkerülése érdekében".[118] Washington két fő versenytársának együttműködése fokozatosan válik egyre szorosabbá.

Az Egyesült Államok szemében ez egy valódi rémálom forgatókönyve. „Oroszország és Kína körbeudvarolják egymást – mondta egy tisztségviselő, aki részt vett Trump és Putyin 2018-ban Helsinkiben tartott találkozójának megszervezésében –, és ha összefognak, az végzetes kombináció." Mások mellett Henry Kissinger is azt tanácsolta Trumpnak, működjön együtt Oroszországgal, hogy „dobozba zárják" Kínát. Erről az elképzelésről Richard Haass, az amerikai Külkapcsolatok Tanácsának elnöke elismerte, hogy papíron remekül fest, a gyakorlatban azonban – Moszkva jelenlegi viselkedése ismeretében – aligha megvalósítható.[119] Washingtonnak a valószerűtlen, a megvalósíthatatlan vagy az igen kellemetlen opciók között kell választania.

Egy borús hangvételű jelentés világosan leszögezi, hogy „az Oroszország és Kína közötti kapcsolat megérett és kibővült [...], ami súlyosan negatív következményekkel jár az Egyesült Államok érdekeire nézve, [...] és az elmúlt években jelentősen

megerősödött. [...] A kilátások – jegyzi meg a szerző – sötétek, és a helyzet javítása nem tűnik egyszerűnek az Egyesült Államok számára."[120]

Az Övezet és Út kezdeményezésre létezik egy igen gyengécske válasz, amin hónapokon át dolgoztak, mielőtt Mike Pompeo külügyminiszter egy beszédében ismertette volna mint az indopacifikus térség gazdasági szempontú megközelítését célzó kormányzati misszió szándéknyilatkozatát. Az indopacifikus térség, fejtegette Pompeo, „amely az Egyesült Államok nyugati partjaitól India keleti partvidékéig terjed, rendkívüli fontossággal bír az amerikai külpolitikában". Ez, folytatta, a világgazdaság „egyik legerősebb hajtómotorja".[121]

Ennek megfelelően mindjárt meg is mutatva, hogy az Egyesült Államok komoly szerepet kíván betölteni a régióban, örömmel jelentette be, hogy „113 millió dollárt fordítanak az új kezdeményezésekre". A selyemutak mentén megvalósított kínai beruházások tényleges értékéről viták folynak a szakértők között, abban azonban mindannyian egyetértenek, hogy azok mellett a Pompeo által beígért összeg még csak említésre sem érdemes. Összehasonlításképpen: a 113 millió dollár nem sokkal több az elnök lánya és veje, Ivanka Trump és Jared Kushner 2017-es bevételeinél.[122] Egy fiatal pár számára valóban csinos összeg, de a nemzetközi kapcsolatok és a nagyívű, világgazdasági jelentőségűnek szánt infrastrukturális beruházások mezőnyében gyakorlatilag észrevehetetlen.

* * *

2018 végére az amerikai adminisztráció számára világossá vált, hogy valamit tenni kell, és egy konkrét terv is kezdett körvonalazódni. Az Egyesült Államok hangosan és kitartóan bírálta a globális fórumokon általában Kínát, és különösen az Övezet és Út kezdeményezést. A Pápua Új-Guineában tartott APEC-csúcstalálkozón például Mike Pence alelnök hosszasan beszélt Kína terveinek fogyatékosságairól. „Mindannyian tisztában vagyunk azzal, hogy egyes országok infrastrukturális kölcsönöket kínálgatnak az indopacifikus térségben és világszerte." Ezek a kölcsönök sok esetben teljesíthetetlen kötelezettségekkel járnak. Mindenkinek tudnia kell, „hogy az Egyesült Államok jobb lehetőségeket ajánl. Mi nem fojtjuk partnereinket adósságtengerbe, nem kényszerítjük őket semmire, és nem csorbítjuk a függetlenségüket. Nem ajánlunk mindent gúzsba kötő övet vagy egyirányú utat."[123]

Az amerikai vállalatok, mondta pár nappal a csúcstalálkozó előtt Pence, „valóban munkahelyeket teremtenek; megjelennek, és jólétet hoznak a régióba". A Peking által kínált „veszedelmes adósságdiplomáciától" eltérően az Egyesült Államok jó együttműködő partner.[124] Kína bírálata és egy jobb alternatíva felajánlása helyes és jó dolog. Ami számít, az az, hogy az Egyesült Államok hogyan váltja valóra ígéreteit, hogy vezető vagy partneri szerepet vállal jelentős infrastruktúra-fejlesztési programokban távoli országokban, ahol továbbra is olyan meggyökeresedett elitekkel kell együttműködni, amelyek számára az átláthatatlan szerződések olykor komoly előnyt jelentenek. Ráadásul bár helyénvaló dolog felhívni a figyelmet a súlyos eladósodás igen valóságos veszélyeire, többnyire jóval hasznosabb, ha valaki konstruktív és gyakorlatias.

A Fülöp-szigeteken például arról született döntés, hogy Kína mellett kötelezik el magukat ahelyett, hogy szélmalmok ellen küzdenének, várva az amerikai támogatást és befekteté-

seket, amik aztán vagy megérkeznek, vagy nem. „Kína máris birtokolja" a Dél-kínai-tenger kulcsfontosságú részeit, jelentette ki Duterte elnök. A Fülöp-szigetek részéről értelmetlen lett volna „katonai lépésekben gondolkodni, amelyek nyilvánvalóan kiváltották volna Peking válaszlépéseit".[125] Sokkal hasznosabb megállapodásra jutni, nemcsak körültekintően végiggondolva, hogy mely programokban működjenek együtt, hanem kialkudva a legkedvezőbb feltételeket.[126]

Az egyik megoldást a 2018-ban elfogadott BUILD Act jelentheti. Ez a törvény az Egyesült Államok hivatalos irányvonalává tette, hogy „kézzelfogható alternatívát kínáljon az önkényuralmi kormányok állami irányítású beruházásaival szemben" – egyértelműen utalva Kínára és az Övezet és Út kezdeményezésre.[127] Tisztázatlan maradt azonban, hogy milyen erőforrásokat és milyen feltételekkel kapcsolnak az ajánlathoz, valamint hogy miként veszik rá a magánbefektetőket és -vállalkozókat Ázsiában, a selyemutak mentén vagy voltaképpen a világ bármely pontján indított programok támogatására. Az America First harsány jelszava látszólag nehezen volt összeegyeztethető a messzi országokban futó projektek támogatásával, de a program már Trump elnöksége alatt elstartolt, és a Biden-érában is folytatódni látszik.

* * *

Washington az energiáit jórészt Peking, illetve a kínai tervek és módszerek bírálatára fordítja. Kína, jelentette ki John Bolton korábbi nemzetbiztonsági tanácsadó, „megvesztegetéssel, zavaros és áttekinthetetlen megállapodásokkal és az adósságok stratégiai felhasználásával tart a markában, és használ fel kényére-kedvére egyes afrikai országokat". Boltont nem maguk a szóban forgó afrikai országok érdekelték, hanem Kína „ragadozó gyakorlata [és annak hatása] az Egyesült Államok nemzetbiztonsági érdekeire". Legfőbb ideje egy újfajta szemléletnek, mondta, „amelynek révén minden meghozott döntésünk, minden politikai lépésünk és minden elköltött dollárunk az Egyesült Államok regionális céljait fogja előmozdítani". Feltűnő volt, hogy az új Afrika-politikát meghirdető beszédében egyetlen konkrét afrikai országot vagy vezetőt, esetleg több országot képviselő szervezetet sem említett – ugyanakkor nem kevesebb mint tizennégy alkalommal érintette Kínának az afrikai országokkal szembeni magatartását. Másként fogalmazva: az Egyesült Államok Afrika-politikájának lényege nem annak felismerése, hogy az adott helyen mi lenne a legelőnyösebb és mire lenne a legnagyobb szükség, hanem a jelek szerint csakis az, hogy reagáljon Peking tényleges vagy csak elképzelt szándékaira.[128]

Önmagában szemlélve nem tűnik tisztességtelennek az elv, hogy az Egyesült Államok által nyújtott támogatások összhangban álljanak a legfőbb amerikai célkitűzésekkel. A baj csak ott van, hogy ezek a célkitűzések nem feltétlenül a helyi szükségletekkel esnek egybe, és Washington egy önálló célrendszer kidolgozása helyett mindenáron szembe akar menni Moszkvával és Pekinggel. Vagyis: az Egyesült Államok politikai irányvonala nem egy saját vízió alapján nyújtott hosszú távú és gyakorlati támogatást kínál, hanem a kínai és az orosz elképzelések nyomán, az azokra adott válaszok mentén alakul.

Ez egyfelől olyan játék, amit az Egyesült Államok feltehetően nem fog megnyerni, mert riválisai stratégiai előnyöket élveznek azzal, hogy az átláthatóságot korlátozzák, a döntésho-

zataluk nagyon gyors, és mert képesek és készséggel hajlandók együttműködni az afrikai országok kormányaival, támogatva a helyben kidolgozott elképzeléseket is. Másfelől annak felismerése, hogy sokkal több mindent kell tenni Afrikában és a világ más részein, éles ellentétben áll azzal az amerikai kormányzati szándékkal, hogy jelentősen csökkentsék a nemzetközi fejlesztési alapokat. A Trump-érában még a United States African Development Foundation nevű állami segélyalap felszámolása is felvetődött, bár erre végül nem került sor.[129]

Mindezen felül Afrika megnyerése és az ottani kapcsolatok erősítése olyasvalami, ami az Egyesült Államoknak már igen régóta nem sikerül. A 2013-as adatok szerint Washington közvetlen külföldi befektetéseinek kevesebb mint 1%-a kerül ebbe a régióba, amelynek lakossága ma már 1,2 milliárd fő, és sebesen növekszik.[130] Ez természetszerűen ismerethiányra és logisztikai nehézségekre utal, valamint megkérdőjelezi a valódi motiváltságot és az őszinteséget a befektetések, a projekttervezés és a fejlesztési programokban való új keletű részvételi szándék tekintetében.

Az amerikai külpolitikát egyre nagyobb mértékben a Kínával és Oroszországgal való versengés formálja – nem csak Afrikában. 2018 decemberében bejelentették, hogy az Egyesült Államok megkezdi a kivonulást Afganisztánból. A tárgyalások során hat hónapos tűzszünetet kértek a tálibóktól az amerikai erők biztonságos kivonása érdekében, Washington azonban három támaszpont fenntartásával a kivonulás után is meg akarta őrizni katonai jelenlétét az országban. Jól értesült források szerint biztosítékokat nyújtottak arra nézve, hogy az Egyesült Államok „nem avatkozik be Afganisztán belügyeibe", és nem kíván szerepet játszani biztonsági kérdésekben.

„A támaszpontok csakis arra szolgálnának, hogy védelmezzék az Egyesült Államok regionális érdekeit, elsősorban Oroszországgal és Kínával szemben."[131] Ennek ellenére 2020 tavaszán megkezdődött az amerikai csapatok nagyarányú kivonása Afganisztánból, és Trump elnökségének végére az országban állomásozó amerikai csapatok száma a korábbi létszám töredékére csökkent. A csapatkivonás Joe Biden hivatalba lépése után is folytatódott, és a tervek szerint a szeptember 11-i terrortámadás huszadik évfordulójára az utolsó amerikai katona is elhagyja Afganisztánt. A döntést azonban megkérdőjelezi a tálibok megerősödése: még be sem fejeződött a csapatkivonás, de az iszlám radikálisok máris ellenőrzésük alá vonták az ország több mint egyharmadát, és aggasztó jelei mutatkoznak annak, hogy az afgán kormány egyik napról a másikra összeomolhat.

Egyfelől a kivonulás, másfelől a kötelezettségvállalás régi dogmájának kombinációja a Közel-Keleten is káoszt és zűrzavart eredményezett. „Fenntartjuk elkötelezettségünket [...] az ISIS tartós visszaszorításának biztosítására" – állította az iraki és szíriai Inherent Resolve hadművelet parancsnokságának 2018 decemberében kiadott nyilatkozata, hozzátéve: „Bármely jelentés, amely azt állítja, hogy ebben a kérdésben megváltozott az Egyesült Államok álláspontja, hamis, és célja csakis a zavarkeltés és a káosz előidézése."[132] A nyilatkozat néhány nappal azután született meg, hogy Brett McGurk, az ISIS legyőzésére szerveződött globális koalíció különleges elnöki megbízottja kijelentette: „Nem tehetjük meg, hogy [az ISIS legyőzése után] egyszerűen csak szedelőzködünk és távozunk. Senki sem állítja, hogy a terroristák el fognak tűnni, senki sem lehet enyire naiv. Úgyhogy maradunk, és biztosítjuk a stabilitást."[133]

Pár nappal később újra bebizonyosodott, hogy az Egyesült Államok álláspontja teljesen zavaros. „Legyőztük az ISIS-t Szíriában" – írta Twitter-üzenetében Trump elnök a katonai vezetés legnagyobb meglepetésére, majd bejelentette az amerikai csapatok kivonását az országból – ezt a döntést néhány héttel később részben visszavonták.[134] Jó okunk van arra, hogy ne legyünk „a világ rendőre", mondta másnap lemondó levelében James Mattis, hogy ne tegyük ki veszélynek az amerikai katonákat, és ne terheljük idegenben vívott háborúk költségeivel az amerikai adófizetőket, de az ilyen hirtelen ötletben fogant elhatározások (szinte biztos, hogy Trump egy Erdoğannal folytatott telefonbeszélgetés hatására döntött így) mindenkinek meglepetést okoztak. Nem utolsósorban magának Erdoğannak, Mattisnek és Brett McGurknek (aki szinte azonnal lemondott), valamint azoknak a kurd félkatonai csoportoknak, amelyek már évek óta harcoltak a régióban az amerikai erők oldalán.[135] Az utóbbiakat Trump döntése egyszerűen kiszolgáltatta az Észak-Szíria megszállását régóta tervezgető törököknek, akik 2019 októberében annak rendje és módja szerint be is vonultak a kurdok által lakott területekre.

A döntés jó lehetőségeket kínált másoknak is. Az oroszok és az irániak egy ideje már tárgyaltak arról, hogy ki kellene szorítani a Közel-Keletről az Egyesült Államokat. „A Szíria területi épségét fenyegető legnagyobb veszélyt", mondta 2018 szeptemberében Szergej Lavrov orosz külügyminiszter, az Egyesült Államok „illegális tevékenységei" jelentik, egyebek mellett az, hogy „független autonóm entitásokat" hoz létre az Eufrátesztől keletre.[136] Erdoğan elnök nem sokkal korábban Putyinnak megjegyezte, hogy Szíria jövőjét leginkább az Egyesült Államok döntései veszélyeztetik.[137] Egyszerű a dolog, mondta Rohani elnök: Iránnak, Törökországnak és Oroszországnak „meg kell oldaniuk a helyzetet, és ki kell szorítaniuk Amerikát Szíriából".[138]

A kommentátorok jó része úgy véli, hogy az Egyesült Államok Szíriából való – egyelőre részleges – távozása lehetőséget teremt Oroszországnak, Törökországnak és Iránnak a Közel-Kelet külön-külön vagy közösen véghez vitt átformálására.[139] Meglátjuk, hogy mi fog történni; komoly adag jóhiszeműséget és optimizmust kíván az a feltételezés, hogy Moszkva, Ankara és Teherán eredményesebben száll majd szembe az Iszlám Állammal és utódszervezeteivel, mint Washington, akárcsak az a vélekedés, hogy az Egyesült Államok távozása után a térségben bármilyen szempontból is érdekelt államok közösen fognak megoldásokat találni, sőt gyümölcsözően együtt fognak működni. A hirtelen irányváltás mindenesetre emlékezetes esemény volt: John Bolton mindössze három hónappal Trump kivonulási parancsa előtt még azt állította, hogy az amerikai erők „nem távoznak, amíg Irán határain kívül iráni csapatok találhatók".[140]

* * *

Az egész eseménysorozatban szembetűnő, hogy az Egyesült Államok reakciója Kína és mások stratégiai terveire a világ minden táján valójában egy új világrend, a sűrűsödő kapcsolatok és a kiszélesedő-elmélyülő együttműködés rendszerének megszületésére adott válasz. Sem a kapcsolatokat, sem az együttműködést nem könnyű vagy egyszerű megőrizni, és fontos felismernünk, hogy a vetélkedést, a versengést és a feszültségeket jól elkendőzik a barátságról szóló cukormázas nyilatkozatok – pél-

dául az orosz, kínai, kazah, üzbég, tádzsik, kirgiz vagy indiai vezetők előre egyeztetett nyilatkozatai arról, hogy az olyan események, mint a FIFA-klubvilágbajnokság, a csungkingi nemzetközi WUSHU (harcművészeti) verseny vagy a 2018-ban megrendezett Nemzetközi Jóga Nap „erősítik és megszilárdítják a barátságot, a kölcsönös megértést és a békét".[141] Ez finoman fogalmazva is ábrándosan derűlátónak tűnik.

Az államok közötti együttműködés gyakran nem egyszerű; megnehezíti a stratégiai rivalizálás, a természeti erőforrásokért folyó versengés és a személyes ellentétek is a vezetők között, akiket követőik karizmatikus látnokoknak, bírálóik pedig zsarnokoknak tartanak. Ismert eset egy a kazah népcsoporthoz tartozó kínai állampolgáré, aki illegálisan szökött át Kínából Kazahsztánba, hogy a családjához csatlakozzon. Meghallgatásán a bírónak mérlegelnie kellett, hogy Peking nehezteléséét kockáztatva megadja-e neki a kért menedékjogot, vagy sokak felháborodását kiváltva visszatoloncoltatja Kínába.[142]

Oroszország és Törökország viszonya ugyancsak jó példa arra, hogy ebben az új világban milyen gyakorlati nehézségekkel jár az együttműködés. Egyfelől a két ország kapcsolata az Európai Unióval és az Egyesült Államokkal egyformán nehézségekkel terhelt. Vlagyimir Putyin támogatást kínált Erdoğannak, amikor 2016-ban megpróbálták elmozdítani a hivatalából, ami sokat javított az orosz–török viszonyon – Putyin vagy idejekorán figyelmeztette török kollégáját a veszélyre, vagy sikerült meggyőznie a médiát arról, hogy így tett.[143] A kétoldalú kereskedelem fontossága ugyancsak egymáshoz közelíti Moszkvát és Ankarát.[144]

Ám vannak területek, ahol Oroszország és Törökország céljai nemhogy eltérőek, de homlokegyenest ellentétesek. A Krím

félsziget annektálását követően Erdoğan elnök cselekvésre sürgette a NATO-t. „A Fekete-tenger – mondta a szervezet főtitkárának, Jens Stoltenbergnek – csaknem teljes egészében orosz tó lett. Ha most nem lépünk, a történelem nem fog nekünk megbocsátani."[145] Riadalma nem volt meglepő, már csak azért sem, mert Putyin elnök diadalittasan bejelentette, hogy Oroszország bevehetetlen erődítménnyé tette a Krímet a szárazföld és a tenger felől.[146] „Soha nem ismertük el, és soha nem fogjuk elismerni a Krím félsziget Oroszország általi annektálását" – jelentette ki kijevi látogatása során, 2017 októberében Erdoğan.[147] Rendszeresek az összeütközések Szíriában is, ahol az oroszok Aszad elnök rendszerét támogatják, a törökök pedig a szunnita felkelőket; a két nagyhatalom között majdnem háború tört ki 2015-ben, amikor a török légvédelem lelőtt egy orosz vadászgépet, 2020-ban pedig török és szír vadászgépek egy török katonai konvojt bombáztak le, ami 34 török katona életét követelte. A törökök ekkor a szír hadseregen álltak bosszút.

Az orosz törekvések miatti nyugtalanság a kazah katonai doktrína módosításához vezetett. Az új változat nyíltan elemzi a veszélyt, amit Oroszország Kazahsztán függetlenségére és területi épségére nézve jelent – ennek alapján aligha várható, hogy a két ország viszonya a közeljövőben feszültségmentes marad.[148]

Érthető, hogy miközben szívesen beszélnek a szomszédaikkal való együttműködésről, a kazahok igyekszenek minden eshetőségre felkészülni, és keresik az egyensúlyt, hogy mind orosz, mind pedig kínai szomszédaik túlzott érdeklődését elháríthassák. Ez az egyik oka annak, hogy Kazahsztán a Washingtonnal való jó viszony fenntartása érdekében támogatta az Egyesült Államok afganisztáni hadműveleteit.[149] Ez Moszk-

va figyelmét sem kerülte el, úgyhogy amikor a kazah kormány 2018 júniusában hadifelszerelés szállítása céljából lehetővé tette Washington számára két Kaszpi-tengeri kikötő használatát, orosz kollégája, Szergej Lavrov állítólag igen keményen kérte számon az akkori külügyminiszteren, Kairat Abdrakhmanovon, miért ennyire segítőkész Kazahsztán az Egyesült Államok iránt. Sem kereskedelmi, sem logisztikai értelme nem volt annak, hogy effajta megállapodást kössenek Washingtonnal; a kazahok nyilvánvalóan készültek valamire, errre utalt az is, hogy nem tájékoztatták Moszkvát a részletekről.[150] Szó sincs arról, hogy a Kaszpi-tenger partján amerikai támaszpont épülne, tiltakozott Abdrakhmanov, és egy interjúban azt is hozzátette, hogy akik mást mondanak, azoknak fogalmuk sincs arról, mit beszélnek.[151]

Kínának egy szép új világ felépítésére tett erőfeszítései sem olyan népszerűek, mint elsőre látszanak. A szibériai területvásárlások nyomán a helyi lapok izgatott szalagcímekkel jelentek meg; a cikkek nemcsak az árak emelkedéséről és a külföldi befolyás erősödéséről szóltak, hanem azt is rebesgették, hogy a kínaiaknak terveik vannak a Bajkál-tó és a környező területek megszerzésére.[152] Az ilyenfajta nyugtalanságot aligha csillapítják a kínai turisztikai weblapokon megjelenő kijelentések arról hogy ez a régió valaha kínai ellenőrzés alatt állt.[153]

Ebben a gyorsan változó világban nem könnyű eligazodni. 2016 nyarán Kazahsztánban váratlanul leállították a földreformot, miután a kínaiak nagyarányú termőterület-vásárlásai nyugtalanságot váltottak ki a lakosság körében, és kezdeményezték a földtörvény megváltoztatását. A helybeli mezőgazdasági termelők amiatt aggódtak, hogy nem lesznek képesek versenyezni sokkal jobb anyagi helyzetben lévő riválisaikkal,

mások azt kifogásolták, hogy az ország legjobb földjeit parcellázzák fel anélkül, hogy végiggondolták volna a dolog hosszú távú következményeit.[154]

Az Egyesült Államok Iránnal szemben tanúsított keményvonalas magatartása ugyancsak tanulságos következményekkel járt. Ha Trump valóra váltja fenyegetését, mondta Rohani elnök, és megnehezíti az iráni olajkivitelt, „Teherán készen áll a visszavágásra és arra, hogy növelje a globális olajpiacok közvetlen költségeit".[155] Ha Irán nem szállíthatja az olaját a Perzsa-öblön át, jelentette ki az iráni fegyveres erők vezérkari főnöke, Mohammad Bagheri, „akkor mások számára sem lesz biztonságos a szállítás, és nem lesz nyersolaj-export ebből a régióból".[156]

A Perzsa-öblön át történő olajszállítások leállásának veszélyére Washington azzal reagált, hogy nagyarányú hadgyakorlatot tartott a térségben, hogy „bárhol és bármikor" fenntartsa a stabilitást és a biztonságot. Az Egyesült Államok 5. flottája F–35B típusú harci repülőgépek („a világ legfejlettebb vadászgépei") támogatásával „biztosítja a hajózás és a kereskedelem szabadságát".[157]

Ez azért nem olyan egyszerű dolog. A szakértőket már régóta nyugtalanítja Irán és Észak-Korea katonai együttműködése, a két ország ballisztikus rakétáinak megdöbbentő hasonlósága, főként pedig az, hogy Teherán milyen nagy mértékben támaszkodik a Kim Dzsongun rezsimje által kifejlesztett technológiákra – noha arra is vannak példák, hogy Irán osztja meg Észak-Koreával a saját eredményeit. Különös aggodalomra adnak okot ebben az összefüggésben a Ghadir osztályú tengeralattjárók képességei, köztük az, hogy rakétáikkal egyformán támadhatnak hajókat és szárazföldi célpontokat.[158]

A USS *John C. Stennis* repülőgép-hordozó 2018 végén történt helyszínre küldésével a tengeri és légi fölényt kívánták biztosítani, illetve új taktikát akartak bevezetni. „Azt akarjuk – mondta Chloe Morgan hadnagy, az 5. flotta szóvivője –, hogy ellenségeink számára kiszámíthatatlanok, a barátaink számára azonban stratégiailag kiszámíthatóak legyünk."[159] „Nem tekintjük komoly fenyegetésnek az amerikai repülőgép-hordozó megjelenését a Perzsa-öbölben", jelentette ki a USS *John C. Stennis* megérkezése után Habibollah Szajjari ellentengernagy, minthogy „az amerikai haditengerészetnek sem elegendő bátorsága, sem megfelelő képessége nincs arra, hogy bármilyen lépést tegyen ellenünk".[160]

Az efféle nagyszájúskodást mindig bizonyos fenntartásokkal kell hallgatni, hiszen Szolejmáni tábornok likvidálását követően az ellencsapás elmaradása világossá tette, hogy Irán valójában óvakodik a közvetlen konfliktustól az Egyesült Államokkal, de a perzsa-öbölbeli szénhidrogén-forgalom korlátozásának eshetősége Londonban és másutt mindig megkongatja a vészharangokat. Minthogy a tengeri úton szállított nyersolaj és cseppfolyósított földgáz teljes mennyiségének 30%-a áthalad a Hormuzi-szoroson, bármilyen fennakadás közvetlenül érintené Nagy-Britanniát, amely jelentős mennyiségben szerez be energiahordozókat az Öböl menti államokból – és a bekövetkező visszaesésnek súlyos közvetett hatásai lennének a vele kapcsolatban álló gazdaságokra is.[161] Egyesek szerint számos nemzet lépne közbe egy ilyen helyzetben, hogy a legrövidebb idő alatt rendezzék a vitát, de a tapasztalatok azt mutatják, hogy a gyors megoldáshoz fűzött várakozások sok esetben tévesek.[162]

Rohaninak egy lehetséges tengeri blokádról tett megjegyzéseire határozottan fogalmazott válasz érkezett – Pekingből.

A kínai külügyminiszter-helyettes, Csen Hsziao-tung kijelentette, hogy Iránnak „többet kellene tennie a régió békéjéért és stabilitásáért, és másokkal közösen védelmeznie kellene ezt a békét és stabilitást". Teheránnak kevesebb időt kellene fordítania fenyegetőzésre, arra pedig többet, „hogy jó szomszéd legyen, és békésen éljen együtt másokkal". Nem nehéz kitapintani Csen Hsziao-tung megjegyzéseinek hátterét: Kína nagyban függ a teljes behozatalának közel 50%-át kitevő közel-keleti és észak-afrikai olajszállítmányoktól,[163] és azonnal megérezné az amerikai–iráni konfliktus miatti fennakadásokat. Ezért ajánlotta Csen, hogy „az érdekeltek [egyezzenek ki] félúton, és vegyék tekintetbe a többiek aggodalmait".[164]

A Hormuzi-szorosban az elmúlt években többször is súlyos válság alakult ki. A legsúlyosabb helyzet talán 2019 nyarán keletkezett, amikor az irániak foglyul ejtettek egy brit tankert bosszúból, amiért Gibraltárnál a britek lefoglaltak egy panamai zászló alatt hajózó iráni olajszállítót. Hónapokig tartó egyezkedés, fenyegetőzések és flottafelvonulások után végül mindkét hajót szabadon engedték: a háború ezúttal sem tört ki, de a feszültség a térségben olyan mértékű, hogy senki nem lehet benne egészen biztos, az ilyen kalandok mindig szerencsésen végződnek.

* * *

Ezek a példák jól mutatják, mennyire nehéz az olyan helyzeteket kezelni, ahol az érdekek nem fedik egymást. Így áll a dolog a Kremlhez közel álló olajvállalat, a Rosznyefty döntésénél, hogy a Dél-kínai-tengeren egy olyan területen végez fúrásokat, amelyet Vietnám a saját felségvizének tekint, és amely belül

esik a Kína által igen érzékeny zónának tekintett vízterületen is. Kína élesen elítélte a Rosznyefty tevékenységét: „[Egyetlen állam vagy vállalat] sem végezhet kutatásokat a Kína fennhatósága alá eső vízterületen", hacsak előzetesen el nem nyerte Peking hozzájárulását.[165]

Oroszország és Kína gyakran állítja, hogy sok tekintetben véleményazonosság áll fenn köztük, és az érdekeik nemritkán átfedik egymást. Céljaik azonban korántsem mindig azonosak. Az a tény, hogy az Oroszország keleti részében, a kínai határ közelében állomásozó 29. hadsereg 3. légvédelmi rakétadandárját felszerelték a közúton mozgatható, nukleáris töltet célba juttatására is képes 9K720 Iszkander-M rakétarendszerrel, azt mutatja, hogy nem árt a Moszkva és Peking barátságáról szóló, gondosan megválogatott szavak mögé tekintenünk.[166] Ekkora ütőerőt inkább az ellenségek és lehetséges ellenségek közelébe, semmint szilárd, megbízható barátok szomszédságába szokás telepíteni.[167]

Aztán természetesen ott van még a Kína gyors fejlődésével együtt növekvő erejétől való félelem. Ezt a fejlődést részben „az egészen kivételes arányú hitelnövekedés tartotta fenn", állítja a Bank of England közelmúltban született jelentése, amely azt vizsgálja, hogy milyen hatással lehetnek az Egyesült Királyságra a pénzpiacok esetleges megingásai. Ez a hitelnövekedés a történelemben a legnagyobbak közé sorolható, szögezi le a jelentés, és „hasonló megugrás más országokban jellemzően a válságokat szokta megelőzni".

Vannak olyan nehézségekre utaló jelek, amelyek a hitelből finanszírozott gyors növekedésből következnek. Egyes hatalmas vállalatok, mint például a HNA-csoport, igyekeznek minél gyorsabban megszabadulni az eszközeiktől; a China Energy Reserve and Chemicals Group nem tudta fizetni 350 millió dollár értékű kötvényének kamatait, és 2018 júliusában egy amerikai befektetési vállalat, az Elliott Management Group átvette az AC Milan futballcsapatot az előző tulajdonostól, Li Jung-hungtól, aki nem tudta teljesíteni szorosan ütemezett törlesztési kötelezettségeit.[168]

A kínaiak tisztában vannak ezekkel a kihívásokkal. Csou Hsziao-csuan, a kínai jegybank elnöke nemcsak a reformok szükségességéről, de a gazdaságra leselkedő kockázatokról is beszélt. Ezek lehetnek „rejtettek, bonyolultak, hirtelen bekövetkezők, ragályosak és veszedelmesek", írta a kínai jegybankról szóló cikkében, amelyben arra emlékeztette az olvasókat, hogy Hszi Csin-ping elnök ismételten hangsúlyozta: „A nemzetbiztonságnak fontos része a pénzügyi stabilitás."[169]

Nehézségek merültek fel az Övezet és Út kezdeményezés több projektje körül, például Malajziában, ahol a legnagyobb infrastruktúra-fejlesztési vállalkozások közül hármat – együttesen több mint húszmilliárd dollár értékben – a költségekkel kapcsolatos aggályok és a helyi befektetési alapnál felmerült korrupciós gyanú miatt éppúgy felfüggesztettek, mint három, összesen hárommilliárd dollár értékű csővezeték-építési programot.[170] A Sierra Leone-i Freetownban építendő repülőtér tervét elvetették, Kenyában pedig nyugtalanság támadt amiatt, hogy a mombasai kikötő kínai tulajdonba kerülhet az alulteljesítő hitelek biztosítékaként.[171] A kenyai kormány ezt 2021 tavaszán határozottan cáfolta. A Maldív-szigeteken egy kínai alapokból épült és 2018 augusztusában „a holnap és az azon túli jövő lehetőségeinek kapujaként" átadott hídról pár hónappal később már úgy beszéltek, hogy – egy magas beosztású tisztségviselő megfogalmazása szerint – „a maldív nép vagyonát felégették".[172]

„A költségvetésünk nincs olyan állapotban – jelentette ki 2019 elején az ország újonnan kinevezett pénzügyminisztere, Ibrahim Ameer –, hogy fenntarthassuk ezeket a szerződéseket."[173]

Hasonló helyzet alakult ki más országokban is. Az olyan eltúlzott arányú projektek, mint a lahori Orange Line metróvonal, a növekvő államháztartási hiánnyal párosulva kikényszerítették Pakisztán költségvetésének kijózanító átértékelését, illetve annak mérlegelését, hogy szükség van-e a kölcsönök átstrukturálására, s ha igen, hogyan és mikor.[174] Az előző kormányzat, mondta egy vezető iszlámábádi politikus, Abdul Razak Dawood, „nem állt a helyzet magaslatán a Kínával való tárgyalások során. Nem végezték megfelelően a feladatukat; nem tárgyaltak tisztességesen, úgyhogy túl sokat engedtek át", jelentette ki, és megígérte, hogy ha szükséges, át fognak tekinteni és újra fognak tárgyalni minden megállapodást.[175] Pakisztán eladósodottsága Kína felé valóban aggasztó mértékű, ami a kínai hitelezők számára is kockázatot jelent, mivel az ország egyszerre könyörög újabb hitelekért, és kér haladékot az előzőek visszafizetésére: ez a stratégiai együttműködés jövőjét is bizonytalanná teszi.

Tongán a kölcsönök törlesztésének terhe arra a bejelentésre késztette Akilisi Pohiva miniszterelnököt, hogy országa súlyos adósságproblémákkal küzd.[176] Mianmarban, ahol a tervek szerint 7,3 milliárd dollárt fordítottak volna egy a Bengál-öbölben lévő kikötő építésére, hasonló nehézségek elkerülése érdekében több mint 80%-kal csökkentették az eredeti célkitűzéseket.[177] Az ilyen esetek nyomán egyesek azt állítják, hogy az Övezet és Út kezdeményezés körül csak úgy burjánzanak a nehézségek, magáért beszél azonban az a tény, hogy a projektek 85%-a minden gond nélkül megvalósul.[178]

A körülmények ismeretében ugyanakkor nem meglepő, hogy Peking ismertetni és magyarázni kezdte az Övezet és Út kezdeményezés előnyeit. Az ötlet „Kínától származik, de az egész világ javára szolgál", hirdette főhelyen az állami hírügynökség, a Hszinhua. Az elgondolás gyakorlati megvalósításával „ez lett a világon a leghatalmasabb nemzetközi együttműködési platform és a legnépszerűbb nemzetközi közjószág". Segített megvalósítani „emberek millióinak álmát", és egyesíteni „minden ország minden lakójának reményeit".[179]

Az Övezet és Út kezdeményezés, mondta Hszi Csin-ping elnök, mindenkinek a javát szolgálja azzal, hogy közösséget teremt „az emberiség közös jövőjéért", amit az is mutat, hogy Kína kereskedelme a kezdeményezés országaival összértékében meghaladta az ötbillió dollárt, miközben fontos szerepet játszott „a béke és fejlődés megteremtésében is". A bírálatokra burkoltan reagálva megjegyezte, hogy a kezdeményezés „nem geopolitikai vagy katonai szövetség", sem pedig valamiféle Kína vezette klub – sokkal inkább egy nyitott és átfogó folyamat, amit úgy terveztek meg, hogy szolgálja a globális fejlődést, elősegítse a globális kormányzást és javítsa a gazdasági együttműködést.[180]

Az állami hírközlő szervek még nyersebben fogalmaztak. „Minden politikának megvannak a maga fogyatékosságai – jegyezte meg egy kommentár a 2019 áprilisában Pekingben megrendezett második Övezet és Út fórum előestéjén. – A kezdeményezés már 2013-as indulásakor ellentmondásokba gabalyodott", de most eljött az idő, hogy javítsanak a befektetések minőségén, és felszámolják a korrupciót.[181]

Mindez azután hangzott el, hogy Peking felismerni látszott az adósságteher jelentette nehézségeket, és – legalábbis egyes esetekben – kész volt segíteni a megoldásukban. 2018 szep-

temberében bejelentették, hogy az „Afrika legkevésbé fejlett országainak" folyósított kölcsönöket elengedik.[182] Nem részletezték, hogy pontosan mely országokról van szó, de az etióp miniszterelnök, Abij Ahmed pár nappal később közölte: Kína hozzájárul ahhoz, hogy átütemezzék Etiópia egyes adósságait. Az Addisz-Abebát a tengerparttal összekötő vasútvonal építésére felvett négymilliárd dollár visszafizetésének futamidejét ennek értelmében tízről harminc évre módosították, példát adva arra, hogy a kölcsönt folyósító és az azt felvevő országok között nem lehetetlen újratárgyalni a feltételeket, és mindkét fél számára elfogadható, új megoldásokat kidolgozni.[183]

Hszi Csin-ping az afrikai országoknak szánt további támogatások, kamatmentes kölcsönök, hitelkeretek és 60 milliárd dolláros fejlesztési alapok bejelentésével válaszolt azokra a vádakra, hogy túlságosan sok átgondolatlan és megalapozatlan tervezet kapott támogatást. A forrásokat, mondta, „nem presztízsberuházásokra kell fordítani, hanem olyan helyeken kell felhasználni, ahol a legnagyobb szükség van rájuk. [Ezeknek a beruházásoknak] kézzelfogható, látható és érzékelhető előnyöket és sikereket kell hozniuk a kínaiaknak és az afrikai népeknek."[184]

A baj a kínaiak által nyújtott kölcsönökkel nem elvi természetű, sokkal inkább a mögöttük álló gyakorlatban keresendő. A kölcsönöket folyósítók számára mindig az okoz gondot, ha a másik fél nem képes teljesíteni a törlesztéseket. Néhány Övezet és Út-projekt esetében nyilvánvaló, hogy kölcsönadónak és kölcsönfelvevőnek nem azonos a motivációja: a kínai pénzintézeteknél erős indíttatás érvényesül, hogy tőkét nyújtsanak a tervek megvalósításához, és tudják, hogy ha a dolgok kedvezőtlen fordulatot vesznek, Pekinghez fordulhatnak segítségért.

Egyértelmű jelek mutatják, hogy Kína hozzáállása változóban van, komolyabb figyelmet fordít nemcsak a nehézségeket okozó szerződésekre és az újratárgyalások során tanúsított minél nagyobb rugalmasságra, de a félresikerült, megromlott kapcsolatok újjáépítésére is. Az új vasútvonalak építése körül kitört malajziai botrányt sikerült a színfalak mögött elsimítani, így a felfüggesztett szerződések mindkét fél részéről történt felülvizsgálata, valamint Hszi-Csin-ping elnök és Mahathir bin Mohamad miniszterelnök személyes közbelépése után a projektek újraindultak. A malajziai kereskedelmi miniszter, Darell Leiking szerint a két államférfi „kitűnően megértette egymást", és 2018-ban megtartott találkozójukon „remek anyag született", ami kikövezte az utat a vasútépítés megújítása felé.[185]

„Ki akarjuk használni Kína egyre növekvő gazdagságát" – mondta 2019-ben Mahathir bin Mohamad. Úgy vélte: „Kínának az a célja, hogy olyan jelentős befolyást szerezzen, amilyet csak lehet. Eddig azonban semmi jel nem mutat arra, hogy birodalmat akarna kiépíteni" – szemben a nyugatiakkal, akik ugyanakkor nem szeretnek „uralomról beszélni, vagy arról, hogy miként alkalmaztak katonai erőt a kis országokkal szemben, sőt hogyan hódították meg őket". Végül is az európaiak „eljöttek, és egészen egyszerűen megszállták a Keletet", Kína pedig már kétezer éve szomszédja Malajziának, de soha nem tett ilyesmit, és ma sem tűnik úgy, hogy erre készülne, tette hozzá élesen, majd megjegyezte, hogy az Egyesült Államok viselkedése jelenleg „nagyon is kiszámíthatatlan".[186]

Pakisztánban közben az ország kormányának kérésére egy sor projekt megvalósítását lelassították; ezt a megoldást Kína iszlámábádi nagykövete, Jao Csing kölcsönösen előnyösnek minősítette. „Mindkét fél döntése volt – jelentette ki –, hogy

[az Imran Hán miniszterelnök kérésére indított fejlesztési segélyprogrammal] új szakaszt nyitunk" a Kína–Pakisztán Gazdasági Folyosó megvalósításában.[187]

Az egyik kulcskérdés tehát az, hogy miként lehet reálisan felértékelni a túl nagy hozamot ígérő, és minden valószínűség szerint alulteljesítő projekteket, és eldönteni, hogy az ezeket finanszírozó bankokat hogyan és mikor lehet befolyásolni a pénzkihelyezés módja tekintetében, csökkenteni a rendelkezésükre álló tőkét, vagy rászorítani őket, hogy nézzenek szembe a következményekkel, ha a dolgok nem a tervek szerint alakulnak. A másik kérdés annak megfontolása, hogy milyen pénzügyi és politikai módszerek alkalmazhatók ilyen helyzetekben, illetve hogy ezeket hol és hogyan fogják alkalmazni. A megoldások megtalálása nemcsak az Övezet és Út kezdeményezésben részt vevő országok és az általuk megvalósított programok, de Kína egésze és a világ többi részével való kapcsolata szempontjából is kulcsfontosságú.

Peking szándékainak, tetteinek és azok Afrikában, az Indiai-óceánon és Ázsia gerince mentén tapasztalható eredményeinek értékelése a politika formálóinak talán a legfontosabb feladata a világ minden országában. Sok múlik azon, hogy mikor és mit tesznek, és tesznek-e valamit egyáltalán, ha egyes befektetések és kölcsönök sorsa nem az elvárt eredménnyel és módon alakul. Ahogy lehet win-win helyzetről beszélni, amikor a dolgok jól mennek, tanácsos felismerni és helyénvaló belátni azt is, hogy lose-lose forgatókönyvek is létezhetnek.

* * *

Egy Kínában bekövetkező lelassulás, irányváltás vagy összeomlás nyilvánvalóan a világgazdaságra is komoly veszélyt jelent, hiszen az ország a Bank of England jelentése szerint „mélyen beágyazódott a globális ellátási láncokba". Érvényesülhetnének kedvező hatások is, például egyes nyersanyagok: a szén, az acél és a réz, valamint az olaj árának csökkenése, ami általában alacsonyabb árakat eredményezne az Egyesült Királyságban.[188] Feltehetően az ilyenfajta értékelések álltak az Egyesült Államok által Kínával szemben bevezetett vámtarifák mögött, ugyanis a kereskedelmi konfliktus célja Peking gyengítése és az amerikai fogyasztók helyzetének javítása volt. Ez magyarázza azt is, hogy Kína nemcsak erőteljes ellenintézkedéseket foganatosított, de folyamatosan figyelmeztetett a megjósolhatatlan következményekkel járó játszmák veszélyeire. Az Egyesült Államok „a globális ellátási láncok ellen intéz támadást – jelentette ki a kereskedelmi minisztérium szóvivője, Kao Feng, az újabb vámtarifák bevezetéséről feltett kérdésekre. – Az amerikai kormány tüzel az egész világra, és saját magára is."[189]

Nagy-Britannia esetében, amint azt a Bank of England jelentése világosan kimondja, a Kínában bekövetkező komolyabb pénzügyi válság nyomán csökkenő árak a történetnek csak az egyik oldalát jelentik. Végső soron Nagy-Britannia minden európai országnál jobban megsínylené ezt a fejleményt, mert a brit bankok kitettsége nagyobb, mint az Egyesült Államoké, az euróövezeté, Japáné és Koreáé együttvéve. A feltételezett válság Nagy-Britannia gazdaságára gyakorolt hatásának modellezése arra késztette a Bank of Englandet, hogy 50%-kal növelje a továbbgyűrűző hatásról felvázolt becsléseit. Egy Peking által – talán az Egyesült Államok döntései nyomán – végrehajtott

komolyabb kiigazítás súlyos következményekkel járna az Egyesült Királyságban.[190]

A tétek igen magasak, és a veszélyt csaknem teljesen figyelmen kívül hagyják egy olyan időszakban, amikor gazdasági területen kizárólag a Brexit utáni szabadkereskedelmi megállapodásokra és a koronavírus-járvány következményeire irányul a kormány figyelme.[191] 2016-ban a nép valóban az Európai Unió elhagyása mellett döntött, azonban a világ azóta drámai módon megváltozott. Olyan kihívások támadtak, amelyekről a kilépésről szóló népszavazás idején nemigen tudtak, némelyik még egyáltalán nem is létezett. Nagy-Britannia az évekig tartó huzavona nyomán egy rendkívül bizonytalan geopolitikai és gazdasági helyzetben távozott az unióból. Valóságos veszélye van annak, ha csakis a helyi dolgokra koncentrálunk, miközben számtalan súlyos nehézség követel magának figyelmet és megoldást.

* * *

Megkerülhetetlen kérdés még az új technológiák fejlődése, ha az ember megpróbálja kitapintani, milyen hatásuk lesz az elkövetkező években – hogy felkészüljön valamiképpen egy olyan világ eljövetelére, amelyben a mesterséges intelligencia, a robotika, a gépi tanulás, a blokklánc-technológia, az Ethereum és más újdonságok fogják megváltoztatni az életet, a munkát, a szerelmet és a kommunikációt. A bitcoin és a hasonló kriptovaluták nemcsak a digitális pionírok számára izgalmasak, de valójában azok számára van igazi jelentőségük, akik üzleti tranzakcióikat a lehető legnagyobb biztonságban és az avatatlanok szeme elől rejtve kívánják végrehajtani – köztük azokat,

amelyek illegális anyagokat és termékeket, vagy olyan pénzmozgásokat érintenek, amelyeket el akarnak titkolni az adóhatóságok elől. A decentralizált, digitális valuták különös módon fontosabbnak bizonyulhatnak az olyan országoknak, amelyek folytatni kívánják a kereskedést akkor is, ha valamiféle nyomás, például büntetőszankciók nehezednek rájuk, és a dollár, az euró vagy a jen uralkodó szerepe a nemzetközi tranzakciókban célszerűtlenné, kényelmetlenné vagy egyenesen lehetetlenné teszi a nagyléptékű áruforgalomban más valuták használatát.

Ez lenne a logikus lépés az olyan országok számára, mint Irán, amely egész nemzetközi kereskedelmének betiltásával szembesült, és keresi a lehetőséget arra, hogy ne dollárban denominált valutában kössön üzleteket.[192] A német külügyminiszter, Heiko Maas tulajdonképpen azt javasolta, hogy Európának meg kellene találnia a módot a fennálló pénzügyi-elszámolási rendszer leváltására, hogy a jövőben segítségére lehessen Iránnak és talán más országoknak is. Új kifizetési csatornákat kellene létrehozni, mondta, többek között egy Európai Valutaalapot és egy független SWIFT-rendszert a bankközi átutalások lehetővé tétele érdekében.[193] Ezeknek a megoldásoknak elkerülhetetlenül részei lesznek az új technológiák – és ellentechnológiák. Mindenesetre ha egy európai politikus az Egyesült Államok nemzetközi politikájának meghiúsításáról beszél, az majdnem olyan horderejű esemény, mint maga a negyedik ipari forradalom.

Akárcsak a korábbi forradalmak esetében, az új technológiák kifejlesztése (és finanszírozása) szorosan kötődik a katonai alkalmazásokhoz és a harctéren döntő taktikai előnyök megszerzésére irányuló törekvéshez. Izgalmasan hangzik, hogy a

Kentucky Fried Chicken kínai üzlethálózatánál arcfelismerő technológia alkalmazásával is lehet Chicken Zingert vásárolni, de kétségkívül sokkal fontosabb és messzemutatóbb, hogy ugyanezt a technológiát a biztonsági szervek is felhasználhatják az emberek megfigyelésére.[194]

A pekingi kormány rengeteg pénzt és emberi erőforrást fordít a mesterséges intelligencia fejlesztésére, országszerte újabb és újabb technológiai központokat épít – például a 2,1 milliárd dolláros beruházással létesített campust a Peking nyugati részén lévő Mentoukou körzetben, egy másikat pedig az egykori császári fővárosban, Hszianban.[195]

Egy megbízható beszámoló szerint Kína 2016-ban a fejlesztések támogatásának mindössze 11,3%-át fordította a mesterséges intelligencia kutatására, ez a szám azonban a következő évben 50%-kal emelkedett. „Kína igen dinamikusan hajt végre egy alaposan átgondolt AI-fejlesztési programot – írja a szerző, majd később: – Az AI-kutatás egyes területein Kína kétségkívül az Egyesült Államok előtt jár."[196]

A futurisztikus mesterségesintelligencia-terv egyes elemei az okos mezőgazdaság, az intelligens logisztika és az új foglalkoztatási lehetőségek területeit érintik, mások a védelemhez, sőt a külpolitikához kapcsolódnak. Kínának „új útra kell lépnie a nagyhatalmi diplomáciában" – mondta Hszi Csin-ping elnök 2018 nyarán, a Pekingben megrendezett külügyi munkaértekezleten. Ennek érdekében ki kell dolgoznia, „hogyan alkothatunk világos képet Kína helyzetéről és szerepéről a fejlődő világban, [...] és a nemzetközi folyamatok tárgyilagos elemzésével, tudományos módszerekkel kell kialakítanunk Kína kifelé irányuló tevékenységének elveit és módszereit".[197] A jelentések szerint Peking komoly erőkkel fejleszti a globális geopolitikai

elemzés során alkalmazható, döntéselősegítő mesterségesintelligencia-rendszereket, és máris számottevő előnyre sikerült szert tennie. „A mesterséges intelligencia sok lépéssel megelőzheti az emberi gondolkodást – mondta a Kínai Tudományos Akadémia Automatizálási Intézetének egyik kutatója. – Képes behatóan elemezni számtalan lehetséges forgatókönyvet, és kidolgozni a legjobb stratégiát."[198]

A mesterségesintelligencia-kutatás csak egyike a komoly erőforrásokkal támogatott kutatási területeknek. Egy másik példa az új katonai technológiák kifejlesztésének területéről érkezett, amikor 2015 novemberében a Kínai Űrkutatási és Aerodinamikai Akadémia bemutatta a CH osztályú drónok új változatát.[199] Ennek a pilóta nélküli megfigyelő és felderítő repülőgépnek (unmanned aerial vehicle, UAV) a korábbi típusa az amerikai modellek olcsóbb változata volt, és nagy népszerűségre tett szert a közel-keleti és afrikai vásárlók köreiben.[200] Az új modell már egészen más súlycsoportba tartozik: képes önállóan megtalálni, azonosítani és meg is semmisíteni a célpontokat.[201] Ez új kérdések sokaságával szembesíti a katonai stratégákat olyan esetekben, amikor magas döntési szabadsággal rendelkező automata fegyverrendszerek közvetlen utasítás nélkül hajtanak végre támadásokat, illetve ha egy ilyen ember nélküli eszközt kibertámadással megbénítanak, vagy feltörnek és gazdáik ellen fordítanak.

„Tartok attól, hogy a történelemtől kapott hetvenéves vakációnk véget érhet – mondta egy 2018 nyarán tartott előadásában a brit hadsereg védelmi törzsfőnöke, Sir Nick Carter tábornok. – A folyamatos versengés korszakában élünk – tette hozzá –, és súlyos kérdések merülnek fel a hadviselés evolúciójáról." Mindennél fontosabb felismerni, hogy „a régi jó katonai meg-

félemlítés eszközei mellett [fegyverként használható] az energia, a pénz, a korrupt üzleti fogások, a merényletek, az álhírek és a propaganda is. Ma már – figyelmeztetett – nem feltétlenül kell durrannia is annak, ami fegyver." Ebben az új korszakban „már nem kérdéses, hogy a velünk szemben álló országok mesterien kihasználják a háború és a béke közötti átmeneti zóna kínálta lehetőségeket".[202]

A technológiai újítások nyomán egyre alacsonyabbak a felszerelés és a kiképzés költségei, a teljesítmény pedig jelentősen javul. A hadviselés továbbá egyre kisebb kockázatot jelent a politikai vezetőknek, akik nem szeretik az adófizetők elesett fiait és lányait ábrázoló, a közvélemény szemében a háború elhúzódásával egyre nehezebben elfogadható képeket. A mesterséges intelligencia, a robotika és a számítógépes rendszerek csökkentik a kiképzéshez szükséges időt és a költségeket. A kínai állami média jelentése szerint a CH-5 típusú drónok irányítását mindössze kétnapi betanítás után rá lehet bízni egy az aviatikához elemi szinten konyító egyetemi hallgatóra.[203]

Az orosz hadsereg ugyancsak hatalmas összegeket költ a fegyveres erők új technológiák bevezetésével történő átalakítására; robotokat fejlesztenek, amelyek képesek olyan műveletek végrehajtására, mint a sebesült katonák kimentése, a sérülések felismerése és ellátása. A kutatók biomorf robotok kifejlesztésén is dolgoznak (ilyen például a négy lábon mozgó Lynx), amelyek felszerelhetők géppuskával vagy irányított tankelhárító rakétával, és olyan körülmények között – például jégen vagy homokos terepen – is bevethetők, amelyek a katonák számára túlságosan nagy igénybevételt jelentenek. Fejlesztenek ember nélküli aknamentesítő járműveket, szélsőséges hidegben is működőképes ápolórobotokat és a T–14 Armata típusú harckocsi

távirányítású változatát is.[204] Ez a félelmetes tank számos ország irigységének tárgya. „Túlzás nélkül állítható – szögezi le a brit védelmi minisztérium egyik jelentése –, hogy az Armatához hasonló forradalmi előrelépés nem történt az elmúlt ötven év harckocsitervezésében."[205]

Nem meglepő, hogy igen nehéz ellenőrizni az arról szóló híreket, hogy min is dolgoznak éppen a fegyverzetfejlesztők, hogy mennyire hatékonyak az új, ember nélküli fegyverrendszerek, és hogy mindez valójában mennyibe is kerül. Nem lehetnek azonban kétségeink afelől, hogy ez a terület különösen nagy hangsúlyt kap az olyan országokban, mint Oroszország, ahol a 2018 májusában megrendezett 3. hadtudományi konferencia témája az orosz föderáció fegyveres erőinek robotizációja volt.[206]

A fegyverkezési verseny egyre gyorsul, és ez komoly aggodalmakra ad okot. Az Egyesült Államok légiereje például felismerte: már csak idő kérdése, hogy a kínaiak, az oroszok vagy mindketten megtalálják a lopakodó repülőgépek észlelésének módját, s ezzel megszűnik a régóta fennálló, jelentős amerikai légi fölény egyik legfontosabb eleme.[207] Nyugtalanságot okoznak a carrier killer rakéták, amelyek a magas fejlettségű, félelmetes és méregdrága repülőgéphordozókat védtelen, kiszolgáltatott gumikacsákká tehetik.[208]

Az élen maradás kényszere új korszakot nyit az űrversenyben is. Indiai kutatók komoly haladást értek el a ballisztika tudományában, és bejelentették, hogy 2022-ben embert juttatnak az űrbe.[209] Erőfeszítéseik párhuzamosan folynak Kína egyre szélesedő űrprogramjával, amelynek során kezelőszemélyzettel ellátott, illetve ember nélküli eszközöket indítanak; jelenleg a dél-argentínai Patagóniában építenek egy hatalmas létesít-

ményt, amely lehetővé fogja tenni a Hold túlsó oldalára indított expedíciókat.[210] Az ilyenfajta kezdeményezések éles reakciókat váltottak ki Washingtonban. Trump elnök nem véletlenül jelentette be, hogy jelentős összegeket irányítanak az amerikai űrprogramokba. Ennek eredményt kell hoznia: „Nem elég, ha Amerika jelen van a világűrben – mondta. – Amerikának uralnia kell a világűrt."[211]

Az Egyesült Államoknak az újfajta és folyamatosan gyorsuló tempójú versenyre adott egyik válasza, hogy komoly erőfeszítésekkel igyekszik korlátozni elsősorban Kína, Oroszország és Irán hozzáférését az informatikai és kommunikációs technológiai eredményekhez. Az egyes kínai mobiltelefon- és információs technológiai vállalatok ellen hozott intézkedések (a ZTE-t például egymilliárd dolláros büntetéssel, valamint további 400 millió dollár letétbe helyezésével és Amerikában gyártott alkatrészek vásárlásának tíz évre szóló tilalmával sújtották) jelentették a kezdetét annak a törekvésnek, hogy ha korlátozni nem tudják is, legalább lassítsák az Egyesült Államok nemzetbiztonságára a jelek szerint egyre nagyobb veszélyt jelentő, száguldó innovációt.[212]

A kínai távközlési óriásvállalat, a Huawei pénzügyi vezetője, Meng Van-csou 2018 telén Vancouverben történt letartóztatása komoly diplomáciai bonyodalmakat okozott. Peking ottawai nagykövete „nyugati felfuvalkodottsággal és a fehér felsőbbrendűség elvének érvényesítésével" vádolta a kanadaiakat, Kína egyik vezető angol nyelvű lapja pedig kijelentette, hogy Kanada kurvaként viselkedett.[213]

Az eset nyomán Európa számos országában és az Egyesült Államokban is felülvizsgálták a Huawei tevékenységeit, kizárták az 5G-fejlesztésekből, a vezeték nélküli hálózatokról való

kitiltással fenyegették, vagy az általa gyártott hardverek átvizsgálására kötelezték. „Meg kell határoznunk, milyen mértékig elfogadható számunkra, hogy a kínaiak tulajdonában vannak ezek a platformok és technológiák" – mondta 2018 végén a brit MI6 vezetője, Alex Younger egy kivételes interjúban.[214]

Egy kapcsolatokkal sokszorosan átszőtt világban azonban nem olyan egyszerűek a dolgok. Becslések szerint a személyi számítógépek 90%-a és a mobiltelefonok háromnegyede Kínában készül. Ez a Bloomberg által végzett vizsgálat megállapításai szerint a beszivárgás és adatlopás veszélyének teszi ki a világ minden jelentősebb technológiai fejlesztéssel foglalkozó vállalatát, köztük a Huawei amerikai riválisait – ami azt jelenti, hogy a biztonsági kérdések nem az egyes vállalatokkal, hanem magával a termelési rendszerrel összefüggésben merülnek fel.[215]

Egy másik példa a United Launch Alliance esete. Ez a vállalat bocsátja fel az Egyesült Államok katonai célú műholdjait az orosz Energomas által gyártott, RD–180 típusú rakétákkal. Az Oroszország ellen hozott szankciók nyomán aggodalmak merültek fel azzal kapcsolatban, hogy a hadsereg a beszerzés kényszerű leállása miatt kényelmetlenül függő helyzetbe kerül Elon Musk Space X programjától.[216] Akárhogy is, állapította meg az Egyesült Államok Kongresszusa, az orosz technológiának és szakértelemnek máshol is vannak vásárlói, nem utolsósorban Kínában. Ha – amint valószínűnek látszik – a szükség a találmányok szülőanyja, akkor könnyen meglehet, hogy a más országok technológiai fejlődésének akadályozására tett kísérlet a szaktudás és az alkatrészek visszatartásával éppen a fejlődésük fellendülését eredményezi.

Egyesek már látják a lángoló írást a falon. Kína igen gyorsan fejlődik sok iparágban, például a repülés, a nagy sebességű vas-

utak és az új energiafajtákat felhasználó járművek területén, jegyezte meg az Egyesült Államok kereskedelmi képviselője, Robert Lighthizer. A kereskedelmi tarifáknak ezeket az iparágakat kell célba venniük. Nem kell lángelmének (vagy kémnek) lenni ahhoz, hogy az ember rájöjjön: „Ezek olyan dolgok, amik, ha Kína uralná a világot, rosszak lennének Amerikának."[217] Ha az Egyesült Államok továbbra is virágozni akar, akadályoznia kell Kína felemelkedését. Ezt 2018 nyarán igen erőteljesen fogalmazta meg a Pentagon Kutatási és Műszaki Részlegének első igazgatója a kinevezését megelőző meghallgatás során. Lisa Porter nem válogatta meg a szavait. „Meg kell változtatnunk a Pentagon munkakultúráját" – jelentette ki. Nem lehetnek kétségek az Egyesült Államok előtt álló kihívások arányai felől. A Védelmi Minisztérium „túl nagy, és túlságosan lassú".[218]

A sürgős változtatás kényszere érzékelhető az Egyesült Államok egész gazdasági életében, a hadseregben és a politikai intézményrendszerben. Washington „súlyos nemzetbiztonsági és védelmi válság előtt áll" – vélte a közelmúltban egy az ország helyzetét áttekintő jelentés. Ha az Egyesült Államok nem tanúsít „több komolyságot és nagyobb gyorsaságot" e kihívásokkal való szembenézés során, „biztonságának és [nemzetközi] befolyásának rendkívül komoly mértékű csorbulásával kell számolnia".[219]

Amiképpen minden út Rómába vezet, úgy búvik meg Kína minden fenyegetés és kihívás hátterében. A kínaiak, mondta Dan Coats nemzeti hírszerzési igazgató, „minden rendelkezésükre álló eszközt felhasználnak az Egyesült Államok politikájának befolyásolására, propagandaterjesztésre, a média manipulálására és az egyes emberek, például a kínai politikával szemben kritikusan gondolkodó diákok ellen irányuló nyomásgyakorlásra".[220] „Amit az oroszok tesznek – állította Mike Pence –, eltörpül ahhoz képest, amit a kínaiak művelnek az egész országunkban."[221]

A mindennek nyomán feltámadt szorongás nem csupán mindenütt benne van a levegőben, de meghatározó szerepet játszik az Egyesült Államok lépéseinek és politikai irányvonalának értékelésében, még azokéban is, amelyeknek – legalábbis első ránézésre – semmi közük sincs Kínához. Az Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény (North American Free Trade Agreement, NAFTA) helyébe lépő Egyesült Államok–Kanada–Mexikó Megállapodás (United States–Canada–Mexico Agreement, USMCA) némileg jobb feltételeket biztosít az Egyesült Államoknak, de korántsem jelent olyan hatalmas változást, amiről az újratárgyalások előtt, alatt és után Trump elnök lelkendezett. Meglepő azonban, hogy a szövegbe bekerült egy paragrafus, amely rendkívül fontos a tágabb kereskedelmi környezet, elsősorban Kína szempontjából. A tárgyalásokon kidolgozott megállapodás tartalmaz olyan új kikötéseket, amelyek nem szerepeltek a korábbi NAFTA-egyezményben, például azt a követelményt, hogy Washingtont minden nem piacgazdasággal – vagyis Kínával – folytatott kereskedelmi tárgyalásról tájékoztatni kell. Az ilyen nyomásgyakorlás azokra, akik előnyös kereskedelmi kapcsolatokra törekszenek az Egyesült Államokkal, függő helyzetbe hozza őket, és csorbítja a szabadságukat.

Mindez része egy alapvető, globális átrendeződésnek, ami a jelek szerint sokakat ért meglepetésként. Az Egyesült Államok „súlyos hírszerzési hiányosságokkal néz szembe – jelentette ki Gina Haspel, a CIA igazgatója egyik, 2018 őszén tartott beszédében –, a hírszerző közösség ugyanis igen helyénvalóan nagy

hangsúlyt fektetett [az elmúlt évtizedben] a terrorizmus elleni küzdelemre". Eljött azonban az idő, folytatta Haspel, „hogy nagyobb figyelmet fordítsunk nemzetállami vetélytársainkra".[222] A gond az, „hogy az Egyesült Államok és a vele szövetséges államok vezetői továbbra is elsősorban az otthoni nehézségekkel törődnek", illetve a határaikhoz közelebbi bajokkal foglalkoznak, és csak későn nyílik rá a szemük a változó világ valóságára. Az Egyesült Államoknak és a Nyugatnak komoly változtatásokat kell végrehajtania, ha játszmában akarnak maradni.[223]

* * *

Nehéz és veszélyes időket élünk. A világ számos táján parázsló, lehetséges háborús tűzfészkek és a feltörekvő, erejüket fitogtató államok között növekvő feszültség mellett ott vannak a mélyebb rétegekben lappangó gazdasági kihívások, amelyek túlmutatnak Washington és Peking kereskedelmi kapcsolatain és Kína saját hitelbuborékján. Törökországban a kamatláb 25%-on áll, Olaszország gazdasági helyzete rendkívül ingatag, és számos ország küzd (vagy küzdeni fog) súlyos adósságterhekkel. A Nemzetközi Valutaalap arra figyelmeztetett, hogy „hatalmas kihívást jelent, [...] hogy egy második nagy világválságnak elejét vegyük".[224] Jó okunk van azt gondolni, hogy a világgazdaság jobb helyzetben van, mint 2008-ban volt, amikor kitört a nagy pénzügyi válság, de nem sok mindennek kell balul elsülnie ahhoz, hogy kiváltódjon a dominóhatás, ami aztán olyan káoszhoz vezet, hogy ahhoz képest a nézetkülönbségek, a vámkorlátok és a harcias Twitter-üzenetek kifejezetten ártalmatlan játszadozásnak tűnnek.

Ebben a bizonytalanságban egyfelől az Egyesült Államok a világnak a saját érdekei mentén történő újjáformálására törekszik, és ebbéli igyekezetében inkább használ korbácsot, mintsem mézet, másfelől ott van Kína, amelynek vezetése a kölcsönös előnyökről beszél, az együttműködés javításáról, meg országokról és kultúrákról egy win-win helyzetben – miközben sokan attól tartanak, hogy birodalom épül, tervezetten vagy egyszerűen csak a dolog természetéből adódóan.

Ez a kettősség formálja a 21. századot. „Távolodunk attól a helyzettől, amelyben a nemzetközi normákat a nyugati liberalizmus itatja át, és egy olyan állapot felé tartunk, amely nem tiszteli többé ezeket a nemzetközi normákat" – mondja Jen Hszüe-tung, azt állítva, hogy a zűrzavar hozzátartozik az egypólusúból többpólusú világba való átmenethez. „A stratégiai kapcsolatok is nyilvánvalóan fontos kérdéssé váltak azon országok számára, amelyek választásra kényszerülnek Kína és az Egyesült Államok között."[225]

Hasonló véleményének adott kifejezést Henry Kissinger is. „Nagyon-nagyon nehéz korszakban élünk" – nyilatkozta a *Financial Times*nak. Egy megosztott atlanti térség „Eurázsia függelékévé változtatná az Európai Uniót", és arra kényszerítené, hogy ne nyugatra nézzen, hanem keletre, Kínára, amelynek az a célja, „hogy az egész emberiség legfőbb iránymutatója legyen".[226] Kína vezetői törekvései kiterjednek a politikai filozófiára is. „Az elmúlt negyven évben – írta a közelmúltban a kínai sajtó – az ország fejlődése lehetővé tette, hogy a világ a szocializmusnak egy egészen új értelmezését ismerje meg, és bebizonyosodott, hogy a modernizáció nyugati modellje nem az egyetlen, csak egy a számos lehetőség közül."[227] A liberális demokrácia diadalútja elakadt, vagy talán véget is ért.

Egyesek annak fejében, „hogy a dolgok el legyenek intézve", készek lemondani a szabadságról, írta Clare Foges a londoni *The Times*ban megjelent cikkében, elismerően említve olyan diktatórikus vezetőket, mint Trump, Erdoğan és Putyin. „Az erős kezű vezetők talán zsarnokiak és visszataszítóak, de mellettük szól, hogy valóban hiszik, hogy képesek átformálni a népüket."[228] Ezek a mondatok tökéletesen megmutatják, hogy a Nyugat hogyan veszítette el az irányt, és tévesztett utat a változó világ zűrzavarában.

Az új világ felemelkedése a szemünk előtt megy végbe olyan hatalmi súlyponteltolódások mentén, hogy nehéz belegondolni, mi is lassíthatná vagy állíthatná meg őket, hacsak nem a háborúk, a járványok és az éghajlatváltozás erői, amelyek oly fontos történelemformáló szerepet játszottak a múltban, és gyakran irányt szabtak a mindenkori jelen és jövő alakulásának.

2017-ben a davosi csúcstalálkozón tartott beszédében Hszi Csin-ping elnök kifejtette, hogy a nemzeteknek együtt kellene tevékenykedniük ahelyett, hogy egymás ellen munkálkodnának. „Az igazi ellenség – mondta – nem a szomszéd ország, hanem az éhezés, a szegénység, a tudatlanság, a babonaság és az előítéletesség." Nem helyénvaló, „hogy a világ népességének leggazdagabb 1%-a több vagyont birtokol, mint a maradék 99%, [miközben] sok-sok család számára elérhetetlen álom a fűtött ház, az elegendő ennivaló és a biztos munkahely". Mindenesetre, összegezte, „amikor nehézségekkel szembesülünk, nem panaszkodnunk kellene, nem másokat hibáztatnunk, elveszíteni az önbizalmunkat vagy elmenekülni a felelősség elől. Meg kellene fognunk egymás kezét, és szembeszállni a kihívással. A történelmet a bátrak formálják. Bízzunk magunkban, cselekedjünk, és meneteljünk kart karba öltve a ragyogó jövő felé." Szavai tökéletesen összefoglalják, hogyan képzeli el Kína a mindenki számára vonzó globális vezetői szerepét.[229] Egyúttal ez Peking folyamatosan hangoztatott üzenete is. Trump elnök „tüzet nyit az egész világra", jelentette ki egy kínai kormányzati szóvivő, amikor újabb kereskedelmi korlátozások léptek életbe. „Kína a világ többi részével együtt eltökélten kiáll a protekcionizmussal és a történelem kerekét visszaforgató unilateralizmussal szemben."[230] Más szóval: Kína szolidaritást, közös érdekeket és közös előnyöket kínál, az Egyesült Államok nem.

A valóság ennél jóval bonyolultabb. A Balti-tenger és a Perzsa-öböl, illetve a keleti Mediterráneum és a Csendes-óceán között elhelyezkedő országok súlyos bajoktól szenvednek. Sok helyen nem tartják tiszteletben az emberi jogokat, korlátozzák a vallás-, lelkiismereti és szexuális szabadságot, illetve ellenőrzés alatt tartják a médiát; megszabják, hogy mi jelenhet meg a sajtóban, és mi nem. Aki bírálja a kormányt, az elnököt vagy legbelső köreit, arra börtön vár, olykor pedig az életével fizet.[231] Könyvem első megjelenése óta ez a helyzet a legtöbb országban sem nem rosszabbodott, sem nem javult.

A világ egyes vezetőinek szépen csengő szavai fikarcnyival sem számítanak többet, mint más vezetők elhibázott kirohanásai. A lényeg az, hogy megpróbáljuk meglátni a fáktól az erdőt, felfogni a globális változást, ami egyeseket zavarba ejt és nyugtalanít, de megteremti a remény világát és a holnap ígéretét. A selyemutak mentén sok a baj és a hiba, sok mindent lehet és kell a jövőben megjavítani, tökéletesíteni.

Fontos, hogy felismerjük a világgazdaság súlyponteltolódása és az átmeneti korszak bizonytalanságai nyomán kialakuló sebezhetőségeket. A *People's Liberation Army Daily* nemrégiben megjelent vezércikke szerint a kínai hadsereget „békebeteg-

ség" gyötri, mert már olyan régóta nem visel háborút. A szerző elmondja: új kiképzési technikákra van szükség, hogy Kína képessé váljon győztesen szembeszállni bármilyen ellenséggel.[232] A cikk kijózanító olvasmány, akárcsak az a tény, hogy az Amerikai Védelmi Minisztérium nemrégiben született helyzetértékelése szerint kínai bombázók „feltehetően az Egyesült Államok és szövetségesei elleni csapásmérés céljából gyakorlatoznak".[233]

Általában nehéz elhinni, hogy valóban kialakulhatnak tényleges katonai összecsapáshoz vezető helyzetek – nem utolsósorban azért, mert minden nézeteltérés és vetélkedés könnyebben rendezhető a tárgyalóasztal mellett, mint a harcmezőn. A történelem azonban többek között arra is tanít, hogy egyetlen nemzedék sem kapott garanciát a békére, nincs egyedülálló képessége a feszültségek feloldására, és szakértelme az egyre terebélyesedő és súlyosbodó konfliktushelyzetek elsimítására.

Az Irán ellen hozott büntetőszankciók következményei rövid távon messze túlmutatnak Teheránon és a rezsimváltás illúzióján, ami Washingtonban hittételnek számít annak ellenére, hogy világosan tudható, hogyan viselkedik egy ország, amikor külső erők pattanásig feszítik a helyzetet. Az Egyesült Államok Irán-politikájának hatásai Kína összefüggésében a legsúlyosabbak. A jelek szerint a Teherán megfojtására tett amerikai erőfeszítések jelentős hatással vannak Kínára – nem világos, hogy ez szándékos-e, vagy sem. „Célunk az iráni rezsimre nehezedő nyomás fokozása azzal, hogy megfosztjuk a nyersolaj eladásából származó bevételeitől – mondta Brian Hook, a külügyminisztérium politikai tervezési igazgatója. – Készen állunk másodlagos szankciók bevezetésére olyan kormányokkal szemben, amelyek

továbbra is kereskednek Iránnal." Ebbe a körbe tartozik Kína is, ahová az iráni olajkivitel negyedrésze irányul.[234]

Borús előérzeteik vannak másoknak is. „A tél nagyon hideg lesz – mondta Csen Hungtien, Kína egyik legsikeresebb üzletembere. – A nehézségek sokkal súlyosabbak, mint ahogy az emberek gondolják."[235] „Kemény gazdasági ütközet előtt állunk" – jegyezte meg Li Ko-csiang, Kína miniszterelnöke a Kínai Nemzeti Népi Kongresszus előtt tartott éves beszámolóján, amelyen bejelentette, hogy a következő évben a növekedés üteme várhatóan alacsonyabb lesz, mint az elmúlt közel harminc évben bármikor.[236]

A Kínai Kommunista Párt, mondta a Központi Bizottság 2019 januárjában tartott plenáris ülésén Hszi Csin-ping elnök, „tartós és bonyolult fenyegetéssel néz szembe". Ezek a veszélyek „a harci szellem súlyos hiánya, az elégtelen cselekvőkészség, a tömegektől való eltávolodás és a passzív korrupció". Komoly gondot jelent az állami tulajdonú vállalatok eladósodása is. Ideje „megértenünk a globális helyzetet és kilátásokat – folytatta –, vagyis bedeszkázni a nyílásokat és még keményebben dolgozni".[237]

Kínában ismételten elhangzik ez az üzenet. „A külső környezet igen bonyolult, a kihívások komolyak, a bizonytalan tényezők sokasodnak" – mondta 2019 nyarán egyik beszédében Hszi Csin-ping elnök.[238] „Fegyelem, bátorság és eltökéltség kell ahhoz – folytatta –, hogy a vihart átvészeljük." Ez magyarázza a hatóságok igen kemény fellépését a nagyarányú tiltakozó megmozdulásokkal szemben, amikor egy új törvényjavaslat lehetővé tette a Hongkongban élők őrizetbe vételét és kiadatását az anyaországnak. A 2019 júniusától a következő év februárjáig tartó tüntetéssorozat a legnagyobb demokráciát követelő meg-

mozdulás volt, amivel a kínai rezsimnek az elmúlt évtizedekben szembe kellett néznie, mégsem tudott semmilyen érdemi eredményt elérni. Egyre inkább úgy tűnik, hogy Hongkong sorsa a demokrácia kibontakozása helyett a népköztársaságba való teljes beolvadás lesz – még akkor is, ha a felparázsló ellentét rövid távon gazdasági károkat okoz Kínának. Peking azonban nincs abban a helyzetben, hogy engedményeket tegyen. A tétek emelésével fenyeget az erőforráshiány, a gazdasági lassulás, a nemzetközi közösség kritikája és a belső instabilitás formájában Pekingre egyre súlyosabban nehezedő nyomás. Nem csoda, hogy a sajtó arról kezdett beszélni, hogy Kínának „magas hegyeken kell átmásznia és álnok, veszedelmes vizeken kell átgázolnia".[239]

Az Egyesült Államokkal vívott vámháború idején a pekingi kormány szócsöve, a *People's Daily* azzal biztatott, hogy a kínai népnek nem szabad félnie, mert Kína hosszú ideje dolgozik „a kereskedelmi háborúk természetének átfogó kiismerésén". Ez azt jelenti, hogy a vezetés képes „higgadtan kezelni a kihívásokat". Mindazonáltal keveseknek vannak kétségeik afelől, hogy „az Egyesült Államok profitálni akar a Pekinggel való gazdasági és kereskedelmi kapcsolatokból", ugyanakkor azonban „akadályozni kívánja Kína fejlődését".[240]

„Egy szép ellentámadást várunk [a tarifaemelésre]" – írta a kínai *Global Times* névtelen cikkírója, és kilátásba helyezte, hogy Kína „fokozni fogja a fájdalmat, amit az Egyesült Államok érez".[241] Az ilyenfajta kommentárok arra szolgáltak, hogy megnyugtassák a kínai középosztályt, amely valójában megsínylette a kereskedelmi háborút. Amikor a washingtoni szankciók kiterjesztése nyomán néhány hónap alatt 25%-ot zuhantak a részvénypiacok, és jelentősen gyengült a jüan, egyes

kommentátorok megjegyezték, hogy a vezetés előtt álló egyik legkeményebb kihívás a közvélemény megnyugtatása. Amint egy pekingi pénzügyi szakértő állítólag megjegyezte: „Damoklesz kardja függ a kínai pénzügyi rendszer feje fölött."[242]

Egyesek úgy vélték, hogy a helyzet határozottabb kezelést kíván. 2018 júliusában megjelent figyelemre méltó tanulmányában Hszü Csang-zsun, a Csinghua Egyetem professzora kérdéseket fogalmazott meg az ország haladási irányával és vezetésével kapcsolatban. A civil társadalom évtizedek óta nem fejlődött, írta Hszü, így a lakosság nem jutott el a politikai érettség szintjére, ami nemcsak sajnálatos, de a fejlődést is akadályozza. „A dolgozók véréből és verejtékéből" hatalmas anyagi tartalékok jöttek létre, amiket olyan sikertelen országok támogatására költünk, mint Észak-Korea vagy Venezuela, óriási beruházásokra fordítjuk más országokban, és segélyeket folyósítunk belőle közel-keleti államoknak, amelyek „a szó szoros értelmében úsznak a pénzben". Kínának, állította, „egy világos jövőképre van szüksége".[243]

A másként gondolkodás, az egyet nem értés nehéz dolog olyan országokban, ahol a médiát, de még a magánlevelezést is szabályozzák, és éberen ellenőrzik. Nemcsak Hszü dolgozatának tartalma szokatlan, de maga a tény is, hogy megjelenhettek ilyen merész gondolatok, s ez fontos emlékeztető arra, hogy maga a tény, hogy diktatúrákban bizonyos hangokat nem könnyű meghallani, még nem jelenti, hogy azok nem is léteznek. Az ember hajlamos azt hinni, hogy azokban az országokban, ahol a szabadságjogok erősen korlátozottak, végső soron mindenki egyetért a kormányzat politikájával – csakhogy az esetek nagy többségében nem így áll a dolog. A megtorlás Hszüt is utolérte, amikor a koronavírus-járványra adott álla-

mi reakciót is bírálni merészelte: nemcsak egyetemi állásából bocsátották el, hanem folyamatos megfigyelés alá helyezték, és egy időre le is tartóztatták.

A bíráló hangokat könnyű elnémítani, de ettől még Pekingben pezseg és örvénylik a szóbeszéd, az emberek próbálnak lépést tartani az eseményekkel, és igyekszenek kihüvelyezni az értelmét mindannak, amivel Kína ebben a sebesen változó világban szembesül, kitalálni, hogy miként lehet reagálni rá. Meghatározó kérdés a Hszi Csin-ping-i elvek értelmezése: ezt a 14 pontos dolgozatot a Nemzeti Népi Kongresszus 2018 márciusában – a marxizmus-leninizmus, Mao Ce-tung gondolatai és Teng Hsziao-ping elmélete mellé – hivatalosan is beemelte az ország alkotmányába. A szöveg egyik kulcseleme egy közös jövőképen osztozó, együttműködésen alapuló nemzetközi közösség megteremtése – ami nem könnyű dolog, ha más országok nem óhajtják a közös jövőt, vagy egészen más látomásuk van róla.[244] Talán nem meglepő, hogy Kínában 2017-ben a jelentések szerint Hszi Csin-ping elveinek értelmezése volt a legizgalmasabb kutatási terület.[245] Szóval nemcsak más országok állnak válaszút előtt, Kína is azt fürkészi, hogy mi vár és mi nem vár rá az eljövendőkben.

* * *

Jelenleg sok múlik azon, hogy mik lesznek az új játékszabályok, és hogyan alakítják ki azokat. Nem meglepő, hogy egymással párhuzamosan érzékelhető a lehetőségek nyitva tartására való törekvés és az erőfitogtatás. A kínai sajtóban megjelenő cikkek nehezményezik, hogy az Egyesült Államok „fokozatosan bekeríti és fojtogatja" a legnagyobb kínai vállalatokat, és azt állítják,

Pekingnek „gondosan meg kell válogatnia az ellencélpontokat, hogy igazán móresre tanítsa az Egyesült Államokat". Ugyanakkor a kínai energiavállalatok egyelőre tartózkodnak az iráni olajtartalékok kitermelésétől, hogy elkerüljék „a nemkívánatos nehézségeket", miközben Washington tovább növeli a Teheránra gyakorolt nyomást.[246]

Kínában az Egyesült Államokkal való viszony megszilárdítására helyezik a fő hangsúlyt akkor, amikor a széljárás egyre kedvezőtlenebb. Az ilyen időszakokban igen nehéz vitorlázni, de az eredmény olyan fontos, hogy minden figyelemnek erre kell irányulnia. A dollártól mint egyedüli világpénztől való eltávolodásról Moszkva és Peking között folyó megbeszéléseket azért függesztették fel, mert Kína nem akarta ingerelni az Egyesült Államokat abban az időben, amikor a kereskedelmi háború már megkezdődött, és súlyosbodással, sőt kiszélesedéssel is fenyegetett.[247]

A régi világ hirtelen ráeszmélt egy már évtizedek óta formálódó új valóságra, és a drámai felismerés nyomán megindult a fegyverkezési verseny, a technológiai versengés, a beruházások leállítása meg az összehangolt gazdasági, politikai és diplomáciai nyomásgyakorlás. Ez a világ számos táján megerősítette azt a vélekedést, hogy leginkább azok akarják behúzni a fékeket, akiknek a legtöbb a vesztenivalójuk – nevezetesen a Nyugat, amely korábban kissé elaludt a volánnál, most pedig visszasírja a „normalitást", és azt várja, hogy az újonnan felemelkedők is térjenek vissza a világrendben elfoglalt régi helyzetükhöz.

Ez nem tűnik túlságosan biztatónak, különösen nem az Ázsiában élő milliárdok számára, akiknek a várakozásait inkább feltüzelték, mintsem lelohasztották a közelmúlt változásai.

Az együttműködés módjának kialakítása nem egyszerű és nem magától értetődő dolog. Ázsia népei azonban sok mindenben hasonlítanak egymásra. Hszi-Csin-ping elnök 2013-ban Asztanában fogalmazta meg: a selyemutak mentén élő népek „sokféle rasszhoz tartoznak, különbözőek a hiedelmeik és eltérő a kulturális hátterük, de [a történelem tanúsága szerint] nagyon is képesek békében élni egymással, és közösen munkálkodni a fejlődés érdekében". Itt nem új világ keletkezik, hanem a régi születik újjá.

Ázsia évszázadában élünk. A globális GDP súlypontja a Nyugat fejlett gazdaságaiból szédítő gyorsasággal helyeződött át a keletiekbe. Egyes becslések szerint az olajárak meredek emelkedésének köszönhetően a közel-keleti (és észak-afrikai) országok bevétele 2018–19-ben káprázatos vagyonnal, több mint 210 milliárd dollárral nőtt, mint az előző tizenkét hónapban.[248] Ez a változás a környezetkárosítástól az infrastruktúra-fejlesztési beruházások iránti, csaknem kielégíthetetlen igényig sokféle növekedési fájdalmat okozott Ázsia-szerte, és kihívásokat támasztott olyan kérdésekben is, hogy az egyes országok milyen viszonyt alakítsanak ki egymással, hogyan működjenek együtt, és – egyes esetekben – hogyan versengjenek.

Amint új kapcsolatok jönnek létre és régiek élednek újjá, feltűnő, hogy a Nyugat egyre inkább veszít a jelentőségéből. Ahol még egyáltalán jelen van a folyamatokban, ott minden esetben több nehézséget okoz, mint amennyit megold – vagy korlátokat állít mások útjába, amivel gátolja a növekedésüket és rontja a kilátásaikat. A Nyugat már rég elveszítette világformáló szerepét, még ha ezt nem is vették észre azok, akik úgy vélik, hogy mások sorsának irányítása nemcsak kívánatos, de lehetséges is.

„Kína, Oroszország és Irán [...] az instabilitás erői" – állapította meg az Egyesült Államok külügyminiszter-helyettese,

John Sullivan 2018 áprilisában kelt, az emberi jogokról szóló jelentésében. Ezek az országok „erkölcsileg elmarasztalhatók, és az érdekeink ellen dolgoznak". Az ilyen megjegyzések kínosan hangzanak annak ismeretében, hogy Donald Trumpot még elnökké választása előtt igen befolyásos közel-keleti személyiségek – köztük Abu-Dzabi trónörököse és Izrael washingtoni nagykövete – arra kérték, jusson megállapodásra Oroszországgal és Vlagyimir Putyinnal. Voltaképpen üzletről volt szó: annak fejében, hogy Moszkva kényszeríti Iránt, hogy kivonuljon Szíriából, a szankciók eltörlését és a Krím félsziget annektálásának elismerését helyezték kilátásba. „Meglátjuk" – mondta Trump, amikor arról kérdezték, megváltozik-e az Egyesült Államok Oroszország ukrajnai beavatkozásával kapcsolatos álláspontja.[249] Trump idejében az amerikai kormányzat még akkor is nehezen hivatkozhatott erkölcsi érvekre, ha végül az ilyen nagyszabású geopolitikai víziókból semmi nem lett.

A Kínával való kapcsolatok alakulását nem könnyű megjósolni, habár nyilvánvaló, hogy Washington és Peking viszonya Trump elnöksége alatt az idegbaj határáig feszültté vált. Az ekkor James Mattis utódjául jelölt Patrick Shanahan már az első meghallgatásokon határozottan leszögezte, mit tart a legfontosabbnak. Amire Amerikának figyelnie kell, az „Kína, Kína, Kína" – hangsúlyozta.[250]

Kína szinte az Egyesült Államok rögeszméje lett. Peking árnya – már Trump megválasztása előtt is – olyan baljósnak látszott, hogy egyesek már azt fontolgatták, hogyan is megy majd végbe a két ország közötti, hagyományos fegyverekkel vívott háború, és mik lehetnek a katonai, politikai és gazdasági következményei.[251] Nem meglepő, hogy Trump megpróbálta újratárgyalni a kereskedelmi feltételeket Kínával, miközben a

jelentések arról szóltak, hogy az elnök a vámtarifák emelésével „minél több szenvedést" kíván Pekingre mérni, az emberek pedig egyre inkább tartottak attól, hogy a Kína felől érkező fenyegetés igen komoly, és elhárítása drámai lépéseket követel.[252]

Ezzel a megközelítéssel az egyik baj az, hogy abból indult ki: Kína növekedése eleve és természetszerűen rossz az Egyesült Államoknak. A másik hiba az a feltételezés, hogy Peking aktívan keresi, és a jövőben minden bizonnyal kikényszeríti a Washingtonnal való összecsapást. Ez is erősen megkérdőjelezhető, ráadásul felveti a kérdést: még ha a szükségszerű gazdasági, katonai és politikai összecsapás elmélete helyes is lenne, biztos-e, hogy az Egyesült Államok álláspontja és magatartása a legmegfelelőbb?

A Kínától szorongó Egyesült Államok élesen megfogalmazott bírálatokkal illette azokat az országokat, amelyek merészeltek akár csak érdeklődni is Peking – valós vagy feltételezett – tervei iránt. Washington keményen elítélte Olaszországot, amiért egyetértési megállapodást írt alá Kínával, és támogatta az Övezet és Út kezdeményezést. „Olaszország globális jelentőségű gazdasági erő és nagyszerű befektetési célpont – fejtette ki a Nemzetbiztonsági Tanács szóvivője. – Az olasz kormánynak semmi szüksége arra, hogy legitimálja Kína infrastruktúra-fejlesztési projektjét."[253]

Európa is ráeszmélt a probléma jelentőségére. Kína rendszerszintű vetélytárs, nyilatkoztatta ki az Európai Unió néhány nappal azután, hogy Hszi Csin-ping elnök Olaszországba látogatott, hogy aláírja a megállapodást Peking befektetéséről Trieszt és Genova kikötői létesítményeibe, ami érzékenyen érinti nemcsak az Egyesült Államokat, de egyes európai országokat is. Az EU külpolitikai stratégái szerint maradéktalan egyetértés nélkül sem az Európai Unió, sem az egyes tagállamok nem érhetik el kitűzött céljaikat a Kínával való együttműködésben.[254]

„A naiv Európa kora véget ért" – jelentette ki Emmanuel Macron elnök Hszi Csin-ping franciaországi látogatásának előestéjén. Macron nem vesz részt az Övezet és Út kezdeményezésben, azt azonban bejelentette, hogy Franciaország 40 milliárd euró értékű kereskedelmi megállapodást köt Kínával – ez nagyjából hússzor annyi, mint amennyire Olaszország kötelezte el magát, de Párizst nem érte semmiféle bírálat.[255] Ha pénzről van szó, könnyű megfeledkezni a naivitásról, vagy kidolgozni a módját a rendszerszintű vetélytársakkal való együttműködésnek.

Ezzel a felfogással többek között az a baj, hogy az Egyesült Államokhoz hasonlóan eleve rossz dolognak tekinti a kínai befektetéseket. Nem világos például, hogy az olaszországi kikötők fejlesztésében miért rosszabb partner Kína bármilyen magántársaságnál, állami vállalatnál, illetve annál az eshetőségnél, hogy elmaradnak a beruházások. Természetesen az is ironikus, hogy egyes eladósodott országok, például Görögország, kénytelenek voltak eladni európai hitelezőiknek a „koronaékszereket", köztük a 14 legfontosabb repülőterüket, ami kísértetiesen emlékeztet egyfajta belső, európai újkolonializmusra.[256]

Kína olyan fenyegetést jelent, amivel határozottan szembe kell szállnunk – ez a meggyőződés húzódik meg a mögött, hogy hajlandók vagyunk járulékos károkat okozni és elviselni. Amikor az Apple a korábbinál alacsonyabb bevételről számolt be a kínai kereslet csökkenése miatt, a Fehér Ház gazdasági tanácsadója, Kevin Hassett egy interjúban szépítés nélkül beszélt a helyzetről: „Itt nem csak az Apple-ről van szó. Egy rakás olyan amerikai vállalkozás létezik, amelyek Kínában is

forgalmazzák a termékeiket, és ezek a jövő évben végig fogják nézni, hogyan csökkennek a bevételeik, amíg megállapodásra nem jutunk Kínával."[257] Az amerikai farmerek azonnal megérezték a kereskedelmi háború hatását; a szójakivitel 94%-kal esett vissza, amikor Kína megtorló vámtarifákat léptetett életbe. A szakértők arra figyelmeztettek, hogy az eladósodások és öngyilkosságok amúgy is magas számai tovább emelkednek majd.[258]

Habár a két ország végül a vámháborút lezáró megállapodást kötött, egyvalami biztos: végleges megoldás nem létezik. A változás elkerülhetetlen. Sok múlik azon, hogy a felek milyen időtávlatokat jelölnek meg, amelyeken belül mindketten eredményesnek tekintik a megállapodást, és milyen lépéseket terveznek együtt vagy külön-külön megtenni érdekeik védelmében. A történelem azonban arra tanít, hogy az erőszakos, megfélemlítő taktikát, amely alkalmas a másik felet a tárgyalóasztalhoz kényszeríteni, idővel megtanulja és alkalmazza az a fél, amelyik úgy ítéli meg, hogy a megállapodás rá nézve végső soron kedvezőtlenebb.

* * *

Mindig a szemlélőn múlik, hogy mit lát destabilizáló erőnek. Más országok destabilizáló hatásáról beszélve könnyű rózsaszín szemüvegen át látni, vagy észre sem venni az Egyesült Államok iraki és afganisztáni beavatkozásának az elmúlt tizenöt évben érvényesülő hatásait – nem is szólva a 20. század derekáig visszanyúló közel-keleti külpolitikai kalandorságról. A gondolat, hogy mindig csak más országok okozzák a nehézségeket, felveti

a kérdést: a történelem mely tanulságait sikerült Washingtonnak leszűrnie, ha akad ilyen egyáltalán? Tragikus irónia rejlik abban, hogy amerikai döntéshozók mindig másokat vádolnak kártékonysággal és bomlasztással.

Az Egyesült Államok szemében úgy fest a dolog, hogy valami nagyon félrecsúszott a selyemutak mentén, ahol megítélése szerint Kína, Oroszország és Irán (vagyis három a világ legnagyobb és legfontosabb országai közül) közvetlen fenyegetést jelent rá és a világ stabilitására nézve.[259] Két másik országot, Törökországot és Pakisztánt úgy szemléli, mint rákos daganatot, amit a legkeményebb eszközökkel kell kezelnie, a szíriai, iraki és afganisztáni tapasztalatokból pedig azt a megszívlelendő tanulságot vonhatja le, hogy egy beavatkozás korántsem mindig a terveknek megfelelően alakul.

A történész vagy csak a jelenkor történéseinek szemlélője előtt álló egyik nagy kihívás, hogy a teljes képet próbálja áttekinteni. Annak felismerése, hogy a világot miképpen járják át keresztül-kasul a kölcsönkapcsolatok, és miként lehet az egyes pontokat összekötni, nemcsak abban segít, hogy jobban megértsük mindazt, ami körülöttünk zajlik, de jobb áttekintést kínáló megfigyelőpontot is kínál. A nagy geopolitikai összerakós darabkáinak kapcsolódását feltérképezve jobban felismerjük és átlátjuk az esendőségeket és a veszélyeket – valamint az együttműködésre kínálkozó lehetőségeket –, ami ugyancsak elősegíti a gyümölcsözőbb döntéshozatalt.

Északkelet-Kína 2500 évvel ezelőtt uralkodott királya, Csao mondta: „Attól még, hogy a tegnapi szabályokat jól tudod követni, nem leszel alkalmas arra, hogy javíts a mai világon." Bölcs szavai ma ugyanolyan érvényesek, mint akkor. A moz-

gatóerők felismerése az első lépés a felkészüléshez és az alkalmazkodáshoz. Illúziókat kerget, aki megpróbálja a változást lassítani vagy megállítani. Az azonban nem illúzió, hogy a selyemutak felemelkedőben vannak. Ez folytatódni fog. Az eljövendő világ valóságát – legyen az jó vagy rossz – az határozza meg, hogyan és mivé alakulnak. Sosem volt másképp.

Köszönet

A legtöbb könyvben van egy olyan rész, ahol a szerző köszönetet mond azoknak, akik segítettek létrehozni a művét. Az elmúlt években barátokra tettem szert, megismerkedtem sok érdekes és segítőkész emberrel, és a könyvemben érintett országokban és térségekben dolgozó újságírók, kommentátorok és tudósítók kiterjedt hálózatára támaszkodhattam. Néhány barátom és kollégám részben vagy egészben elolvasta, amit írtam – közülük többen nem kívánták, hogy név szerint is megemlítsem őket. Hálával tartozom mindazoknak, akik így vagy úgy segítették a könyv megszületését – remélem, tudják, akikre gondolok.

Mint mindig, köszönetet kell mondanom Catherine Clarkenak és csapatának a Felicity Bryan irodalmi ügynökségnél és mindenkinek a Bloomsburynél a támogatásért, amire szükségem volt ahhoz, hogy megírjam ezt a könyvet. Köszönöm Sarah Ruddicknak a türelmet és az irányítást, és Richard Collinsnak a legapróbb részletekre is kiterjedő figyelmét. Emma Ewbank meg ismét egyszerűen káprázatos borítót tervezett.

A családomnak el kellett viselnie, hogy amikor otthon vagyok, állandóan csak írok, meg hogy az elmúlt néhány évben sokat utaztam külföldre is. Jess, Katarina, Flora, Francis és Luke – nélkületek nem tudtam volna megcsinálni. Köszönöm.

Nem ment volna a szüleim nélkül sem, akik megtanítottak járni, olvasni, írni és gondolkodni. Szeretetet, bátorítást, nevetést és biztatást árasztottak felém közel öt évtizeden át. Mindig ott voltak, ha szükségem volt rájuk, és akkor is, amikor nem.

Apám súlyos beteg lett, miközben ezen a könyvön dolgoztam. Ő volt számomra a szerepmodell; bátor, szerény ember és ragyogó elme. Kisfiúkorom óta biztatott az olvasásra, a gondolkodásra és arra, hogy a tanulmányaimra összpontosítsam a figyelmemet. Évtizedeken át csaknem mindennap beszélgettünk, gyakran a történelemről, és sokszor a selyemutak múltjáról, jelenéről és jövőjéről.

Nemcsak apám volt, hanem a hősöm és a barátom is. Végtelenül türelmes és önzetlen volt, bármit megtett értem (és másokért) anélkül, hogy viszonzást várt volna. Maga volt a megtestesült nemeslelkűség, a kedvesség és szeretet.

Közvetlenül e könyv megjelenése előtt bekövetkezett halála az egész családot lesújtotta. Amikor utoljára találkoztunk, adtam neki a kéziratból egy példányt. Rám mosolygott, és azt mondta: alig várja, hogy elolvashassa. Nem azt sajnálom, hogy már nem volt alkalma rá, de nagyon fáj, hogy többé nem láthatom, és nem beszélgethetek vele. Ezt a könyvet neki ajánlom. Nagyon hiányzik.

Köszönöm Sir Tom Rice-nak és a Walt Disney Companynek, amiért engedélyezték az *Aladdin* című filmben felhangzó, *A Whole New World* című dal szövegének idézését – ez a dal a selyemutak múltját idézi fel és a jövőjét vetíti előre.

A Worcester College igazgatója és tagjai, valamint számos oxfordi kollégám rendkívül segítőkész volt; ennél termékenyítőbb és kellemesebb környezetet egyetlen kutató sem kívánhat magának. Hálás vagyok nekik a támogatásukért.

Kiemelt helyen kell köszönetet mondanom Mark Whittownak, aki nemzedékének egyik legkiválóbb történésze. Kivételes tehetségű tudós és nagyszerű barát – nemcsak az én barátom, hanem mindenkié, akivel dolgozott, akit tanított, vagy akivel csak találkozott ott, Oxfordban. Mark a humor és a kedvesség kifogyhatatlan forrása volt, de ami ennél is fontosabb: erőt adó és lelkesítő szellem; először sok évvel ezelőtt mint a doktori dolgozatom elbírálója, később mint tekintélyes kolléga, akire felnéztem, legutóbb pedig mint munkatárs. Elvesztése – közvetlenül 2017 karácsonya előtt, autóbalesetben halt meg – mélyen lesújtott mindenkit Oxfordban, ahol mindannyiunk őszinte örömére nem sokkal korábban az Oriel College igazgatójává választották. Nagyra tartotta a *Selyemutak* című könyvemet, büszke volt rám, és arra biztatott, hogy ne vonakodjak kilépni a tudósok világából, és olykor tartsak előadásokat kevésbé szakmai hallgatóságnak is. Azt mondta volna, hogy az *Új selyemutak* című újabb kötet megírása már tiszta sétagalopp – munka közben olykor emlékeztetnem kellett erre magamat. Soha nem róhatom le iránta érzett hálámat. Mark, köszönöm mindazt, amit értem tettél az együtt töltött közel harminc év alatt.

Végül, de semmiképpen sem utolsósorban, azoknak mondok köszönetet, akik elolvasták a *Selyemutak*at. Meglepetten és örömmel értesültem arról, hogy egy történelmi tárgyú könyv, még csak nem is a legrövidebb, örömöt szerzett sokaknak, akik más, új perspektívából akarták szemlélni a múlt történetét. Remélem, hogy ezt a vékonyabb kötetet jutalomnak érzik majd azok, akik beleásták magukat az előzőbe.

Különösen hálás vagyok azoknak, akik barátaik, családtagjaik vagy éppen vadidegenek figyelmébe ajánlották a *Selyemutak*at – ez a leghízelgőbb elismerés, amit könyv valaha is meg-

kaphat. Bízom abban, hogy az új kötetet is élvezettel olvassák, és ismét ajánlják majd másoknak is. A történelem fontos dolog. Segít megérteni, hogy miért vagyunk azok, akik, és hasznos leckét ad ahhoz, hogy a múltban elkövetett hibákat elkerüljük.

Ezért is örülök nagyon annak, hogy ez a könyv egy időben jelenik meg a *Selyemutak* új, a fiatalabb olvasóközönség számára átdolgozott változatával. Akik most iskolába járnak, igen hamar fel fognak nőni (a sajtó szerint gyorsabban, mint valaha), öröklik tőlünk ezt a világot, és fontos, hogy meg is értsék. Az olvasás az egyik módja annak, hogy segítsük tanulni és gondolkodni a következő nemzedéket, de éppily szükséges a múltról való beszélgetés és vitatkozás. Remélem, hogy mindkét könyv közelebb hozza majd egymáshoz az embereket. A történelem megismerése nemcsak érdekes, hanem rendkívül fontos is.

Peter Frankopan
Oxford, 2018. szeptember

Jegyzetek

Bevezető

1 Ferdinand von Richthofen: 'Über die zentralasiatischen Seidenstrassen bis zum 2. Jahrhundert. n. Chr.', *Verhandlungen der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin* 4, 1877, 96–122.

2 Yuqi Li – Michael J. Storozum – Xin Wang – Wu Guo: 'Early irrigation and agropastoralism at Mohuchahangoukou (MGK), Xinjiang, China', in: *Archaeological Research in Asia* 12, 2017, 23–32.

3 'Spy satellites are revealing Afghanistan's lost empires', *Science* 358.6369, 2017. Emily Hammer et al.: 'Remote assessments of the archaeological heritage situation in Afghanistan', *Journal of Cultural Heritage* 33, 2018, 125–44.

4 Lásd például Kathryn Franklin – Emily Hammer: 'Untangling Palimpsest Landscapes in Conflict Zones: a "Remote Survey", in Spin Boldak, Southeast Afghanistan', *Journal of Field Archaeology* 43.3, 2018, 58–73.

5 Taylor R. Hermes et al.: 'Urban and nomadic isotopic niches reveal dietary connectivities along Central Asia's Silk Roads', *Scientific Reports* 8.5177, 2018.

6 Paola Pollegiono et al.: 'Ancient Humans Influenced the Current Spatial Genetic Structure of Common Walnut Populations in Asia', *Plos One* 10.1371, 2015, 1–16.

7 Ranajit Das – Paul Wexler – Mehdi Piroonznia – Eran Elhaik: 'Localizing Ashkenazic Jews to Primeval Villages in the Ancient Iranian Lands of Ashkenaz', *Genome Biology and Evolution* 8.4, 2016, 1132–49.

8 Alexander F. More et al.: 'Next-generation ice core technology reveals true minimum natural levels of lead (Pb) in the atmosphere: Insights from the Black Death', *GeoHealth* 1, 2017, 211–19.

9 'Proposal to Organize a Coup d'état in Iran', Byroade to Matthews, Memorandum of Conversation, US State Department, 1952. november 26., General Records of the Department of State 1950–54, Central Decimal File 788.00/11-2652.

10 'Atomic Weapons Requirements Study for 1959', Strategic Air Command, in: W. Burr (ed.): *National Security Archive Electronic Briefing Book No. 538.*

11 'Turkey sentences 25 journalists to jail for coup links', BBC News, 2018. március 9.

12 Nergis Demirkaya: 'Hükümetin 2023 planı: 5 yılda 228 yeni cezaevi', *Gazete Duvar,* 2017. december 10.

13 https://tinyurl.com/7zbhjzbw.

14 https://tinyurl.com/yvrymhrs.

15 Kevin G. Hall – Ben Wieder: 'Trump dreamed of his name on towers across former Soviet Union', McClatchy DC Bureau, 2017. június 28.; Adam Davidson: 'Trump's business of corruption', *The New Yorker,* 2017. augusztus 17.

16 Oscar Rousseau: 'Phase 1 construction scope of Kuwait's $86bn Silk City revealed', ArabianIndustry.com, 2019. február 19.

17 '2018 год: Туркменистан – сердце Великого Шёлкового пути', Turkmenistan.gov.tm, 2018. január 2.

18 *BP Statistical Review of World Energy June 2017,* 12. és 26.

19 *Grain: World Markets and Trade,* US Department of Agriculture, 2018. július.

20 *Mineral Commodity Summaries 2017,* US Geological Survey, 135. és 151.

21 *Afghanistan Opium Survey 2007,* UN Office on Drugs and Crime, Islamabad, v.

22 Alfred W. McCoy: *In the Shadows of the American Century: The Rise and Decline of US Global Power.* London, 2017, 111.

23 *Afghanistan Opium Survey 2017. Challenges to sustainable development, peace and security,* UN Office on Drugs and Crime, 2018, 4.; a piaci értékekről lásd UNODC, Drug Trafficking at https://tinyurl.com/9nyue8

24 Andrew Gilmour: 'Imprisoned, threatened, silenced: human rights workers across Asia are in danger', *The Guardian,* 2018. május 18. Lásd még *Freedom of the Press 2017,* Freedom House, 2017. április.

25 *Asia 2050. Realizing the Asian Century,* Asian Development Bank, 2011, 3.

26 *The World in 2050. Will the shift in global economic power continue?,* PricewaterhouseCoopers, 2015, 11.

27 *Global Cities: Which Cities will be leading the global economy in 2035?.* Oxford Economics, Oxford, 2018. november.

28 George Magnus: *Red Flags: Why Xi's China is in Jeopardy.* London, 2018, 117.

29 'People's Republic of China: 2017 Article IV Consultation', IMF, sajtóközlemény, 2017. augusztus 8.

30 'A Fifth of China's Homes Are Empty. That's 50 Million Apartments', Bloomberg, 2018. november 8.

31 Lásd Lisa Yiu – Lao Yun: 'China's Rural Education: Chinese Migrant Children and Left-Behind Children', *Chinese Education and Society* 50, 2017, 307–14.; Lake Lui: 'Gender, Rural-Urban Inequality and Intermarriage in China', *Social Forces* 95.2, 2016, 639–62.

Utak a Kelet felé

1 'The President's News Conference with President Boris Yeltsin of Russia in Vancouver, 4 April 1993', in: Public Papers of the President of the United States, William J. Clinton, 1993. január 20–július 31., 1993, 393.

2 https://tinyurl.com/kyhpnemf

3 'Forgiveness gesture in accepting Nobel prize', Agence France-Presse, 2013. december 9.

4 Joint Statement of the Democratic People's Republic of Korea and the United States of America, New York, 1993. június 11.; https://tinyurl.com/4fy6n3py

5 'Agreement on the Maintenance of Peace along the Line of Actual Control in the India–China Border, 7 September 1993', United Nations Peacemaker.

6 Geremie Barmé: 'Red Eclipse', in: Red Rising, Red Eclipse. China Story Yearbook 2012. https://tinyurl.com/ym6ybuc9; J. Gewirtz: Unlikely Partners; Chinese Reformers, Western Economists, and the Making of Global China. Cambridge, Massachusetts, 2017, 245-től.

7 Fareed Zakaria: 'Give South Korea a gold medal', *The Washington Post*, 2018. február 8.

8 *Navigate Your Next Annual Report 2017–18,* Infosys, 2018. április 13.

9 S. V. Krishnamachari: 'How Rs 950 invested in Infosys in 1993 IPO is now worth over Rs 50 lakh', *International Business Times,* 2017. június 9.

10 További részletek a Qatar Airwaysről: https://tinyurl.com/4jx7kdec.

11 'Qatar Airways signs MoU to buy 25% stake in Moscow's Vnukovo Airport', *Gulf Times,* 2018. április 4.

12 Paul Routledge – Simon Hoggart: 'Major hits out at Cabinet', *The Guardian,* 1993. július 25.

13 FIFA, 'History of Football – The Origins', http://www.fifa.com/about- fifa/who-we-are/the-game/index.html

14 'Arsenal fans' group set to urge Alisher Usmanov not to sell his shares to Stan Kroenke', *The Independent,* 2017. október 17.

15 Cinzia Sicca – Alison Yarrington: The Lustrous Trade. Material Culture and the History of Sculpture in England and Italy, c. 1700–1860. London, 2001.

16 Charles Thompson: *The Travels of the Late Charles Thompson,* 3 k., Reading, 1744, 1, 67.

17 'From local to global: China's role in global poverty reduction and the future of development', World Bank, 2017. december 7.

18 Niall Ferguson – Xiang Xu: 'Make Chimerica Great Again', *Hoover Institution Economic Working Paper* 18105, 2018. május 3., 11.

19 Julien Girault: 'Hu Keqin; "Nous prenons un soin extrême de nos terres", en France', *Le Point,* 2018. február 23.

20 Sylvia Wu: 'China Wine Imports: Australia and Georgia taking a leap', *Decanter,* 2018. február 5.

21 Adam Sage: 'Bordeaux whines as rich Chinese give lucky names to old châteaux', *The Times,* 2017. november 23.; Natalie Wang: 'Bordeaux wary of rich Chinese changing estates' names', *The Drinks Business,* 2017. november 30.

22 *20 Year Passenger Forecast Update,* IATA, 2017. október 24.

23 Aaron Chong: 'Boeing sees demand for 500,000 new pilots in Asia-Pacific', *FlightGlobal,* 2016. december 7.

24 'Australian pilots land $750,000 in China', Australian and International Pilots Association, 2017. december 28.

25 Richard Weiss: 'Pilot Shortage Forces World's Biggest Long-Haul Airline to Cut Flights', Bloomberg, 2018. április 11.

26 Wolfgang Georg Arlt: *China's Outbound Tourism.* London, 2006, 19.

27 'Strong outbound tourism demand from both traditional and emerging markets in 2017', United Nations World Tourism Organisation, sajtóközlemény, 2018. április 23.

28 *Chinese outbound tourists – new 2017 report,* CLSA, 2017. július 19. Az útlevéllel rendelkező kínaiak számára vonatkozó becslésről lásd például: *The Asian Consumer. The Chinese Tourist Boom, November 2015.* Goldman Sachs.

29 Under the Skin. The emerging trade in donkey skins and its implications for donkey welfare and livelihoods, The Donkey Sanctuary, 2017. január.

30 'Niger bans the export of donkeys after Asian demand', BBC News, 2016. szeptember 6.; 'Donkey market booms in Tajikistan', Media Group Tajikistan Asia Plus, 2017. január 7.

31 Kimon de Greef: 'Rush for Donkey Skins in China Draws Wildlife Traffickers', *National Geographic,* 2017. szeptember 22.

32 Filipa Sá: 'The Effect of Foreign Investors on Local Housing Markets: Evidence from the UK', *CEPR Discussion Paper No DP11658,* 2016, 1–43.

33 Emanuele Midolo: 'Russian investors: Welcome to Londongrad', *Propertyweek,* 2018. április 13.

34 Yuan Yang – Emily Feng: 'China's buyers defy the law to satisfy thirst for foreign homes', *Financial Times,* 2018. március 13.

35 Esha Vaish – Dasha Afansieva: 'Hong Kong property investors go trophy hunting in London despite Brexit', Reuters, 2017. augusztus 17.

36 Matt Sheehan: 'How Chinese Real Estate Money is Transforming the San Francisco Bay Area', MacroPolo, 2017. augusztus 22.; Paul Vieira – Rachel Pannett – Dominique Fong: 'Western Cities Want to Slow Flood of Chinese Home Buying. Nothing Works', *The Wall Street Journal,* 2018. június 6.

37 Dinçer Gökçe: 'Kiler, Sapphire'de 47 daire birden satti', *Hürriyet,* 2017. február 21.

38 Faseeh Mangi: '135 Million Millennials Drive World's Fastest Retail Market', Bloomberg, 2017. szeptember 28.

39 '10 Facts about India', Euromonitor International, 2014. január 12. A jövedelem eloszlásáról lásd L. Chancel – T. Piketty: 'Indian income inequality, 1922–2015: From British Raj to Billionaire Raj?', World Inequality Database Working Paper Series No. 2017/11.

40 The New Indian: The Many Facets of a Changing Customer, Boston Consulting Group, 2017. március.

41 *Luxury Goods Worldwide Market Study, Fall–Winter 2017,* Bain & Co., 2017. december 22.; Yiling Pan: 'Luxury Spending to Double in China Over Next 10 Years, Says McKinsey', *Jing Daily,* 2017. június 15.

42 'Prada Group opens seven stores in Xi'an China', CPP Luxury, 2018. május 25.

43 Astrid Wendlandt: 'Chanel snaps up four companies to secure high-end silk supplies', Reuters, 2016. július 22.; Yiling Pan: 'China Wants Fewer Burberry and BV Handbags, More Chanel and Hermès', *Jing Daily,* 2018. április 23.

44 Angelica LaVito: 'Starbucks is opening a store in China every 15 hours', *South China Morning Post,* 2017. december 6.

45 Cleofe Maceda: 'UAE's residents' luxury goods spending to reach more than $8 billion in 2017', *Gulf News,* 2017. november 20.

46 'China's new baby policy lifts stocks, sinks condom maker', Associated Press, 2015. október 30.

47 Spotlighting China's new two child policy, Credit Suisse, 2015. október 30.

48 'Dolce & Gabbana's racism debacle in China could be one of the costliest brand missteps ever', *Quartz,* 2018. november 26.

49 Zhong Sheng: '人民日报钟声：中国公民合法、正当权益不容侵犯', *People's Daily,* 2018. december 9.

50 Leyland Cecco: 'Canada Goose shares slide amid Beijing-Ottawa row over Huawei CFO arrest', *The Guardian,* 2018. december 12.

51 *Chinese Outbound Tourism – New 2017 Report,* CLSA, 2017.

52 GDP Growth, World Bank; https://tinyurl.com/ruepwsfb

53 Wouter Baan – Lan Luan – Felix Poh – Daniel Zipser: 'Double-clicking on the Chinese consumer. 2017 China Consumer Report', McKinsey & Company, 2017.

54 : *Bengaluru Water Supply and Sewerage Project (Phase 3) in the State of Karnataka, India. Final Report,* Bangalore Water Supply – Sewerage Board, 2017; 'Water Crisis: Is Bengaluru heading for Day Zero?', *The Times of India,* 2018. február 23.

55 Oroszországról lásd Orlando Figes: *A People's Tragedy: The Russian Revolution 1891–1924.* London, 1996, 84-től, és különösen 111–15.; Törökországról: Michael M. Gunter: 'Political Instability in Turkey During the 1970s', *Conflict Quarterly* 9.1, 1989, 63–77.; Sabri Sayari: 'Political Violence and Terrorism in Turkey, 1976–80: A Retrospective Analysis', *Terrorism and Political Violence* 22.2, 2010, 198–215.

56 Lásd például Ronak Patel – Frederick Burkle: 'Rapid Urbanization and the Growing Threat of Violence and Conflict: A 21st Century Crisis', *Prehospital and Disaster Medicine* 27.2, 2012, 194–97.

57 Urbanization and Development. Emerging Futures. World Cities Report 2016, UN Habitat, 2016, 5.

58 Jeremy Pal – Elfatih Eltahir: 'Future temperature in southwest Asia projected to exceed a threshold for human adaptability', *Nature Climate Change* 6, 2016, 197–200.; Suchul Kang – Elfatih Eltahir: 'North China Plain threatened by deadly heatwaves due to climate change and irrigation', *Nature Communications* 9, 2018, 1–9.

59 'Saudi Arabia: Reports of torture and sexual harassment of detained activists', Amnesty International, 2018. november 18.

60 Warren P. Strobel: 'CIA Intercepts Underpin Assessment Saudi Crown Prince Targeted Khashoggi', *The Wall Street Journal,* 2018. december 1.

61 Abdullah bin Zayed al Hahyan: 'In the Middle East, momentum for women must pick up speed', *Globe and Mail,* 2018. május 30.; 'UAE rights activist Ahmed Mansoor sentenced to 10 years in prison', Al-Jazeera, 2018. május 30.

62 'China looks to regulate city growth', State Council of China, 2016. február 22.

63 Adam Schreck: 'Isolation by the West fuels a tech start-up boom in Iran', *Phys Org,* 2017. június 5.

64 'Silk Roads Start-up Announces Irnas' Top 10 Start-ups', Techrasa Press Release, 2017. november 5.

65 Egy szemléletes infografika: https://www.statista.com/chart/10012/fintech-adoption-rates/

66 'How Ant Financial grew larger than Goldman Sachs', CNBC, 2018. június 8.

67 Shrutika Verma: 'Paytm valuation pegged at $10 billion after secondary share sale', *Livemint,* 2018. január 23.

68 Lásd például 'Предприниматели стали меньше финансировать науку', Indikator.ru, 2017. november 2.

69 'Advance Policy Questions for Lieutenant General Paul Nakasone, ISA Nominee for Commander, US Cyber Command', United States Senate Committee on Armed Services, 2018. március 1.

70 Pavel Kantyshev: 'Путин предложил госкомпаниям закупать российский софт', *Vedemosti,* 2016. március 30.

71 'Russian State-Sponsored Cyber Actors Targeting Network Infrastructure Devices', US Computer Emergency Readiness Team, Alert (TA18-106A), 2018. április 16.

72 Az FSZB elleni hekkertámadásról lásd Pierluigi Paganini: '0v1ru$ hackers breach FSB contractors SyTech and expose Russian intel projects', *Security Affairs,* 2019. július 20.

73 Lásd például Sergei Brilev: 'Хочется плакать': вирус атаковал Минздрав, МЧС, МВД, РЖД, 'Сбербанк' и 'Мегафон', *Vesti.ru,* 2017. május 13.

74 'Клименко объяснил слова главы Роскомнадзора о "блокировке Facebook"', Риа Новости, 2017. szeptember 26.

75 Donie O'Sullivan – Drew Griffin – Curt Devine: 'Russian company had access to Facebook user data through apps', CNN Tech, 2018. július 11.

76 'Роскомнадзор будет блокировать инструменты для обхода запрета на Telegram по запросу', Interfax, 2018. április 16.

77 Lásd Ella George: 'Purges and Paranoia', *London Review of Books* 40.10, 2018, 22–32.; 'Turkish govt ready to block "abnormal" social media messages on election day', *Turkish Minute,* 2018. május 26.

78 Sarah Zheng: 'Beijing tries to pull the plug on VPNs in internet "clean-up"', *South China Morning Post,* 2017. július 13.

79 Lásd például Peter Frankopan: *Selyemutak.* Ford. Makovecz Benjamin. Budapest, Park, 2020, 202-től.

80 Madeleine Albright: 'Will We Stop Trump Before It's Too Late', *The New York Times,* 2018. április 8.

Utak a világ szíve felé

1 Jason Blevins: 'Donald Trump, in Grand Junction, says he will "drain the swamp in Washington, D.C."', *Denver Post,* 2016. október 18.

2 Jonathan Swan: 'Trump calls for "hell of a lot worse than waterboarding"', *The Hill,* 2016. február 6.

3 Cassandra Vinograd – Alexandra Jaffe: 'Donald Trump in Indiana Says China is "Raping" America', CNBC, 2016. május 2.

4 'Presidential Memorandum Regarding Withdrawal of the United States from the Trans-Pacific Partnership Negotiations and Agreement', White House, 2017. január 23.

5 'Statement by President Trump on the Paris Climate Accord', White House, 2017. június 1.

6 'Executive Order Protecting the Nation from Foreign Terrorist Entry into the United States', White House, 2017. január 27.

7 'Remarks by President Trump on the Policy of the United States Towards Cuba', White House, 2017. június 16.

8 Shawn Donnan: 'Is there political method in Donald Trump's trade madness?', *Financial Times,* 2018. március 23.

9 https://tinyurl.com/f4t69ry7

10 'EU is not at war with Poland, says EU's Juncker', Reuters, 2018. január 17.

11 'Italy threatens EU funding in migrant row', Agence France-Presse, 2018. augusztus 25.

12 'Boris Johnson: EU tariffs would be "insane" if UK backs Brexit', *The Herald,* 2016. június 21.

13 'Liam Fox warning of customs union "sellout"', BBC News, 2018. február 27.; Chloe Farand: 'UK government post-Brexit plans to create Africa free-trade zone are being internally branded "Empire 2.0"', *The Independent,* 2017. március 6.

14 'PM; UK should become the global leader in free trade', UK Prime Minister's Office, sajtóközlemény, 2016. szeptember 4.

15 Association of Southeast Asian Nations, http://asean.org/?static_post=rcep-regional-comprehensive-economic-partnership; Yasuyuki Sawada, idézi: *International Financing Review Asia. Special Report: Growing up Fast,* Asian Development Bank, 2018, 9.

16 'В Туркменистане открыт новый железнодорожный мост Туркменабат – Фараб', Turkmenistan.ru, 2017. március 7.

17 'CTSO to help Tajikistan to reinforce its border with Afghanistan', *AKIPress,* 2018. június 11.; 'Состоялась первая встреча глав оборонных ведомств Кыргызстана и Узбекиста на', Радио Азаттык Новости, 2018. június 13.

18 Dana Omirgazy: 'Shymkent hosts first Kazakh-Uzbek business forum', *The Astana Times,* 2018. május 25.

19 'The Year of Uzbekistan in Kazakhstan and the Year of Kazakhstan in Uzbekistan will be held', Üzbég Nemzeti Hírügynökség, sajtóközlemény, 2017. szeptember 16.

20 'Uzbekistan and Kazakhstan: dynamic development of cooperation based on friendship and brotherhood', Üzbég Nemzeti Hírügynökség, sajtóközlemény, 2018. március 18.

21 'Казахстан будет поставлять до 2 млн тонн нефти в Узбекистан', CA News, 2019. április 2.

22 'Trade turnover between Uzbekistan and Tajikistan doubles', *AzerNews,* 2018. június 18.

23 'Grounds Paved for Long-Lasting Cooperation between Iran, Azerbaijan: Official', Tasnim News Agency, 2018. június 4.

24 'Afghanistan, Tajikistan sign two co-operation accords', *Pahjwok Afghan News,* 2018. június 24.

25 Simon Parani: *Let's not exaggerate: Southern Gas Corridor prospects to 2030.* Oxford Institute for Energy Studies Paper NG 135, 2018. július.

26 Fawad Yousafzai: 'Work on CASA-1000 power project in full swing: Tajik diplomat', *The Nation,* 2018. július 19.

27 'Kyrgyzstan keen to improve bilateral trade with Pakistan: Envoy', *Dispatch News Desk,* 2018. május 10.

28 'ЕАЭС и Иран завершают подготовку соглашения о зоне свободной торговли', ТАСС, 2018. április 9.

29 Nicholas Trickett: 'Reforming Customs, Uzbekistan Nods Towards the Eurasian Economic Union', *The Diplomat,* 2018. április 26.

30 'President of Uzbekistan calls to develop reliable mechanisms of co-operation in Central Asia at the international conference in Samarkand', United Nations Office on Drugs and Crime, 2017. november 10.

31 Lásd például: Raikhan Tashtemkhanova – Zhanar Medeubayeva – Aizhan Serikbayeva – Madina Igimbayeva: 'Territorial and Border Issues in Central Asia: Analysis of the Reasons, Current State and Perspectives', *The Anthropologist* 22.3, 2015, 518–25.; 'Central Asia: Border Disputes and Conflict Potential', International Crisis Group, *Asia Report* 33, 2002.

32 A megállapodás vázlatát lásd 'Море для своих Пять стран договорились о разделе Каспия', *Коммерсантъ,* 2018. június 23.

33 Bruce Pannier: 'A landmark Caspian agreement – and what it resolves', *Qishloq Ovozi,* 2018. augusztus 9.

34 'Kyrgyzstan, Uzbekistan agree to swap land on border', Interfax, 2018. augusztus 14.

35 'Kazakhstan resolves all Central Asian border issues, announces Kazakh President', *The Astana Times,* 2018. április 28.

36 Virpi Stucki – Kai Wegerich – Muhammad Mizanur Rahaman – Olli Varis: *Water and Security in Central Asia. Solving a Rubik's Cube.* New York, 2014; Suzanne Jensen – Z. Mazhitova – Rolf Zetterström: 'Environmental pollution and child health in the Aral Sea region in Kazakhstan', *Science of the Total Environment* 206.2–3, 1997, 187–93.

37 'Соляная буря превысила допустимую концентрацию пыли на северо-западе Узбекистана в шесть раз', *Fergana Informationnov agentstvo,* 2018. május 27.; 'Белая пыль неизвестного происхождения накрыла столицу Туркмении', Риа Новости, 2018. május 28.

38 Matt Warren: 'Once Written Off for Dead, the Aral Sea Is Now Full of Life', *National Geographic,* 2018. március 16.

39 'Drought grips large parts of Afghanistan', United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, 2018. június 6.

40 Ben Farmer – Akhtat Makoli: 'Afghanistan faces worst drought in decades, as UN warns 1.4 million people need help', 2018. július 22.

41 Igor Severskiy: 'Water related problems of Central Asia: some results of the (GIWA) international water assessment program', *Ambio* 33, 2004, 52–62.

42 Albek Zhupankhan – Kamshat Tussupova – Ronny Berndtsson: 'Water in Kazakhstan, a key Central Asian water management', *Hydrological Sciences Journal* 63.5, 2018, 752–62.

43 F. M. Shakil: 'New Indian dam threatens to parch Pakistan', *Asia Times,* 2018. május 28.

44 Khalid Mustafa: 'India out to damage Pakistan's water interests on Kabul river', *The News,* 2016. június 5.; Jehangir Khattak: 'Pakistan's unfolding water disaster', *Daily Times,* 2018. június 2.; Nirupama Subramanian: 'In Kishanganga dam security, more than Pakistan shelling, sabotage a concern', *Indian Express,* 2018. május 23.

45 Hongkai Gaa et al.: 'Modelling glacier variation and its impact on water resource in the Urumqi Glacier No. 1 in Central Asia', *Science of the Total Environment,* 844, 2018, 1160–70.

46 Babak Dehghanpisheh: 'Water crisis spurs protests in Iran', Reuters, 2018. március 29.; Shashank Bengali – Ramin Mostaghim: 'A long-simmering factor in Iran protests: climate change', *LA Times,* 2018. január 17.

47 'Persian New Year 1397; Support for Iranian Products', Khamenei.ir, 2018. március 20.

48 'Water shortage hits Iran's hydroelectric power plants', Trend News Agency, 2018. június 4.

49 'Afghanistan Committed to Supplying Iran's Water Share, Zarif Says', Tasnim News Agency, 2018. május 6.

50 Savkat Mirzijojev, az Üzbegisztáni Köztársaság elnökének felszólalása az ENSZ Közgyűlése 72. ülésének általános vitáján, 2017. szeptember 19. A teljes szöveget lásd https://tinyurl.com/3re86b34.

51 'Uzbekistan: A Year in to New Presidency, Cautious Hope for Change', Human Rights Watch Report, 2017. október 25.; 'Time to Seek Hard Commitments on Uzbekistan's Human Rights Record', Human Rights Watch Report, 2018. május 9.

52 'Uzbekistan releases remaining jailed journalists', Committee to Protect Journalists, 2018. május 7.

53 *Uzbekistan: the Year After,* Freedom House, 2017. augusztus.

54 Andrew Higgins: 'As Authoritarianism Spreads, Uzbekistan Goes the Other Way', *The New York Times,* 2018. április 1.; 'A Hopeful Moment for Uzbekistan', szerkesztőségi cikk, *The New York Times,* 2018. április 13.

55 'US: Focus on Rights as Uzbek Leader Visits', Human Rights Watch, 2018. május 15.

56 Luca Anceschi: 'Modernising authoritarianism in Uzbekistan', *Open Democracy,* 2018. július 9.

57 'Ashgabat and Dushanbe hold talks on consular issues', Trend News Agency, 2018. április 28.

58 '"Узбекнефтегаз" о планах работы на морских шельфах в Азербайджане и Туркменистане', *Turkmen Petroleum,* 2017. június 27.

59 'Train service linking Baku–Tbilisi–Kars launched', Anadolu Agency, 2017. október 30.; 'First freight train from China arrives in Iran in "Silk Road" boost: media', Reuters, 2016. február 16.; 'First China–Britain freight train reaches London', Xinhua, 2017. január 18.

60 'Iran–Kazakhstan transit potentials complementary: Press. Rouhani', Mehr News Agency, 2018. augusztus 12.

61 'Foreign Minister Sergey Lavrov's remarks and answers', Oroszország Külügyminisztériuma, 2016. április 7.

62 'India–Iran–Russia resume talks on activating key trade corridor', *Financial Express,* 2018. április 7.

63 P. Stoban: 'India Gears Up to Enter the Eurasian Integration Path', Institute for Defence Studies and Analyses, 2017. június 7.

64 Idézi Mohsen Shariantinia: 'Sanctions threaten Iran's dream of becoming Eurasian transport hub', 2018. július 20.

65 'You could soon travel visa-free to Kazakhstan from Oman', *Times of Oman,* 2018. május 8.

66 'Silk Visa to be launched in early 2019', Kazinform, 2018. december 21.

67 Kamila Aliyeva: 'Five Nations agree to create Lapis Lazuli transport corridor', *AzerNews,* 2017. november 15.

68 'Turkmenistan will build Ashgabat–Turkmenabat Autobahn', *Dispatch Daily News,* 2018. június 19.

69 'Turkmenistan's new $1.5 billion port: Show over substance', Eurasianet, 2018. május 3.

70 'Морская гавань Туркменбаши отмечена международными наградами', *Туркменистан сегодня,* 2018. május 2.

71 'Ashgabat enters Guinness Book of World Records as most white-marble city', Turkmenistan.ru, 2013. május 26. Az összes világrekord összefoglalását lásd https://www.turkmenistan-kultur.at/oesterreich739- guinness-book.html.

72 'Туркменские велосипедисты установили новый мировой рекорд в честь Дня велосипеда', Радио Азатлык, 2019. június 3.

73 'Azərbaycan, İran və Rusiya elektroenergetika sistemlərinin birləşdirilməsi üzrə işçi qrup yaradacaq', Apa, 2018. április 26.

74 Rashid Shirinov: 'Azerbaijan, Iran sign agreement on electricity sale', *AzerNews,* 2018. április 13.

75 'Rail freight transport in Iran up 55%', *Tehran Times,* 2017. augusztus 14.

76 'Iran's transit revenues up by 20%', *Iran Daily,* 2018. április 10.

77 'Turkey, Kazakhstan look to boost ties "in all areas"', Anadolu Agency, 2018. április 19.

78 'Chairman and judges to Astana International Financial Centre Court take oath', a Kazah Köztársaság Külügyminisztériuma, 2017. december 7.

79 'Bonhomie marks opening of TAPI gas pipeline', *Dawn,* 2018. február 24.

80 'Reports: Pakistan pushes through accelerated plan for TAPI', Eurasianet, 2018. május 2.

81 'Taliban announce stout support for TAPI gas pipeline project', *Pashtun Times,* 2018. február 23.

82 Anisa Shaheed: 'Taliban Discussing Peace Offer, says Former Member', *Tolo-News,* 2018. április 11.

83 Lásd például 'Представители Узбекистана провели рабочие встречи с движением 'Талибан', *Uz Daily,* 2018. június 18.

84 'NATO Backs Afghan Leader's Offer of Talks With the Taliban', Associated Press, 2018. április 27.

85 'Department of Defense Press Briefing by General Nicholson via teleconference from Kabul, Afghanistan', Department of Defense, 2018. augusztus 22.

86 'Operation Freedom's Sentinel: Report to the United States Congress', US State Department, Office of Inspector General, 2018. január 1. – 2018. március 31.

87 Bob Woodward: *Fear: Trump in the White House.* London, 2018, 221.

88 Gordon Lubold – Jessica Donati: 'Trump Orders Big Troop Reduction in Afghanistan', *The Wall Street Journal,* 2018. december 20.

89 Mujib Mashal – Fahim Abed: 'Taliban Peace Talks Cast Uncertainty on Presidential Vote', 2019. augusztus 19.

90 'Preliminary Assessment of Non-Fuel Mineral Resources of Afghanistan, 2007', US Geological Survey, 2007. október.

91 War in the Treasury of the People. Afghanistan, lapis lazuli and the battle for mineral wealth, Global Witness, 2016. május.

92 Talc: The Everyday Mineral Funding Afghan Insurgents. How talc from Afghanistan's opaque and poorly regulated mining sector is helping fuel the Islamic State and Taliban, Global Witness, 2018. május.

93 Uran Botobekov: 'ISIS Uses Central Asians for Suicide Missions', *The Diplomat,* 2016. december 1.; Edward Lemon: *Pathways to Violent Extremism: evidence for Tajik recruits to Islamic State.* 2018.

94 Mohammed Elshimi – Raffaello Pantucci – Sarah Lain – Nadine Salman: *Understanding the Factors Contributing to Radicalisation Among Central Asian Labour Migrants in Russia,* Royal United Services Institute for Defence and Security Studies, Occasional Papers, 2018.

95 Fikret Dolukhanov: 'Uzbekistan, Tajikistan to hold joint military drills for first time', Trend News Agency, 2018. április 18. 'Россия и Узбекистан дали старт совместному антитеррористическому учению', ТАСС, 2017. október 4.; Fakhir Rizvi: 'China, Pakistan, Afghanistan, Tajikistan to conduct joint Counter-terrorism Exercise', *Urdu Point,* 2018. április 26.

96 Az Indiai Védelmi Minisztérium szóvivője, idézi: 'India, Kazakhstan armies begin joint military exercises in Himchal Pradesh', *Hindustan Times,* 2017. november 2.

97 'Более трех тысяч военных примут участие в учениях ШОС 'Мирная миссия – 2018' на Урале', ТАСС, 2018. június 4.

98 Dipanjan Roy Chaudhury: 'First joint military drills for India and Pakistan courtesy SCO', *The Economic Times,* 2018. június 9.

99 'Iran, Pakistan to share border or peace, friendship: Pakistani Army', PressTV, 2017. december 29.; 'Iran, Pakistan determined to boost border security', Mehr News Agency, 2018. március 12. Az iszlámábádi iráni nagykövet berendeléséről: 'Iran threatens to hit "terror safe havens" in Pakistan', Al-Jazeera, 2017. május 9.

100 'Iran Welcomes Gas Swap Deals with Turkmenistan', *Financial Tribune,* 2018. április 3.; 'Turkmenistan, Iran, to take gas dispute to intl. arbitration', *Iran Daily,* 2017. december 5.

101 'Turkmenistan lodges lawsuit against Iran in International Court of Arbitration', AKIPress, 2018. augusztus 17.

102 'Бердымухамедов вызвал к себе руководство компании, строившей ашхабадский аэропорт из-за дефекта здания', *Ozodlik,* 2017. január 13.

103 Bruce Pannier: 'Good News for Uzbekistan Is Not Good News for Turkmenistan', *Qishloq Ovozi,* 2018. április 25.; 'В Туркменистане дорожают лекарства, ощущается дефицит', Радио Азатлык, 2018. július 27.

104 Opening Up in the Caucasus and Central Asia. Policy Frameworks to Support Regional and Global Integration, IMF, 2018. július.

105 Jason Holland: 'Turkmenistan opens US$2.25 billion airport with 1,100sq m of duty free and retail space', *The Moodie Davitt Report,* 2016. október 14.

106 'Бердымухамедов вызвал к себе руководство компании, строившей ашхабадский аэропорт из-за дефекта здания', *Ozodlik,* 2017. január 13.

107 'Ниже уровня толчка. В Гумдаге полиция занялась туалетами и мусорными свалками', Альтернативные новости Туркменистана, 2018. május 21.

108 Attracta Mooney: 'Kazakh sovereign wealth fund is latest victim of oil price fall', *Financial Times,* 2016. január 8.

109 Edward Robinson: 'Bank's $4 Billion Fraud Allegations Return to London Courtroom', Bloomberg, 2017. november 20.

110 Max Seddon – Lionel Barber – Kathrin Hille: 'Elvira Nabiullina shuts down Russia's banking "banditry"', *Financial Times,* 2016. október 19.

111 'Taliban pledge protection as construction starts on Afghan part of TAPI pipeline', *BNE Intellinews,* 2018. február 26.

112 Bruce Pannier: 'Why Didn't Turkmen, Uzbek Leaders Mention "Line D" To China?', *Qishloq Ovozi,* 2018. április 27.

113 'Заявление Главы Государства', a Kazah Köztársaság elnöke, 2019. február 21.

114 'Tajik Muslim Leader Declares Boxing, Other Sports Forbidden', Radio Free Europe, 2018. június 1.

115 'Tajikistan slaps restrictions on imports from Uzbekistan', Eurasianet, 2018. július 6.

116 Mullorachab Yusyfi: 'Такозо аз додситонй: 'Карори вазорати маорифро бекор кунед', Радиои Озодй, 2018. június 26.

117 'Туркменистан: не достигшие тридцатилетия мужчины не будут допущены к зарубежным поездкам', Радио Азатлык, 2018. április 16.

118 *New Fronts, Brave Voices. Press Freedom in South Asia 2016–2017,* IFJ Press Freedom Report for South Asia (2016–2017); 'Another journalist targeted', *Daily Times,* 2018. június 23.; Raju Gopalakrishnan: 'Indian journalists say they are intimidated, ostracised if they criticize Modi and the BJP', Reuters, 2018. április 26.

119 'Kazakh police detain dozens at anti-government rally', Reuters, 2018. május 9.; Joanna Lillis: 'Is Kazakhstan's political opposition creeping back?' Eurasianet, 2018. május 24. További háttérinformáció: *Dark Shadows. Inside the Secret World of Kazakhstan.* London, 2018.

120 'Gender Equality – Europe and Central Asia', World Bank, 2018. március 1., https://tinyurl.com/5r7966yk.

121 'Islamic Republic of Iran, IMF Country Report 18/93', IMF, 2018.

122 'Iran currency hits record low, crashing through 50,000 rial to the US dollar', *The Times of Israel,* 2018. március 28.

123 'Six charts that explain the Iran protests', BBC News, 2018. január 4.

124 Lásd például Karim Sadjadpour: 'The Battle for Iran', *The Atlantic,* 2017. december 31.; Najmeh Bozorgmehr: 'Iran's disillusioned youth spare no one in display of anger', *Financial Times,* 2018. január 2.

125 Donald Trump elnök Twitter-üzenete, 2018. január 1.

126 Brent D. Griffiths: 'Giuliani: Trump is "committed to" regime change in Iran', *Politico,* 2018. május 5.

127 A 2018-as nagygyűlésen elhangzott Giuliani-beszéd teljes szövegét lásd: *Iran Probe,* 2018. július 5.

128 'Remarks by President Trump on the Joint Comprehensive Plan of Action', White House, 2018. május 8.

129 'Verification and monitoring in the Islamic Republic of Iran in light of United Nations Security Council resolution 2231 (2015)', International Atomic Energy Agency, 2018. február 22.

130 'IRGC Warns US of Consequences of Military Action', Tasnim News, 2018. május 24.

131 'Remarks by LTG H. R. McMaster at the United States Holocaust Memorial Museum Simon-Skjodt Center – "Syria, Is the Worst Yet to Come?"', White House, 2018. március 15.

132 Jeffrey Goldberg: 'Saudi Crown Prince: Iran's Supreme Leader "Makes Hitler Look Good"', *The Atlantic,* 2018. április 2.

133 'Iran hits back over Saudi's prince's "Hitler" comment', BBC News, 2017. november 24.

134 'Mohammad bin Salman's full interview', *Al Arabiya,* 2017. május 3.

135 'Iran warns Saudi Arabia after prince's "battle comments"', *Middle East Eye,* 2017. május 8.

136 'After Crown Prince Recognizes Israel's Right to Exist, Saudi King Reiterates Support for Palestinians', *Haaretz,* 2018. április 4.

137 Raf Sanchez: 'Saudi Arabia "doesn't care" about the Palestinians as long as it can make a deal with Israel against Iran, says former Netanyahu advisor', *Daily Telegraph,* 2017. november 25.

138 'Israel welcomes Saudi mufti's pro-Israel remarks, invites him to visit the country', *Daily Sabah,* 2017. november 14.

139 Anshel Pfeffer: 'Israeli minister confirms "secret" Saudi talks', *The Times,* 2017. november 21.

140 'Arab nations slam Israel's "racist, discriminatory" Jewish nation-state law', *The Times of Israel,* 2018. július 21.; 'High Court said to advise El Al to drop suit over Saudi route to India', *The Times of Israel,* 2018. július 22.

141 Amir Tibon: 'Report: Netanyahu Asked Trump to Stick With Saudi Crown Prince After Khashoggi Murder', *Haaretz,* 2018. november 1.

142 'Transcript: Donald Trump's New York press conference', CNN, 2018. szeptember 27.

Utak Peking felé

1 'Promote People-to-People Friendship and Create a Better Future', Hszi Csinping beszéde, Xinhua, 2013. szeptember 7.

2 Richard A. Boucher: 'US Policy in Central Asia: Balancing Priorities (Part II)', Statement to the House International Relations Subcommittee on the Middle East and Central Asia, 2006. április 26.

3 'US scheming for "Great Central Asia" strategy', *People's Daily,* 2006. augusztus 4.; Frederick Starr dolgozatáról lásd 'A Partnership for Central Asia', *Foreign Affairs,* 2005. július/augusztus.

4 'Remarks on India and the United States: A Vision for the 21st Century', US State Department, 2011. július 20.

5 'Decision of the Central Committee of the Communist Party of China on Some Major Issues Concerning Comprehensively Deepening the Reform', Article 26, Section VII, China.org.cn, 2013. november 12.

6 'Six major economic corridors form the "Belt and Road" framework. China Development Bank invests $890bn', State Council Information Office, 2015. május 2.

7 'Bank plays a policy-based financial role to support the construction of "One Belt and One Road"', Kínai Export-Import Bank, sajtóközlemény, 2014. január 14.

8 Industrial Cooperation between Countries along the Belt and Road, China International Trade Institute, 2015. augusztus.

9 'Reshaping the Future World Economy', HSBC, 2017. május 11.

10 François de Soyres – Alen Mulabdic – Siobhan Murray – Nadia Rocha Gaffuri – Micele Ruta: *How Much will the Belt and Road Initiative reduce trade costs?,* World Bank Policy Working Paper 8614, 2018. október.

11 'Full text of President Xi Jinping's speech at opening of Belt and Road forum', Xinhua, 2017. május 14.

12 Rani Sankar Bosu: 'BRI will bring China and ASEAN closer', China. org.cn, 2017. május 22.

13 'President Xi says to build Belt and Road into road for peace, prosperity', Xinhua, 2017. május 14.

14 'What's wrong with the world? What can we do?'; Youtube, https://tinyurl.com/z23d45xc.

15 'Full text of President Xi Jinping's speech at opening of Belt and Road forum', Xinhua, 2017. május 14.

16 James Kynge: 'How the Silk Road plans will be financed', *Financial Times,* 2016. május 9.

17 Az 1980-as és 90-es évek kínai tapasztalatairól lásd Gewirtz: *Unlikely Partners,* i. m.

18 Jamil Anderlini: 'Interview: "We say, if you want to get rich, build roads first"', *Financial Times,* 2018. szeptember 25.

19 Jonathan E. Hillman: 'How Big Is China's Belt and Road?', Center for Strategic and International Studies, 2018. április 3.

20 Peter Frankopan: *Selyemutak,* passim.

21 'Iran opens new trade link under new Silk Road plan', Press TV, 2018. június 26.

22 'В Туркменабате тожественно открыт монумент «Шёлковый путь,' *Turkmenistan Segodnya,* 2018. április 8.

23 Rigina Madzhitova: 'Уникальный проект, или как 12 ворот Ташкента превратят город в сердце Великого шелкового пути', Podrobno.uz, 2018. szeptember 5.

24 Jonathan E. Hillman: 'A Chinese world order', *The Washington Post,* 2018. július 23.

25 Például Sajjad Hussain: 'China's CPEC investment in Pakistan reach $62 billion', *Livemint,* 2017. április 12.; Arif Rafiq: 'China's $62 Billion Bet on Pakistan', *Foreign Affairs,* 2017. október 25.

26 Dr. Shahid Rashid, a Center of Excellence for CPEC ügyvezető igazgatója, idézi: 'CPEC contribution to cross $100bn by 2030', *The News International,* 2018. február 9.

27 Khaleeq Kiani: 'If all goes well, 10 CPEC projects may be completed', *Dawn,* 2018. január 1.

28 Mehtab Haider: 'China may be involved in running Karachi–Peshawar railway', *The News,* 2018. február 5.

29 'Cement sales touch record high at 4.2 million tons in October', *Tribune,* 2017. november 4.

30 Eva Grey: 'China turns Malaysia's East Coast Rail Link into reality', *Railway Technology,* 2017. október 1.

31 'Laotians expect Laos–China railway to bring tangible benefits', Xinhua, 2018. február 4.

32 A folyamatban lévő jelentősebb BRI infrastruktúra-programokról lásd *Asian Development Bank Special Report: Coming up Fast, International Financing Review Asia,* 2018. április.

33 'China to establish court for OBOR disputes', *Asia Times,* 2018. január 25.

34 Saptarshi Ray: 'China to tunnel beneath Himalayas for Nepal railway link', *The Times,* 2018. június 23.

35 Anil Giri: 'China looks at Nepal as potential gateway to South Asia, expands footprints in market', *Hindustan Times,* 2017. október 19.

36 Turloch Mooney: 'New Asia–Europe rail services added amid weak ocean rates', *Journal of Commerce,* 2016. május 31.

37 További tíz konténert Duisburgban már lerakodtak: 'First China to UK rail freight service arrives in London', *Railway Gazette,* 2017. január 18.

38 Dirk Visser: 'Snapshot: The World's Ultra-Large Container Ship Fleet', *The Maritime Executive,* 2018. június 2.

39 Idézi: 'Western firms are coining it along China's One Belt, One Road', *The Economist,* 2017. augusztus 3.

40 'The Rise of China's New Consumer Class', Goldman Sachs, lásd https://tinyurl.com/4eh3bd7a.

41 Zhidong Li – Kokichi Ito – Ryoichi Komiyama: Energy Demand and Supply Outlook in China for 2030 és A Northeast Asian Energy Community – The automobile strategy and nuclear power strategy of China, 2018.

42 Robin Mills: 'China's Big Play for Middle East Oil', Bloomberg, 2017. május 10.; Elena Mazneva – Stephen Bierman – Javier Blas: 'China Deepens Oil Ties With Russia in $9 Billion Rosneft Deal', Bloomberg, 2017. szeptember 8.; Anthony Dipaola – Aibing Guo: 'China's CNPC pays $1.18 billion for concessions in Abu Dhabi', *World Oil,* 2018. március 21.

43 'China surpassed the United States as the world's largest crude oil importer in 2017', US Energy Information Administration, 2017. február 5.

44 Yoram Evron: 'The Challenge of Implementing the Belt and Road Initiative in the Middle East: connectivity projects under conditions of limited political engagement', *China Quarterly* 237, 2019, 196–216.

45 'Kazakhstan to produce nuclear fuel for China', Reuters, 2017. május 26.

46 Fred Gale – James Hansen – Michael Jewison: *China's Growing Demand for Agricultural Imports,* US Department of Agriculture, 2014, 11–12.

47 'North China Plain Groundwater', China Water Risk, nyilatkozat, 2013. február 26.

48 'Air quality worsening in China's Yangtze River Delta in 2018, figures show', *South China Morning Post,* 2018. május 23.

49 Li Gao: 'Greening Chinese Patent Law to Incentivize Green Technology Innovation in China', in: Yahong Li: *The Role of Patents in China's Industrial Innovation.* Cambridge, 2017, 79–105.

50 Lásd például 'President vows vast battle with pollution', Xinhua, 2018. május 19.

51 'IMF Staff Completes 2018 Article IV Mission to China', IMF, sajtóközlemény 18/200, 2018. május 29.

52 Yan Chunlin: 'Visible and invisible hand in creating and reducing overcapacity', in: Scott Kennedy (ed.): *State and Market in Contemporary China: Toward the 13th Five-Year Plan.* Lanham, 2016, 30–32.; Peter Ferdinand: 'Westward ho – The China dream and "one belt, one road": Chinese foreign policy under Xi Jinping', *International Affairs* 92.4, 2016, 941–57.

53 Andrei Kirillov: 'В Казахстане регулярно говорят о некачественном ремонте дорог', *Kapital,* 2014. június 26.

54 *Meeting Asia's Infrastructure Needs,* Asian Development Bank, 2017.

55 'People Research on India's Consumer Economy', ICE 360° survey, 2016.

56 Tom Hancock: 'US fast food chains chase growth in small-town China', *Financial Times,* 2017. október 18.; Salvatore Babones: 'China's middle class is pulling up the ladder behind slowly', *Foreign Policy,* 2018. február 1.

57 Tom Hancock – Wang Xueqiao: 'China's smaller cities compete to increase population', *Financial Times,* 2018. július 20.

58 Zhao Lei: 'Xinjiang's GDP growth beats the national average', *China Daily,* 2017. október 20.; Frank Tang: 'Xinjiang halts all government projects as crackdown on debt gets serious', *South China Morning Post,* 2018. április 4.

59 Joseph Hope: 'Returning Uighur Fighter and China's National Security Dilemma', *China Brief* 18(13), 2018. július 25.

60 Emily Feng: 'Crackdown in Xinjiang: Where have all the people gone?', *Financial Times,* 2018. augusztus 5.

61 Nectar Gan: 'Ban on beards and veils – China's Xinjiang passes law to curb "religious extremism"', *South China Morning Post,* 2017. március 30.

62 'China has turned Xinjiang into a police state like no other', *The Economist,* 2018. május 3.; Stephanie Nebehay: 'UN says it has credible reports that China holds million Uighurs in secret camps', Reuters, 2018. augusztus 10. Az átnevelő táborokról lásd 'Around 120,000 Uyghurs Detained For Political Re-Education in Xinjiang's Kashgar Prefecture', Radio Free Asia, 2018. január 22.

63 Feng: 'Crackdown in Xinjiang', i. m.

64 'Eradicating Ideological Viruses.' China's Campaign of Repression against Xinjiang's Muslims. Human Rights Watch, London, 2018.

65 Weida Li: 'Beijing responds to Xinjiang policy criticism, blames "anti-China forces"', *GB Times,* 2018. augusztus 14.

66 'China to UN panel: No arbitrary detention in Uighur region', Associated Press, 2018. augusztus 13.

67 'Xinjiang Political "Re-Education Camps" Treat Uyghurs "Infected by Religious Extremism"', CCP Youth League, Radio Free Asia, 2018. augusztus 8.

68 Zhang Hui: 'Xinjiang city urges terrorists to turn themselves in within 30 days', *Global Times,* 2018. november 19.

69 Philip Wen – Olzhas Auyezov: 'Tracking China's Muslim Gulag', Reuters, 2018. november 29.

70 *White Paper: Fights against Terrorism and Extremism in Xinjiang,* State Council Information Office of The People's Republic of China, 2019. március.

71 Yuan Yang – Madhumita Murgia: 'Data leak reveals China is tracking almost 2.6m people in Xinjiang', *FT,* 2019. február 17.

72 Loretta Chao – Don Clark: 'Cisco Poised to Help China Keep an Eye on Its Citizens', *The Wall Street Journal,* 2011. július 5.; Deutsche Bank, Markets Research, Dahua, 2017. július 24.; https://tinyurl.com/85yvemm3.

73 'President Xi vows intense pressure on terrorism', Xinhua, 2014. június 27.

74 'China stages another mass anti-terror rally in Xinjiang', Reuters, 2017. február 19.

75 Adrian Zenz – James Liebold: 'Chen Quanguo: The Strongman Behind Beijing's Securitization Strategy in Tibet and Xinjiang', *China Brief* 17(12), 2017. szeptember 21.

76 Abdullo Ashurov: 'Аз донишчӯёни точик дар Чин хостанд, рӯза нагиранд', Радиои Озодӣ, 2018. június 9.

77 Nurtai Lakhanuly: 'Это было как в аду'. Рассказы побывавших в китайских лагеря,' Радио Азаттык, 2018. május 23. Lásd még Bruce Pannier: 'China's New Security Concern – The Kazakhs', *Qishloq Ovozi,* 2017. augusztus 8.

78 'Xi calls for building "great wall of iron" for Xinjiang's stability', Xinhua, 2017. március 10.

79 'Chairs Urge Ambassador Branstad to Prioritize Mass Detention of Uyghurs, Including Family Members of Radio Free Asia Employees', Congressional-Executive Commission on China, 2018. április 3.

80 Lásd például Franz J. Marty: 'The curious case of Chinese troops on Afghan soil', *Central Asia-Caucasus Analyst,* 2017. február 3.

81 Paul Goble: 'What Is China's Military Doing on the Afghan–Tajik Border?', *Eurasia Daily Monitor* 15(20), 2018. február 8.

82 Farhan Bokhari – Kiran Stacey – Emily Feng: 'China courted Afghan Taliban in secret meetings', *Financial Times,* 2018. augusztus 8.

83 'Pakistan scrambles to protect China's "Silk Road" pioneers', Reuters, 2017. június 11.

84 'The South China Sea Arbitration (The Republic of Philippines v. The People's Republic of China)', Permanent Court of Arbitration, 2016. július 16.; https://www.pcacases.com/web/view/7.

85 Richard A. Bitzinger: 'China's Plan to Conquer the South China Sea Is Now Clear', *The National Interest,* 2018. május 10.

86 Vu Huang: 'Vietnam asks China to end bomber drills in Paracels', *VnExpress,* 2018. május 31.

87 Manuel Mogato: 'Philippines takes "appropriate action" over Chinese bomber in disputed South China Sea', Reuters, 2018. május 21.

88 'Remarks by Secretary Hagel at plenary session at International Institute for Strategic Studies Shangri-La Dialogue', US Department of Defense, 2014. május 31.

89 Ankit Panda: 'How Much Trade Transits the South China Sea? Not $5.3 Trillion a Year', *The Diplomat,* 2017. augusztus 7.

90 'How much trade transits the South China Sea?', *China Power,* 2017. augusztus 2.

91 'China looks beyond the Middle East for its crude oil fix', *Tanker Shipping & Trade,* 2017. augusztus 29.

92 Lásd például Ian Storey: 'China's "Malacca Dilemma"', *China Brief* 6(8), 2006. április 12.

93 'China–Japan maritime crisis would undermine "Belt and Road" initiative: PLA document', *The Japan Times,* 2018. szeptember 23.

94 'Japan developing supersonic glide bombs to defend Senkaku Islands', *The Japan Times,* 2018. szeptember 25.

95 Jeffrey Wasserstrom: Global Shanghai, 1850–2010: A History in Fragments. London, 2009, 1.

96 Például James A. Millward: 'Is China a colonial power?', *The New York Times,* 2018. május 4.

97 Keith Johnson: 'Why is China Buying Up Europe's Ports?', *Foreign Policy,* 2018. február 2.

98 'Cosco reveals $620m Piraeus development plan', *Seatrade Maritime News,* 2018. január 29.

99 Az OOCL-ről lásd Costas Paris: 'China's Cosco Agrees to Buy Shipping Rival OOCL', *The Wall Street Journal,* 2017. július 8.

100 Janet Eom: '"China Inc." Becomes China the Builder in Africa', *The Diplomat,* 2016. szeptember 29.

101 David Dollar: 'China's engagement with Africa. From Natural Resources to Human Resources', *John L. Thornton Center at Brookings,* 2016.

102 'Full text of Chinese President Xi Jinping's speech at opening ceremony of 2018 FOCAC Beijing summit', Xinhua, 2018. szeptember 4.

103 Yusuf Alli: 'Obasanjo urges African leaders to ensure peace', *The Nation,* 2018. június 28.

104 Rogerio Jelmayer: 'Chinese investment, loans to LatAm staying high', *BN Americas,* 2018. június 25.

105 TeleSur: 'China Approves US$5Bn Loan For Venezuelan Oil Development', 2018. július 3. A venezuelai inflációról lásd 'Venezuela's hyperinflation soars to 24,572 percent', Reuters, 2018. június 12.

106 'Venezuela recibirá US$250M del Banco de Desarrollo de China para impulsar producción de crudo', *América Economica,* 2018. július 4.

107 Haley Zaremba: 'Maduro looks to China for a bailout', OilPrice.com, 2018. szeptember 23.

108 'China's Policy Paper on Latin America and the Caribbean (full text)', Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2008. november 5.; Carlos Torres – Randy Woods: 'China is Boosting Ties in Latin America. Trump Should Be Worried', Bloomberg, 2018. január 3.

109 *People's Daily,* , '习近平致信祝贺中国—拉美和加勒比国家共同体论坛第二届部长级会议开幕 2018. január 23.

110 Kejal Vyas: 'China Talks With Venezuela Opposition to Protect Investments', *The Wall Street Journal,* 2019. február 12.; 'China refutes report of contact with Venezuelan opposition', Xinhua, 2019. február 13.

111 Science Plan. An International Science Program for the Sustainable Development of the Belt and Road Region Using Big Earth Data. Digital Belt and Road Program (DBAR), 2017, 2.

112 Hillman: 'How Big Is China's Belt and Road?', i. m.

113 Lásd például Fernando Ascensão et al.: 'Environmental challenges for the Belt and Road Initiative', *Nature Sustainability* 1, 2018, 206–209.

114 Boris Ngounou: 'Congo Brazzaville: Chinese Agil Congo suspended for environmental disaster', *Afrika 21,* 2019. január 31.

115 Leo Timm: 'The Authoritarian Model Behind China's "One Belt, One Road"', *The Epoch Times,* 2018. május 21.

116 Jonathan E. Hillman: 'China's Belt and Road Is Full of Holes', Center for Strategic and International Studies, 2018. szeptember 4.

117 Joseph S. Nye: 'Xi Jinping's Marco Polo Strategy', Project Syndicate, 2017. június 12.; Sarah McGregor: 'China Boosts Its US Treasuries Holdings by Most in Six Months', Bloomberg, 2018. április 18.

118 James Kynge: 'How the Silk Road plans will be financed', *Financial Times,* 2016. május 9.

119 Jonathan E. Hillman tanúvallomása: 'Statement Before the US–China Economic and Security Review Commission', 2018. január 25.

120 Idézi Mark Magnier – Chun Han Wang: 'China's Silk Road Initiative Sows European Discomfort', *The Wall Street Journal,* 2017. május 15.

121 'Remarks – Secretary of State Rex Tillerson On US–Africa Relations: A New Framework', US State Department, 2018. március 6.

122 'All-weather Friendship between China and Zimbabwe Beats the Slander', Embassy of the People's Republic of China in the Republic of Zimbabwe, 2016. május 26.

123 Mugabe vagyonáról lásd Wikileaks: 'Assets of President Mugabe and Senior Goz and ruling party leaders', 2001. augusztus 29. Grace Mugabe doktori címéről: 'Grace Mugabe's PhD the greatest academic fraud in history: academics', *News24,* 2018. február 3. Kína szerepéről: Simon Tisdall: 'Zimbabwe: was Mugabe's fall as a result of China flexing its muscle?', *The Guardian,* 2017. november 21.

124 'Xi announces 10 major programs to boost China–Africa cooperation in coming 3 years', Xinhua, 2015. december 4.

125 Victoria Breeze – Nathan Moore: 'China has overtaken the US and UK as the top destination for anglophone African students', 2017. június 30.

126 James Carey: 'Tired of US "Aid" (Exploitation), Africa and Global South Look to China', *Mint Press News,* 2018. január 18.

127 Howard French: 'From Quarantine to Appeasement', *Foreign Policy,* 2015. május 20.

128 Colum Lynch: 'Genocide Under Our Watch', *Foreign Policy,* 2015. április 18.

129 François-Régis Legrier: 'La bataille d'Hajin: Victoire tactique, défaite stratégique?', *Revue Défense Nationale. Formation et commandement,* 2019. február, 71.

130 Amitav Acharya: 'Asia after the liberal international order', *East Asia Quarterly* 10.2, 2018.

131 David Pilling – Adrienne Klasa: 'Kenya president urges rebalance of China–Africa trade', *Financial Times,* 2017. május 14.

132 Kenya's Nairobi–Mombasa highway faces delays as legislators fret over debt', *Business Day,* 2018. április 12.

133 David G. Landry: 'The Risks and Rewards of Resource-for-Infrastructure deals; Lessons from the Congo's Sicomines Agreement', *China Africa Research Initiative,* Working Paper 16, 2018. május.

134 David G. Landry: 'The Belt and Road Bubble is starting to burst', *Foreign Policy,* 2018. június 27.

135 Examining the Debt Implications of the Belt and Road Initiative from a Policy Perspective, Center for Global Development, CGD Policy Paper 121, 2018.

136 Charles Clover: 'IMF's Lagarde warns China on "Belt and Road" debt', *Financial Times,* 2018. április 12.

137 Alexander Sodiqov: 'Tajikistan Cedes Disputed Land to China', *Eurasia Daily Monitor,* 2011. január 24.

138 Jeffrey Reeves: Chinese Foreign Relations with Weak Peripheral States. Assymetrical economic power and Insecurity. London, 2016, 78-tól.

139 John Hurley – Scott Morris – Gailyn Portelance: 'Examining the Debt Implications of the Belt and Road Initiative from a Policy Perspective', *Center for Global Development Policy Paper* 121, 2018. március, 17., valamint 'Lao People's Democratic Republic. 2017 Article IV Consultation', IMF, 2018. március.

140 Joaquim José Reis: 'Mais de metade da dívida ao estrangeiro é à China, a quem cada angolano já deve 754 USD', *Expansão,* 2018. május 11. Az angolai éves átlagjövedelemről lásd https://data.worldbank.org/country/Angola.

141 Tatyana Kudryavtseva: 'State debt of Kyrgyzstan reaches $703 per each resident', 24.kg, 2018. április 11.; World Bank: GDP per capita (current US$), Kyrgyzstan.

142 Nurjamal Djanibekova: 'Kyrgyzstan: Power plant blame game threatens political showdown', Eurasianet, 2018. május 18.

143 P. K. Vasudeva: 'Sri Lanka's Handing Over Hambantota Port to China has Enormous Ramifications', *Indian Defence Review,* 2018. január 30.

144 'No more flights from Sri Lanka's second airport', *Gulf News,* 2018. június 6.

145 'Mattala airport in south Sri Lanka may help India strengthen links with ASEAN', *NewsIn.Asia,* 2017. augusztus 17.

146 'Arun Jaitley's remark on "One Belt, One Road" shows unease in ties with China', *The Times of India,* 2017. május 8.

147 'Official spokesperson's response to query on participation of India in OBOR/BRI Forum', Ministry of External Affairs, India, 2017. május 13.

148 Indrani Bagchi: 'India slams China's One Belt One Road initiative, says it violates sovereignty', *The Times of India,* 2017. május 14.

149 ZhongNan: 'World loves belt and braces approach', *China Daily,* 2017. május 15.

150 Zhang Xin: 'Indian Ambassador to China optimistic about future of bilateral relations', *Global Times,* 2018. január 25.

151 Liaqat Ali et al.: 'The potential socio-economic impact of China Pakistan Economic Corridor', *Asian Development Policy Review* 5.4, 2017, 191–98.

152 Ankit Panda: 'Geography's Curse: India's Vulnerable "Chicken's Neck"', *The Diplomat,* 2013. november 8.

153 'Full-scale India–China war likely soon, Washington will back New Delhi: Meghnad Desai', *India Today,* 2017. augusztus 5.

154 'Army prepared for a two and a half front war: General Rawat', *The Hindu,* 2017. június 8.

155 Lásd Peter Frankopan: *Selyemutak.* Ford. Makovecz Benjamin. Budapest, Park, 2020, 288-tól, és elsősorban Christopher Clark: *Alvajárók.* Ford. Makovecz Benjamin. Budapest, Park, 2015.

156 Lásd például Zack Brown: 'Did Pakistan Just Blink', *National Interest,* 2019. február 28.

157 'Pakistan seals $5 billion deal to buy eight Chinese attack submarines', *First Post,* 2016. augusztus 31.

158 Christopher Clary – Ankit Panda: 'Safer at Sea? Pakistan's Sea-Based Deterrent and Nuclear Weapons Security', *Washington Quarterly* 40(3), 2017, 149–68.

159 'Chinese navy ships in Gwadar, a concern: Indian Navy Chief', Asian News International, 2017. december 1.

160 Yuji Kuronuma: 'Maldives lifts state of emergency, defusing China–India tensions', *Nikkei Asian Review,* 2018. március 23.

161 Manu Pubby: 'No confrontation or warning shots at Chinese warships near Maldives: Indian Navy', *The Print,* 2018. március 28.

162 Brahma Chellaney: 'India's Choice in the Maldives', *Project Syndicate,* 2018. február 19.

163 Ai Jun: 'Unauthorized military intervention in Malé must be stopped', *Global Times,* 2018. február 12.

164 Saurav Jha: 'Successful Pre-Induction Trial of India's Agni-V Intercontinental Ballistic Missile Takes It Closer to Deployment', *Delhi Defence Review,* 2018. január 18.

165 Yin Han: 'India naval exercises inflame tensions with China, expand potential conflict from land to sea: observers', *Global Times,* 2018. február 26.

166 'Australia is edgy about China's growing presence on its doorstep', *The Economist,* 2018. április 20.

167 Catherine Graue – Stephen Dziedzic: 'Federal Minister Concetta Fierravanti-Wells accuses China of funding "roads that go nowhere"', ABC News, 2018. január 10.

168 David Wroe: 'Australia takes over Solomon Islands internet cable amid spies' concerns about China', *Sydney Morning Herald,* 2018. január 25.;: 'Australia and France sign future submarine inter-governmental agreement', Ausztrália miniszterelnöke, sajtóközlemény, 2016. december 20.

169 'New Ait Force spy drones to monitor South China Sea, fleet of six planes to cost $7bn', ABC, 2018. június 26.

170 Strategic Defence Policy Statement 2018. Government of New Zealand, 2018.

171 Rod McGurk – Nick Perry: 'Pacific nations plan new security pact as Chinese aid grows', Associated Press, 2018. július 6.

172 Később egyharmados létszámcsökkentésben állapodtak meg: 'La France réduit ses effectifs sur sa base de Djibouti', *La Croix,* 2015. július 27.

173 'Djibouti welcomes Saudi Arabia plan to build a military base', *Middle East Monitor,* 2017. november 28.

174 Michel Oduor: 'Erdoğan opens largest Turkish embassy during visit to Somalia', 2016. június 4.

175 'Turkey Government to Construct a Modern Military Training Base for Somali Army', *Horn Observer,* 2018. február 18.

176 'Japan to expand SDF base in tiny but strategically important Djibouti', *The Japan Times,* 2017. november 19.

177 'The UAE joins an exclusive club', *Stratfor,* 2016. december 8.

178 Adel Abdul Rahim – Ahmed Yusuf: 'Sudan, Qatar ink $4B deal to develop Suakin seaport', 2018. március 26.

179 'Russia offers to build military base in Zeila in exchange for Somaliland recognition', *Qaran News,* 2018. április 2.

180 Katrina Manson: 'Jostling for Djibouti', *Financial Times,* 2016. április 1.

181 'Gen. Thomas D. Waldhauser at HASC Hearing on National Security Challenges and US Military Activities in Africa; US Africa Commander's 2018 Posture testimony to the House Armed Services Committee', United States Africa Command, 2018. március 6.

182 Simeon Kerr – John Aglionby: 'DP World accuses Djibouti of illegally seizing container terminal', *Financial Times,* 2018. február 23.; 'Djibouti. Staff Report for the 2016 Article IV Consultation – Debt Sustainability Analysis', IMF, 2017. február 6.

183 A támaszpont céljáról lásd Wang Xu: 'Beijing confirms military support facilities in Djibouti', *China Daily,* 2015. november 27.; az építkezésről: 'Looking Over China's Latest Great Wall', *Stratfor,* 2017. június 27.

184 Dennis J. Blasko: 'The 2015 Chinese Defense White Paper on Strategy in Perspective: Maritime Missions Require a Change in the PLA Mindset', *China Brief* 15(12), 2015. június 19.

185 Yang Sheng: 'More support bases to be built to assist PLA Navy: analyst', *Global Times,* 2012. február 12.

186 'The World Bank in São Tomé and Prìncipe. Overview', World Bank, 2016. április 8.

187 'Empresa chinese vai construer porto de águas profundas em São Tomé e Príncipe', *Visão,* 2015. október 13.

188 'Chinese FM meets São Tomé and Prìncipe counterpart', Xinhua, 2018. január 17.

189 Leng Shumei: 'São Tomé and Prìncipe breaks ties with Taiwan', 2016. december 21.

190 'Empresa China invertirá $900 millones en Colón', *Panamá América,* 2016. május 23.

191 'Panama cuts ties with Taiwan in favour of China', BBC News, 2017. június 13.

192 'Gobierno RD rompe relaciones diplomáticas con Taiwan y establece relaciones con China', CDN, 2018. április 30.

193 'El Salvador establishes diplomatic ties with China', Xinhua, 2018. augusztus 21.

194 'Comunicato circa la firma di un Accordo Provvisorio tra la Santa Sede e la Repubblica Popolare Cinese sulla nomina dei Vescovi', *Bollettino Sala Stampa della Santa Sede,* 2018. szeptember 22.; 'Vatican–China accord unlikely to be political: ROC ambassador', *Focus Taiwan,* 2018. szeptember 18.

195 'Donald Trump's phone call with Taiwan's president spreads alarm', *The Economist,* 2016. december 3.

196 Jeff Mason – Stephen J. Adler – Steve Holland: 'Exclusive: Trump spurns Taiwan president's suggestion of another phone call', Reuters, 2017. április 28.

197 'Statement from the Press Secretary on China's Political Correctness', White House, 2018. május 5.

198 Nikhil Sonnad: 'Versace is the latest major brand to express its 'sincere apologies' to China', Quartz, 2019. augusztus 11.

199 David Bandurski: 'Yan Xuetong on the bipolar state of our world', *China Media Project,* 2018. június 26.

200 Uo.

201 'US Chiefs of Mission to the Dominican Republic, El Salvador, and Panama Called Back for Consultations', US State Department, 2018. szeptember 7.

202 'Statement from the Press Secretary on El Salvador', White House, 2018. augusztus 23.

203 'Rubio, Gardner, Colleagues Introduce Legislation Requiring US Strategy to Help Strengthen Taiwan's Diplomatic Standing', Office of Senator Marco Rubio, 2018. szeptember 5.

204 '2017 Report to Congress on China's WTO Compliance', United States Trade Representative, 2018. január.

205 'Update to the IP Commission Report. The Theft of American Intellectual Property: Reassessments of the Challenge and United States Policy', Commission on the Theft of American Intellectual Property, 2017. február.

206 Robert Sutter: 'China–Russia Relations. Strategic Implications and US Policy Options', National Bureau of Asian Research, 2018. szeptember.

207 'Remarks by Secretary Mattis at the US Naval War College Commencement, Newport, Rhode Island', Department of Defense, 2018. június 15.

208 'Hearing to consider the nomination of: General Mark A. Milley, USA, for reappointment to the grade of general and to be Chairman of the Joint Chiefs of Staff', United States Senate, Committee on Armed Services, 2019. július 11.

209 Josh Glancy: 'Cold War hawks in a new flap about China, *The Times,* 2019. május 5.

210 Paul Musgrave: 'The Slip That Revealed the Real Trump Doctrine', *Foreign Policy,* 2019. május 2.

211 'Press Briefing by Pentagon Chief Joint Spokesperson Dana W. White and Joint Staff Director Lt. Gen Kenneth F. McKenzie Jr. in the Pentagon Briefing Room', US Department of Defense, 2018. május 31.

212 *Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2018, Annual Report to Congress.* Office of the Secretary of Defense, 2018.

213 'Advance Policy Questions for Admiral Philip Davidson', US Senate, Armed Services Committee, 2018. április 17.

214 Ben Guarino: 'The Navy called USS *Zumwalt* a warship Batman would drive. But at $800,000 per round, its ammo is too pricey to fire', *The Washington Post,* 2016. november 8.

215 Arthur Dominic Villasanta: 'China Says "No" to USS *Zumwalt* Patrols off Eastern North Korea near China', *Chinatopix,* 2017. február 7.

216 'Navy's *Zumwalt* back underway after Panama Canal breakdown', *Navy Times,* 2016. december 1.

217 John M. Donnelly: 'Zombie *Zumwalt*: The Ship Program That Never Dies', *Roll Call,* 2018. május 21.

218 Christopher Cavas: 'China among invitees to major US exercise', *Defense News,* 2017. május 29.

219 'Remarks by Secretary Mattis at Plenary Session of the 2018 Shangri-La Dialogue', US Department of Defense, 2018. június 2.

220 Jesse Johnson: 'US needs new bases and new capabilities in Asia to counter China threat, defense chief nominee says,' *The Japan Times,* 2019. július 17.

221 Colin Packham – Jonathan Barrett: 'US seeks to renew Pacific islands security pact to foil China,' Reuters, 2019. augusztus 5.

222 'Remarks: Assistant Secretary of State for Western Hemisphere Affairs Kimberly Breier', Americas Society/Council of the Americas, 2019. április 29.

223 Nurit Ben: 'Officials warn of present-day Cold War between US, China at global conference', *i24News,* 2019. január 9.

224 Jiang Shigong: 'Philosophy and History: Interpreting the "Xi Jinping Era" through Xi's Report to the Nineteenth National Congress of the CCP', ford.: David Ownby, *Open Times,* 2018; kommentár: David Ownby – Timothy Creek: 'Jiang Shigong, On Philosophy and History', Australian Centre on China in the World, *The China Story,* 2018. május 11.

225 Jiang Shigong: 'Philosophy and History', i. m.

Utak a vetélkedés felé

1 Ellen Sheng: 'The Five Biggest Chinese Investments in the US in 2016', *Forbes,* 2016. december 21.
2 Tom Kington: 'Mosque-Building Bin Ladens Buy Marble Once Used for Churches', *Daily Beast,* 2014. augusztus 4.
3 Michele Nash-Hoff: 'Should We Allow the Chinese to Buy Any Company They Want?', *Industry Week,* 2018. január 9.
4 Dylan Byers: 'Pacific Exclusive: Warner talks tough on big tech', CNN Tech, *Pacific Newsletter,* 2018. április 27.
5 Michael LaForgia – Gabriel J. X. Dance: 'Facebook Gave Data Access to Chinese Firm Flagged by US Intelligence', *The New York Times,* 2018. június 5.
6 'Walden and Pallone on Facebook's Data-Sharing Partnerships with Chinese Companies', House of Representatives, Energy and Commerce Committee, sajtóközlemény, 2018. június 6.
7 Ali Breland: 'Facebook reveals data-sharing partnerships, ties to Chinese firms in 700-page document dump', *The Hill,* 2018. június 30.
8 Casey Newton: 'Google's ambitions for China could trigger a crisis inside the company', *The Verge,* 2018. augusztus 18.
9 Kate Conger: 'Google Removes "Don't Be Evil" Clause from Its Code of Conduct', *Gizmodo,* 2018. május 18.
10 Ryan Gallagher: 'Google Shut Out Privacy and Security Teams from Secret China Project', *The Intercept,* 2018. november 29.
11 Colin Lecher: 'Google employees raise more than $200,000 in pledges for strike fund', *The Verge,* 2018. november 29.
12 Taylor Hatmaker: 'VP Pence calls on Google to end work on a search engine for China', *TechCrunch,* 2018. október 4.
13 *Good Morning America,* interjú, ABC, 2015. november 3.
14 Donald Trump Staten Islanden elmondott beszéde, 'Trump: I'm So Happy China Is Upset; "They Have Waged Economic War Against Us"', Transcript on Real Clear Politics, 2016. április 17.

15 'The Economist interviews Donald Trump', *The Economist,* 2015. szeptember 3.
16 B. Milanović: Global Inequality: a new approach for the age of globalization. Cambridge, Massachusetts, 2016, 20.
17 Woodward: *Fear,* 272–73.
18 Shawn Donnan: 'Is there political method in Donald Trump's trade madness', *Financial Times,* 2018. március 23.
19 Lingling Wei – Yoko Kubota: 'Trump Weights Tariffs on $100 Billion More of Chinese Goods', *The Wall Street Journal,* 2018. április 5.
20 Trump elnökhöz írt levelük szövegét lásd https://tinyurl.com/aws53dcv.
21 Scott Horsley: 'Trump Orders Stiff Tariffs on China, In Hopes Of Cutting Trade Gap by $50 Billion', *NPR,* 2018. március 22.
22 *Global Investment Outlook Q2 1018,* BlackRock Investment Institute, 2018. április.
23 Lásd például Ana Swanson: 'Trump Proposes Re-joining Trans-Pacific Partnership', *The New York Times,* 2018. április 12.
24 'Peter Navarro: "Donald Trump Is Standing Up For American Interests"', White House, 2018. április 9.
25 Sarah Zheng: 'How China hit Donald Trump's supporters where it hurts as tariffs target Republican Party's heartlands', *South China Morning Post,* 2018. április 5.
26 Steven Lee Myers: 'Why China is Confident It Can Beat Trump in a Trade War', *The New York Times,* 2018. április 5.
27 Nathaniel Meyersohn: 'Walmart is where the trade war comes home', *CNN Money,* 2018. szeptember 19.
28 Woodward: *Fear,* 135–36.
29 Eli Meixler: 'President Trump Is "Very Thankful" for Xi Jinping's Conciliatory Talk on Trade', *Time,* 2018. április 11.
30 'Joint Statement of the United States and China Regarding Trade Consultations', White House, 2018. május 18.

31 David Lawder: 'US–China trade row threatens global confidence: IMF's Lagarde', Reuters, 2018. április 18.
32 Ashley Parker – Seung Min Kim – Philip Rucker: 'Trump chooses impulse over strategy as crises mount', *The Washington Post,* 2018. április 12.
33 Courtney Kube – Kristen Welker – Carol E. Lee – Savannah Guthrie: 'Trump Wanted Tenfold Increase in Nuclear Arsenal, Surprising Military', NBC News, 2017. október 11.
34 Jeffrey Goldberg: 'The Man Who Couldn't Take It Anymore', *The Atlantic,* 2019. október.
35 Bob Woodward: *Fear.*
36 Mark Lander – Ana Swanson: 'Chances of China Trade Win Undercut by Trump Team Infighting', *The New York Times,* 2018. május 21.
37 Jonathan Swan: 'Axios Sneak Peek', Axios.com, 2018. október 21.
38 Gabriel Wildau: 'China's Xi Jinping hits out at "law of the jungle" trade policies', *Financial Times,* 2018. november 5.
39 'Statement from the Press Secretary Regarding the President's Working Dinner with China', White House, 2018. december 1.
40 'Xi, Trump agree to ease trade tensions, maintain close contacts', Xinhua, 2018. december 3.
41 'Global shares jump on US–China trade "truce"', BBC News, 2018. december 3.
42 2018. december 3.
43 'Xi, Trump agree to ease trade tensions, maintain close contacts', Xinhua, 2018, december 3.
44 Donald Trump Twitter-bejegyzése, 2019. február 24.
45 Alan Rappeport – Keith Bradsher: 'Trump Says He Will Raise Existing Tariffs on Chinese Goods to 30%', *The New York Times,* 2019. augusztus 23.
46 Joanna Ossinger: 'JPMorgan. Picks. Tariff Stocks and Trims S&P's 2020 Estimate', Bloomberg, 2019. augusztus 19.
47 Joel Gehrke: 'State Department preparing for clash of civilisations with China', *Washington Examiner,* 2019. április 30.

48 Demetri Sevastopulo – Tom Mitchell: 'US considered ban on student visas for Chinese nationals', *Financial Times,* 2018. október 2.
49 Ellie Bothwell: 'Insuring Against Drop in Chinese Students', *Times Higher Education,* 2018. november 29.
50 Annie Karni: 'Trump rants behind closed doors with CEOs', *Politico,* 2018. augusztus 8.
51 'The Interview: Henry Kissinger', *The National Interest,* 2015. augusztus 19.
52 National Security Strategy of the United States of America, 2017.
53 Summary of the 2018 National Defense Strategy of the United of America. Sharpening the American Military's Competitive Edge, 2018.
54 'Intelligence Chiefs Take Questions from Senate Intelligence Committee', CNN-átirat, 2018. február 13.
55 Paul Heer: 'Understanding the Challenge from China', *The Asan Forum,* 2018. április 3.; Evan Feigenbaum: 'Reluctant Stakeholder: Why China's Highly Strategic Brand of Revisionism is More Challenging Than Washington Thinks', *Carnegie Endowment,* 2018. április 27.
56 John Micklethwait – Margaret Talev – Jennifer Jacobs: 'Trump threatens to pull US out of WTO if it doesn't "shape up"', Bloomberg, 2018. augusztus 30.
57 'US quits UN Human Rights Council', BBC News, 2018. június 18.
58 'Вступительное слово и.о. Министра иностранных дел России С. В. Лаврова в ходе переговоров с Министром иностранных дел Ирана М. Д. Зарифом, Москва, 14 мая 2018 года', az Orosz Föderáció Külügyminisztériuma, 2018. május 14.
59 Brent D. Griffiths: 'Giuliani: Trump is "committed to regime change in Iran"', *Politico,* 2018. május 5.
60 Gardiner Harris: 'Pompeo Questions the Value of International Groups like UN and EU', *The New York Times,* 2018. december 4.
61 James Mattis lemondó nyilatkozatának teljes szövege, BBC News, 2018. december 20.

62 'Зариф: США, а не Иран играют деструктивную роль в Сирии', ТАСС, 2018. április 28.

63 'Rouhani warns of US unilateralism threat in address to SCO summit', PressTV, 2018. június 10.

64 'Пленарное заседание Петербургского международного экономического форума', Oroszország elnöke, átirat, 2018. május 25.

65 Chris Giles: 'IMF chief warns trade war could rip apart global economy', *Financial Times,* 2018. április 18.

66 Donald Trump Twitter-bejegyzése, 2018. július 26.

67 Samuel Smith: 'Mike Pence Spoke With Pastor Andrew Brunson, Threatens Turkey With Sanctions If Not Released', *Christian Post,* 2018. július 26.

68 'Turkish Lira hits record low after US says reviewing duty-free access', *Hürriyet Daily News,* 2018. augusztus 6.

69 Alyza Sebenius – Toluse Olorunnipa: 'Trump calls Turkey a "problem", says detained pastor isn't spy', Bloomberg, 2018 augusztus 17.; Maximillian Hess: 'Turkish lira casts pall over Caucasus and Central Asia', Eurasianet, 2018. augusztus 21.

70 Mike Bird: 'Sinking Turkish lira, Indian rupee fuel fears of contagion', *The Wall Street Journal,* 2018. augusztus 14.

71 'Foreign Ministry Spokesperson Hua Chunying's Regular Press Conference', Permanent Mission of the People's Republic of China to the UN, 2018. július 16.

72 Wolfgang Ischinger: 'Und wer sammelt die Scherben auf?', *Berliner Morgenpost,* 2019. január 27.

73 Francis Elliott: 'Trump turns up heat as G7 splits over Russia', *The Times,* 2018. június 9.

74 Guy Chazan: 'Germany to miss NATO defence spending pledge', *Financial Times,* 2018. április 27.

75 Paul Taylor: 'Trump's Next Target: NATO', *Politico,* 2018. június 14.

76 Stephanie Nebehay: 'China, EU lambast United States for miring WTO in crisis', Reuters, 2018. december 17.

77 Gabrila Galindo: 'Trump: EU was "set up to take advantage" of US', *Politico,* 2018. június 28.

78 'Transcript. President Trump: Supreme Court nominees will move quickly if I choose right person', Fox News, 2018. július 1.

79 Cristina Maza: 'Donald Trump threw Starburst candies at Angela Merkel, said "Don't say I never give you anything"', *Newsweek,* 2018. június 20.

80 Jennifer Hansler: 'Merkel responds to Trump: "I have witnessed Germany under Soviet control"', 2018. július 11.

81 'Ifo institute: New US import duties on cars could reduce German car exports to the US by 50 percent in the long term', Center for Economic Studies, 2019. február 15.

82 Oliver Moody: 'US poses bigger threat than Putin or Xi, say voters', *The Times,* 2019. február 12.

83 Spencer Ackerman: 'US Officials "at a Fucking Loss" Over Latest Russia Sellout', 2018. július 18.; 'Trump rejects proposal for Russia to interrogate US citizens', BBC News, 2018. július 19.

84 Susan Rice Twitter-bejegyzése, 2018. július 18.

85 Donald Trump Twitter-bejegyzése, 2018. június 10.

86 'G7 summit: UK PM Theresa May backs Trudeau after Trump attacks', BBC News, 2018. június 11.

87 Josh Dawsey: 'Trump derides protections for immigrants from "shithole" countries,' *The Washington Post,* 2018. január 12.

88 Daniel Estrin: 'New cuts in medical aid to Palestinians by Trump administration', NPR, 2018. szeptember 7.

89 Ainara Tiefenthäler – Natalie Reneau: 'Swastikas, Shields and Flags: Branding Hate in Charlottesville', 2017. augusztus 15.; Allison Kaplan Sommer: 'From Swastikas to David Duke; Nazism and anti-Semitism Take Centre Stage at Charlottesville Rally', *Haaretz,* 2017. augusztus 13.; 'Deconstructing the symbols and slogans spotted in Charlottesville', *The Washington Post,* 2017. augusztus 18.

90 Rosie Grey: 'Trump Defends White-Nationalist Protesters: "Some Very Fine People on Both Sides"', *The Atlantic,* 2017. augusztus 15.

91 Sasha Abramsky: 'Trump Is Now Openly Supporting Fascists', *The Nation,* 2017. november 30.

92 Jeffrey Goldberg: 'A Senior White House Official Defined the Trump Doctrine: "We're America, Bitch"', *The Atlantic,* 2018. június 11.

93 Uo.

94 Bruce Blair – Jon Wolfsthal: 'Trump can launch nuclear weapons whenever he wants, with or without Mattis', *The Washington Post,* 2018. december 23.

95 David Graham: 'James Mattis' Final Protest against the President', *The Atlantic,* 2018. december 20.

96 Bien Perez: 'Apple's China sales grow for second straight quarter on strong iPhone demand', *South China Morning Post,* 2018. február 2.

97 Peter Eavis: 'How Trump's Tariffs Tripped up Alcoa', *The New York Times,* 2018. július 19.

98 Daniel Ren: 'Half of US firms in China foresee acute pain from new tariffs as trade war escalates, AmCham survey finds', *South China Morning Post,* 2018. szeptember 12.

99 Marc Jones: 'Markets suffer worst year since global financial crisis', Reuters, 2018. december 18.

100 David Welch: 'GM Falls Victim to Trump's Trade War as Metal Prices Sink Profit', Bloomberg, 2018. július 18.

101 'Boeing Raises Forecast for New Airplane Demand in China', a Boeing közleménye, 2017. szeptember 6.

102 Scott Cendrowski: 'Inside China's Global Spending Spree', *Fortune,* 2016. december 12.; Keith Bradsher: 'US Firms Want In on China's Global "One Belt, One Road" Spending', *The New York Times,* 2017. május 14.

103 'Treasury Sanctions Russian Cyber Actors for Interference with the 2016 US Elections and Malicious Cyber-Attacks', US Department of the Treasury, 2018. március 15.

104 Henry Sanderson: 'Metal prices surge after US sanctions on Rusal', *Financial Times,* 2018. április 19.; Henry Sanderson: 'Alumina price hits all-time high as US sanctions hit Irish refinery', *Financial Times,* 2018. április 18.

105 Heather Long: 'Foreign suppliers are flooding the US aluminium market', *The Washington Post,* 2018. március 1.

106 Julian Barnes – Matthew Rosenberg: 'Kremlin sources go quiet, leaving CIA in the dark about Putin's plans for midterms', *The New York Times,* 2018. augusztus 24.

107 'Iran tells Trump to stop tweeting about oil prices', Associated Press, 2018. július 5.

108 Owen Matthews: 'U. S. Gives Russia "Unexpected Present" With Iran Sanctions and Oil Price Surge', *Newsweek,* 2018. május 30.

109 David Lawder: 'US Commerce Dept probing steel "profiteering" after tariffs', Reuters, 2018. június 20.

110 *Political and Security Situation in Afghanistan,* US Senate, Committee on Armed Services, 2017. október 3.

111 Peter Frankopan: 'These Days All Roads Lead to Beijing', *New Perspectives Quarterly,* 2017.

112 Henny Sender – Kiran Stacey: 'China takes "project of the century" to Pakistan', *Financial Times,* 2017. május 17.

113 'Назарбаев: Китай в отличие от Запада 'никогда не диктует свои условия", Радио Азаттык, 2019. április 29.

114 'Defining Our Relationship with India for the Next Century: An Address by Secretary of State Rex Tillerson', Centre for Strategic and International Studies, 2017. október 18.

115 'HASC Hearing on National Security Challenges', 2018. március 6.

116 'Nominations – Wolters – Townsend', United States Senate Committee on Armed Services, 2019. április 2.

117 Bernadine Mutanu: 'How Kenya lost Jack Ma's lucrative deal to Rwanda', *Nairobi News,* 2019. március 23.; Brian Ngugi: 'Chinese group to build Sh200bn Athi River City', *Business Daily,* 2019. március 22..

118 Joshua P. Melzer: 'Deepening the United States–Africa trade and investment relationship', Brookings Institute, 2016. január 28.

119 Deb Riechmann: 'CIA: China is waging a "quiet kind of cold war" against US', Associated Press, 2018. július 21.

120 'Donald Trump's quotes on India: Narendra Modi is a great man, I am a fan of Hindus', *Indian Express,* 2016. október 16.

121 'Vice President Mike Pence Editorial: "Donald Trump's New American Strategy for Afghanistan Will Undo Past Failures"', White House, 2017. augusztus 21..

122 Political and Security Situation in Afghanistan, US Senate, 2017. október 3.

123 Andrew J. Pierre: *The Global Politics of Arms Sales.* Princeton, 1982, 221–22.

124 Richard Staar: *Foreign Policies of the Soviet Union.* Stanford, 1991, 250.

125 'Asia and the Middle East lead rising trend in arms imports, US exports grow significantly, says SIPRI', Stockholm International Peace Research Institute, 2018. március 12.

126 Saurav Jha: 'The India–Russia–US Energy Triangle', *The Diplomat,* 2018. július 12.

127 Political and Security Situation in Afghanistan, US Senate, 2017. október 3.

128 'Briefing on the Indo-Pacific Strategy', US State Department, 2018. április 2.

129 'Raisina Dialogue Remarks: Let's Be Ambitious Together', US Pacific Command, 2016. március 2.

130 Greg Torode – Jess Macy Yu: 'Taiwan courts security ties with bigger friends as Beijing snatches allies', Reuters, 2018. szeptember 14.

131 Dipanjan Roy Chaudhury: 'Old friends better than two new friends: PM Modi to Putin', *The Economic Times,* 2016. október 16.

132 Raj Kumar Sharma: 'For durable India–Russia relationship, trade ties need to expand', Observer Research Foundation, 2018. október 20.

133 Bipin Rawat: 'India has an independent policy, keen to procure weapons from Russia', *The New Indian Express,* 2018. október 7.

134 'No joint patrols with foreign navies for India: Manohar Parrikar', *Business Standard,* 2016. július 26.

135 'We're the Piggy Bank Everybody Likes to Rob: Trump Targets India at G-7 Over 100% Tariff', News18, 2018. június 11.

136 Rick Perry Twitter-bejegyzése, 2019. július 12.

137 Amy Kazmin: 'What is behind the tensions in US-India relations?', *Financial Times,* 2019, június 25.

138 Indrani Bagchi: 'Amid trade war, India offers to buy 1,000 planes, more oil from US', *The Times of India,* 2018. június 23.; Neha Dasgupta – Nidhi Verma: 'India, top buyers of US almonds, hits back with higher duties', Reuters, 2016. június 21.

139 Sujan Dutta: 'India, US sign landmark military communications secrecy pact at historic meeting', *The Print,* 2018. szeptember 6.

140 'I'm first Indian PM you came out of Beijing to receive: PM Narendra Modi to Xi Jinping in Wuhan', *The Times of India,* 2018. április 27.

141 Ankit Panda: 'How Far Can Sin-India Joint Economic Cooperation in Afghanistan Go?', *The Diplomat,* 2018. május 1.

142 'India, China ink 2 MoUs on sharing of Brahmaputra river data and supply of non-Basmati rice', *India Today,* 2018. június 9.; 'India, China militaries to set up hotline after Wuhan meeting', *The Hindu,* 2018. május 2.

143 Brent D. Griffith: 'Giuliani: Trump is "committed to" regime change in Iran', *Politico,* 2018. május 5.

144 'Remarks by President Trump on the Joint Comprehensive Plan of Action', White House, 2018. május 8.

145 'After the Deal: A New Iran Strategy', US State Department, 2018. május 21.

146 Kenneth Katzman: *Iran Sanctions,* Congressional Research Service, 2018. június 29., 60.

147 Asa Fitch – Aresu Eqbali: 'Iran's Rial at Historic Low as US Sanctions Loom', *The Wall Street Journal,* 2018. július 30.; Thomas Erdbrink: 'Protests Pop Up Across Iran, Fueled by Daily Dissatisfaction', *The New York Times,* 2018. augusztus 4.

148 Virginia Pietromarchi: 'US sanctions hit Iranian patients once again', *Al-Monitor,* 2018. november 8.

149 S. Zaidi: 'Child Mortality in Iraq', *Lancet* 350.9084, 1997, 1105; de lásd még Tim Dyson –Valeria Cetorelli: 'Changing views on child mortality and economic sanctions in Iraq: a history of lies, damned lies and statistics', *BMJ Global Health* 2, 2017, 1–5.

150 'Interview with Hadi Nili of BBC Persian', US State Department, 2018. november 7.

151 Asharq al-Awsat: 'Iran arrests 67 people amid approval for special corruption courts', 2018. sugusztus 13.; Bozorgmehr Sharafedin: 'Iran parliament censures Rouhani in sign pragmatists losing sway', Reuters, 2018. augusztus 28.

152 ,بلاپ هبوک نانخن‌راهن هیس ا هبلغ کاخبتسا کل , Entekhab.ir, 2018. november 22.

153 'Iran urges UN court to halt "economic strangulation" by US', Agence France-Presse, 2018. augusztus 27.

154 'US lawyer: ICJ "lacks prima facie jurisdiction to hear Iran's claims"', Paris Today, 2018. augusztus 28.

155 'After the Deal: A New Iran Strategy', US State Department, 2018. május 21.

156 'Destroying Iran deal would have unforeseeable consequences, China's Li warns', Reuters, 2018. július 9.

157 Imran Khan: 'The US, electricity and Iran: What's behind the Iraq protests', Al-Jazeera, 2018. július 21.

158 Rohollah Faghihi: 'How Trump is uniting Rouhani and Iran's Revolutionary Guards', *Al-Monitor,* 2018. július 9.

159 'Иран не та страна, на которую можно давить', *Коммерсантъ,* 2018. július 18.

160 El'nar Bainazarov: 'Из Севастополя — в Тегеран и Дамаск', *Известия,* 2018. augusztus 21.

161 Gordon Duff: 'Iran Promises Trump "The Mother of All Wars"', *New Eastern Outlook,* 2018. július 29.

162 'Pakistani media widely covers President Rouhani's remarks', IRNA, 2018. július 23.

163 Donald Trump Twitter-üzenete, 2018. július 23.

164 Amanda Macias: 'No walkback this time: National security advisor John Bolton doubles down on Trump's Iran threat', CNBC, 2018. július 28.

165 اشخ سلایاهنه خطاب ه تیاهب: شاه لا اهیعی چه هی ن. Tasnim News, 2018. július.

166 'Countries that continue to deal with Iran could face US sanctions, warns John Bolton', *The Times of India,* 2018. május 13.

167 Yashwant Raj: 'US wants India to stop Iran oil imports by November 4, no waiver on sanctions', 2018. június 27.

168 Heesu Lee – Debjit Chakraborty: 'Iran oil waivers: How India, other buyers are lining up after US exemptions', *The Economic Times,* 2018. november 8.

169 Suhasini Haidar – Sriram Lakshman: 'Oil import from Iran may be reduced as US mulls waiver', *Hindu Times,* 2019. április 13.

170 'Ayatollah Khamenei: Let Muslims lead fight on terror', Office of the Supreme Leader, Iran, 2016. május 24.

171 'India commits huge investment in Chabahar', *India Today,* 2016. május 23.

172 Ritesh Kumar Singh: 'India Pushes for Stronger Eurasian Linkages', *Brink News,* 2018. július 29.

173 'India gets US waiver for development of strategic Chabahar Port in Iran', *Indian Express,* 2018. november 8.

174 F. M. Shakil: 'Chabahar Port lures Afghan traffic away from Karachi', *Asia Times,* 2018. február 2.

175 'US to tolerate India's Iran trade corridor but demands end to oil imports', BNE Intellinews, 2018. június 28.

176 Atul Aneja: 'India, Uzbekistan to route their trade through Chabahar', *The Hindu,* 2018. június 10.

177 'Turkey says will not cut off trade ties to Iran at behest of others', Reuters, 2018. június 29.

178 'Turkey to continue to trade with Iran: Minister of Economy', Islamic Republic News Agency, 2018. május 11.

179 Vahap Munyar: 'Turkey "won't take step back against US: Erdoğan"', *Hürriet Daily News,* 2018. július 29.

180 Rufiz Hafizoglu: 'Turkey does not intend to stop relations with Iran for sake of US – Erdoğan', *Trend,* 2018. július 25.

181 Sam Borden: 'Nike withdraws Iran World Cup squad's supply of boots due to sanctions', *ESPN,* 2018. június 11.

182 'Total marks return with South Pars gas deal', Reuters, 2017. július 3.

183 'China's CNPC replaces France's Total in Iran's South Pars project', Reuters, 2018. november 26.; Chen Aizhu: 'CNPC suspends investment in Iran's South Pars after US pressure: sources', Reuters, 2018. december 12.

184 Steven Mufson – Damian Paletta: 'Boeing, Airbus to lose $39 billion in contracts because of Trump sanctions on Iran', *The Washington Post,* 2018. május 9.

185 'China says will maintain normal ties with Iran', Reuters, 2018. június 21.

186 Peter Siegenthaler – Dahai Shao: 'Swiss firms pushed to put Tehran dreams on hold', Swissinfo.ch, 2018. június 14.

187 'Exxon Mobil Corporation Form 10-K', United States Securities and Exchange Commission, 2018. február 28.

188 Henry Foy: 'Exxon says to withdraw from Russia JVs with Rosneft', *Financial Times,* 2018. március 1.

189 'Neuer US-Botschafter Grenell sorgt in Berlin für Ärger', *Die Welt,* 2018. május 9.

190 'Wie hart Amerikas Forderung deutsche Unternehmen trifft', *Frankfurter Allgemeine,* 2018. május 11.

191 'Altmaier nennt Schutz deutscher Firmen vor US-Sanktionen schwierig', *Der Spiegel,* 2018. május 11.

192 Hans von der Burchard: 'EU to block Trump's Iran sanctions by activating old law', *Politico,* 2018. május 17.

193 Emmanuel Macron Twitter-bejegyzése, 2018. június 9.

194 Roberta Rampton: 'Any agreement with North Korea will be "spur of the moment" – Trump', Reuters, 2018. június 9.

195 Armin Arefi: 'Strobe Talbott: "Trump, c'est l'Amérique toute seule"', 2018. június 28.

Utak a jövő felé

1 Barbara Stephenson: 'Time to Ask Why. President's Views', American Foreign Service Association, 2017. december.

2 Bill Faries – Mira Rojanasakul: 'At Trump's State Department, Eight of Ten Top Jobs Are Empty', Bloomberg, 2018. február 2.; Robbie Gramer: 'Mapped: 38 US Ambassadorships remain empty', *Foreign Policy,* 2018. április 8.

3 James Hohmann: 'The Daily 202: Trump has no nominees for 245 important jobs, including an ambassador to South Korea', *The Washington Post,* 2018. január 12.

4 Maggie Haberman – Helene Cooper – Ron Nixon: 'Melania Trump Says an Aide "No Longer Deserves the Honor of Serving in This White House"', *The New York Times,* 2018. november 13.

5 Jonathan Stempel: 'Saudi Arabia must face US lawsuits over September 11 attacks', Reuters, 2018. március 28.

6 Bruce Riedel: 'Saudi defense spending soars, but not to America's benefit', *Al-Monitor,* 2018. május 13.

7 'Remarks by President Trump and Crown Prince Mohammed Bin Salman of the Kingdom of Saudi Arabia Before Bilateral Meeting', White House, 2018. március 20.

8 Uo.

9 'Remarks with Saudi Foreign Minister Adel al-Jubeir', US State Department, 2018. április 29.
10 'Remarks by President Trump and Crown Prince Mohammed', White House, i. m.
11 Tim Marcin: 'Donald Trump pitched "beautiful" weapons to Qatar, then suggested country supports 'radical ideology', *Newsweek,* 2017. június 6.
12 'Saudi official hints at Qatar-canal announcement', *The National,* 2018. szeptember 1.
13 'Iran sends planes of food to Qatar amid concerns of shortages', Reuters, 2017. június 11.
14 Lawrence Delevingne – Nathan Layne – Karen Freifeld: 'Inside Qatar's charm offensive to win over Washington', Reuters, 2018. július 5.
15 'Remarks by President Trump and Crown Prince Mohammed', White House, i. m.
16 'Statement from President Donald J. Trump on Standing with Saudi Arabia', White House, 2018. november 20.
17 Phil Mattingly – Zachary Cohen – Jeremy Herb: 'Exclusive: US intel shows Saudi Arabia escalated its missile program with help from China.' CNN, 2019, június 5.; David Charter: 'Trump sold nuclear tech. to Saudis in secret after Khashoggi killing', *The Times,* 2019. június 6.
18 Katie Paul – Idrees Ali: 'Saudi Arabia says it is beacon of "light" against Iran despite Khashoggi crisis', Reuters, 2018. október 27.
19 'Saudi Arabia to exclude German firms from government tenders – Spiegel', Reuters, 2018. május 25.
20 Michel Cabirol: 'L'Arabie Saoudite bloque le contrat des corvettes Meko A200 en Egypte', *La Tribune,* 2018. november 5.
21 Alexandre Counis – Ninon Renaud: 'Défense: BAE plombé par l'embargo allemand sur l'Arabie Saoudite', *Les Echos,* 2019. február 21.
22 Mattias Gebauer – Christoph Schult: 'Großbritannien wirft Berlin mangelnde Bündnistreue vor', *Der Spiegel,* 2019. február 19.

23 Josh Dehaas: 'Saudi Arabia's demand that students go home could hurt Canada economy', *CTV News,* 2018. augusztus 6.
24 Ivan Safronov – Tatiana Edovina: '"Триумф" для монарха. От первого визита в Россию короля Саудовской Аравии ждут ракетного контракта', *Коммерсантъ,* 2017. október 5.
25 Marc Bennetts: 'Putin: Syria war is priceless for testing weapons', *The Times,* 2018. június 8.
26 Richard Mably – Yara Bayoumy: 'Exclusive – OPEC, Russia consider 10- to 20-year oil alliance: Saudi Crown Prince', Reuters, 2018. március 27.
27 Natasha Turak: 'Alleged Saudi ballistic missile base signals greater divergence from Washington', CNBC, 2019. február 1.
28 Ben Blanchard: 'Saudi Arabia strikes $10 billion China deal, talks de-radicalisation with Xi', Reuters, 2019. február 22.
29 Cristina Maza: 'Saudi Arabia's Mohammed bin Salman defends China's use of concentration camps for Muslims during visit to Beijing', *Newsweek,* 2019. február 22.
30 'Путин и Эрдоган наметили пути развития сотрудничества России и Турции', ТАСС, 2018. április 4.
31 Carlotta Gail – Andrew Higgins: 'Turkey Signs Russian Missile Deal, Pivoting From NATO', *The New York Times,* 2017. szeptember 12.
32 'Turkey inks deal to buy S-400 missile', Xinhua, 2017. július 25.
33 'Ankara, Moscow seal historic S-400 missile deal', *Hürriyet Daily News,* 2017. december 29.
34 'US's Pompeo presses Turkey on S-400 missiles purchase from Russia', Reuters, 2018. április 27.
35 'СМИ: Турция рассматривает возможность приобретения истребителей Су-57 вместо F-35', ТАСС, 2018. május 29.
36 'Turkish, Chinese army officials to meet soon', *Hürriyet Daily News,* 2018. július 28.

37 'Xi, Erdogan agree to enhance China–Turkey cooperation', Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2018. július 27.

38 'A New Era will be Heralded in Our Region Based on Stability and Prosperity', Presidency of the Republic of Turkey, 2017. május 14.

39 'Look at China–Turkey ties objectively', *Global Times,* 2018. augusztus 20.

40 Joe Gould: 'Top 3 takeaways from Mattis on Capitol Hill', *Defense News,* 2018. április 26.

41 Janosch Delcker: 'Merkel backs climate protests after talk of hybrid warfare', Politico.eu, 2019. február 16.

42 'Зариф: США, а не Иран играют деструктивную роль в Сирии', ТАСС, 2018. április 29.

43 'Россия, Турция и Иран договорились стимулировать переговоры по новой сирийской конституции', ТАСС, 2018. április 29.

44 'Russia, Turkey, Iran stress unity at Syria talks', *Hürriyet Daily News,* 2018. április 28.

45 Mark Galeotti: 'The international army games are decadent and depraved', *Foreign Policy,* 2018. augusztus 24.

46 Robert Hutton: 'Russia Using KGB Tactics to Wage War on West, UK Lawmaker Says', Bloomberg, 2018. június 4.

47 'Moscow's Gold: Russian Corruption in the UK', House of Commons Foreign Affairs Committee, 2018. május 15.

48 Sophie Tatum – Barbara Starr – Mike Conte: 'Mattis: Putin "tried again to muck around in our elections"', *CNN Politics,* 2018. december 1.

49 'New Turkish Reports, Statements Trigger Scrutiny of New-Ottoman Foreign Policy', The Tower, 2013. április 25.

50 Diyar Guldoğan: 'Turkish Republic continuation of Ottoman Empire', Anadolu Agency, 2018. február 10.

51 Dilly Hussain: 'Turkish TV's new-found love for all things Ottoman', *Middle East Eye,* 2017. szeptember 29.

52 Az oszmán újjáéledésről lásd Nick Danforth: 'Turkey's New Maps are Reclaiming the Ottoman Empire', *Foreign Policy,* 2016. október 23.; az amerikaiak válaszát lásd például Dorian Jones: 'Turkey's Erdoğan Vows Not to Bow to US Threats', *Voice of America,* 2018. július 29.

53 'Official Spokesperson's response to query on participation of India in OBOR/BRI Forum', Ministry of External Affairs India, 2017. május 13.

54 Theresa Fallon: 'Is the EU on the Same Page as the United States on China?', Asan Forum, 2016. június 30.

55 'The European way to connectivity – a new strategy on how to better connect Europe and Asia', European Union External Action, 2018. szeptember 19.

56 'Full text of President Xi Jinping's speech at opening of Belt and Road forum', Xinhua, 2017. május 14.

57 '£20 million Leeds station entrance opens up access to city's development', Department of Transport, UK, 2016. január 4.

58 Georgi Gotev Twitter-bejegyzése, 2019. sugusztus 29.

59 Archbishop of Canterbury: 'An address to the Assembly of the Conference of European Churches', Novi Sad, Szerbia, 2018. június 3.

60 'Remarks by President Donald Tusk before the G7 summit in Ise-Shima, Japan', European Council, 2016. május 26.

61 Theresa Fallon: 'The EU, the South China Sea, and China's successful wedge strategy', *Asia Maritime Transparency Initiative,* 2016. október 13.

62 Orbán Viktor beszéde a *Dialógus Kína és a közép-kelet-európai politikai pártok között* című konferencián, 2016. október 6.

63 'EU failure in Balkans is a call to China and Russia, President Ivanov tells UK's Telegraph', Macedonian Information Agency, 2017. november 5.

64 Mark Galeotti: 'Do the Western Balkans face a coming Russian storm?', European Council on Foreign Relations, 2018. április 4.

65 Ryan Heath – Andrew Gray: 'Beware Chinese Trojan horses in the Balkans, EU warns', *Politico,* 2018. július 27.

66 Lucrezia Poggetti: 'One China – One Europe? German Foreign Minister's Remarks Irk Beijing', *The Diplomat,* 2017. szeptember 9.

67 'Foreign Ministry Spokesperson Hua Chunying's Regular Press Conference', Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, 2017. augusztus 31.

68 'Speech by Foreign Minister Sigmar Gabriel at the Munich Security Conference', Federal Foreign Office of Germany, 2018. február 17.

69 'Speech by Minister for Foreign Affairs Heiko Maas at the National Graduate Institute for Policy Studies in Tokyo, Japan', Federal Foreign Office of Germany, 2018. július 25.

70 'Chinese premier praises EU, says free trade must be upheld', Associated Press, 2018. július 7.

71 'Saudi Arabia plans to introduce Chinese into the curriculum at all education levels', *Arab News,* 2019. február 22.

72 Hugh Tomlinson – Didi Tang: 'Mohammed bin Salman shrugs off western fury with China alliance', *The Times,* 2019. február 21.

73 Wang Yi: 'China and Arab states draw up a blueprint for cooperation in the new era', *Gulf News,* 2018. július 8.

74 Gu Liping: 'China sees Saudi Arabia as important partner in Belt and Road construction: Chinese FM', *China News Service,* 2018. május 22.

75 Chen Aizhu: 'China's CNPC ready to take over Iran project if Total leaves: sources', Reuters, 2017. május 11.

76 Peter Frankopan: 'How long can China stay out of Middle East politics?', *Al-Araby,* 2017. szeptember 27.

77 'China to provide $20bn in loans for Arab states' economic development', Agence-Presse France, 2018. július 10.

78 'Chinese leader pledges billions of dollars for Arab "revival"', *The New Arab,* 2018. július 10.

79 'The Ministry of Foreign Affairs Holds a Briefing for Chinese and Foreign Media on President Xi Jinping's Attendance at the Opening Ceremony of the 8th CASCF Ministerial Meeting', Ministry of Foreign Affairs of PRC, 2018. július 6.

80 Shibley Telhami: 'Why is Trump undoing decades of US policy on Jerusalem?', Brookings Institution, 2017. december 5.

81 Vivian Salama – Rebecca Ballhaus – Andrew Restuccia – Michael C. Bender: 'President Trump Eyes a New Real-Estate Purchase: Greenland', *The Wall Street Journal,* 2019, augusztus 16.; 'Greenland: Trump criticises "nasty" Denmark over cancelled visit', BBC News, 2019. augusztus 21.

82 'Remarks on America's Indo-Pacific Economic Vision', US State Department, 2018. július 30.

83 Jordan Fabian: 'Trump says he could win Afghan war in a week but doesn't want to kill 10 million people,' *The Hill,* 2019. július 22.

84 Donald Trump Twitter-üzenete, 2018. január 1.

85 Philip Rucker – Robert Costa: '"It's a hard problem": Inside Trump's decision to send troops to Afghanistan', *The Washington Post,* 2017. augusztus 21.

86 Saeed Shah: 'Pakistan Foreign Minister Says US Has Undermined Countries' Ties', *The Wall Street Journal,* 2018. január 5.

87 Anwar Iqbal: 'America suspends entire security aid to Pakistan', *Dawn,* 2018. január 5.

88 'US's Pompeo warns against IMF bailout for Pakistan that aids China', Reuters, 2018. július 30.

89 Farhan Bokhari – Kiran Stacey: 'Pakistan hits back at US resistance to IMF bailout', *Financial Times,* 2018. július 31.

90 Wang Cong: 'New govt to expand ties with China: officials', *Global Times,* 2018. július 31.

91 Shahbaz Rana: 'China agrees to give $2b loan to Pakistan', *Express Tribune,* 2018. július 28.

92 Shahbaz Rana: 'PM Imran secures $6b lifeline from Saudi Arabia', *Express Tribune,* 2018. október 23.

93 'Pakistan to seek IMF bailout despite Saudi Assistance', Associated Press, 2018. október 24.

94 Sanaullah Khan: '"Pakistan will be a very important country in coming future", says Saudi crown prince', *Dawn,* 2019. február 17.

95 'Saudi Arabia becomes key partner in Pakistan China CPEC: Chinese media', Times of Islamabad, 2019. január 14.

96 'Mohammed bin Salman orders release of 850 Indian prisoners at PM Narendra Modi's request', *The Economic Times,* 2019. február 20.; 'Saudi Arabia reduces visit visa fees for Pakistanis', *Tribune,* 2019. február 16.

97 'India to remove trade privileges, ensure complete isolation of Pakistan: finance minister', Reuters, 2019. február 15.

98 'Virat Kohli on India-Pakistan World Cup game: We will respect government's decision', *The Times of India,* 2019. február 23.

99 Nitin Gokhale: 'Govt has no option but to react militarily after Pulwama massacre: Lieutenant General (retd) DS Hooda', *My Nation,* 2019. február 15.

100 'India's missile deal with Russia, trade with Iran despite US sanctions may create unease in New Delhi–Washington ties', *First Post,* 2018. május 29.

101 Samuel Ramani: 'Russia and Pakistan: a durable anti-American alliance in South Asia', *The Diplomat,* 2018. április 21.; Zafar Bhutta: 'Pakistan, Russia set to sign $10b offshore pipeline deal next week', *Express Tribune,* 2018. június 3.

102 Marie Solis: 'Children will be separated from parents at border if crossing illegally, Jeff Sessions says in immigration crackdown', *Newsweek,* 2018. május 7.; Franco Ordoñez: 'Exclusive; Trump looking to erect tent cities to house unaccompanied children', McClatchy Bureau DC, 2018. június 12.

103 Katy Vine: 'What's Really Happening When Asylum-Seeking Families Are Separated?', *Texas Monthly,* 2018. június 15.

104 Sonia Moghe – Nick Valencia – Holly Yan: 'DNA tests are in the works for separated migrant children and parents', CNN Politics, 2018. július 5.; Matt Smith – Aura Bogado: 'Immigrant children forcibly injected with drugs, lawsuit claims', *Reveal,* 2018. június 20.

105 Heather Timmons: 'Chart: Trump's new tariffs punish America's closest allies', *Quartz,* 2018. május 31.

106 Leigh Thomas – Pascale Denis: 'France says Europe united against US tariffs as Germany eyes negotiation', 2018. július 8.

107 *National Security Strategy of the United States of America,* 2017.

108 'Treasury Designates Russian Oligarchs, Officials, and Entities in Response to Worldwide Malign Activity', US Treasury statement, 2018. április 6.

109 Dan Merica: 'Trump declares "nobody has been tougher on Russia" in meeting with Baltic leaders', CNN Politics, 2018. április 3.

110 Nicholas Trickett: 'Russia's Unhappy Energy Marriage with China', *The Diplomat,* 2018. március 28.

111 Galina Starinskaya: 'Россия увеличит экспорт нефти в Китай', Ведомости, 2018. január 12.

112 Ravi Prasad: 'Can the Belt and Road Initiative offer New Hope for China's rust belt?', *The Diplomat,* 2018. június 28.

113 'China says Syrian strikes violate international law, urges dialogue', Reuters, 2018. április 14.

114 'China's defense chief calls his Moscow trip a signal to the US', Associated Press, 2018. április 3.

115 'Chinese president says relations with Russia at "best time in history"', Xinhua, 2017. július 3.

116 'Xi tells Russian media he cherished deep friendship with Putin', *Global Times,* 2019. május 5.

117 'A cake, a vase and...a BOX of ice cream: Putin's birthday gifts that blew Xi Jinping away', *RT,* 2019. június 15.

118 Bill Gertz: 'Chinese military joining Russians, for nuclear war games', Washington Free Beacon, 2018. augusztus 24.

119 Asawin Suebsaeng – Andrew Desiderio – Sam Stein – Bethany Allen-Ebrahimian: 'Henry Kissinger Pushed Trump to Work With Russia to Box in China', *Daily Beast,* 2018. július 25.

120 Robert Sutter: *China-Russia Relations. Strategic Implications and US Policy Options,* National Bureau of Asian Research, 2018. szeptember.

121 'Remarks on "America's Indo-Pacific Economic Vision"', US State Department, 2018. július 30.

122 Amy Brittin – Ashley Parker – Anu Narayanswamy: 'Jared Kushner and Ivanka Trump made at least $82 million in outside income last year while serving in the White House, filings show', *The Washington Post,* 2018. június 11.

123 Kinling Lo – Lee Jeong-ho – Bhahvan Jaipragas: 'Xi Jinping, Mike Pence trade barbs over trade at APEC summit while selling visions for regional cooperation', *South China Morning Post,* 2018. november 17.

124 Bhavan Jaipragas: 'Mike Pence to unveil rival to "dangerous" Belt and Road Initiative at APEC summit', *South China Morning Post,* 2018. november 15.

125 'Duterte statements on China-held features could disadvantage Philippines', *Philippine Star,* 2018. november 15.

126 Christina Mendez – Paolo Romero: 'Philippines, China sign MoU on joint gas, oil development', *Philippine Star,* 2018. november 21.

127 US Congress, Build Act, 2018, a szövegét lásd https://tinyurl.com/w2adxpv.

128 'Remarks by National Security Advisor John R. Bolton on the Trump Administration's New Africa Strategy', White House, 2018. december 13.

129 Ty McCormick: 'Trump's America First Budget Puts Africa Last', *Foreign Policy,* 2017. március 22.

130 Whitney Schneidman – Landry Signé: 'The Trump administration's Africa strategy: Primacy of partnership?', Brookings Institution, 2018. december 20.

131 Hugh Tomlinson – Aoun Sahi: 'US offers to withdraw troops from Afghanistan', *The Times,* 2018. december 19.

132 'Coalition forces remain committed to enduring defeat of ISIS', Operation Inherent Resolve, 2018. december 15.

133 'Department Press Briefing', US State Department, 2018. december 11.

134 Donald Trump Twitter-bejegyzése, 2018. december 19.; Rick Noack: 'Why Trump is suddenly going back on his promise to withdraw all US troops from Syria, explained in one map', *The Wall Street Journal,* 2019. február 22.

135 David Chater – Michael Evans: 'Phone call to Erdogan triggered Trump's decision', *The Times,* 2018. december 22.

136 'Выступление и ответы на вопросы СМИ Министра иностранных дел России С.В.Лаврова', Oroszország Külügyminisztériuma, 2018. szeptember 21.

137 'Putin grants Erdogan last chance to end Idlib quagmire on Turkey's terms', *Al-Monitor,* 2018. szeptember 23.

138 'دوشرقتسمیروسنیمزرسلکربدیابقشمتموکح:یناحورإنارهتتسشدردنارس', Tasnim News, 2018. szeptember 16.

139 Lásd például David Halbfinger: 'Syria Pullout by US Tilts Mideast Toward Iran and Russia, Isolating Israel', *The New York Times,* 2018. december 20.; Ishaan Tharoor: 'The biggest winner of Trump's Syria withdrawal? Turkey', *The Washington Post,* 2018. december 20.

140 Joe Gould – Tara Copp: 'US troops staying in Syria until Iran leaves', *Defense News,* 2018. szeptember 24.

141 Csingtao-nyilatkozat, 2018. június 10.

142 Catherine Putz: 'Sauytbay Trial in Kazakhstan Puts Astana in a Bind with China', *The Diplomat,* 2018. július 27.

143 Oleg Yegorov: 'Russian intelligence saved Erdoğan from overthrow – media reports', Russia Beyond the Headlines, 2016. július 21.

144 'Russia and Turkey in the Black Sea and South Caucasus', International Crisis Group, Report No. 250, 2018. június 28.

145 Sam Jones – Kathrin Hille: 'Russia's military ambitions make waves in the Black Sea', *Financial Times,* 2016. május 13.

146 Kira Latukhina: 'Путин рассказал про 'вежливых людей' в Крыму', *Российская газета,* 2015. március 15.

147 'Erdogan pledges support for Ukraine's territorial integrity during Kyiv visit', Radio Free Europe, 2017. október 10.

148 'Об утверж дении Военной доктрины Республики Казахстан', a Kazah Köztársaság elnökének rendelete, Zakon.kz, 2017. szeptember 29.

149 'The United States and Kazakhstan – An Economic Partnership for the 21st century', US State Department, 2018. január 16.

150 'Москва выговорилась в адрес союзников', *Коммерсантъ,* 2018. június 11.

151 'Кайрат Абдрахманов: речь не идет о размещении военных баз США на Каспии', Риа Новости, 2018. augusztus 11.

152 Tatiana Ivanshchenko: 'Сибиряки считают, что теряют Байкал', *Regum,* 2018. február 27.

153 Charles Clover – Archie Zhang: 'China land grab on Lake Baikal raises Russian ire', *Financial Times,* 2018. január. 4.

154 Catherine Putz: 'Protests in Kazakhstan Over Land Code Changes', *The Diplomat,* 2016. április 27.

155 Saeed Kamali Dehghan: 'Iran threatens to block Strait of Hormuz over US oil sanctions', 2018. július 5.

156 Allan Jacob: 'US says it's ready to protect shipping in the Gulf after Iran threat', 2018. szeptember 1.

157 'Theater Counter Mine and Maritime Security Exercise', US Central Command, 2018. szeptember 10.

158 'Experts: Iran Advancing Nuclear Program with Help of North Korea', The Tower, 2017. március 1.; 'Pentagon Looks at New Evidence of Military Cooperation beween Iran and North Korea', The Tower, 2017. május 5.

159 Jon Gambrell: 'US aircraft carrier enters Persian Gulf after long absence', Associated Press, 2018. december 24.

160 'Iran will not allow USS *John C. Stennis* to come near territorial waters', ISNA, 2018. december 24.

161 A Hormuzi-szoroson áthaladó nyersolaj és cseppfolyósított földgáz mennyiségéről lásd 'World Oil Transit Chokepoints', US Energy Information Administration, 2017. július 25. Arról, hogy az Egyesült Királyság milyen mértékben szorul rá a régióból érkező energiahordozókra, lásd 'UK energy: how much, what type and where from?', Office for National Statistics, 2016. augusztus 15.

162 Rick Roack: 'The oil route that could be behind the escalating Trump–Iran threats, explained', 2018. július 24.

163 Jonathan Fulton: 'China's power in the Middle East is rising', *The Washington Post,* 2018. augusztus 9.

164 'China chides Iran over threat to block oil exports through Strait of Hormuz', Reuters, 2018. július 6. §§

165 'МИД Китая призвал 'Роснефть' уважать суверенитет КНР', *Вести,* 2018. május 17.

166 'Сухопутные войска РФ получили бригадный комплект комплекса "Искандер-М"', ТАСС, 2017. június 8.

167 Guy Plopsky: 'Why is Russia Aiming Missiles at China?', *The Diplomat,* 2017. július 12.

168 Laura He: 'HNA sells property and logistics assets to Chinese tycoon Sun Hongbin for US$305 million', 2018. március 12.; Don Weiland: 'Default reignites questions over China groups' state backing', 2018. június 7.; Elvira Pollina: 'Elliott launches action to take control of AC Milan – source', Reuters, 2018. július 9.

169 Zhou Xiaochuan: '守住不发生系统性金融风险的底线', https://tinyurl.com/zx7tbmps.

170 Stefania Palma: 'Malaysia suspends $22bn China-backed projects', *Financial Times,* 2018. július 5.; Kuunghee Park: 'Malaysia finally scraps $3billion China-backed pipeline plans', Bloomberg, 2018. szeptember 10.

171 Abdul Rashin Thomas: 'Sierra Leone's vanity international airport construction project is dead', *Sierra Leone Telegraph,* 2018. október 9.; David Mwere:

'China may take Mombasa port over Sh227bn SGR debt: Ouko', *Daily Nation,* 2018. december 20.

172 Iain Marlow – Dandan Li: 'How Asia Fell Out of Love with China's Belt and Road Initiative', Bloomberg, 2018. december 10.

173 Simon Mundy – Kathrin Hille: 'Maldives seeks to renegotiate with China over Belt and Road debt', *Financial Times,* 2019. január 31.

174 Jeremy Page – Saeed Shah: 'China's Global Building Spree Runs Into Trouble in Pakistan', 2018. július 22.

175 Jamil Anderlini – Henny Sender – Farhan Bokhari: 'Pakistan rethinks its role in Xi's Belt and Road plan', *Financial Times,* 2018. szeptember 9.

176 Stephen Dziedzic: 'Tonga urges Pacific nations to press China to forgive debts as Beijing defends its approach', ABC, 2018. augusztus 16.

177 Jon Emont – Myo Myo: 'Chinese-funded port gives Myanmar a sinking feeling', *The Wall Street Journal,* 2018. augusztus 15.

178 James Kynge: 'China's Belt and Road difficulties are proliferating across the world', *Financial Times,* 2018. július 9.

179 Sarah Zheng: 'China embarks on belt and road publicity blitz after Malaysia says no to debt-heavy infrastructure projects', *South China Morning Post,* 2018. augusztus 26.

180 'Xi pledges to bring benefits to people through Belt and Road Initiative', Xinhua, 2018. augusztus 27.

181 'BRF: What differs from Xi's speech last time and what it signals', China News Service, 2019. április 26.

182 'Full text of Chinese President Xi Jinping's speech at opening ceremony of 2018 FOCAC Beijing summit', Xinhua, 2018. szeptember 4.

183 Yonas Abiye: 'Chinese government to restructure Ethiopia's debt', *The Reporter,* 2018. szeptember 8.

184 Christian Shepherd – Ben Blanchard: 'China's Xi offers another $60bn to Africa, but says no to "vanity" projects', Reuters, 2018. szeptember 3.

185 Bhavan Jaipragas: 'Xi and Mahatir have a "very special understanding", Malaysia's trade minister says', *South China Morning Post,* 2019. január 18.; Anisah Shukry – Anuradha Raghu: 'Malaysia Nears Deal with China to Revive $20 Billion Rail', Bloomberg, 2019. február 19.

186 Bhavan Jaipragas: 'I'd side with rich China over fickle US: Malaysia's Mahathir Mohamad', *South China Morning Post,* 2019. március 8.

187 Saeed Shah: 'China's Belt-and-Road Initiative Puts a Squeeze on Pakistan', *The Wall Street Journal,* 2019. április 3.

188 'From the Middle Kingdom to the United Kingdom: spillovers from China', Bank of England, *Quarterly Bulletin* Q2, 2018, i. m.

189 David Lawder – Elias Glenn: 'Trump says US tariffs could be applied to Chinese goods worth $500 billion', Reuters, 2018. július 5.

190 'From the Middle Kingdom to the United Kingdom.', Bank of England, i. m.

191 'Boris Johnson's resignation letter and May's reply in full', BBC News, 2018. július 9.

192 'Iran, Kazakhstan plan trade in own currencies', Tasnim News Agency, 2018. augusztus 12.

193 Heiko Maas: 'Wir lassen nicht zu, dass die USA über unsere Köpfe hinweg handeln', *Handelsblatt,* 2018. augusztus 21.

194 Christina Larsen: 'China's massive investment in artificial intelligence has an insidious downside', *Science,* 2018. február 8.

195 'Beijing to build technology park for developing artificial intelligence', Xinhua, 2018. január 3.; 'China talks of building a "digital silk road"', *The Economist,* 2018. május 31.

196 *Top AI Trends To Watch in 2018,* CB Insights, 2018.

197 'Xi Jinping Urges Breaking New Ground in Major Country Diplomacy with Chinese Characteristics', Embassy of the People's Republic of China in the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, 2018. június 23.

198 Stephen Chen: 'Artificial Intelligence, immune to fear or favour, is helping to make China's foreign policy', *South China Morning Post,* 2018. július 30.

199 Jamie Fullerton: 'China's new CH-5 Rainbow drone leaves US Reaper "in the dust"', *The Times,* 2017. július 18.

200 Jeremy Page – Paul Sonne: 'Unable to Buy US Military Drones, Allies Place Orders With China', *The Wall Street Journal,* 2017. július 17.

201 Bill Gertz: 'China in race to overtake the US in AI warfare', *Asia Times,* 2018. május 30.

202 George Allison: 'The speech delivered by the Chief of the Defence Staff at the Air Power Conference', *UK Defence Journal,* 2018. július 13.

203 Stephen Chen: 'New Chinese military drone for overseas buyers "to rival" US's MQ-9 Reaper', *South China Morning Post,* 2017. július 17.

204 Boris Egorov: 'Rise of the Machines: A look at Russia's latest combat robots', 2017. június 8.

205 Robert Mendick – Ben Farmer – Roland Oliphant: 'UK military intelligence issues warning over Russian supertank threat', *Daily Telegraph,* 2016. november 6.

206 Anastasia Sviridova: 'Специалисты обсудили успехи и недостатки в сегменте отечественной робототехники', *Красная звезда,* 2018. június 4.

207 Dave Majumdar: 'The Air Force's Worst Nightmare: Russia and China Could Kill Stealth Fighters', *The National Interest,* 2018. június 28.

208 Zachary Keck: 'China's DF-26 "Carrier-Killer" Missile Could Stop the Navy in Its Track (without Firing a Shot)', *The National Interest,* 2018. április 20.

209 Aanchal Bansal: 'India's first manned space mission to send three persons', *The Economic Times,* 2018. augusztus 29.

210 Stephen Clark: 'China sets new national record for most launches in a year', *Spaceflight Now,* 2018. augusztus 27.; Ernesto Londoño: 'China on the march in Latin America with new space station in Argentina', *Financial Review,* 2018. augusztus 2.

211 'Remarks by President Trump at a Meeting with the National Space Council and Signing of Space Policy Directive-3', White House, 2018. június 18.

212 Shawn Donnan: 'US strikes deal with ZTE to lift ban', *Financial Times,* 2018. június 7.

213 Lu Shaye: 'China's ambassador: Why the double standard for justice for Canadians, Chinese?' *The Hill Times,* 2019. január 9.; 'Resignation reveals political interference', *Global Times,* 2019. január 27.

214 Gordon Corera: 'Alex Younger: MI6 chief questions China's role in UK tech sector', BBC News, 2018. december 3.

215 Jordan Robertson – Michael Riley: 'The Big Hack: How China Used a Tiny Chip to Infiltrate US Companies', Bloomberg, 2018. október 4.

216 Charles Clover: 'China–Russia rocket talks sparks US disquiet over growing links', *Financial Times,* 2018. január 17.

217 Patti Domm: 'US could target 10 Chinese industries, including new energy vehicles, biopharma', CNBC, 2018. március 22.

218 John Grady: 'Pentagon Research Chief Nominee: China, Russia Racing to Develop Next Generation Weapon Technology', United States Naval Institute, 2018. május 11.

219 *Providing for the Common Defence,* United States Institute of Peace, 2018. november 13.

220 'Trump accuses China of election "meddling" against him', BBC News, 2018. szeptember 26.

221 David Nakamura – Anne Gearan: 'Pence says China is trying to undermine Trump because it "wants a different American president", *The Washington Post,* 2018. október 4.

222 Shane Harris: 'The CIA is returning its central focus to nation-state rivals, director says', *The Washington Post,* 2018. szeptember 24.

223 *China–Russia Relations,* 5.

224 'World Economic Outlook', IMF, 2018. október.

225 Bandurski: 'Yan Xuetong on the Bipolar state of our world', i. m.

226 Edward Luce: 'Henry Kissinger: "We are in a very, very grave period"', 2018. július 20.

227 'Reform, opening up break new ground for China: article', Xinhua, 2018. augusztus 13.

228 Clare Foges: 'Our timid leaders can learn from strongmen', *The Times,* 2018. július 23.

229 'Full text: Xi Jinping's keynote speech at the World Economic Forum', State Council Information Office, 2017. április 6.

230 'Trump says tariffs could be applied to Chinese goods', Reuters, 2018. július 5.

231 Frankopan: *Selyemutak*, 11.

232 Minnie Chan: 'China's army infiltrated by "peace disease" after years without a war, says its official newspaper', *South China Morning Post,* 2018. július 3.

233 *Military and Security Developments Involving the People's Republic of China,* US Department of Defense, 2018, i. m.

234 Jessica Donati: 'US signals it could sanction China over Iran oil imports', *The Wall Street Journal,* 2018. augusztus 18.

235 He Huifeng: 'China's private economy set for winter "colder and longer than expected", warns Chinese billionaire', *South China Morning Post,* 2018. december 28.

236 'China Lowers Growth Target and Cuts Taxes as Economy Slows', Bloomberg, 2019. március 5.

237 Xi Jinping: '习近平：提高防控能力着力防范化解重大风险 保', 持经济持续健康发展社会大局稳定 a Kínai Kommunista Párt honlapja, 2019. január 21.; http://cpc.people.com.cn/n1/2019/0121/c64094-30582574.html.

238 Quishi, '在"不忘初心、牢记使命"主题教育工作会议上的讲话', 2019.

239 Rachel Adams-Heard – Nick Wadhams: 'China rejects US request to cut Iran oil imports', Bloomberg, 2018. augusztus 3.; 'Reform, opening up break new ground for China: article', Xinhua, 2018. augusztus 13., i. m.

240 Jia Xiudong: 'Deep understanding of the trade war allows China more composure', *People's Daily,* 2018. augusztus 10.

241 'China paper warns it won't play defense on trade as Trump lauds tariffs', Reuters, 2018. szeptember 17.

242 Cheng Li: 'How China's Middle Class Views the Trade War', *Foreign Affairs,* 2018. szeptember 10.

243 '許章潤 我們當下的恐懼與期待, lásd https://tinyurl.com/32epfbte.

244 'Xi Jinping Thought on Socialism with Chinese Characteristics for a New Era', Xinhua, 2018. március 17.

245 Julian Gewirtz: 'Xi Jinping Thought Is Facing a Harsh Reality Check', *Foreign Policy,* 2018. augusztus 15.

246 Chen Aizhu: 'CNPC suspends investment in Iran's South Pars after US pressure: sources', Reuters, 2018. december 12.

247 'Китай не рискнул связываться с рублем', *Коммерсантъ,* 2018. december 27.

248 Jihad Azour: 'How to Spend a $210 Billion Oil Windfall', Bloomberg, 2018. június 18.

249 Andrew Entous: 'Israeli, Saudi and Emirati officials privately pushed for Trump to strike a "grand bargain" with Putin', *The New Yorker,* 2018. július 8.

250 'Remember: "China, China, China", acting US defense secretary says', Reuters, 2019. január 2.

251 David Gompert – Astrid Stuth Cevallos – Cristina Garafola: 'War with China. Thinking Through the Unthinkable', RAND Corporation, 2016.

252 Jonathan Swan: '"He wants them to suffer more": Inside Trump's China bet', *Axios,* 2018. október 21.

253 Jan Wolfe: 'US official suggests Italy avoid China's Belt and Road plan', Reuters, 2019. március 9.

254 'EU-China – A strategic outlook', European Commission and HR/VP contribution to the European Council, 2019. március 12.

255 Philip Blenkinsop – Robin Emmott: 'EU leaders call for end to "naivety" in relations with China', Reuters, 2019. március 22.

256 Nektaria Stamouli: 'Germany's Fraport Takes Over 14 Airports in Greece', *The Wall Street Journal,* 2017. április 11.

257 Sarah Ponczek – Vildana Hajric: 'Market Earnings Angst Goes Beyond Apple With Outlooks Darkening', Bloomberg, 2019. január 3.

258 Binyamin Applebaum: 'Their Soybeans Piling Up, Farmers Hope Trade War Ends Before Beans Rot', *The New York Times,* 2018. november 5.

259 *Country Reports on Human Rights Practices for 2017,* Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, 2018, i.

SUMUGYI KÖNYVTÁR
1881
SZEGED

Név- és tárgymutató

A, Á
Abbász, Mahmúd 226
Abbászi, Sahíd Hakan 68
Abdrakhmanov, Kairat 248
Abdulkodirzoda, Szaidmukarram 78
Abljazov, Muktar 77
Afganisztán 11–15, 40, 54–57, 59–61, 65–66, 68–73, 77, 82, 101, 196
  és az Egyesült Államok 165, 182, 194, 196, 215, 228–29, 233, 242–43, 247, 284–85
  és Kína 105–06
  lásd még TAPI gázvezeték
Afghan Heritage Mapping Partnership 12–13
AFRICOM 180
Afrika
  és az Egyesült Államok 118, 134, 173, 180–81, 241–42
  és Kína 110–12, 114, 119, 121, 136, 221, 251, 256, 258
  és Oroszország 181, 241
Afrikai Készenléti Erő 119
Agni-V rakéták 130
Ahmed, Abij 256
Airbus 198
Albright, Madeleine 47
al-Dzsubeir, Adel 208
al-Falih, Khalid 231
al Nahján, Abdullah bin Zajed 41
al Nahján, Manszur bin Zajed 28
Alternatíva Németországért (Alternative für Deutschland, AfD) 50
Altmaier, Peter 200
Ameer, Ibrahim 254
Amerika ellenségeit szankciókkal sújtó törvény (Countering America's Adversaries Through Sanctions Act, CAATSA) 214
Angola 123
Apple 175, 283
Araki, Hamidreza 68–69
Aral-tó 58
Asean Community Vision 2025 218
aşgabati egyezmény 64
Aszif, Khavadzsa Muhammad 229
ász-Száni, Muhammad bin Abdul Rahman, sejk 206
Asztanai Nemzetközi Pénzügyi Központ 67–68
Átfogó Regionális Gazdasági Partnerség (Regional Comprehensive Economic Partnership) 53–54
Ausztrália 30, 34, 53, 98, 130–32, 154, 187
Azerbajdzsán 17, 55, 57, 63–66
Ázsia, GDP növekedése 20–21
Ázsiai Fejlesztési Bank 53, 99

B
BAE Systems 209
Bagheri, Mohammad 249
Bajkál-tó 248
Baku–Tbiliszi–Karsz vasútvonal 63

Bambawale, Gautam 126
Banglades 95
Bannon, Steve 205
Bejsembijev, Erik 56
Belarusz 56, 218
Beludzsisztán, tanítók meggyilkolása 105–106
Bengaluru 39
Berdimuhamedow, Gurbanguly 66, 76
berlini fal, leomlása 11, 15
bin Laden-család 149
Bloomberg 267
Boeing 32, 177, 198
boksz, betiltása Tádzsikisztánban 78
Bolton, John 193–95, 229, 240–41, 245
Boucher, Richard A. 88
Brahmaputra folyó, vízállási adatok 188
Brexit 14–15, 44, 51–52, 126–27, 209, 219–20, 260
Britain First 173
Brunson, Andrew 166–67
Bryant, Kobe 16
Byroade, Henry 13

C

carrier-killer rakéták 265
Carter, Nick, Sir, tábornok 265
CASA-1000 energiaprogram 56
Cavuşoğlu, Mevlüt 67, 197, 212–13
Chanel 36
China International Import Expo, Sanghaj 158
Clinton, Bill 23
Clinton, Hillary 88
Coats, Dan 163, 268–69
Cohn, Gary 155–56
Collins, Michael 181

CS

Csábahár 196–97
Csao, király 285–86
Csao Vej 31
Csen Hsziao-tung 251
Csen Hungtien 275
Csiang Si-kung 147
Csin Li-csün 92
Csou Hsziao-csuan 253

D

Dalian Wanda Group Company 30
Davidson, Philip D., tengernagy 144
Dawood, Abdul Razak 254
de Klerk, Frederik Willem 23
Dél-kínai-tenger 10, 106–108, 143–45, 161, 181, 221, 240, 251–52
Dél-Korea 24, 53
Desai, Lord 127
Deutsche Bank 103, 208
dió, fosszilizálódott maradványok 13
Doklam-fennsík 126, 188
Dominikai Köztársaság 137, 139
drónok 12, 42, 132, 263–64
Duan, Rachel 177
Dubaj 97
Dunford, Joseph, tábornok 212
Duterte, Rodrigo 107, 240

DZ

Dzagarjan, Levan 192

DZS

Dzsahangiri, Esak 93
Dzsibuti 110, 132–35

E, É

éghajlatváltozás/klímaváltozás 40, 60, 86, 99, 215, 272
Egy övezet, egy út kezdeményezés 21, 89, 219

lásd még Övezet és Út kezdeményezés
Egyesült Államok
Afrika-politikája 118, 180–81, 241–42
az Iránnal való konfliktus elmélyülésének veszélye 249–51, 274–75
BUILD Act 240
és Afganisztán 165, 182, 194, 215, 228–29, 233, 242–43, 247, 284–85
és a kínai technológia 267–70
és India 182–87, 228
és Kuba 50
iráni atomalku 80–84, 164, 188–201, 225–26
kapcsolata Szaúd-Arábiával 85–86
Oroszország-politikája 234–38
vetélkedés Kínával 143–46, 148–63, 169, 175–77, 238–46, 268–69, 278–79, 280–84
Egyesült Arab Emírségek 28, 37, 41, 85, 208
el-Aszad, Bassár 83, 235
El Salvador 137, 139–40, 173
Ellena, Jean-Claude 17
ENSZ Emberi Jogi Tanácsa 164
Erdoğan, Recep Tayyip 166–67, 197–98, 212–13, 217, 244–47, 272
Essar Oil 183
Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény (North American Free Trade Agreement, NAFTA) 269
Észak-Korea 23–24, 152, 201, 249, 277
Eurázsiai Gazdasági Unió 53, 56, 281
Európai Unió (EU) 15, 26, 50–51, 169–70, 174, 199–201, 213, 218–22, 224, 246, 260
Európai Valutaalap 261
Exxon 199

F

Facebook 44–45, 150–51
Ferenc Ferdinánd, főherceg 25
Fiat Chrysler 176
Fierravanti-Wells, Concetta 131
Foges, Clare 272
Franciaország 27, 31, 50, 132–33, 179, 283
futball 26–29, 253
Fülöp-szigetek és Kína 106, 239–40

G

Gabriel, Sigmar 222–23
General Electric 149, 177
General Motors 176
Ghadir osztályú tengeralattjárók 249
Ghání, Ashraf 68, 70
Gilmour, Andrew 20
Giuliani, Rudy 81
globális GDP 30, 53, 280
Goldberg, Jeffrey 174
Google 45, 151
Goražde, tömeggyilkosság 25–26
Grenell, Richard 200
Guaidó, Juan 114
Guam 143
Gül, Abdulhamit 167
Gülen, Fethullah 16
Gvádar, kikötő 94, 109, 129, 196, 231

H

Haass, Richard 237
Hagel, Chuck 107
Hahn, Johannes 222
Haiti 173
Haley, Nikki 164, 196–97

Hamász 84, 217
Hambantota kikötő, Srí Lanka 110, 124
Hámenei, Ali, ajatollah 60, 83, 196
Hán, Imrán 229–31
Harris, Harry B., tengernagy 144, 184–85
Hasogdzsi, Dzsamál, meggyilkolása 41, 85, 207–09
Haspel, Gina 269–70
Hassett, Kevin 283–84
heroin 19
Hezbollah 217
Hillman, Jonathan E. 116
Hitler, Adolf 83–84
Hongkong 110, 138, 176, 275–76
Hook, Brian 274–75
Hormuzi-szoros 250–51
Hszi Csin-ping 21, 87, 89–90, 93, 97–98, 104, 112–13, 219, 226, 236, 253, 255–56, 262, 272, 275, 278, 282–83
Hszincsiang 101–104, 138, 211, 214
Hszü Csang-zsun 277
Hszü Kuang-jü 135
Huawei 38, 151, 266–67
Huda, Dipendra Szingh, altábornagy 232
Hun Szen 179

I
IMF *lásd* Nemzetközi Valutaalap
India
  és az Egyesült Államok 182–87, 228
  gazdasági fejlődés 35–36
  kapcsolata Iránnal 73–74, 194–97
  kapcsolata Kínával 24, 125–31, 187–88
  kapcsolata Oroszországgal 183, 186
  kapcsolata Pakisztánnal 127–29, 194
  kapcsolata Szaúd-Arábiával 231–32
  vízkészletek 59–60
  lásd még TAPI gázvezeték
Indiai-óceán 46, 89, 108, 110, 124, 128–29, 196, 258
Indonézia 95
Infosys Technologies 25
Irak 15, 40, 49, 66, 73, 80, 82–83, 88, 165, 190–91, 194, 217, 243, 284–85
Irán 244–45
  atomalku 80–84, 164–65, 192–196, 225
  energiaexport 66–67
  kapcsolata Kínával 199–200, 250–51, 273–74, 279
  kapcsolata Oroszországgal 192–93
  kapcsolata Szaúd-Arábiával 83–84, 231–32
ISIS 72–73, 120, 243–44
Ivanov, Gjorge 221–22
izraeli–palesztin konfliktus 81, 84–86, 226

J
Jaitley, Arun 232
Jao Csing 257–58
Japán 48, 53, 109, 133, 143, 154, 171, 187, 213, 221, 223, 259
Jelcin, Borisz 23
Jemen 40, 50, 83, 208, 217
Jen Hszüe-tung 138, 271
Jeruzsálem 14, 164
Johnson, Boris 51–52, 220
Juncker, Jean-Claude 51, 200

K
Kambodzsa 95, 130, 179, 218
Kanada 34, 41, 139, 154, 172, 174, 209, 266, 269
Kao Feng 199, 259
Karimov, Islom 61
Kasmír 126, 128, 232
Kaszpi-tenger 18, 57–58, 63, 65, 93, 192, 248
Katar
  kapcsolata Szaúd-Arábiával 206–207
Kazahsztán 17–18, 54–58, 63–64, 67–68, 76–77, 79, 87, 98–99, 180, 218
  kapcsolata Kínával 246–48
Kelet-jeruzsálemi Kórházhálózat 173
Kelet-kínai-tenger 109–10
Kelly, John 157
Kelly, Tom 134
Kenya 95, 121–22, 181, 253
Kenyatta, Uhuru 121
Kereskedelmi Világszervezet (World Trade Organisation, WTO) 140, 158, 162–63, 165, 169
Khán, Khurram Dasztgir 179–80
Kiam, Victor 35
Kim Dzsongun 153, 201, 249
Kína
  amerikai vállalatok 175–77
  csatlakozás a Kereskedelmi Világszervezethez 140–41, 161
  Egy övezet, egy út/Övezet és Út kezdeményezés 88–106, 109–10, 115–18, 238–40, 252–58
  érzékenysége Tajvan kérdésében 136–39
  és Afrika 110–12, 114, 119, 121, 136, 221, 251, 256, 258
  és az Európai Unió 220–24
  gazdasági fejlődés 30–31, 98–99
  globális vezetői szerep 272–78
  hozzáférés az IT-technológiához 269–71
  kapcsolata Indiával 24, 125–31, 187–88
  kapcsolata Iránnal 199–200, 250–51, 273–74, 279
  kapcsolata Oroszországgal 235–38, 251–52
  kapcsolata Pakisztánnal 94–95, 106, 109–110, 117, 126, 228–32, 254, 257–258
  kapcsolata Szaúd-Arábiával 224–27
  mesterséges intelligencia 266–68
  nagy vasfal 104
  rivalizálás az Egyesült Államokkal 143–46, 148–63, 169, 175–77, 238–46, 268–69, 278–79, 280–84
  szellemi tulajdon lopása 141, 153, 160
  terjeszkedés a tengereken 106–09, 129–30, 144–46, 160, 181–82, 239–40
  területvásárlások Szibériában 248
Kínai Fejlesztési Bank 90
Kína–Pakisztán Gazdasági Folyosó 94, 106, 126, 231, 258
Kipling, Rudyard 22
Kirgizisztán 17, 54, 56, 58, 122–23, 218
Kisanganga, duzzasztógát 59–60
Kissinger, Henry 162, 237, 271
klímaváltozás *lásd* éghajlatváltozás
Kommunikációs Kompatibilitási és Biztonsági Egyezmény (COMCASA) 187
Kongó 116, 122
Koolhaas, Rem 29
koreai háború 214
Korgosz, „szárazkikötő" 96

Krím félsziget, annektálása 181, 192, 216, 247, 281
kriptovaluták 13, 260–61
Kushner, Jared 204, 238

L
Lagarde, Christine 122, 156–57, 166
Lahor, Orange Line metróvonal 254
Laosz 95, 122–23, 218
Lapis lazuli folyosó 65
Latin-Amerika
és Kína 113–14
Latin-amerikai és Karibi Államok Közössége (CELAC) 113–14
Lavrov, Szergej 64, 164, 215, 244, 248
Le Maire, Bruno 234
Le Pen, Marine 50
Legendary Entertainment 30
Legrier, François-Régis 120
Leiking, Darell 257
Líbia 50
Lighthizer, Robert 140, 268
Li Jung-Hung 253
Li Ko-csiang 191, 224, 275
lisszaboni szerződés 51
Liu Ho 156
Lő Jü-cseng 92

M
Ma, Jack 31, 181
Maas, Heiko 209, 223–24, 261
Macron, Emmanuel 166, 171, 200–201, 283
Maduro, Nicolás 114
Maio, Luigi Di 51
Major, John 26
Malajzia 95, 130–31, 154, 257
Malaka-szoros 108
Maldív-szigetek 110, 129–30, 253–54
Mandela, Nelson 23
Mao Ce-tung 147, 278
Marmaray vasúti alagút 213
Mattis, James 141–42, 145–46, 157, 165, 175, 179, 182–84, 201–202, 214–16, 244, 281
May, Theresa 52
McGurk, Brett 243–44
McKenzie, Kenneth F., tábornok 143–44
McMaster, Herbert Raymond 83
Meng Van-csou 38, 266
Merkel, Angela 170–71, 209, 215
mesterséges intelligencia 19, 42, 115, 260, 262, 264
Mianmar 95, 117, 130, 218, 254
Milanović, Branko 152
Mirzijojev, Savkat 61–62
Mnuchin, Steve 158, 206
Modi, Narendra 128, 185–88
Mohamad, Mahathir bin 257
Mohammadi, Ebrahim 68–69
Morgan, Chloe, hadnagy 250
Moshiri, Farhad 28
Mugabe, Robert 119
Mumbai, terrortámadás 25
Musk, Elon 267

N
Nabiullina, Elvira 77
NAFTA *lásd* Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény
Nagel, Jakov 84
nagy játszma 22, 132
Nakasone, Paul, tábornok 43–44
nanotechnológia 115
NATO 69–71, 157, 166, 168–70, 187, 212, 247
Navarro, Peter 153–55, 158, 172
Nazarbajev, Nurszultan 58, 77–78, 180

Németország 50, 108, 168,170–71, 200, 209, 219, 223
Nemzetközi Atomenergia-ügynökség 81, 189
Nemzetközi Jóga Nap 246
Nemzetközi Valutaalap (International Monetary Fund, IMF) 22, 99, 122, 134, 165, 174, 229, 270
Netanjahu, Benjamin 85, 226
Nicholson, John, tábornok 69–70
Nike 16–17, 198
Northern Powerhouse 219
Nye, Joseph 117

O
Obama, Barack 189, 197–98, 204
Obasanjo, Olusegun 112
okosvárosok 39
olaj- és gázárak 74–77, 178, 211, 280
olajtartalékok 18, 279
Olaszország 51, 108, 219, 270, 282–83
Omán 64, 130
Orbán Viktor 221
Oroszország 244–45
beavatkozás Ukrajnában 15, 169, 216, 235, 281
és Afrika 181, 241
és az Egyesült Államok hírszerzése 177–78
és az Egyesült Államok külpolitikája 234–35
és Dzsibuti 133–34
kapcsolata Indiával 183, 186
kapcsolata Iránnal 192–93
kapcsolata Kínával 235–38, 251–52
kapcsolata Szaúd-Arábiával 210
kapcsolata Törökországgal 211–13, 246–47
Krím félsziget annektálása 181, 216, 246–47, 281
Oszmán Birodalom 217

Ö
öbölháború, első 11
Örményország 17, 56, 218
Övezet és Út kezdeményezés 90–94, 96–97, 99, 101, 105, 110–11, 114–17, 122, 125, 141, 177, 179, 183–84, 213, 218, 225, 227, 230, 238–40, 253–56, 258, 282–83

P
Pakisztán
és Kína 94–95, 106, 109–10, 117, 126, 228–32, 254, 257–58
ivóvíztartalékok 59–60
kapcsolata Indiával 127–29, 194
kapcsolata Oroszországgal 233
kapcsolata Szaúd-Arábiával 231–32
lásd még TAPI gázvezeték
Panama 137, 151
párizsi klímaegyezmény 49
Parrikar, Manohar 185
pekingi fórum 92, 117, 125
Pence, Mike 151, 166–67, 182, 239, 269
Peru 154
Perzsa-öböl 89, 250, 273
Pireusz, kikötő 111
Pohiva, Akilisi 254
Polimeks 74–75
Pompeo, Mike 146, 164–65, 189–90, 205, 208, 212, 227, 229, 238
Porter, Lisa 268
Prabal Dosztik (Szilárd Barátság) hadgyakorlatok 73
Prada 36

Putyin, Vlagyimir 15, 43, 77, 165–66, 171–72, 199, 210, 215–16, 244, 246–47, 272, 281
Pyne, Christopher 132

Q
Qatar Airways 25, 31–32

R
Rahmon, Emomali 58
Ravat, Bipin, tábornok 127
Rice, Susan 172
Richthofen, Ferdinand von 9–10
RIMPAC (Rim of the Pacific), hadgyakorlat 145
ritkaföldfémek 19
robotika 260, 264
Rohani, Hasszán 63, 81–82, 165, 190, 192–93, 244–45, 249–50
Ross, Wilbur 158
Rosznyefty 199, 251–52
Ruanda 120

S
Salamon-szigetek 110, 131
Sanghaj 24, 100, 109–10, 158, 176
Sanghaji Együttműködési Szervezet (Shanghai Cooperation Organisation) 53, 73, 188
São Tomé és Príncipe 136–37
Seely, Bob 216
selyemutak (fogalom) 10
Sessions, Jeff 157–58
Shanahan, Patrick 281
Shea, Dennis 169
Sierra Leone 253
Sirzai, Gul Aga 69
Soylu, Süleyman 167
Space-X 267
Srebrenica, tömegmészárlás 25
Srí Lanka 95, 110, 124–25
Starr, S. Frederick 88
Steel, Christopher, Sir 13
Steinitz, Juval 85
Stoltenberg, Jens 247
Sullivan, John 281

SZ
SZ-400-as légvédelmi rakétarendszer 210, 212–13, 233
Szajjari, Habibollah, ellentengernagy 250
Szalmán, Mohamed bin, trónörökös 41, 83–85, 205, 210–11, 224–26, 231
Szalmán, szaúdi király 226
szamarak 33–34
Szarajevó 25
Szaúd-Arábia 211
  és az Egyesült Államok külpolitikája 203–209
  és Dzsibuti 133
  kapcsolata az Egyesült Államokkal 85–86
  kapcsolata Indiával 231–32
  kapcsolata Iránnal 83–84, 231–32
  kapcsolata Izraellel 84–86
  kapcsolata Kínával 224–27
  kapcsolata Pakisztánnal 231–32
  Vision 2030, tervezet 218
szellemi tulajdon lopása 141, 146, 153, 160
Szenkaku-szigetek 109
Szerbia 221
szilícium 19
Sziliguri-folyosó 126
Szingapúr 154
Szíria 15, 49, 82–83, 210, 217, 235, 243–44, 285
Szocsi, téli olimpia 29
Szolejmáni, Kászem, tábornok 192–94, 250
Szomália 50, 133, 135

Szovjetunió 11, 14, 62, 142, 163, 183
Szudán 50

T
Tádzsikisztán 33, 54–56, 66, 78, 105, 122–23, 236
Tajvan 136–40, 175, 184–85
  találkozója Donald Trumppal 235–37
Talbott, Strobe 201
tálibok 19, 59, 69–73, 105, 242–43
TAPI gázvezeték 68–71, 77
Taskent, városkapuk 93
Teng Hsziao-ping 24, 147, 278
Thaiföld 32, 95
Tillerson, Rex 118, 157, 180, 203, 205
Tonga 254
Total 198, 226
Townsend, Stephen, tábornok 180–81
Törökország 244–45, 270
  és Dzsibuti 133
  expanzionizmusa 216–17
  kapcsolata Iránnal 197, 206
  kapcsolata Kínával 213–14
  kapcsolata Oroszországgal 211–13, 246–47
  kapcsolata Türkmenisztánnal 74–75
  Középső folyosó kezdeményezés 218
  válságos kapcsolata az Egyesült Államokkal 166–67
transzanatóliai gázvezeték (Trans-Anatolian Natural Gas Pipeline, TANAP) 56
Transz-csendes-óceáni Partnerség (Trans-Pacific Partnership, TPP) 49, 53, 154
Trudeau, Justin 172
Trump, Donald 14–15, 17, 48–49, 70, 80–81, 85–86, 137–38, 142, 152–79, 182, 186, 188–89, 192–94, 201, 203–08, 223, 227–28, 233–38, 240, 242–45, 249, 266, 269, 272–73, 281
  és a párizsi klímaegyezmény 46–47
  és az iráni atomalku 81–82, 167–68, 191–92, 195, 196–97, 203, 251
  és Kína 142–43, 146, 155–59, 161, 162–64, 164, 179, 285
  és Oroszország 175, 181–82, 237, 239–40, 284
  és Szaúd-Arábia 207–10
  segélyek felfüggesztése 143–44
  találkozó Putyinnal 239–40
  unilateralizmus 167, 170–80
Trump, Ivanka 204, 238
Turnill, Richard 154
Tusk, Donald 168, 221
Türkmenabat, Selyemút-szobor 93
Türkmenabat–Farab, vasúti híd 54
Türkmenbaşi, kikötő 65
Türkmenisztán 17–18, 29, 54, 57–59, 63–66, 68, 74–78, 93
  lásd még TAPI gázvezeték
Türkmenisztán–Afganisztán–Pakisztán–India gázvezeték *lásd* TAPI gázvezeték
Türkmenisztán–Kína gázvezeték 77

U, Ú
ujgurok 101–04, 211
Új-Zéland 34, 53, 132, 154
Ukrajna 15, 18, 169, 216, 235, 281
United Launch Alliance 267
United States African Development Foundation 242
USS *John C. Stennis* (repülőgéphordozó) 250

USS *Zumwalt* 144–45
Uszmanov, Aliser 28

Ü, Ű
Ürümcsi-gleccser 60
űrverseny 265
Üzbegisztán 17, 54–55, 58–59, 61–65, 78, 93, 197

V
Vaezi, Mahmoud 55
Vang Csien-lin 30
Vang Ji 136, 225
Vang Jung 154–55
Vanheukelen, Marc 169
Vanuatu 110, 131
vasutak 111, 268
Vej Feng-ho, tábornok 236
Venezuela 113–14, 277
Vietnám 95, 107, 154, 218, 251–52
Világbank 38, 91, 136, 165
vízerőmű-építés 56
víztartalékok (vízhiány) 58–61, 94
vnukovói repülőtér 25
Volga–Don-csatorna 193
Vologyin, Vjacseszlav 56
Vosztok–18 hadgyakorlat 236–37

W
Waldhauser, Thomas D., tábornok 134–35, 180
Warner, Mark 150
Welti, Philippe 199
Woolf, Lord 67
Wray, Christopher 163
WTO *lásd* Kereskedelmi Világszervezet
WUSHU (nemzetközi harcművészeti verseny) 246

Y, Ý
Ýolöten-gázmező 18, 68
Younger, Alex 267

Z
Zarif, Mohamed Dzsavád 61, 165, 215
Zeybekçi, Nihat 197
Zheng, Eric 176
Zimbabwe 118
Zimmerman, Cornelius 70
Zuckerberg, Mark 45

ZS
zsírkő 72

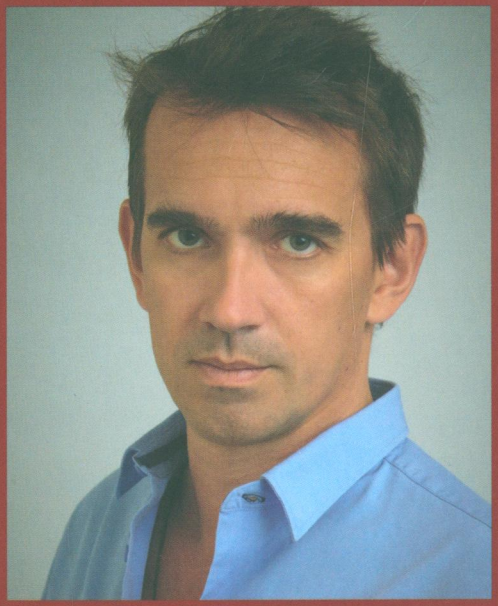

PETER FRANKOPAN (1971) az Oxfordi Egyetem professzora, a Centre for Byzantine Research igazgatója. 2019-ben az angol *Prospect Magazine* a világ 50 legkiemelkedőbb gondolkodója közé választotta. A *The New Statesman* szerint napjainkban ő „a történettudomány rocksztárja". *Selyemutak* című könyve eddig több mint 30 nyelven jelent meg.

„RÉGEN MINDEN ÚT RÓMÁBA VEZETETT, MA PEKING A CÉL."

parkkiado.hu 4299 Ft
9 789633 556542
facebook.com/parkkonyvkiado